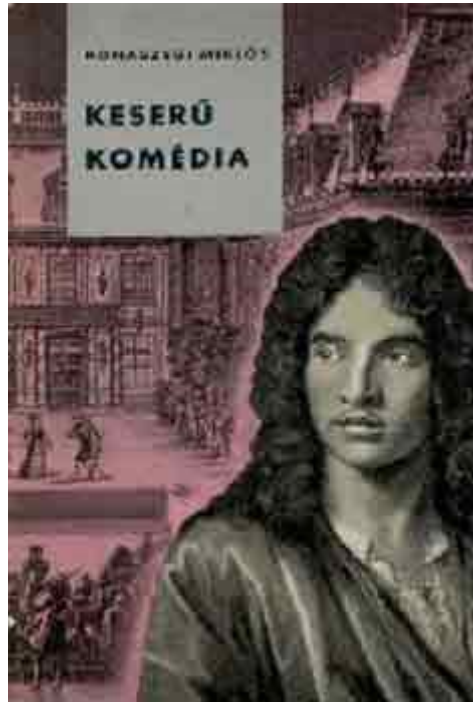

Rónaszegi Miklós

Keserű komédia

Molière élete

NAGY EMBEREK ÉLETE

SZERKESZTI: F. KEMÉNY MARTA (6) RÓNASZEGI MIKLÓS. 1965

A FŐSZEREPLŐK

MOLIÈRE,

JEAN POQUELIN,

MADELEINE BEJÁRT,

A R M A N D E,

RAMBOUILLET, XIV. LAJOS, T A B A R I N,

színész és vígjátékiró

udvari kárpitós, Molière édesapja

Párizs híres színésznője, Molière kedvese

Madeleine leánya, később Molière felesége

márkiné francia király a bohóc

ELSŐ FELVONÁS

AZ IFJÚSÁG ÉVEI

Jean-Baptiste, a kárpitos fia bizony már nagy számár volt, amikor apja beíratta a Clermont-kollégium diákjai közé.

Tizennegyedik esztendejét taposta a hirtelen nőtt kamasz, s hogyha történetünk idejében még nem is volt szigorúan életkorhoz kötött tanterv az iskolákban, mégiscsak rosszul érezhette magát egy sereg -- kéthárom, sőt hét évvel -- fiatalabb nebuló között. Fejfel magasodott ki társai közül, és bizonyára keserűen ismételtetett magában valami efféle gúnyolódó diákmondókát, hogy "nagy számár, nagy számár, mégis iskolába jár". Mert biztosan divatban volt ilyesféle mondóka, és még sok más is, hiszen amióta csak diákok vannak e földön, van és lesz is csúfolódás, ugratás rengeteg.

Volt-e kedve a tanuláshoz, vagy csak apja parancsára ült be a padba? Száz esztendő távolából erre aligha lehet válaszolni. Annyi biztos, hogy ha már elkezdte a tanulmányokat, rendben be is fejezte azokat, öt esztendőt komolyan és szorgalommal végigtanult, ami nem kis szó, ha meggondoljuk, hogy ekkor már "kész ember" volt, kitanult kárpitos.

Apjának, Jean Poquelin udvari kárpitosmesternek felesküdt és bejegyzett helyettese.

De hát az iskola befejezésénél még nem tartunk. Egyelőre csak a kezdetnél látjuk hősünket, aki először

lépi át a jezsuiták kollégiumának küszöbét. Megilletődött, és zavarában talán a keze is remeg.

Jean-Baptiste szerényen benyitott a bolthajtásos nagy tanulóterembe, ahol éppen egy ősz hajú páter olvastatta tanítványaival Horatius híres szavait.

-- *Favete linguis...* -- zúgta a tarka tömeg, de hirtelen minden szó félbeszakadt, mert a csodálkozó, vizsgálódó gyermekteltek az ajtó felé fordultak.

Jean-Baptiste Poquelint meglepte ez a hirtelen beállt némaság. Alakja meggörnyedt, bánatos, nagy szeme ijedten rebbent. Szeles mozdulattal lekapta kalapját, és mélyen meghajolt.

S ekkor a nagy csendbe hirtelen belerobbant egy nevetés. Nem is nevetés volt ez, inkább prüszkölő vihogás...

Abban a minutumban harsány röhögés zúgott végig a termen.

A fiúk ujjal mutogattak a jövevény felé. Vicsorogtak, bandzsítottak, és számárfület mutattak. El nem hallgatott kukorékoló, visító vihogásuk!

-- *Silentium!* -- kiáltotta a páter.

Jean-Baptiste-ot mintha mellbe vágta volna ez a nevetés. Vörösre gyúlt a képe, és fátyolos lett a szeme. Készült rá, hogy idegenül fogadják, hogy mint minden új diáknak, neki is át kell majd esnie valamiféle "avatáson", erre azonban nem számított.

Tizennégy éves volt. Ebben a korban férfiember nehezen viseli el, ha kinevetik.

S mintha csak minden összeesküdt volna ellene. Első, kétségbeesett mérgében ki akart szaladni a teremből. De alighogy sarkon fordult, beleverte fejét a nehéz tölgyfa ajtóba.

A már csendesülő nevetés új hullámokat vert. Az

10

osztály egyetlen röhögő, hadonászó, színes gomolyag volt.

Jeant a páter húzta vissza. Jóságosan átkarolta a vállát, mint aki segíteni akarja a bemutatkozás nehéz pillanataiban.

De az ő ördöge most sem aludt. A visszacsapódó ajtó becsípte köpenye végét, és ahogy lépett, az hangos reccsenéssel elszakadt.

Most már ugrált az osztály. Jean-Baptiste Poquelin pedig, aki a legidősebb volt e sok gyerek között, hangosan sírt. Az osztály fetrengett a nevetéstől, és felborult minden rend, mert a kis Conti herceg is kegyeskedett elhagyni aranyozott ráccsal elválasztott különpadját, hogy együtt mulasson alantasabb rangú társaival az újonnan jött nagy, lakli fiún.

Jólesett a nevetés, jó napjuk volt a diákoknak, de hát a vidámságba is belefáradhat az ember. Előbbutóbb elcsendesült a terem, és most már azon se nevettek, hogy a Poquelin fiúnak valami beszédhibája van, mert az egyes hangoknál dadog és selypít, mint egy csecsemő. Most már csak vigyorogtak rá, mindenféle fintorokat vágtak feléje, nyelvüket öltögették, titokban lökdösték, és utánozták is, ahogy görnyedten és hallgatagon ül a padjában.

-- Hallod-e -- suttopta a szomszédja --, mókás alak vagy te. Elmehetnél Tabarinnek.

-- Fogd be a szád! Ronda taknyosok vagytok! Érted?

A másik szemében kajánság csillant:

-- A herceg is az? He?

-- ő is, ha tudni akarod! És ha tovább pimaszkodtok...

-- Hihi! A herceg is az! Hihi!

II

Tízéves kisfiú volt a szomszédja, kerek fejű, vidám legényke, aki most új viháncolásra lelt okot. A páter dörgedelmes sziienciumára ő is elcsendesedett, és mire vége volt a tanításnak, a Poquelin fiúnak már csak a legvadabbak támadását kellett néhány jól elhelyezett pofonnal kivédenie a kollégium kertjében.

-- Te is bejáró vagy? -- kérdezte vidám kis szomszédja. -- Igen is. Mehetnénk együtt.

-- Menjünk.

-- Az én nevem Chapelle. Van ám pénzem isi Ha akarod, menjünk a híd felé.

-- Arrafelé lakom.

-- A bódéknál ihatnánk. Van ám pénzem! Megindultak. Végigbandukoltak Párizs nagy palotái mellett, és végigsétáltak szűk sikátorain.

Jean még mindig dúlt-fült.

-- Miért röhögtetek rajtam?

-- Miért, miért? Hát mert a herceg is nevetett. Hihi, a kis taknyosl

1636-ot írtak akkor.

Még XIII. Lajos király ült Franciaország trónján. A spanyol szakállas, unatkozó király.

és a nagy Richelieu bíboros uralkodott helyette.

Párizs már akkor is a világ fővárosa volt. "A világ csudája", ahogy ott járt hazánkfia, Szepsi Csombor Márton akkortájt megírta. Ma is ragyogó, nagyszerű palotái akkoriban épültek. Csodálatos templomai már akkor is bámulatot keltettek. A Szajna és rajta a hidak már akkor is dalok, versek tárgyai voltak. Már akkor híres volt főiskoláiról. Híres volt arról is, hogy népe szinte istenként tisztelték a királyt. A legfőbb urak,

12

főnemesek, ragyogó-csillogó grófok és hercegek úgy dongják körül, mint a mézet a darazsak. Minden hatalom és minden gazdagság a királyé.

Ha a király hintója végigrobogott a város utcáin, mindenki térdre hullott előtte. Akkor is, ha az a hintó üres volt.

Ám a színes ruhájú, tarkabarka tömeg legtöbbször sárba térdelt. Mert Párizs legtöbbször csupa sár volt. A fényes paloták lábánál pocsolya csillogott; sárosak voltak a sikátorok és a terek is, sáros volt az egész Szajna-part...

Hetvenkedő képpel, kardjukat csörtetve lépkedtek az utcán a garázda lovagok, testőrök, akik igencsak bánták, hogy maholnap vége a zürzavarok korszakának: Richelieu biboros sokesztendős munkával felszámolta a kiskirályok hatalmát, nem lehetett már szabályos csatákat vívni az országon belül*

És voltak Párizsban a sáron és a garázda katonákon kívül még akasztófái, börtönei is. Máglya is lángolt gyakorta itt, tombolt a féktelen babonáság, varázslók, csodadoktorok, papok és szemfényvesztők bolondították a népet, ki a vásárok emelvényéről, ki a szószékről, ki pedig a betegágy lábánál.

De hát aki Párizst jött csodálni, nem ezt nézte. Effajta látnivalóval az egész akkori világban találkozhatott. Ez a város mégiscsak a Louvre-ról, a Pont Neuf hídról, a Sorbonne-ról, volt híres ..., és ez csak néhány az igazán bámulni való sok "csuda" közül.

* A vallási ellentéteken kirobbanó belháborúk hosszú ideig sorvasztották az országot. Az 1572-ben, a híres Szent Bertalan-éjszakai vérengzésben tetőző harc még sokáig nem csitult

13

Párizst a párizsiak is szerették. Az a teméntelen nép úgy járt-kelt benne, mintha most látná először. S hogyha a cselédet meg a szolgát mindennap egyazon úton hajtotta a munka, mindennap úgy ment végig rajta, hogy talált ezerféle új bámulnivalót. Talán még a Szajna-parti koldus is boldog volt, amiért Párizsban és nem Lyonban vagy Rouenban nyújtogatja fekélyes tenyerét. Vagy talán éppen ő volt a legboldogabb, mert ha akarta, láthatta ám a királyt is, és ha akarta, a király legfelségesebb kezével megsimogatta fejét és fekélyes arcát... *

O, hát ilyen boldogok voltak Párizs koldusai! Talán még boldogabbak, mint mesterei és nemesei. Nekik semmibe sem került, hogy találkozzanak a királlyal, aki isten kegyelméből gyógyít.

Szegény szerencsétlenek !

Es ti, párizsi utcák. Alig fél évszázada, itt zajlott le a világtörténelem legborzasztóbb mézszárlása. A hírhedt Szent Bertalan-éjszakája. Ezek az utcák jajgató, sikoltozó menekülőkkel voltak tele, ezeken az utcákon dübörögtek végig a hugenottákat kergető csizmák.

A béke azóta sem jött el. Sanda számításból, kisebbnagyobb csoportok érdekeiből nap nap után összecsaptak itt a fegyveresek. Hányszor hangos az utca egyegy kiadós kocsmái verekedéstől, hányszor csengenek a párbaj ózok kardjai (pedig a párbaj tiltva van), és olyankor sohasem tudni, vajon egy szép leány mosolyáért vagy pedig egy-egy főúr érdekében ömlik a vér.

Aki aztán ott marad e gyakori csetepaték színhe-

* A néphit valóban gyógyító erőt tulajdonított a francia királyoknak. Egyes ünnepeken a király elé járulhatott minden beteg, s ő "kezével illette" a szerencsétleneket

lyén, és nincs se szolgája, se jó barátja, hogy idejében elszállítsa a tetemét, azt maga a város veszi gondjaiba: egy napig közszemlére teszik a Párizs-kapu melletti kis házban. Utána egy napig akasztófán lóg fejjel lefelé, és miután így vezekelt a párbajozás bűnéért és minden földi bűnéért, rendben és tisztességgel eltemetik...

A városbeli nép azonban nagyobb kedvvel szemlélte a St. Germain-i vásárokat, mint az akasztott halottakat. Rémséges és borzasztó látnivaló itt is akadt éppen elég. Kuruzslók ajánlgatták csodaszereiket, bohócok pofozták egymást, dudások, furulyások serege zajngott, kígyóemberek facsarták ki tagjaikat, hogy akármelyik hóhér tanulhatott volna tőlük ...

Közben ragyogó hintókban parókás, festett arcú, gyönyörű szép dámák. takarták arcukat széles legyezőkkel, hogy csak a szemük csillogott különös, ravaszkas fénnel a tömegre. Es a tömegben pompás lovakon, színpompás bársony- és selyemruhákban nemesurak léptettek tova. Csupa szalag, csipke és tollbokréta volt az öltözkük. Még a térdükre is csipkeszalagot kötöttek.

Szerette Párizst a párizsi nép.

De benne talán legjobban Tabarint szerette. A legfőbb, a legnagyobb látványosságot.

Pedig hát ekkor már csak az emléke élt Tabarinnek. Már nem állt a szegényes bódé a Place Dauphin sarkán, és eltűnt a kuruzsló Mondor is, Tabarin egyetlen szereplőtársa.

Helyette számtalan új bódé emelvényén, Párizs majd minden terén harsogták olcsó vicceiket az új tabarinek.

Tabarin bohóc emlékét kis utánzóik növelték.

15

Tabarin, a bohóc ...

-- Emlékszel rá? -- kérdezte Jean a kis Chapelle-t, amikor a Place Dauphinre értek.

-- Emlékszem, volt egy mókás nagy kalapja. Olyan volt benne, mint egy herceg. És az volt a legnagyobb multság, ha a fejébe csapta meg lekapta, meg ismét a fejébe csapta... Olyan volt, mint te, amikor az osztályba léptél, hihi!

Chapelle félreugrott, de Jean most már nem volt verekedő kedvében. Nevetett maga is, noha a szíve mélyén megmaradt valami keserű érzés.

-- Buta vagy -- mondta. -- Tabarinnek nem is a kalapja volt multságos, hanem ő maga. Az volt a legmultságosabb, hogy azzal az egyetlen kalappal minden tudott lenni. Király, herceg, koldus, asszony és írfi, szegény és gazdag, és mindig úgy, hogy halálra nevette magát az ember. Te még kicsi voltál, amikor én már kívülről tudtam minden tréfáját.

Chapelle elámult. Jean Poquelin pedig ott, séta közben hirtelen előadta neki az egyik tréfát:

-- Figyelj csak! Az a Mondor kilépett a nép elé, és elkezdte agyba-főbe dicsérni a kenőcseit meg mindenféle orvosszereit. Tabarin pedig elősompolygott a függöny mögül, de úgy, hogy már azon mindenki nevetett. Nézett jobbra, nézett baka, a nagy megilletődéstől azt se tudta, hová lépjen, aztán a kalapját is hol levette, hol feltette, gyűrögette meg letette, és a tollakat rendezgette rajta. Egészen úgy viselkedett, mint egy vidéki, aki a nagy tisztelettől nem tudja, hová legyen. Aztán csak elszánta magát, és megkopogtatta Mondor vállát. Ha láttad volna, hogy huzakodtak, fintorogtak jó ideig. Végre Tabarin kinyögte: -- □Mester -- és reszketett a hangja --, mester, a mi-

16

nap azt mondta valaki, hogy száz tallért adna, ha félszemű lehetne. Hát miféle ember, aki ilyet mond?" Mire Mondor összeráncolta a homlokát, fejét csóválta, majd kijelentette: □Nem épeszű, fiam. Nem épeszű. Miként tudjuk, a látás az emberi test legfontosabb tulajdonsága. A teremtő ebbe a szervbe sűrített mindent, ami csodálatra méltó. Mert hát tekintsük csak azt a két idegszálat, amely az agyból a szembe vezet. A vastagabbik a mozgást szolgálja, a másik a látást közvetíti. Vizsgáljuk továbbá a szem közepének kristályát, a pókhálószerű hártját, amely befedi..."

Jean észre sem vette, éppúgy kiáltozva, hadonászva mondotta Mondor és Tabarin szerepét, ahogy annak idején látta. Chapelle eltátotta a száját, úgy hallgatta -- ám többen is megálltak, perc sem telt belé, egész kis csoportosulás hallgatta a jól ismert tréfát:

-- □... *aztán* vizsgáljuk a recehártját, az izmokat, amelyek a szemhéjat mozgatják, tekintsük hát a nagyszerű művészetet, amellyel a természet ezt a remekművet megalkotta, és kimondhatjuk az ítéletet: szerfölött ostoba ember, aki e fontos szervének elvesztését óhajtja." Mire Tabarin egyszerre csak kihúzta magát, hátba vágta Mondort, és felkiáltott: □A vak ember szeretne félszemű

lenni, te! Hát menj csak a vakok *házába*, találsz ott eleget, aki félszemű szeretne lenni, hogy lássa, amikor téged felakasztanak."

Jean arra riadt, hogy tapsolnak körülötte. Tapsolnak, és lelkesedve kiabálnak:

-- Jól van, fiú! Akárcsak Tabarint látnánk! Na, még egyet... De milyen jól adja!

Jean Poquelinnek vérvörösre gyúlt az arca. Ma már másodszer. Lehorgasztotta fejét, megragadta Chapelle karját.

2 Rónaszegi

17

-- Gyere -- suttogta, és futásnak eredt.

A St. Honoré utca sarkán állt meg. Olyan keserű és dühös volt a tekintete, hogy Chapelle komolyan megrémült tőle.

-- Ne bánts, eressz el! -- kiabálta.

-- Nem bántalak, te nyavalyás! -- füstölgőit Jean. -- De mára már elegendem volt Tabarinból. Még szerencse, hogy a vén bohóc nem látott.

-- Hol van az már! Ügy hallottam, meghalt.

-- Csudát halt meg! Megtollasodott, komám, aztán kiköltözött Montreuilbe. Földet meg házat vásárolt, és úgy él, mint a szomszéd nemesurak. Megmutatta, hogy az ő bohóckodása többet hozott a konyhára, mint mások talpnyalása.

Chapelle a vállát vonogatta. Nem értette Jean szavait. Nem is érdekelte. Sajnálta, hogy megfutottak a sokadalomból.

-- Apámnak van otthon egy könyve. Abban benne vannak Tabarin tréfái, de én még soha nem olvastam ... Nem iszunk egyet?

-- Nem -- rázta a fejét Jean-Baptiste rosszkedvűen. -- Én már hazaértem.

Idősebb Jean Poquelin udvari kárpitos és komornyik háza a St. Honoré utcában állt. Ez volt talán a legszebb, legnagyobb jómódról árulkodó polgárház az egész utcában. Friss festés, friss vakolás, csillogó ablakok hivalkodtak az utca felé -- odabent pedig értékes bútorok, nehéz szőnyegek és persze a jómódnak sajátos jele: a keleti fűszerekkel, nehéz borokkal teli pohárszék igazolta, hogy a Beauvais-ból Párizsba származott kárpitosmester főúri megrendelői jól fizetnek.

18

Poquelin mester tehát megtalálta számítását. Igaz, szorgalmasan dolgozott, és valóban mestere volt a szakmájának -- ámde jól is házasodott, és felesége hozományával gyarapíthatta vagyionát. Végül feltette a koronát sokéves munkájára: egyik testvérétől átvette (jobban mondva: megvásárolta) az "udvari kárpitos és komornyik" hivatalát és rangját. Nem kis dolog volt ez. Ha eddig is szívesen jártak hozzá a főúri megrendelők, ezentúl szinte megrohanták a műhelyét. Hogyisne tettek volna: Párizs városának leggazdagabb céhe a kárpitosoké volt. S e céh kiváltságai közé tartozott, hogy nyolc tagja felváltva jelen lehetett a király lefekvésénél, illetve reggeli felkelésénél. Feladatuk volt a felséges ágy megvetése és bevetése, a lepedők elsimítása és a hatalmas ágyfüggönyök rendben tartása. Természetesen az udvari kárpitosnak gondja volt még a királyi palota egyéb faliszőnyegeinek (kárpitjainak) és függőnyeinek felügyeletére, ami nem is kicsi feladat, ha meggondoljuk, hogy a XVII. században még nem festették a szobák és termek falát, hanem színesen nyomott vagy színesen szőtt "kárpitokkal" fedték azokat. A cikornyás termek falait mintás és alakos kelmék borították: a kárpitszövés külön mesterség, sőt külön művészet abban az időben, hiszen a sokszínű és főleg a mitologikus jeleneteket ábrázoló szövetek elkészítése, felerősítése, továbbá a nagy baldachinos ágyak elkészítése és csak utolsósorban a súlyos ülőbútorok "kárpitozása" jó ízlést, nagy tudást kívánt.

Röviden: a kárpitosság egészen mást jelentett akkor, mint manapság. Nagyobb volt a súlya -- különösen Poquelin mester esetében, aki ha jól fülelt, és nyitva tartotta a szemét, hát sok mindent megtudhatott a királyi udvar életéből. Amolyan bennfentesnek számított te-

2*

hát, s ezért szíves örömet felkeresték azok a főúri léhűtők, pletykaszállítók, hírharangok, akiknek minden vágya volt, hogy meghallhassanak valamit a király közelében sündörgő ellenségeikről.

Jean Poquelin mester maga is büszke volt hivatalára.

-- Nagy szó, nagy szó -- mondogatta az első hónapokban. -- Micsoda tömeg van ott, valahányszor a király felkel! És csupa-csupa előkelőség. A legmagasabb rangú főurak és dámák.

Járt ezzel a hivattal tiszteletdíj is. Háromszáz livre évenként. Poquelin mester felesége -- örök asszonyi szokás szerint -- ennek mégiscsak jobban örült, mint a megtiszteltetésnek.

De hát nem sokáig örülhetett. A gyenge tüdejű, sápatag Marié Cressé 1632-ben, harmincnégy éves korában meghalt.

Négy gyereket hagyott megözvegyült férjére.

Köztük Jean-Baptiste-ot, akit apja már egészen kis korában munkára fogott, mert úgy tervezte, hogy gyermekei folytatják a mesterségét, és hogy □az udvari kárpitos" címet egyenesen Jean-Baptiste-ra hagyja majd.

A fiú azonban nem sok kedvet és talán nem is sok tehetséget mutatott a kárpitossághoz. Inkább a könyveket bújta, vagy a St. Germain-i mutatónyosbódék körül őgyelgett, s ha tehetett, bevetődött a közeli Burgundi Színház előadásaira.

-- Mindig csak a komédiások! -- mérgelődött az apja. -- A nagyapád természetét örökölted. Az élt-halt a csepűrágókért, mutatónyosokért, mindenféle istentelen léhűtőért.

Jean a vállát vonogatta. Amíg édesanyja élt, nagyapa sokszor belátogatott hozzájuk St. Ouenből, hogy □levegőzni vigye a gyerekeket," de rendszerint csak

20

őt vitte magával, s a levegőzésből is annyi igaz, hogy valóban a szabad levegőn mentek a legközelebbi kocsmáig, ahol Cressé nagypapa felhajtott egy kancsó sört, és virágos kedvvel vezette tovább legidősebb unokáját a vásárosnegyed felé, ahol tömeg, bűz és por volt, de annyiféle látnivaló, ami vetekedett minden sétával és levegővel.

Azóta már sok év eltelt. A kis Jeanból nagy kamasz lett, s már egyedül is odatalált a Burgundi Színház előadásaira.

-- Inkább a munkán járna az eszed -- zsémbeskedett tovább az apja. -- Mindent utánad kell igazítani. Ha rossz mester lesz belőled, nem tehetlek a helyettesemmé az udvarnál. Márpedig az nem kis dolog, jól tudod. Nemcsak egyszerű mester, amolyan iparosember vagy, nem is csak módos polgár, hanem udvari ember, aki egy napon parolázhat is a főurakkal.

Jean hallgatott. A vállát vonogatta, mint minden kamasz, ha a szülői dorgálást szenvedti. Nem tiszteletlenségéből tette, hanem mert *zavarát* igyekezett leküzdeni: bántotta a lelkiismeret, hiszen szorgalmas és kötelességtudó gyermek volt mindig, és még gondolatban sem ellenkezett az apjával.

-- A márkiné azt mondta, jóra való gyerek vagyok én -- mentegetőzött. -- Azt is mondta, hogy választékosán beszélek, akár csak egy ügyvéd.

-- Tudom, tudom -- bólogatott Poquelin mester, és megsimogatta a fia fejét. Ez a fejsimogatás rendszerint a harag végét jelentette, s ráadásul valami keserű tépelődést jelzett.

□Jóra való gyerek, az igaz -- gondolta a kárpitos. Es eszes gyerek, az is biztos. A mesterséget becsülettel megtanulta, ha nincs is *hózzá* annyi talentuma,

aliogy én szeretném. De hát hol van az megírva, hogy kárpitosnak a fia csak kárpitos legyen? S annak a fia megint csak kárpitos? A Poquelin család már ötödik nemzedéken át viszi ezt a mesterséget. Itt az ideje, hogy valamelyik Poquelin fiú mást válasszon. Úgy van, tanuljon hát a gyerek. Rambouillet márkiné okosan mondta: ügyvéd is lehetne ..."

Poquelin mester kissé későn szánta el magát legidősebb fia taníttatására. Éppen ebben az időben javasolta a nagy Richelieu bíboros a tanintézetek csökkentését, mert már túrhetetlennek tartotta a mániát, amely arra ösztökéli a szegényebb sorsúakat, hogy gyermekeiket iskoláztassák, s ezzel elvonják őket a kereskedelemtől és a hadviseléstől".

A kárpitos mégis így határozott. S meglehet, hogy amikor egyedül maradt, önmagára hunyorított a nagy belga tükörben:

A bíboros öreg ember, okos ember. Tudja ő nagyon jól, hogy mitől fél. A magunkfajta polgároktól félti a hatalmát. Hát csak féltse! Ami neki rossz, az nekünk csak jó lehet. És én sem akarok kimaradni belőle."

Ám ha nem is fogalmazta meg magának így az elhatározását, mégiscsak ilyesfajta szándék készítette, hogy Jeant beírassa a Clermont-kollégium diákjai közé.

Es talán nagyszerű álmokat szőtt máris, mivé lesz majd a fia, ha iskoláit elvégezvén, mint jónevű orvos, ügyvéd, vagy ki tudja, talán mint hadseregszállító teheti szolgálatait a királynál.

Jean pedig, alighogy elvált új barátjától, a kis Chapelle-től, futva igyekezett haza. Most ismét feltört belőle az egész nap minden keserősége,

22

Miiyen boldog volt még reggel, hogy a jezsuiták kollégiumába járhat, ó, milyen boldog is volt!

Berontott az üzletajón, átfutott a csodaszép bútorokkal, faliszőnyegekkel, hatalmas ágyakkal zsúfolt raktáron, hogy végül a műhelyben megpillantva apját, sírós hangon felkiáltson:

-- Kinevettek!...

Poquelin mester felkapta a fejét. Körülpillantott a félhomályos, nagy műhelyen. A segédeit kereste ösztönös, székenkező riadalommal a tekintetében. Ám azok úgy tettek, mint akik se látnak, se hallanak, a műhely Sarkában álló nagy szövőszéken bajlódtak a színes láncfonalakkal. Szusszanásuk sem hallatszott a nagy igyekezettől, jóllehet bizonyára megütötte a fülüket a Poquelin fiú kiáltása.

A mester vállon ragadta fiát, és szótlanul vonszolta ki az ajtón. Aztán szinte futva siettek fel az emeleti szobákba. Ott idősebb Jean Poquelin belevetette magát egy nagy karosszékre, hosszan nézett a fiára, vizsgálódó, különös tekintettel, és csak nagy sokára szólalt meg -- amikor már képes volt leküzdeni hangja remegését:

-- Miket beszélsz?

-- Kinevettek, apám. Alighogy beléptem, máris kinevettek.

-- Miért? Te is polgár fia vagy s ők is azok. A legtöbb. Vagy ostobán viselkedtél? Hangoskodtál? Megmondtam neked százsor, hogy a szerény, csendes modor a legjobb ajánlólevél. És ki az, aki nevetett? Talán az ostoba Bonacieux fia, mi? Ej, ha elkapom, felpofozom.

-- Nemcsak ő nevetett.

-- Hanem? Talán bizony az a nyavalyás Coquenard

23

fiú. Akinek a nagyanyja még halat árult a Szajna-parton. Tudom, csak az lehetett. Hiszen még totyogni is alig tudtatok, máris összevesztetek. Az a pimasz kölyke csúfolt mindig, amiért elharapod

a szavak felét!

-- Nem, apám, ő nem is a Clermont-kollégium diákja.

-- Akkor hát ki nevetett? És te hagytad! Ó, te mamiasz!

-- Conti herceg is nevetett. Ő kezdte a nevetést, apám.

Conti herceg. A nyegle, ellenszenves képű kis kölyök. Éppen a múlt héten szállítottak egy egész szobára való falikárpitot a hercegi kastélyba. A kis Conti herceg ott lábatlankodott körülöttük, és a legszebb faliszőnyegre is volt valami ostoba, fanyalgó megjegyzése, amit Poquelin mester is, a segédei is udvarias, elnéző mosollyal vettek tudomásul.

Jean az apját nézte. Próbálta kitalálni a gondolatait.

Ó, hát könnyű volt kitalálni azokat a gondolatokat! Jean előre tudta már, mi lesz az első szó, amit majd apja e hosszú, fájdalmas szünet után kimond:

-- Ne törődj velem, fiam. Na, jól van, majd megunják. Ne törődj velem. Tanulj.

Már nem volt kíváncsi sem arra, ki nevetett még a fián, sem arra, vajon megtorolta-e Jean a sérelmet. Felállt, az ablakhoz lépett. Sokáig nézte a zajos utcát, majd elrövedezett a tekintete a szemközti háztetők között idesötétlő Notre-Dame székesegyházig.

-- Majd megunják -- motyogta.

A fiú az ajkát biggyesztette. Keserűen sóhajtott:

-- Nem fogják megenni sose. Nagy számár vagyok közöttük...

Az apja szikrázó szemmel fordult meg. De nem a harag szikrái voltak azok.

24

-- Ide hallgass, te gyerek! Ne törődj semmivel és senkivel, ha tudod, hogy jó úton jársz. Megboldogult édesanyádat gazdagabb kérőnek szánták, mint én voltam. Ha a nagyapád nem olyan sörissza, hányaveti ember, tán sose adják hozzám. Na, látod, pedig gúnyolódtak rajtam itt az utcában is. És most már udvari kárpitos vagyok. Tekintélyes polgár. Te pedig a helyettesem. Ne feledd. Udvari ember vagy, bármikor tárvanyitva előtted a Louvre kapuja. Ne feledd!

-- De...

-- Mi az, hogy de! Ha nevetnek rajtad, nevensenek! Te csak tanulj. Emlékszel még Tabarinre?

-- Emlékszem -- suttogta Jean, és hirtelen elcsuklott a hangja. Ma már harmadszor találkozik ezzel a névvel.

-- Tabarin egész életében nevettek. Nevetett rajta egész Párizs. Egész Franciaország. Hát aztán! Azzal kereste a kenyerét, hogy nevetnek rajta. Gazdag ember lett, házat, földet vett és otthagya a vásári dobogót. Ma azok a nemesurak a szomszédai, akik valamikor nevettek.... Ott él közöttük. A pénznek becsülete van, fiam.

Apa és fia átölelték egymást. Volt ebben az ölelésben bátorítás és fogadalom is. Hát igen, csak fel a fejjel! És tanulni kell, akármilyen későn kezdje az ember.

Sokáig hallgattak, csak a gondolataik társalogtak a félhomályos csöndben.

Egyszerre csak nyílt az ajtó, szoknya suhogása hallatszott. Catherine asszony, Poquelin mester második felesége lépett a szobába.

-- Tabarin nevét hallottam -- mondta, és riadt szemmel nézett a mostohafiára. -- Mi hírt hoztál róla?

Meglepetten néztek rá.

25

-- Tabarinról? Miért?

-- Hát kegyelmed nem is tudja? -- Catherine az urához fordult. -- Tabarin meghalt. Azt mondják, tegnap este agyonlőtték montreuili háza előtt. A szomszédai tették volna. . Nem túrték, hogy komédiás telepedjen közéjük.

A nagy háború már tizennyolcadik esztendeje tartott.

Egész Európa sebesülten jajgatott. Letarolt földek, lerombolt városok, kiirtott falvak, felégetett házak és tönkretett családok jelezték mindenfelé a hadak útját. Vad zsoldosok kegyetlenkedtek a védtelen néppel. Vad erőszak harsogta durva nótáit mindenfelé.

Tizennyolcadik éve meg-megújult az elkecseregett küzdelem. Németország, Dánia, Csehország, Svédország, Erdély harcolt egymással. És belekeveredett Franciaország is.

Miért, miért? Ő, igen: magasztos hitbeli önérzet szólította fegyverbe a népeket. Az ellenreformáció indította a háborúkat, és a protestánsok védekeztek. Vagy talán éppen az utóbbiak kezdték a háborúságot, és az előbbieket éltek a visszacsapással? Milyen egyszerű is volna két skatulyába, fehérbe és feketébe osztályozni a világ dolgait.

Az Unió és a Liga háborújaként kezdődött a küzdelem Németországban. Az Unió volt a protestáns fejedelmek szövetsége, a Liga a katolikusoké. Már a kezdet kezdetén az Unióhoz pártolt IV. Henrik francia király, akinek Párizs ugyan megért egy misét*, a szíve

* A híres mondás háttere: a hugenotta IV. Henrik csak akkor kaphatta meg a francia koronát, ha katolikus hitre tér

26

azonban inkább hugenotta hitsorsosaihoz húzott. S a viaskodás talán tüstént elkezdődött volna, ha egy fanatikus barát meg nem öli IV. Henriket, így aztán a casus belli* még váratott magára kerek nyolc esztendeig, amikor is Csehországban a zaklatások és elnyomás ellen tiltakozó protestánsok a prágai Hradzsín ablakából egyszerűen kihajították a katolikus császári helytartókat. A zendülés hetek alatt háborúvá fejlődött, amely nem szűnt meg sem az első győzelmek, sem az első vereségek után. Új szövetségesek kapcsolódtak bele mindkét részről, és a hit védelme ürügyén iszonyú vérengzések folytak. Persze voltak e háborúban hősi és látványos csaták is. Feltűntek olyan nevek, mint Wallenstein, a nagyravágyó, tehetséges, ám életét igen csúnyán végző császári hadvezér, és olyan király is, mint a svéd Gusztáv Adolf, aki maga vezette seregét, s aki életét adta egy véres győzelemért.

De hát hosszúra nyúlna a felsorolás, ha minden csatát, minden pártütést, minden tárgyalást és szerződést felsorolnánk itt.

Annak idején IV. Henrik francia király "megtérése" Franciaország belső hitvitáira és harminc esztendeig tartó belső háborúira tett pontot. Ez a háború, amely történetünk idejében zajlott -- immár tizennyolc esztendeje --, ismét francia vért kívánt. Richelieu bíboros mintha elfelejtette volna, hogy a katolikus Franciaországnak a katolikus Habsburg Ferdinánd császár mellett volna a helye ... A protestáns svédok segítségére sietett Richelieu, mint ahogy Habsburg Ferdinánd táborában megtalálhatjuk a szász és brandenburgi választófejedelmeket, jöllehet azok protestánsok voltak.

* A háborút kirobbantó ok (*latin*)

2?

"Hitükért" csak a parasztok meg a polgárok véreztek.

Az a háború, amely ekkor már tizennyolcadik esztendeje folyt -- még sokáig fog tartani.

A történelem majd ezt a háborút nevezi "harmincéves háborúnak".

Ennyi háborúság közepette csoda-e: ott is durvaság és erőszak lesz az úr, ahol talán egy időre

elhallgatnak a fegyverek? Messze a csataterektől, a királyi udvarok folyosóin is "tábori" hang uralkodik. Hercegek és grófok dicsekednek -- nem csatáikkal, hanem közönséges gyilkosságaikkal.

A csizmák csattogása közben azonban felismerhető kicsiny cipők kopogása is. Akadnak széplelkek, akiket sért a királyi udvar és a világ durva erkölce. Visszavonulnak kastélyaik függönyös, kárpitozott termeibe, és a nagy kandallók melegénél, a csillárok vakító fényében költészetről, művészetekről társalognak.

Finoman, csak finoman. Finoman viselkedni, finoman beszélgetni, légies könnyű verseket írni, bonyolult szenvelgő gondolatokkal játszani -- nincs ennél magasztosabb, nemesebb visszavonultság.

Annak, aki megteheti.

így vonult vissza az udvari élet forgatagos, bűnös zajától Párizsban Rambouillet márkiné is, akinek szalonjában minden kedden -- ám gyakran a hét más napjain is -- összejöttek a francia szellem és a nemesi társaság kiválóságai, hogy a Richelieu által alapítandó Akadémiáról, a tervbe vett szótárról, aztán filozófiáról és persze egymás költeményeiről beszélgessenek fennkölt modorban.

-- Ah, Madame, kegyednek tökéletesen biztos az ítélete. Horatius utolérhetetlen, ám ...

28

-- Ah, Madame, az elmerajzolat, mit volt kegyes elénk bocsátani, valóban mirabilis, grandiózus, ccc...

-- Mademoiselle, oly bajlélek volnék, ha nem bizakodhatnám, hogy őfelsége szíve megesik ennyi könnyürom felett...

-- Kedves márki, halljuk a költeményt, halljuk, halljuk ...

-- Parányi versezet. Hm, nem tudom, hogy a nyelvem elég tiszta-e és könnyed, és a szóösszerakás, ahogy kiszíneztem...

-- Talán egy kis belső fürdő segít, kedves márki.

A "belső fürdő" pedig nem más, mint -- egy pohár víz. Mert mindennek és mindenkinek megvan e szalonban, Rambouillet márkiné szalonjában a neve. A "más" neve. Egy csinált, finomkodó világ papírízű, furcsa neve.

A lábak -- kedves szenvedők.

A tükör -- a természet majma.

Párizs -- Athén (mivelhogy nagy divatja van a klasszikus műveltségnek).

A hegedű -- a lelkek lába... és így tovább, a végkimerülésig, mert ember legyen a talpán, aki e furcsa tolvajnyelv labirintusában kiismeri magát.

Akik játszották -- tudták a játék szabályait. Ámbár nem is játék volt ez. Nagyon komolyan vették. Aki elfelejtette az álneveket, aki nem tudott (akár jó, akár rossz) verset írni, aki nem tudott irodalmi jártasságával feltűnni, vagy új meg újabb pletykákat szállítani a királyi udvar életéből, ebben a társaságban aligha állta meg a helyét.

Rambouillet márkiné káprázatosán fényűző, brokátkelméssel függönyös és görög regék alakjait mintázó kárpitokkal díszes ágyán ülve, festői pózban várta ven-

29

dégeit. Ott lebzseltek körülötte a nyegle széplelkek grófok és hercegek. Ott szenvelgett mellette Scudéry kisasszony is, akit majd úgy tart számon a késői kor, mint végeláthatatlan, unalmas regények íróját.

A szellemi "ömlendezés" azonban csak addig tart, amíg a lakáj, a cseléd vagy akár egy külső valaki

például Poquelin kárpitosmester -- meg nem jelenik. A márkiné tudja, hogy az alantasabb osztályok gyermeke nem érzékeny a szép stílus iránt.

-- Na, kedves mester, mit hozott? Az ám, a fiát régen láttuk. Nemde, drágám, azt a kedves gyermeket? -- A márkiné Scudéry kisasszonyhoz fordult, és beszéd közben parányira húzva össze a száját, finomkodva, de szóvirág nélkül folytatta: -- Büszke lehet a fiára, kedves mester.

Poquelin mester pedig bólintott, helyeselt, és lelkesedve mesélte odahaza, hogy megdicsérték, amiért fiát beíratta a jezsuiták kollégiumába.

-- Lásd, fiam, a márkiné művelt és finom asszony. Lesz idő, amikor majd támogatni fog téged.

Jean-Baptiste pedig, a jó gyermek, nemcsak tanult, hanem tovább dolgozott is. Most már ő is ott lehetett a király felkeléseinél. Mint apjának bejegyzett helyettese ...

S bizonyára többször megfordult a márkiné szalonjában is. Nem mint leendő ügyvéd, nem is mint diák, hanem még mindig csupán mint kárpitossegéd.

-- Hogy ízlik a tanulás? -- kérdezte leereszkedő mosollyal Scudéry kisasszony.

-- A páter megdicsért, mert minden társamnál jobban ismerem Euripidészt, Plautust, Horatiust és az ókor többi nagy szerzőjét.

A kövérkés Scudéry kisasszony mosolygott. Valami

30

különös bizonytalanságot érzett a fiú hangján. Ő mert nem tudta, hogy a szemérmes, túlzó tisztelet forrasztotta Jean-Baptiste ajkára a szót, így gondolkozott: □Vajon ha most azt kérném, idézzen is néhány sort az említett szerzőktől..., vajon tudna-e? Ő, a bamba szemű, nagyra nőtt kamasz! Mánia csak ezek között a tanulás. Pusztán csak mánia ..."

-- Jól van, kicsi Poquelin -- mondta, elhúzva a szót, kedveskedő mosollyal az irodalmárkisasszony, és egy hirtelen elhatározással gyengéden megveregette Jean arcát.

Az elpirult, és olyan nagyon boldog volt a dicsérettől, hogy feledett mindent: a kinevetést, a beszédhibát és magát Tabarint is.

Egész Párizs örömmámorban úszott.

A királynőnek fia született. XIV. Lajos.

1638-at írtak a naptárak.

Ebben az évben egy másik keresztelőt is tartottak Párizsban. Nem olyan fényeset, sőt egyáltalán nem feltűnőt. Apa is, anya is, mintha szégyelltek volna gyermeküket. Csöndes alkonyaiban siettek az asszonyok a letakart csecsemővel az oltár elé. Este volt már, amikor hazavitték.

-- Armande, Armande, kicsikém -- suttogta az anya. Aztán keskenyre szorította szép száját, és sokáig nem szólt. Ki tudja, mi dúlhatott a lelkében?

A csecsemő azonban felsírt, enni akart. Kis kezével hadonászott, és vörösre gyúlt a képe az ártatlan haragtól. Mintha fenyegetné az anyját. Mintha vádolná, amiért ilyen bizonytalan világra hozta. Mit tudja az ilyen parányi jószág, hogy anyjának most borongós,

31

csöndes gondolatok járnak a fejében. Egyedül érzi magát, oly egyedül, mint még soha.

-- Madeleine, kislányom, hát csak nem sírsz? Kedveskedő, mégis ellenszenves hang hallatszott. Bejárt mama (immár nagymama) nyitott be az ajtón.

-- Ejnye, kicsim, úgy viselkedsz, mintha nem volnál ünnepezt színésznő, mintha nem volnál országos szépség és minthogyha nem hercegek, grófok, márkik volnának a barátaink!

-- Mit érek velük, anyám? -- Madeleine a csecsemőre mutatott: -- Ez a szegény kis jószág nem kérdezi majd, hogy kik a barátaink. Csak annyit tud meg, hogy apja Modena gróf, anyja Madeleine Bejárt színésznő, akik azonban nem házások, s ezért nem őket, hanem ezt a pirinyó babát, a kis Armande-ot ítéli el majd a világ. Hát micsoda keresztelő az, amelyen a keresztapaságot az apa hétéves kisfia vállalja, s a keresztanya nem más, mint a nagymama?

Bejárt asszony élesen felnevetett. Csak legyintett a lánya szavaira, és a fejét csóválta. Ostoba ez a lány, ó, hát minden nő ilyen ostoba! Egy derék, papi áldással hozzákötött férj nélkül el sem tudja képzelni az életet.

-- Mit adod itt a szentet! -- A nagymama hangja most már türelmetlenebb lett. -- Most egyszeriben bánod minden bűnödöt. Bögsz, mint valami cselédlány. Hogy aztán vörös legyen az arcod, a szemed karikás, és ráncos a bőröd. Nemcsak anya vagy, hanem színésznő is. Te! A szépséged ha odavész, odalesznek a barátaink is. Odalesz a színház, csak ez a vakarcs marad, és akkor igazán sírhatsz.

Az ilyen szavakra mi lehet a felelet? Ha eddig csendesen hullottak Madeleine könnyei, most kitört belőle a hangos zokogás.

32

Az anyja pedig dühösen faképnél hagyta. Ment, hogy panaszkodják a családnak, milyen ostoba Madeleine. Siránkozik, mert törvénytelen gyermeke született, holott jól tudhatná, nem szégyen az ilyesmi, mármint királyok, hercegek, minden rendű és rangú főurak között, és ráadásul a színészek között is -- egészen a polgárságig.

Mintha az erény és az erkölcs csak a polgárookra és a parasztokra volna kötelező.

A Bejárt testvérek igazat adtak anyjuknak. A fiúk nevettek. Geneviève pedig beosont Madeleine szobájába, hogy vigasztalja.

Duruzsolt a fülébe órákon keresztül, hogy ő Párizs legnagyobb színésznője. Hogy sem Modena gróf, sem a család többi főrangú barátja nem hagyja magukra őket. Gondolja meg, nem valami ágrólszakadt fehérnép ő maga sem: hát van 10 000 franc-ja, van egy kis háza (igaz, nagyon kicsi ház, és nagyon sok a teher rajta), de mégis csak a sajátja. Éppen a Marais Színház mellett.

-- Monsieur Rotrou a te ajánló verseddel adta ki a tragédiáját.

Madeleine azonban mintha oda sem figyelt volna. Csak nézte a csecsemőt félrehajtott fejjel. Hirtelen megszólalt:

-- Nem szeret engem senki.

A lelke mélyén azonban tudta ő maga is, hogy nem így van. De hát már csak ilyen az ember. Elképzel magának földöntúli, életentúli erőket, jók és rosszak táborára osztja őket, az egyiktől fél, a másikhoz menekül. Ha vannak angyalok és szentek, vannak bizony ördögök és boszorkányok is. Vannak irigy, rossz lelkek, akik szemmel verik a gyermeket, ha felcicomázva,

3 Rónaszegi

3

szépen fésülve látják. Ezért hát óvni kell az irigy szemektől a kicsit. Mint ahogy óvni kell a szerencsét, a nap minden percét. Elég egy fordítva felhúzott ing, hogy aznapra megvédjen a rossztól. Elég, ha az ellenkezőjét értjük, tesszük, mondjuk, mint amire jelek vannak.

Ezért mondta talán Madeleine Bejárt is, hogy "nem szeret engem senki".

Tudta, hogy szeretik. Van, aki igazán szereti.

-- Ugyan, gyerek az még -- mondta ismét fennhangon, s ez valóság volt, nem babonaság.

Chapelle maga is törvénytelen gyermek volt. Lhuillier tanácsos fia, akit azonban apja egyáltalán nem szégyellt, sőt pár esztendővel később törvényes gyermekévé fogadott. Mindenesetre

gondoskodott taníttatásáról, elhalmozta minden földi jóval, egyszóval mindent megtett, hogy fiából műveit ember válják.

A kollégiumi tanulmányokon kívül időnként □pót"oktatásban is részesült a gyerek. Az apának jó barátja, Gassendi abbé, a neves filozófus, későbbi párizsi tanár tartott neki előadásokat. S nemcsak neki, hanem néhány jó barátjának is.

-- Jean, gyere fel hozzánk. Jöhetsz te is, Bernier, és te is, te vén hadfi.

A vén hadfi pedig nem volt más, mint a huszonhárom éves Cyrano de Bergerac, egy háborút járt, híres párbajhős, örökké mérges s mégis örökké álmodozó, igaz lelkű legény.

Felmentek mind a hárman Lhuillier tanácsos házába, hogy megkönnyítsék Chappelle-nek a tanulás unalmát. Gassendi abbé szívesen fogadta őket, mert szerette,

34

ha többen is hallgatják, s főképpen ha figyelemmel hallgatják. Márpedig ez a kis társaság nagy figyelemmel és érdeklődéssel hallgatta előadásait Arisztotelészről, Epikurosról és az ókor más nagy szellemeiről, mígnem Gassendi a nagy kortársnak és a nagy ellenfélnek, Descartes-nak a tanításaira tért át.

Jean Poquelin az ablak mellett ült, kissé távolabb a többiektől, és különös, messzire néző tekintettel figyelt az abbé szavaira. Amióta az az első, dicstelen bemutatkozás megtörtént a Clermont-kollégiumban, igen-igen jó barátságba keveredett Chappelle-lel, aki egykettőre kinőtt abból a korból, hogy □a kis Chappelle"-nek lehessen nevezni, és jócskán utolérte idősebb barátját.

Nem volt azután semmi baj az iskolában. Akik megpróbálták gúnyolni, kinevetni, alaposan megkapták a magukét. Rájöttek arra, vihogjon csak egymagában Conti herceg aranyozott kalitkája mögül. Ha utánozzák, bizony ők kapják a nyakukba a kárpitos tenyerét.

Persze azért mégis sokszor gúnyolták, még többször kinevették -- de csak óvatosan, a háta mögött. Hibás beszédjét utánozták, s olykor-olykor, ha társaságban esetlenül, zavartan viselkedett, megmosolyogták.

Chappelle társaságában azonban mindig felszabadultnak érezte magát. Még itt, Lhuillier tanácsos házában sem fogta el az a csendes félszegség, amelyet talán ő maga szégyellt legjobban. Igaz, szótlan maradt továbbra is, de bátran tekingetett széjjel a nagy tükrös falakon, szakértő szemmel megbecsülte a falikárpitokat, könnyedén kei észbe tette lábát, és vett a tubákosszelencéből, amit Chappelle tartott eléje.

A többiek a színházról vitatkoztak. Az arisztotelészi

35

hármás egységről* beszéltek, amelynek maga Richelieu bíboros is híve, s amelyet Párizs ünnepelt színműírója. Corneille nem tartott be következetesen.

-- A Cid csodálatos és igen szép mű -- vallotta Cyrano, és a kardjára csapott. -- A bíborosnak pedig nincs *igaza*, sőt egyszerűen hazudik, amikor azt vallja, hogy Corneille úr lopta volna a Cid témáját.

-- Na de fiam... -- Gassendi abbé nagyot nyelt. Szívesen vitába szállt Arisztotelész egész filozófiai rendszerével (írt is erről egy értekezést), hanem az egyház és a világ hatalmasságait tiszteletben tartotta.

Jean mozdulatlan arccal figyelte az abbét. Magában mosolygott. Hát persze. Chappelle elárulta, hogy Gassendi Párizsba szeretne költözni, és már dolgozik új művén, amelyet Richelieu bíboros öccsének akar ajánlani.

Jean mosolygott, de hallgatott.

Milyen esendő, szálnalmas kis pojáca minden ember -- hirtelen ez a gondolat jutott az eszébe. Talán

azért, mert előbb a színházról esett szó. A Cidet ő maga is látta, és nagyon tetszett neki -- a színházról aztán a nagy komikusok, a híres színészek is eszébe jutottak: Guillet Gorju, az orvosból lett komikus, aztán Mondory**, a nagyhangú tragikus színész. És persze a Párizsban vendégeskedő olasz társulat nagy színésze: Scaramouche.

* Arisztotelész a görög drámák alapján alkotta meg a szabályt, amelyet később az olasz humanisták tettek magukévá, és a francia színműírók tekintettek a drámaírás törvényének: a hely, az idő és a cselekmény egysége volt ez. A színpadi játék egy nap alatt, ugyanazon a helyen, egyetlen történetben folyik

** A híres tragikus színészt Molière később a *Kényeskedőkben* gúnyolta ki

36

-- Jean fiam. neked mi a véleményed Descartes-ról?

-- Gondolataiból Gassendi kérdése riasztotta fel.

-- Descartes, Descartes ... -- Meglepetésében úgy dadogott, mintha sohasem hallotta volna ezt a nevet.

Gassendi tüstént kész volt a véleménnyel, és kiablándult arcot vágott. No, úgy látszik, nem valami nagy elme ez a kárpitosgyerek. Bizony rosszul teszi Lhuillier tanácsos úr, hogy az effélékkel hagyja komázni a fiát. Igaz, igaz, Chapelle is ejtegeti a szempilláit, az a Bernier is lenyelt egy ásítást, egyedül Cyrano de Bergerac villogtatja a szemét félelmetesen.

-- Hát csak fordítsuk le paraszti nyelvre Descartes tanításait -- kezdte az abbé --, mert úgy látom. Chapelle fiam, a magasabb diskurzus a barátaidnak ma nehezen megy. Hát nézzük csak: Descartes kételkedik. Mindenben kételkedik, a saját létében is kételkedik, amit nem is tartok különösnek, mert mindig eltűnik a barátai szeme elől, mintha valóban nem létezne. Azt mondja, gondolkodik. Gondolkodik, tehát van. Cogito ergo sum, ám néha a gondolkodásban is kételkedik, mivelhogy a Világról írt művét még 1632-ben gyorsan félretette, meghallván, hogy Itáliában Galileit az inkvizíció elé idézték, hehehe ...

Gassendi, ha Descartes-ról beszélt, bizony nem mulatta egy tudós méltóságát. Szívesen gúnyolta nagy vetélytársát az efféle "paraszti" eszmefuttatásokban, amelyek talán tetszetősek és meggyőzőek voltak a hozzá nem értők számára, de semmiképpen sem voltak méltóak Gassendi tekintélyéhez.

-- Mindjárt elveszti a fejét, ha Descartes-ról van szó

-- mondta később Jean, amikor a jó barátok elhagyták a Lhuillier-házat, és hetyke léptekkel átvágtak a Pont Neuf hídon, a Burgundi Színház felé vették útjukat.

37

-- Á, olyanok ám *e-zek* is, mint a halaskofák. Veszekednek ... egy gondolaton.

Jean nevetett. Igaza van Chapelle-nek, a legtekintélyesebb tudósok is olyanok, akár a halaskofák. Összevesznek egy garason. Mégis igaza van Descartesnak, amikor a kételkedést hirdeti...

-- Jól mondod, haha, kételkedni kell -- mondta hirtelen Chapelle. -- De nemcsak filozófiai alapokon ám! Hanem például Madeleine kisasszony esetében is.

-- Fogd be a szád!

-- Azt mondják, csuda édes a csöppség. Szakasztott az apja.

Egy pillanatra megfeszültek a fiatal idegek. Egy pillanatra dühösen villámlott a barna szempár. Chapelle tudta, hogy most érzékeny ponton gúnyolódott a barátjával. Mégis kegyetlenül folytatta:

-- Ha azt hiszed, hogy a Bójart-házban olyan irodalmi szalon működik, mint a Rambouillet-palotában, nagyon tévedsz. Bejárt mama szeretett volna valami előkelő dolgot csinálni, a színésznő

lányaival meg a vendégekkel finoman irodalomról meg színházról csevegni, de bizony folyik ott italozás is, és igazuk van azoknak, akik szerint nem az irodalom, hanem a szép Madeleine kedvéért látogatják a nemes lovagok azt a házat.

Jean villámló tekintettel fordult Chapelle-hez : -- Te mocskos szájú nyavalyás! Nem tűröm, hogy bánts! Madeleine a megtestesült tisztaság, az igazi szépség, ő az eszmény! Igen, az eszmény.

-- Apád mit szól hozzá, hogy a házukba jársz? Chapelle megpróbálta lassan nyugalmasabb mederbe terelni a beszélgetést.

-- Örül, hogy előkelő társaságban forgók. Azt sze-

38

retné ő, ha egyszer a márkiné szalonjának is vendége lehetnék. De hát az még messze van. És Béjart-ék szalonjában nagyjából ugyanazokkal találkozhatom, akik Rambouillet márkiné vendégei is.

Chapelle gúnyosan mosolygott. Nem sokáig, mert Jean vad erővel ragadta meg a karját.

-- Jó, jó, ne bánts, nem szóltam semmit! De hát ismerd el, hogy Béjart mama mégiscsak műveletlen asszonyosság, az egész család amolyan kósza komédiás népség, s hogyha Madeleine nem volna valóban nagyon szép és tehetséges, bizony nem a Marais Színházban lépne fel, s nem is a Burgundi Színházban, hanem a vidéket járnák egy rozzant taligával.

-- Igen? ... Hát tudd meg, hogy Rambouillet márkiné és az egész kompánia ott, minden műveltsége, akadémiai tagsága, királyi kegydíja és mifene ellenére üres fejű, hólyag népség! Bosszantó, ostoba, kényeskedő társaság. Ah, mi bűvhalom, mi szóömleteg, mi zagyvalék! Hahaha! Kedvem volna a nyelvemet öltetni rájuk.

-- Már ne haragudj, mégiscsak ők művelik ki a francia nyelvet, és végtére is Béjart-ék között legfeljebb arról esik szó, hogy Madeleine jól játszott-e vagy sem, meg hogy Scaramouche és társai elcsábítják a közönséget a francia színészekről...

Jean hevesen bólogatott.

-- Hát persze. Főképpen erről esik szó.

-- És semmi az ars poeticáról, a színpad nagy törvényeiről, a szent hármas egységről. Semmi az elméletről.

Jean hirtelen kedvű fiatalember volt. Az egyik percben átkarolta Chapelle vállát, a másikban úgy tett, mint aki ölni készül. Most is megperdült a sarkán, szét-

39

vetette lábát, csípőre tette kezét, és Chapelle arcába kiabálta:

-- Teszek az egész elméleteskedésre! Érted? Lyukas garast nem ér az igen tisztelt, pallérozott fejű írócskák tudománya. Scudéry kisasszony négykötetes maszlagáért nem adnám Madeleine egyetlen mosolyát! És Voiture vagy Chapelain urak minden madrigaljáért, minden szonettjéért Scaramouche egyetlen fintorát!

Azzal hetykén szemébe rántotta széles karimájú kalapját, és nagyot sóhajtván, keményen, de tisztelettel megzörgette háta mögött a kopogtatót.

Az ajtó kinyílt, Jean belépett -- és Chapelle csak most látta, hogy Béjart-ék háza előtt vitáztak már jó ideje. Mi mást tehetett volna, nagyot nevetett. Ezt ugyan jól megcsinálta ez az ördögös Jean! Egy idő óta rákapott az effajta ártatlan tréfákra. Hiteti, hogy testestül-lelkestül benne van valamilyen vitában, sőt veszekedésben, aztán fordul egyet, és kiderül, hogy már jó ideje egészen máson járt az esze.

Most is hagyta, hogy ő a márkiné szalonjáról papoljon, meg Madeleine hitelét rontsa, pedig már

régen elhatározta, hogy meglátogatja a fiatal mamát.

Az emeleten nyitva volt egy ablak. Kétévesforma vöröshajú kislány integetett ki rajta.

Chapelle hangosan felnevetett. Mókás arcot vágott, és számfület mutatott a kicsinek (hiszen ő maga is gyerek volt még), aztán vállát vonogatva továbbment.

Az ő dolga -- gondolta magában. -- Az övé meg az apjáié. Ha Poquelin mester eltűri, hogy a fia Madeleine Eéjart-nak udvaroljon, hát akkor neki semmi szava hozzá. Annyi biztos, hogy helyén való volna, ha Madeleine kinevetné Jeant. Mert akad-e olyan ifjú diák, aki még nem volt szerelmes valamely szép színésznőbe

40

vagy valamely szomszéd szépasszonyba? Az a világ rendje, hogy a kamaszok szerelmesek lesznek, a felnőtt, okos asszonyok pedig csendesen mosolyognak rajtuk. Madeleine azonban úgy viselkedik, mintha maga is éretlen fruska volna. Pedig kerek négy esztendővel idősebb Jeannál.

Kerek négy esztendővel. Jean most tizennyolc éves, Madeleine huszonkettő.

Chapelle legyintett. Az ő dolga -- ismételte magában, és sietős léptekkel igyekezett kedvenc helyére, a Notre-Dame körüli sokadalomba. Ott ténfergett, forgolódott jó ideig, és nem tudta eldönteni, vajon igyék-e egy icce bort vagy sem. Addig-addig töprengett ezen, amíg le nem vágták övéről kis erszényét az ügyes párizsi csavargók.

Akkor aztán nagy búsán megindult hazafelé. Jean is, Madeleine is kiment a fejéből -- a bölcs Gassendi abbéval együtt.

És odabent a Béjart-házban ...

-- Kisasszony!

-- Isten hozta! Örülök, hogy láthatom.

-- Enyém a szerencse. És köszönöm, hogy szívesen fogad. Ugye nem zavarok? Ügy látom, szerepére készült.

-- Dehogyan zavar. Tudja jól, hogy ön sohasem zavar.

-- Köszönöm. Örülök, hogy jó egészségben látom Madeleine kisasszonyt. A kis Armande milyen bájos.

-- Képzeld, kedves Poquelin, a kicsi már beszél. Egészen folyékonyán beszél. És utánam mondja a szerepeimet. Még megérvük, hogy híres színésznő lesz belőle.

-- Ha olyan lesz, mint kegyed, akkor Párizs második legnagyobb színésznőjét ünnepeljük majd benne.

-- Hát... üljön le nálunk, kedves Poquelin. És meséljen. Hogy megy a tanulás? Apjaura miféle újságot tud az udvarból?

-- Őfelsége nagy vadászatra indult. De ezt nem apámtól tudom. Én ..., kisasszony ..., mostanában keveset beszélek az apámmal.

Jean Poquelin lehajtotta a fejét, és lába alatt a szőnyeget nézte.

-- De hát... miért? Miért nem beszél apjaurával?

-- Tudja, kisasszony, nehéz erről szólnom. Szeretem és tisztelem az apámat, és jól tudom, hogy ő is szeret engem. Minden testvérem között a legjobban szeret. Tanult embert, udvari embert akar belőlem nevelni, azt akarja, hogy többre vigyem, mint ő.

-- Ó, milyen boldog is a gyermek, akinek ilyen apja van!

-- Igen, kisasszony, tudom én is. Mert ő sohasem fenytett meg, és mindig vigasztalt, bármi baj ért.

Nemcsak apám volt, szegény édesanyámat is helyettesítette. Jó ember volt.

-- Volt? Csak volt?

-- Kisasszony ..., én megmondtam apámnak ...

-- Jean! Az istenért, Jean!

Hirtelen ijedt, rémült csöndesség telepedett közénk. Megszakadt a szavuk, még sóhaj sem rebbent közöttük. Madeleine a főköttőjének szalagjait bogozta reszkető kézzel, és nem mert a fiúra tekinteni. Jeannak vérvörösre gyúlt az arca, könnybe lábadt a szeme, amikor hosszú hallgatás után halkán megszólalt:

-- Madeleine ...

-- Nem. Nem szabad. Felejtse el. Kérem, felejtse el.

42

Milyen furcsa is ez a kép. Furcsa, de igaz. Madeleine Bejárt, Párizs ünnepelt színésznője kislányos zavarban pirul egy diák előtt. Huszonkét éves, ünnepelt asszony. Ráadásul anya: egy kicsiny gyermek sorsa a gondja. S mert színésznő, érzelmek és műindulatok játékos is. Kell, hogy egész világ válassza el Jean Poquelintől.

S mégsem. Mert az érett határozottság, amely első szavaiból kicsendül, pillanatok alatt omlik össze, akár a kártyavár. Pirul és reszket továbbra is.

-- Felejtse el, kérem.. . Felejtse el, hogy valaha is ebbe a házba lépett. -- Aztán folytatja: -- Emlékezzék, kis kamasz legényke volt, amikor először jött hozzánk. Munkát hozott apjaura műhelyéből, s mert szívesen fogadtuk, gyakran eljárt ide, mindenféle ürügyet találva a látogatásra. Tudom, tetszettem önnek, de hát, vallja meg, tetszett az itteni társaság is. Még apjaura is biztatta, látogasson csak hozzánk: szalonunkban megtanulja a társalgás és a viselkedés sokféle finomságát. Ám a mi szalonunk még nagyon messze esik a királyi udvartól. Mit akar hát cselekedni? Azt hiszi, felnőtt módjára viselkedik? Egyszer egy buta pillanatban vallomást tett nekem, s most azt hiszi, helyt kell állnia? Ó, hát nem önre, énám hárul minden felelősség.

Olyan tétova volt a hangja. A saját felelősségét emlegette. Mintha máris elintézett dolog volna, amit a fiatalember határozott.

Elhallgatott. Könnyes szemmel nézett a fiúra. Nagy, álmodozó szeme volt Madeleine-nek. Beszédes szemek.

-- Felejtse el, kérem.

Jean felugrott helyéről, és az ablakhoz lépett. Mintha Chappelle-t kereste volna az utcán, hogy örökké gúnyoros tekintetéből bátorságot merítsen. De gondolatai egészen másutt jártak.

43

-- Nem felejthetem el, kisasszony -- kezdte. -- Mert én többre emlékszem, mint kegyed. Arra emlékszem, hogy dadogtam és pirultam, de itt nem nevettek rajtam. Arra emlékszem, hogy meghívtak fogadónapjaikra, pedig nem voltam sem márkí, sem herceg, még csak testőrkapitány sem voltam. És író sem voltam, színész sem voltam, mégis a kegyed társaságában lehettem, és bámulhattam, csodálhattam, ahogyan csak egy kisfiú bámul és csodál...

Megbicsaklott a hangja, de egy mély sóhajjal úrrá lett önmagán.

-- És tudom ám, hogy az ostoba márkik meg a Rambouillet-szalomból ide is kiránduló serte-perte hírharangok sokszor megmosolyogtak engem. Még többször vizsgáztattak és zavarba hoztak volna, mert az ő mércéjük szerint nem vagyok eléggé műveit, és mert valóban nem vagyok gyakorlott társalgó. Valaki azonban mindig védelmébe vett...

Hirtelen megfordult, és most már határozott, férfias nyugalom tükröződött a tekintetén. Minthogyha

hirtelen nagyon egyszerű lett volna a világ minden dolga. S ő mintha percek alatt éveket öregedett volna...

-- Emlékszik, amikor a kicsi Armande megszületését várta? Seregestül jártak ide a pletykára éhes léhűtők.

-- De csak addig, amíg meg nem tudták, hogy Modena gróf kegyvesztett lett.

-- Emlékezzék, milyen magányos volt akkor ...

-- Most is az vagyok, Jean.

-- Emlékezzék, hangosan zokogott. Én akkor azt mondtam... azt mondtam: szeretem. És kegyed azt felelte, ez az egy szó mentette meg az életét. Ha nem tudhatná, hogy valaki őszinte szívvvel szereti, akkor...

44

-- Igen, igen, azt feleltem. -- Madeleine hirtelen felkiáltott, és megragadta Jean Poquelin karját: -- De hát az istenért, drága Jean! Ön jó szívvvel vigasztalt. Őszintén beszélt, és én akkor őszintén éreztem. De hát gyermek volt még..., gyermekek voltunk még akkor, Jean. Az a vallomás nem kötelezi semmire..., istenem, hát nem kötelezi semmire, értse meg!

Elhallgatott. Reszkető *kézzel* kapott a szája elé, mintha maga is megbánta volna, amit kimondott. A fiú pedig körülnézett a szobában, amelyet nem hímzett, csupán színesen festett kárpitok borítottak, és az asztalokon is csak aranyfüsttel bevont fa gyertyatartók álltak, és a székekre leterített ruhák így, közletről oly kopottnak látszottak, és a tükrös asztalon temételen hamisgyöngy csillogott -- mind-mind a miméit gazdagság olcsó jelei.

Váratlanul szánakozó szomorúság szorult a szívére, s ez a szomorúság mintha minden falat lerombolt volna, amely közöttük lehetett.

-- Drága Madeleine -- mondta csendesesen --, nem szoktál te hozzá az őszinte szavakhoz. Olyan vallomásokat ismersz csupán, amelyek nem köteleznek semmire. De én emlékszem a saját szavaimra. Szeretlek, mondtam, és a szemedben nem láttam sem gúnyt, sem visszautasítást. Furcsa és keserű vallomás volt az: nem követte sem csók, sem ölelés, kezét sem fogtunk, mégis tudtam, hogy nagy szövetséget kötöttünk akkor.

Madeleine most a kezét nyújtotta. Könny csillogott a szeme sarkában, de nem a színész könnye.

-- Tudom, mit mondtál apádnak. Hogy színésznek állsz, és feleségül veszel. Jean, én a barátod leszek egy életen keresztül, mert te vagy az egyetlen ember, aki-

45

nek a vallomása engem is kötelez. A feleséged nem leszek. Idősebb vagyok mint te, gyermekem van... Szeretni foglak mindig, de a terhedre nem leszek.

Néha rettentő módon összekuszálódnak a világ dolgai. Jaj annak, aki olyankor elveszti a fejét. Jaj annak, aki megrémül a kis bajoktól is. Nem jut ereje a nagyobb csapások elviselésére.

Jean Poquelin kárpitosmesternek ezekben az években hófehérré őszült a haja.

Hiszen két feleségét is eltemette, egymagában élt, kisebb gyermekeit nagyanyjuk nevelte. S most legkedvesebb fia, Jean-Baptiste is cserbenhagyja.

-- Mit meg nem tettem ezért a gyerekért -- hajtogatta barátai körében. -- Bevezettem őfelsége udvarába (s ezt úgy mondta, mintha ő maga is a főnemes udvaroncok közé számítana); tanítottam, hogy kedve szerint érvényesülhessen (s ezt úgy mondta, mintha a fia akart volna ügyvéddé lenni); és most mit tesz? Követeli anyja örökségét, és bejelentette, hogy feleségül veszi azt a komédiás némbert.

-- Borzasztó! -- szörnyülködtek a barátok. -- Bizony, az isten átka van az ilyen gyereken.

-- Adja ki neki az anyja örökségét kegyelmed, de aztán tagadja ki, hogy soha ne léphesse át egy tisztes polgári ház küszöbét.

Poquelin mester némán ingatta fejét. Nem, nem, hát kitagadni mégsem. Hiszen ő maga volt, aki az utóbbi években arra biztatta, művelődjék, járjon társaságba, hogy később ne botladozzék majd az előkelő körök estélyein.

-- Én magam biztattam, fogadja szívesen Béjart-ék

46

meghívásait -- füzte tovább önmarcangoló gondolatait. Irodalom, művészet, *színház*, zene -- ez a téma járja odafent, őfelsége udvarában is... Ó, sejthettem volna, hogy más valami vonzza a fiamat! Később még hozzá tette:

-- Ám ha sejtem, se hittem volna, hogy meghallgatásra talál.

Ily módon aztán fokról fokra önmagát korholta a jó öreg, s mire fiával a hosszú-hosszú vitákra sor került, már csak sopánkodni tudott:

-- Meggondoltad, fiam, mit teszel? A te dolgod ugyan, csináld. De ne felejtsd, hogy a színészek jogtalan, kegyelemből kidaszított emberek. Gondold csak meg, a színészt el sem temeti az egyház. Ha meghalsz, szentelt földben nem fekédhetsz.

A fiú erre csak a vállát vonogatta -- akárcsak évekkkel ezelőtt, amikor osztálytársai olyan csúfosan fogadták:

-- A király megbecsüli a színészeket. Azt mondják, rendelet készül...

-- A rendelet meglesz, te pedig vándorolhatsz jogtalanul a világban.

-- Itt Párizsban fogok játszani.

Kegyes hazugság volt ez. Tudta jól, hogy sem a Burgundi Színház, sem Madeleine színháza, a Marais Színház nem fogadná fel. Kinek kell egy hibás beszédű színész? Madeleine mégis váltig erősítgeti, hogy ő a színpadra való. Azt állítja, egyetlen mozdulatában több érzés és kifejezőerő van, mint másnak hosszú monológjaiban.

És a vidéki társulatok. Franciaországban ebben az időben tizenöt vidéki társulat volt. Bejegyzett, főuraktól pártfogolt, "komoly" társulatok. Persze éhenkórász,

47

ináról holnapra élő társaság majdnem valamennyi. Mi sem különbözteti meg őket a vásári mutaványosoktól.

-- A vesztedbe rohansz, fiam.

És ez komoly intelem. Jean-Baptiste-nak, aki mindig "jóra való" gyerek volt, élete első igazi lázadásában íjadalmas görcs szorul a szívére. Hátha valóban a vesztébe rohan.

-- Fiam, gondoltál-e már arra, hogy az a lány csak ...

-- Tudom, mit akarsz mondani. Hogy csak férjet akar. Nevet a gyerekének, ahogy mondani szokták. Meg fél az öregségtől is, ugye? No, nem. Madeleine kijelentette, hogy nem lesz a feleségem. Jó barátom marad egy életen át, de a feleségem nem lesz.

Az ősz Jean Poquelin mesternek erre már nem volt szava. Csak sóhajtozott, a fejét ingatta, meg fáradtan legyintett. Aztán elővette üzleti könyveit, kimutatásait, az anyai örökség iratait.

-- Itt a pénzed. Előleg -- mondta csendesesen. -- Hárromezer franc. Szép pénz... Anyáddal együtt sokat dolgoztunk. Hm. Hát csak vigyázz, bármibe fogsz, el ne kótyavetyéld.

Jean megint csak hallgatott. Meg-megrándult az arca, mintha ütlegeket kapna. Befelé sirt. S talán azon a ponton volt, hogy kimondja: tékozló fiú gyanánt már most fogadja vissza az apja. Már most,

amikor még el sem indult hazulról.

Félt. A lelke legmélyén félt és bizonytalankodott.

S akkor megérezte apja kezét a vállán.

-- No, jól van, fiam. Az udvari kárpitosságról majd lemondasz az öcséd javára. Megérted, ugye, hogy ezt veszni nem hagyhatjuk? Hát csak fel a fejjel..., rendes lány az.

Ezt Madeleine-re értette, és Jean szeme felragyogott.

48

O, hát valóban vannak jó apák, megértő szülők, áldozatos emberek! Kinek van még ilyen édesapja, mint neki? Senkinek!

És már abba is belement, hogy egy ideig tovább tanuljon. Jól van, közben tanulmányozza csak kedvére a színészetet, figyelje kedvencét, az olasz Scaramouche-t, járjon el a két állandó színház előadásaira, lépjen fel kisebb szerepekben. Ha mindenáron színész akar lenni.

-- A Sorbonne-ra kellene beiratkoznod. A jogi fakultásra. Mégis . . . hogy meglegyen a kenyered.

Nem volt rá ideje. Talán beiratkozott, talán tervezte is, hogy levizsgálják, de nem lett belőle semmi.

-- Erre meg adok pénzt -- mondta az apja. -- Menj el Orléans-ba. Azt mondják, ott a hatökör is levizsgálják, ha megkeni a professzorok markát.

De ő inkább elővette tükrét, elvonult a szobája sarkába, és utánozta Scaramouche fintorait. Betanulta Corneille, Mairet, Rotrou szövegeit, egész nap szavalt, aztán sietett Madeleine-hez. Es Madeleine mindannyiszor lelkendezve, szerelmes mosollyal fogadta:

-- Ó, Jean, hát rád sem ismerek, kész színész vagy, hidd el nekem. Felléphetnél a Cidben.

-- Még inkább a Jodelet-ben*.

-- Csacsi, hát azt sem tudja ám mindenki eljátszani. Gyere, siessünk, mert nemsokára kezdődik az előadás. Képzeld, ma ismét Desmarets Hóbortosokját adjuk elő, mert Mondory beteg lett, és mindenki nagyon izgatott, Isabelle összeveszett Scarronnal Françoise miatt**.

* Korabeli bohózat, a benne játszó komikusról elnevezve ** Scarron felesége később XIV. Lajos király felesége lett Madame de Maintenon néven

4 Rónaszegi

AQ

Tudod, Scarron felesége borzasztó féltékeny, vagy legalábbis annak mutatkozik egy idő óta, és éppen Isabelle-re ... Hozd, drágám, azt a könnyű kosarat a fejékekkel meg ezt a kis ládikát a szépítőszerekkel..., nem, nem, a ruhát majd én viszem... Olyan izgatott vagyok! Valahányszor a Hóbortosokat játszom és benne a presziőt, te jutsz az eszembe, meg amit a Rambouillet-szalonnól meséltél.

Azzal már rohant is. Jean utána. Valahányszor Madeleine házába lépett, csupa mozgás, zsongó vibrálás lett a levegő. Pedig Madeleine máskülönben nem volt sem ideges, sem beszédes természet. Ha ideje volt rá, szívesen üldögélt kedvenc nagy karosszékében, és álmatag szemével ábrándosan nézett fiatal szerelmesére.

Ám fellépése előtt mintha kicserélték volna. Kapkodott, lelkesen magyarázott, és ebbe a lelkes hangulatba magával ragadta az ifjú Poquelint is.

Jean egyik napról a másikra bennfentes lett a színházak világában. Ott lódörgött a színpad mögött, figyelte az olasz társulatok nyomán divatosá lett commedia dell'arte, a rögtönzött vígjáték ezernyi kacagtató fogását. Mindezt eddig a nézőtérrel leste csak, most beszélgetett, sőt vitatkozott azokkal a színészekkel, akiket mái azelőtt is ismert, de még sohasem látott közvetlenül fellépés előtt, az

előadás izgatott, olykor ingerült pillanataiban.

Borongósabb napjaiban így fordult Madeleine-hez:

-- Néha úgy érzem, idegen vagyok köztük. Látod, pedig már fel is léptem. Még szerencse, hogy senki sem ismert rám abban az istentelen nagy páncélban. Mégis mintha túlságosan is komoly, szomorú ember volnék közöttetek. A színházban mindenki hangosko-

50

dik, liheg, kioktat vagy lelkenedezik, és persze mindig mindenki fontoskodik.

-- O, te... -- nevetett Madeleine. -- Derék emberek valamennyien, hidd el nekem. Hiszen te rólam sem gondolsz rosszat, ugye?

Jean ilyenkor karjába kapta, megölelte, és ellágyult hangon suttogta:

-- Madeleine, drága Madeleine ...

Egy idő óta a Béjart-ház megint látogatóktól hemzsegett. Nemegyszer grófi, hercegi hintő is megállt előtte, hogy utasa pár pillanatra bekukkantson, apró ajándékkal kedveskedjék, vagy néhány bókot mondjon Madeleine szépségéről. Bejárt mama ilyenkor csupa "Ó" meg csupa "Ah" volt, gyöngyház berakásos legyezőjét zörgette, és a férjét mindig csak mint Sieur de Belleville-t, Szépfalvi urat emlegette, jóllehet az öreg nem volt színész, hanem tisztségviselő az egyik párizsi törvényszéken.

Jeant ilyenkor úgy kezelték, mint aki a családhoz tartozik, sőt mint aki a házigazda szerepét játszhatja, s csak most derült ki -- amikor már nem megtűrt valaki volt egy társaságban, akit elnéző mosollyal figyelnek a kandi szemek --, hogy kedves és figyelmes fiatalember, aki nagyon jól ismeri a klasszikusokat, tájékozott a párizsi szívinvilágban és az irodalomban, igen sok udvaroncot személyesen ismer abból az időből, amikor még apjával együtt igazgatta a király ágyának függönyeit, ráadásul ismeri a híres-neves Rambouillet márkiné szalonjának beszédmodorát is, s ha kell, percek alatt rögtönöz újabb szóvirágokat.

Persze azt senki sem látta, hogyan csillog közben a szeme. És senki sem tudta, hogy ha összetalálkozott Chapelle-lel -- mert a régi barátság továbbra is tartott

4*

51

-, be nem állt a szája, és nagyokat nevetve hosszasan mesélte, milyen ostoba fajankók a márkik és a grófok és a minden rendű-rangú előkelőségek, akik a Béjartházat látogatják.

-- Hahaha..., komám, ha elgondolom, hogy a torkomban dobogott a szívem régen, valahányszor ezekkel a fajankókkal találkoztam! Azt hittem, ők a műveltség, a jó modor, az eszményi élet felkent papjai. Aztán némelyik a nevét sem tudja leírni, a másoknak meg csak *a* címe van meg, különben szegény, mint a templom egere, a harmadik meg, aki csupa báj és kellem, veri a feleségét, és megmérgezi legjobb barátját.

Chapelle vele nevetett. Nagyot ittak, és vidám kedvvel indultak hazafelé. És Chapelle megtette nemegyszer, hogy bortól kótyagos fejű barátját a szülői ház felé vezette, aki csak a kapuban eszmélt rá, hogy most már nem ez az otthona. Apja mindig szívesen és megbocsátó szeretettel fogadta, és ő mindannyiszor nehéz szívvel indult tovább a Béjart-ház irányába.

Egy napon aztán sírva találta Madeleine-t. Szép arcán a könnytől elmázolódott a festék, és úgy reszketett a szája széle, hogy beszélni alig tudott.

-- Mi történt, mi történt, drágám, kedvesem? -- rohant hozzá.

Madeleine azonban nem felelt, a fejét rázta, s az ő vigasztaló, simogató kezét szorongatta és csókolgatta.

-- Armande? Mi történt vele? ...

Nem, a gyerekekkel sem történt semmi, de Bejárt mama is rémült, hallgatag tekintettel járt fel s alá a szobában, és a vállát vonogatta. Ez a hallgatagság olyan visszautasító, megalázó volt Jean számára, hogy sértődötten vonult a szobájába, gyertyát gyújtott, és olvasni kezdett, hogy elfelejtse komor gondolatait.

52

Éjfél tájban eltorzult arccal ugrott fel helyéről. A ládájához lépett, reszkető kézzel felnyitotta. Egy kisebb kazettában azonban rendben helyén volt a háromezer franc.

Bizony kár volt azért az utolsó összeesküvésért. Többekkel együtt Modena gróf is rajtavesztett. Az agg Richelieu bíboros ezúttal is gyorsabb volt ellenségeinél, s a könnyelmű életű gróf örülhetett, hogy életét meghagyták. Száműzetéséből gondolhatott régi szerelmesére: Madeleine Béjart-ra, no meg a kis Armande-ra, ha ugyan rájuk gondolt, s nem újabb praktikákon törte a fejét.

Kár volt az összeesküvésért azért is, mert a következő esztendőben meghalt Richelieu. A halált nem tudta megelőzni, azt nem küldhette száműzetésbe, ám akiket ő eddig kiűzött Franciaországból, azok még mindig nem térhettek vissza.

S akiknek élete, jobb sorsa eddig a száműzöttektől függött, azok a nyomor szélén álltak. Nemhiába sírt Madeleine azon az éjszakán.

Tudta azt már Jean Poquelin is.

A királyi udvarból zűrzavaros szelek fűjtak. S mert az abszolút uralkodó minden alattvalója öfelsége szeme villanása szerint él és cselekszik, a királyi udvar zűrzavarai az ország minden részében zűrzavarokat ébresztettek.

Pártok alakultak a király körül, a királynő körül, egyes főurak körül: az ország legfőbb emberei összedugták a fejüket. Ám összedugták a fejüket a polgárok is, és ennek az lett az eredménye, hogy az adóbérlők, az uzsorások és a kereskedők egyszerűen felcsap-

53

ták az árakat. Ezt tették még a Szajna-parti kofák is, egyszóval feszült lett a légkör, és mindenki valami nagyon nagy veszedelemtől tartott, hiszen a háborúság még mindig dúlt Európában.

Modena gróf, aki eddig tapintatos ajándékokkal segítette Madeleine-t és a Bejárt családot, egymás után küldözgette a leveleket Párizsba: most ő kért segítséget, mondván, Madeleine keresse fel a régi barátokat, hogy vagyonát el ne kobozzák, és néha nagyon burkoltan arról is írt, hogy milyen rosszul megy a sora.

Madeleine kétségbeesett tekintettel nézett Jeanra.

-- Valamit tenni kellene -- suttogta. -- Ó, drágám, ugye, megbocsátasz . . ., de nem hagyhatjuk cserben . . .

Jean szerelmes rajongással simogatta Madeleine haját -- s közben apja szavai jártak a fejében:
□Hátha ez a lány csak azért húz hozzád ..."

A baj nem jár egyedül. A következő évadra Madeleine-t nem szerződtette sem a Marais, sem a Burgundi Színház.

Ha a család egymás közt volt. Bejárt mama nem finomkodott egy cseppet sem.

-- Édes fiam -- fordult Jeanhoz --, lásd, ilyen a színészek élete. Persze ha volna elegendő pénzünk, magunk is megpróbálkozhatnánk színházalapítással...

A fiatalember lelkesen bólogatott:

-- Az nagyszerű volna, asszonyom. Szívesen rááldoznám mind a háromezer franc-ómat. Madeleine-nek is van, úgy tudom, nyolc-tízezer f ranc-ja, ez együtt már komoly összeg, akár a Louvre-t is

kibérelhetnék.

Csakhogy Madeleine-nek már nem volt meg a tízezer franc-ja. Elűszott régen. A 'családra, a társasági életre, a vendégeskedésre és legfőképpen Modena gróf támogatására.

54

-- Madeleine -- suttogta Jean elszorult szívvel --, hát mi közöd neked még ahhoz az emberhez? Azt mondtad, már csak engem szeretsz.

-- Ezt te nem értheted, drágám. Ti, polgárok, olyan ridegek vagytok. Mindenki az ellenségetek, s csak kivételképpen akad egy jó barátotok. Mi, művészek, azonban úgy élünk, hogy mindenki a jó barátunk, s csak kivételképpen akad ellenségünk. Ne légy féltékeny Modena grófra. Ő a barátunk, és kötelességünk, hogy segítsünk rajta. Te is a jó barátom vagy.,., ráadásul szeretlek is.

Es a kárpitos fia rajongó tekintettel bólogatott. Józan esze vitatkozott Madeleine-nel, lelke legmélyén azonban igazat adott neki: ó, hát így kellene élni, hogy sok legyen a barátunk, és kevés az ellenségünk!

Ebben az évben sok minden történt. 1643-ban meghalt az öreg Bejárt, teméntelen adósságot hagyva megárvult családjára. Az özvegy szokott hangoskodásával siratta urát, miközben egyre az adósságot emlegette, és percenként kijelentette:

-- Nem maradt már férfi ebben a családban. Fiaimra nem támaszkodhatom, jóformán gyerekek. És itt van ez a rengeteg adósság. Bezzeg ha volna egy férfi a családban, mindjárt másképpen mennének a dolgok! Nyíltan Jean szemébe nézett, és még hozzátette: -- Egy idő óta megint nem jár ide senki. Mintha mindenki az ellenségünk volna.

A fiatalember elkerekedett szemmel, zavartan dadogott:

-- Asszonyom, én szívesen ...

Madeleine azonban mintha csak fellépésre készülődne, izgatottan és kissé ingerülten is közbevágott:

-- Szó sem lehet róla, anyám! Mondj le apa minden

55

örökségéről, és velük az adósságról is. Jean okosabb dologra tartogatja a pénzét. Színházat nyitunk belőle. Özvegy Béjart-né már elfelejtette régi tervét.

-- Micsoda ostobaság ez? A Burgundi és a Marais mellett még egy színház? Belebuktok!

Veszekedés lett a vége. Anya és lánya csúnyán kiabáltak egymásra. Jean pedig háborgó szívvel sietett ki a szobából. Az ilyen pillanatokban valahol a szíve mélyén megszólalt egy nyugodtabb csengésű harang. Hívta vissza a szülői házhoz, ahol munka és tiszta nyugalom várja. Mert a jól végzett munkának jó az eredménye, a rosszul végzett munkának pedig rossz. Minden fehér és fekete. Ott a jó szándék sohasem szül gonosz eredményt. □Apám" -- suttogta maga elé, és felmerült emlékezetében a rég meghalt édesanya képe is.

Ilyenkor mindig elfogta az a megmagyarázhatatlan félelem, amely először apjával történt beszélgetése alatt jelentkezett. ..

A másik szobából Madame Bejárt csöppet sem szalonképes rikácsolása hallatszott:

-- Tudtam, hogy ez lesz a vége ... Mert te sohasem becsülted meg a barátainkat. Micsoda nagy urak jártak ide! Az orléans-i herceg volt a vendégünk..., de neked ez a kis senki kárpitos kellett. Semmije sincs ennek. Az anyai öröksége? Mi az? Semmi. Még az udvari kárpitosságról is le kellett mondania.

Mire Madeleine:

-- Elég legyen, anyám, a szemrehányásból! Éveken keresztül az én munkámból élt az egész család. Jogcm van hozzá, hogy azt szeressem, akit akarok.

-- Ügy beszélsz, mint egy főnemesi kisasszonyka. Ha szegény apád élne! Ahhoz nincs jogod, hogy tönkretégy valamennyiünket... és magadat.

56

És ebben Béjart-né asszonynak bizony *igaza* volt.

Májusban meghalt XIII. Lajos király. Most már nemcsak Richelieu *színháza*, a Marais, hanem a királyé, a Burgundi is támogató nélkül maradt.

-- Itt a mi időnk! -- kiáltotta Jean reményre gyúlva. Júniusban -- meleg, korán fülledt júniusi napon - a Béjart-ház emeleti szobájában közjegyző jelenlétében és hitelesítésével megalakult az új társulat. A szerződés aláírásakor jelen volt az egész Bejárt család, a két lány és a két fiú anyjukkal, továbbá Jean Poquelin, no meg néhány olyan ember, akikkel Jean még aligalig találkozott: honnan, honnan nem, egyszerre csak lelkes finomkodással és nagy ügybuzgalommal két savószemű lány is előkerült. Egyiknek apja mészáros volt a Főnix fogadó közelében; a másik, vihorászó, ostobácska fehérnép, egy morózus hivatalnok kitagadott

lánya volt.

-- Atyám nem akart beleegyezni, hogy a színipályára lépjek -- fuvolázta, és mindjárt vihogott is *hozzá*.

A férfiak csoportja egy félénk írnokkal, egy piperkőc, állás nélküli hivatalnokkal, no meg egy boiissza drámaíróval bővült, akik mind nagy vivátozással választották meg igazgatónőjüké Madeleine-t, és egymást buzdították, hogy micsoda sikereket vívnak majd ki a párizsi közönség körében.

-- Kisasszony -- csuklóit a drámaíró --, majd megmutatom, hogy ez a hogyishívják, ez a Pierre Corneille egy nagy senki, és hogy az előkelő párizsi közönség seregestül fog tódulni tragédiáim megtekintésére.

-- Ó, főképpen az előkelő uraságok érdeklődését kell felkeltenünk -- fuvolázta a mészáros lánya.

-- Az előkelő dámák kegye éppen olyan fontos -- sóhajtott a piperkőc hivatalnok.

57

-- Akkor legyen már most Előkelő Színház a nevünk -- indítványozta Jean, és ezt rögtön el is fogadták. Ily módon alakult meg 1643 júniusában Párizs harmadik társulata Illustre Théâtre néven. Tagjai nagy reményekkel, ám jórészt kevés tehetséggel néztek a jövő elé.

-- Mi lesz belőlünk? -- csóválta fejét Jean. -- Egyedül te vagy közöttünk igazi színésznő, Madeleine. A többiek, velem együtt, csak dilettánsok.

-- Hagyd már.. ., magad sem hiszed ezt a kishitű beszédet. Jean, csodálatos sikerünk lesz, meglátod! Te tudsz és akarsz is játszani! Hiszen megfogadtad, hogy színésznek állsz. Ó, Jean, ne butáskodj! Lásd, itt az ideje, hogy művésznevet válassz magadnak. Ügy illik. A színművészet, az irodalom nem tűri a szürke polgári neveket. .. Apád is szívesen venné, ha nem az ő nevéen ...

Jean-Baptiste Poquelin, huszonkét éves fiatalember tehát végleg szakított mindennel, ami eddigi életéhez fűzte. Nehéz volt ez a szakítás, hiszen régi élete nem sértette őt emberi méltóságában semmiképpen. Ám az a régi élet nem engedte volna, hogy a színpadnak és a színművészeinek éljen, amely iránt pedig már kisgyermek kora óta olthatatlan rajongást érzett. Úgy lehet, hogy ezt a rajongást még most is elfojtotta, vagy leplezte néha a polgár és a mesterember józansága és óvatossága, hiszen józan és óvatos életkörülmények között nevelkedett. És úgy lehet, ez a rajongás talán csak a Madeleine iránti rajongó szerelmében mutatkozott egyelőre -- a kettő mégis ugyanaz volt. Madeleine-ben a művészetet is szerette, mint ahogy művészetében majd később is felcsendülnek e szerelem hangjai.

Művésznevet választott tehát, de óvatos szerénysége

nem engedte, hogy sosem volt névvel páváskodjék. Nem ezzel akart kitűnni, mint sokan mások. Ezért úgy tűnt, hogy a művésznév, amit hirtelen gondolattal választott, nem vall túl nagy fantáziára, hiszen abban az időben egy regényírónak, később pedig egy zene- és balettszerzőnek is művészneve volt.

-- Nos, választottál, drágám? -- nyitott be hozzá Madeleine másnap reggel.

-- Molière... -- mondta mosolyogva. -- Ezentúl Molière lesz a nevem.

Ebben az esztendőben, éppen a király halálát követő napokban Franciaország élethalálcsatáját vivta. A fiatal, mindössze huszonkét éves Condé hercege (akit a történelem később a "nagy" Gondénak nevez) Rocroi mellett hatalmas csapást mért a Franciaország ellen készülődő spanyol seregekre. A herceg ezzel a győzelemmel bebizonyította, hogy hazájához hűséges, nagyszerű hadvezér -- jóllehet a későbbi esztendőben majd hazaárulásból is vizsgázni fog. Egyelőre azonban ő Franciaország első számú hőse, akire rajongva tekint az egyszerű katona éppúgy, mint az özvegy királyné, aki benne látja megmentőjét a fellángoló pártharcok közepette.

Szükség van erre a védelemre. Az özvegy királyné -- spanyol származású; meghitt, bizalmas embere (Richelieu utóda a bíborosi székből), Mazarin pedig -- olasz. Párizsban vannak számosan, akikben máris dagadozik a nemzeti önértzet.

-- Franciaországban régi szokás -- mondják ~, hogy a kiskorú király helyett özvegy édesanyja uralkodjék. De hát csak nem tűrhetjük, hogy egy spanyol asszony

59

uralkodjék a francia nép felett. És Mazarin? Ez a szicíliai, aki a katolikus egyház szolgálatába lépett ugyan, de pappá nem szenteltette magát, szemérmetlenül harácsolja a vagyont, s minden zsíros állást, minden hatalmas jövedelmet közeli és távoli rokonainak juttat.

-- Nem lesz jó vége a testvérháborúságnak -- sopánkodtak mások. -- A király hatalma mégiscsak istentől való, s ellene támad, aki most nevelői ellen tör.

Zűrzavaros szelek fújtak a királyi udvar körül. Cselszövés, intrikák, meg-megújuló csaták dúltak a Szajna-parti városban. Éjszakánként fegyveres katonák csörtettek végig a sikátorokon, lándzsák csillogtak a holdfényben, és egymásnak feszülő kardok pengéje szikrázott.

Condé herceg, a rocroi-i csata huszonkét éves hőse tekintélyével és fegyvereivel védte Ausztriai Annát, Mazarin bíborost és mindazokat, akik azt vallották, csakis ők alkalmasak a királyi jövedelmek kezelésére és a négyéves kicsi király nevelésére.

Főképpen a jövedelmek kezelésére -- mert a négyéves kisgyerek nevelésével itt alig-alig törődött valaki. A kis kölyök szabadon kószált a királyi palotában, rendetlenkedett, vagy húzta az orrát, és bizonyára csak azt látta a felnőttek világából, hogy selyembe, bársonyba öltözött, gyöngyös, szalagos dámák és márkik köszöntik őt mély alattvalói hódolattal és szemforgató, nyájas mosollyal, ám senki sincs, aki ölbe kapná, és gügyögne *hozzá*, mert azok a pompázó felnőttek rögtön tovasietnek, hogy egy másik teremben, távoli szobákban hangos veszekedés közben védjék -- az ő érdekeit.

így történt aztán -- talán nem is egyszer - hogy a termek, szobák, lépcsők labirintusában egyszerűen el-

60

veszett Franciaország királya, és csak hosszú órák múlva leltek rá a megrémült szolgák az udvar mélyén, mindenféle limlomok között.

Most aztán megint oka lehetett Rambouillet márkinének, hogy távol tartsa magát a királyi udvar éppen nem "udvarképes" világától. Az ő szalonja volt továbbra is leghíresebb a párizsi főúri

szalonok között. Ott még mindig az ókori költők imádata és utánzása dívott, ott még mindig elsősorban irodalomról, zenéről, színházról folyt a társalgás, természetesen a presziózók sajtóságos, kényeskedő tolvajnyelvén. Ingatag fejű, sápadt urak akkurátuskodtak, és bókoltak végtelen körmondatokban, s ki hitte volna, hogy a nap más óráiban könyörtelen pereket folytatnak, és brávóik settenkednek ellenségeik körül.

A legtöbbje bárgyú hévvel mindig ugyanazt szajkózta, és egymás szájáról leste a gondolatot.

-- Monsieur Mairet-nek tökéletesen igaza van. Az isteni Arisztotelész tanításából egyetlen vajt fülű műítészünknek sem szabad engednie.

-- Bár azzal büszménykedhetnénk, hogy szomorjátékíróink is felbolydulnak végre. Még a nagyszerű Pierre Corneille is vét a hármasság ellen.

-- Ügy van, a hármasság. Mennyi háborkozás folyik e körül.

-- És főképpen mennyi tévelygés, kedves márki. Scudéry kisasszony hirtelen a ház asszonyához fordult:

-- Drágám, hihetnéd-e, hogy nemsokára kaput nyit Thalia új háza is Athénben? A bántestű Madeleine Bejárt a társaság feje, és most keresnek kegyes pártfogókat a főrendűek között.

-- Az nem lesz nehéz -- vihogott egy csont-bőr so-

61

vány, dűlledt szemű lovag. -- Madeleine kisasszonynak igen nagy sikere volt a főrangú istenfik körében. Ma is virágéveiben van e hölgy, kinek bájszemétől kupidoltattak honunk kiváló férfiai.

Ennél nagyobb újság volt azonban, amivel Voiture, a költő hozakodott elő. A társulatnak ugyanis nemcsak Madeleine kisasszony a feje, hanem Molière is. A huszonkét éves Molière.

-- A zeneszerző?

-- Ó, nem, madame. Ez egy másik Molière. Amolyan fiókművész. Művészfióka. Eredeti neve Jean-Baptiste Poquelin.

A márkiné szeme elkerekedett a csodálkozástól.

-- Ah, ama kárpitós fia? Ohohó, bájos! A kicsi Poquelin. Ki hitte volna? Az a gyermek hibás beszédű volt, ráadásul, úgy vélem, nem jutott túl magasra az olvasottság lajtorjáján, és amit közönségesen csak invenciónak nevezünk, annak is híjával van.

-- Úgy van, drágám. Minapában láttam őt ógyelegni a vásári sokadalomban. Nagyra nőtt, hajlott hátú suhanc lett belőle, aki olyan báva tekintettel nézdegélt környül, minden kellem és kimívelés nélkül, hogy szinte sajnálám.

-- Hölgyeim, kétlem, hogy sikerre viendik azt a színházat, jóllehet Illustre Théâtre nevet adtak neki, mit állítólag ez a Molière talált ki.

-- Ah, bájos. Hahaha. Nahát, ez bájos! A kis Poquelin. Apját ismerem és becsülöm. Derék mester.

Scudéry kisasszony a tubákosszelencéhez nyúlt, és puha kacsóival egy csipetnyi dohányport illesztett szaglószerve elé.

-- A fia nékem nem tetszik. Latorkertben fogja végezni, gondolom.

62

-- Minden komédiás ott végeznék egyházunk törvénye szerint, ha halála órájában meg nem bánná istentelen mesterségét.

A színház pedig nem volt más, mint egy labdajátékok számára épült hatalmas csarnok a Szajna bal partján, a Marais negyedben. Három évre bérelték ki az épületet amelynek átalakításához hozzá is kezdtek, jóllehet ez az átalakítás inkább a belső csinosításra szorítkozott, s nem változtatott az

ismert és megszokott beosztáson. Hiszen a Marais Színház meg a Burgundi Színház is labdaházból alakult, illetve a labdaházak mintáiára épült. A téglalap alakú nagy termet tizenöt láb magas fal kerítette, s vastag gerendák tartották a falnál magasabban a tetőszerkezetet. A tető meg a fal közötti részt gyékény vagy zsinegháló borította, hogy a labdák ki ne repüljenek az utcára. Ez a rés szolgáltatva volna a világítást is, csakhogy a hideg vagy a szél ellen védekezésül most végig nagy fatáblakkal fedték be. A nagy gerendacsarnok ettől melegebb ugyan nem lett, de annál jobban büzlöttek benne az olcsó faggyúgyertyák.

Kétoldalt kerültek a páholyok, a terem közepén álldogált a köznép. A színpad emelvényére pedig két oldalon kerültek a legelőkelőbb főúri támogatók helyei, akik egészen közelről figyelhették az előadást, s legalább láttak is valamit a színészek játékából.

Mert a többiek ugyan nem sokat láttak, hiszen a faggyúgyertyák a színpad hátsó falán, no meg a színészek feje felett égtek. Az ifjú Molière arcjátékából sem sokat láttak tehát, jóllehet éppen kifejező arcjátéka miatt tartotta őt Madeleine jó színésznek.

A színház csak 1644 elején nyitotta meg kapuit. A társulat addig vidéken "vendégszerepelt", ami annyit jelentett, hogy felkerekedtek, kocsira rakták jelmezeiket és egyszerű díszleteiket, aztán elutaztak Rouenba, és nem Orléans-ba, ahol Poquelin kárpitos szerint a hatókör is levizsgázhat jogtudományból, ha van mivel megkennie a professzorok markát.

-- Próbálkozzatok meg azzal a vizsgálóval -- mondta az öreg Poquelin, és kérlelve nézett Madeleine-re, akit őszintén megszeretett. -- Ne engedd, lányom, hogy Jeanból afféle földönfutó semmi ember váljék.

Madeleine mosolygott, és bólogatott az öreg mester szavaira. Jean pedig -- az ifjú Molière -- fülig vörösödve hebegett. Hiszen ki látott már olyat, hogy asszony gondjára bízzanak egy felnőtt embert!

Elmentek tehát Rouenba addig, amíg megnyithatják a Szajna-parti színházat. Az ősi városban azonban több dolguk akadt az őszi vásár forgatagában, a hirtelen tákolt emelvény deszkáin, semhogy tanulásra lett volna módja Molière-nek. Volt gondjuk is elég. Egyik nap mind egy szálíg vissza kellett fizetniük a beléptidíjakat, mert elmaradt a meghirdetett tragédia: a piperkőc fiatalember a Császárfő fogadóban leitta magát nyolcgarasos borral, s nemhogy szavalni, de még makogni sem tudott.

Helyébe egy táncost szerződtettek, aki a két lányt is tanítgatta néhány balettlépésre, bár nem sok eredménnyel.

Esténként, amikor a fogadó szobájában magukra maradtak, tépelődtek, tervezgettek a jövőről.

-- Valami újdonsággal kell Párizsban kezdenünk mondta Madeleine.

-- Tristan és Magnón már írja az új darabokat. Egy

64

rakás pénzt fizettem ki nekik. Emlékezz csak, Madeleine, mekkora sikered volt Tristan egyik tragédiájában.

-- Keressük fel Corneille-t, drágám -- mondta Madeleine. -- Ha ő írna nekünk, biztosak lehetnénk a sikerben.

-- Ugyan! A Cid sikere és kudarca nagyon megrázta. Olyan jót azóta sem írt. A vígjátékai pedig egészen gyengék.

Madeleine a vállát vonogatta. Ügy gondolta, Molière-ben talán nincs bátorság, hogy felkeresse a Rouenban élő mestert, így hát megmaradtak a szerződött színműírók műveinél, ráadásul rávették Desfontaines-t is, a költőt és színészt, hogy társulatuk tagjaként legyen háziszerezőjük.

Aztán eljött a tél. 1644 első hónapjai. És az Illustre Théâtre megnyitotta kapuját az előkelő párizsi közönség előtt. Mi tagadás, az első napokban seregestül tódult a nép Madeleine Béjart-t és társulatát

látni. Igaz, nem a legelőkelőbbje. A drága oldalpáholyok és a színpadi ülőhelyek üresek maradtak. A nézőtér annál zsúfoltabb volt: diákok, mesterlegények, katonák, testőrök, naplopók, inasok álldogáltak a színpadot a nézőtértől elválasztó korlát előtt. A teremben percek alatt fojtogató, nehéz szag támadt: a verítékező embertestek, az átázott gúnyák és a gyertyák füstjének savanyú szaga.

A tömeg zajongott, fészkelődött, csoszogott -- ugyancsak harsognia kellett annak, aki éppen a színen volt.

Madeleine minden előadás előtt megcsókolta Moliere-t, és suttogva megkérdezte:

-- Izgatott vagy?

Bólogatott, hogy igen, de csak azért, hogy Made-

5 Rónaszegi

65

leine ne aggályoskodjék. Madeleine szerint minden előadás egy-egy ihletett lázalom. Ha a színészen nincs ineg a belső feszültség, legyen bármily igyekvő és tehetséges is, játéka unott és érdektelen lesz. S Madeleine valóban hallatlan izgalomban készülődött minden előadásra, még akkor is, ha nem először játszotta szerepét.

Ő ellenben hallatlan nyugalommal erősítgette magára páncéljait, és egyre azon tépelődött, vajon miféle hangleytéssel, arcjátékkal kellene még kifejezőbbé tenni tragikus hőseinek vívódásait. Egész elméletelmazokat gyártott a színészi játékról, de nem merte senkivel sem megbeszélni, csupán Madeleine-nel, mert élettársán kívül nem volt senki más, aki színészi képességeiben bízott volna.

-- Madeleine.

-- Tessék, szívem?

-- Hányan voltak ma?

-- Talán ... *százan* is lehettek.

-- Csudát! Miért szépítéd a dolgokat? Ötven embernél több nem jött össze. Kongott a színház. Az első napokban akadtak, akik kinn rekedtek. Pár hét alatt ennyire megcsappant az érdeklődés... Rettenetes!

-- Képzeld, a Guise-palotából is voltak, meg az Orléans-i herceg palotájából is voltak vendégeink. Jean, nem vetted észre, hogy a Rambouillet-palotából is jöttek? Ez jó jel. A márkiné, azt mondtad, gyermekkorodban nagyon kedvelt téged.

Molière e szavakra sarokba vágta jelmezét, és hosszú lépteivel fel-alá rohant az öltözőszobában.

-- Jól mondd, jól mondd -- harsogta, de alakja mintha még jobban meggörnyedt volna. -- A palotákból kaptunk vendégeket. Ügy ám, Párizs legelőkelőbb

66

palotáiból jöttek a vendégek "előkelő" színházunk játékára. Csakhogy a szolgák, a lakájok jöttek, kedvesem, és egy részük ingyen furakodott be a kapun. Tehát még ötvenen sem voltak, ami a bevételt illeti...

Madeleine, örök asszonyi vigasztalással a tekintetében, mosolygott.

-- Hagyd már a bevételt -- mondta. -- Mindig a bevételen rágódsz. Ahelyett, hogy valami igazán szép, lélekemésítő tragédia előadásán törnénk a fejünket. Vagy játsszunk tragikomédiát? Csak méltóak legyünk a műértő párizsi közönséghez. Nem kis dolog ám!

-- Bizony nem -- bólintott Molière, és az ajkát biggyesztette. -- Váltig azon igyekszem, hogyan tudnék én is olyan süvöltő, óbégató hangsúllyal szavalni, mint nagy példaképem, Mondory. Hogy rezegjenek a mennyezet gerendái. Nagy pátosszal szavalni. Ügy ám! Mert Párizs műértő

közönsége ... a presziözök ugyebár ...

Az asszony ilyenkor elvesztette türelmét:

-- Miért gúnyolódsz? Annyira sért, hogy egyszermászor kinevet a közönség? Engem is kinevettek már. ó, nem is egyszer! Te pedig utálkozol, fanyalogsz. O, Jean, hát nem szégyelled magad ennyi hiúságért?

-- Senkitől nem túrném az ilyen szavakat, csak tőled, Madeleine. Mert magad is tudod, hogy nem vagyok hiú. Nem hiúságból szoktam le hibás beszédemről. Hanem hogy a színpadon tökéletes munkát végezhessenek. Tökéleteset. A szavak végén még mindig hangosan szippantom a levegőt, de sohasem ezért nevettek ki.

-- Akkor hát miért? -- A kérdés kegyetlen volt s kijózanító.

-- Nem ezért, Madeleine. Hanem mert egyszerűen

s* 67

nevetséges számukra a művész és a művészet. Nevetséges egészen addig, amíg a hatalom nem támogatja. Azt hiszed, nem füttyülték volna ki akár a Burgundi, akár a Marais Színház előadásait, ha nem tudták volna, hogy a király meg Richelieu bíboros a patrónusuk? Scarront kifüttyülték volna, Corneille-t kinevettek volna a te párizsi műértő előkelőid ...

Madeleine ilyenkor kétségbeesve szaladt ki a szobából, és reszkető *kézzel* bontogatta a haját. Könnyes szemében a csalódás és a félelem tükröződött.

Molière utána rohant, s egyre kiáltozta érveit:

-- Ezek a műértő szamarak! Ezek a presziöz urak és dámák! Haha! Hogy tudják csürni-csavarni a szavakat, csak hogy minél műveltebbnek lássanak! Egy eredeti gondolatuk sincs! Képmutató banda! Mi meg hasra esünk előttük. A márkiné... ó, hogy tudja beszéltetni az embert! Milyen odaadó figyelemmel hallgatja költőcskéit és íróit. Másnap aztán, akár a szajkó, újramond mindent, hohó, de már úgy ám, mint a saját fennkölt gondolatait!

-- Jean, hagyd már... Ne is beszéljünk róla.

-- Szeretném rájuk ölteni a nyelvemet!

-- Ugyan, te gyerek... Csak a gyengeségünket árulnád el. Hanem abban igazad van, hogy pártfogót kell keresnünk.

És Madeleine, mint mindig, most is felnőttként viselkedik. Molière-nek sérti az önérzetét, de belenyugszik, hogy Madeleine kapcsolatot keressen Modenával, aki aztán az Orléans-i herceg pártfogásába ajánlja a társulatot.

A herceg szívesen fogadta őket, leereszkedően pár szót szólt hozzájuk, sőt Molière-t is kitüntette megszólításával, nemcsak a hölgyeket.

68

-- Kegyelmed a kárpitos fia. nemde? Apját ismerem és becsülöm.

-- Fenség, minden igyekezettel azon leszek, hogy én is ...

-- No, jó, jó.

A herceg kegyesen megengedte, hogy □A királyi fenség színészei" címet odabiggyesszék a színház táblája alá. Ezzel a dolog el is volt intézve. Ófenségének egyéb gondja is akadt, mint hogy anyagi támogatást adjon.

Azon a napon előadás előtt Molière kiállt a publikum elé, és hosszú szónoklatban hálálkodott a hercegnek, amiért udvari színészeivé fogadta őket. A herceg azonban nem volt jelen az előadáson, testőrei közül pedig néhányan felkiabáltak, hogy köszönik a hálálkodást, majd alkalomadtán átadják

az üzenetet, mire a páholyok közönsége harsány nevetésbe kezdett, és csak kicsinyen múlt, hogy botránnyba nem fulladt a hálálkodás.

Estéknként a pénzüket számolgatták, mint a vásári komédiások és mutatványosok.

-- Fiam, ugye, az a háromezer franc csak előleg volt az anyai örökségre? -- kérdezte egyszer Béjart-né asszony, aki egyre komorabban járkált a házban.

Molière nem felelt. Madeleine is hallgatott. Akár a bűnösök. A kis Armande csacsogva-kacagva ugrált közöttük, és néha a férfi nyakába ugrott.

-- Apukám, apukám! -- kiabálta. Szegény kis jószág kinevezte Molière-t apjának. -- Képzeld, apukám, ma csuda jót nevettem a színházban. Olasz bácsik jöttek, jaj, de mókáznak azok; mennyit mókáznak! Nagyanyóval alig tudtunk bemenni, mert verekedés is volt, olyan sokan voltak ...

-- Scaramouche visszatért -- suttogta Molière. -- így sem álltuk a versenyt. Most végünk.

69

Az olasz színészeknek mindig kirobbanó sikerük volt Párizsban. A commedia dell'arte mesterei voltak ők. Pergő nyelvű, kifogyhatatlan ötletű, bármikor rögtönözni képes színészek. És egytől egyig kiváló akrobaták.

Hiszen a commedia dell'arte a lögtönzés művészete. Az olasz színészeknek nem voltak szövegekönyveik, az előadandó darabnak csak a vázlatát kapták kézhez, s ezt a vázlatot saját szavaikkal, főképpen pedig saját ötletű színészi játékkal adták elő. A darab meséje persze sohasem volt bonyolult: rendszerint arról szólt, hogy egy fiatal lány és egy fiatal fiú szeretik egymást, de ellenségeik meg akarják akadályozni a házasságukat. A bonyodalom ily módon adva volt, s most már csak a sok évtizedes színészi tapasztalat, a commedia dell'arte évszázados hagyománya kellett hozzá, hogy az előadáson mindvégig izgalmas, pergő, csattanós párbeszédekkel zsúfolt mese kerekedjék belőle.

Rögtönözni a párbeszédet -- annyit is jelentett, hogy a szöviccek és a párbeszéd fordulatai jórészt kialakult, ismert, százszor is kipróbált sablonok voltak. A színészi játék rögtönzése annyit jelentett, hogy sok-sok vidám vagy szomorú mondanivalójú némajátékkal, pantomimiával gyorsították vagy éppen lassították a játék ütemét.

Az olasz színészek mesterei voltak a színpadnak. Valóban azok. De legnagyobb szerűbb volt köztük mégis egy Tiberio Fiurelli nevű színész, akit pár esztendővel azelőtt mint Scaramouche-t ismert meg a párizsi közönség.

Fiurelli most visszatért. Azt mondták, azért, mert az olasz származású Mazarin bíboros a színpadon is háttérbe akarja szorítani a franciákat. Lám csak, egy

70

okkal több, hogy fellángoljon a nemzeti önérzet. Egy okkal több, hogy elkeressék a trón mellől az idegeneket: a spanyol származású királynét és híveit.

A harag azért mégiscsak az udvari népség és a tehetős polgárság körében dült. Az olasz színészeket mindenki szívesen nézte. Mazarin ellenségei is. Alighogy megérkeztek Párizsba, hat hónapon keresztül telt házak előtt játszottak. S nemcsak a commedia dell'arte darabjait. Hanem Calderón* színjatekait is.

Tiberio Fiurelli nevével volt tele a város.

-- Boldog ember, nagy művész -- sóhajtott Molière. -- Emlékszel, Madeleine, amikor még gyermekes áhítattal figyeltem arcjátékát? Ő, csodálatos arcjátéka van! Nem is egy ember..., egy egész élet, talán egy egész világ van egyetlen fintorában.

A boldog Scaramouche, Tiberio Fiurelli azonban egyáltalán nem volt boldog ember. Amikor felkereste a Béjart családot -- ismerte Madeleine-t még abból az időből, amikor az a Marais Színház

művésznője volt --, ki nem fogyott a panaszból.

-- Higgyék el, barátaim -- mondta --, ez a forró siker sem tud kárpótolni veszteségemért. Elvesztettem, ami legdrágább volt, a családomat, Még hozzá nem váratlan betegség, nem a balsors egyéb csapása fosztott meg tőlük. Nem, nem. Elkergetett a családom, barátaim. Egyszerűen kizavartak a házból, mint egy utolsó csavargót. Legutóbbi párizsi szereplésem után megtömött erszénnyel s teméntelen ajándékkal boldogan siettem haza Itáliába. Boldog voltam, mert végre kifizethettem hitelezőimet, és ezt meg is tettem már útközben. Ügy terveztem, ez lesz a legszebb ajándék ... Ám

-- Calderón de la Barca, híres spanyol drámaíró (1600-1681)

71

a kaput zárva találtam. Lányom feleségül ment egyik hitelezőmhöz, feleségem az ablakból kiabált rám, pusztuljak a házuk környékéről is. Világ csavargója, utolsó komédiás, így nevezett. Én pedig, barátaim, aki annyiszor játszottam kiebrudalt, lóvá tett, csúffá tett vénembereket, most magam is könnyezve fordítottam hátat szülőházamnak.

Tiberio Fiurelli ráncos, különös arcán keserű mosoly suhant át. Felsőhajtott.

-- Aki látta kegyelmedet azokban a szerepekben, sohasem sírt a balsorsán -- mondta Molière.

Fiurelli bólintott. Bizony úgy van. Ha a színpadon éri bármilyen szerencsétlenség, csak nevetnek rajta. Madeleine azonban kínosan mosolygott, kissé együgyűnek érezte Jean szavait.

-- Drágám, hát persze hogy nevetnek..., hiszen mindenki tudja, hogy a színpad ... csak játék.

-- És a tragédiák? A tragédia is csak játék. Színpadi játék.

-- A tragédia más. Ott nemes eszmék és velük hősök buknak el.

-- Égy szerető férj hosszú útról siet haza. De otthon csalódás várja. Felesége és leánya rútul megcsalta és cserbenhagyta. Kiebrudalják a házból. Mi ez, ha nem tragédia?

-- Haha!... Drágám, ha egy kicsit is iszol, búbajos dolgokat mondasz! -- kiáltotta Madeleine, hogy mentse a helyzetet, és megsimogatta Molière fejét. Megsókolta a haját, és gyengéden gügyörészve, mintha kisgyerekekkel beszélne, magyarázta: -- Úgy csinálsz, mintha sose hallottál volna a régi nagy tragédiákról. Szophoklész Elektrája, Antigonéja, Euripidész Alkesztisze, Seneca tragédiái vagy akár Corneille mesteré. Hát ha ar-

72

rói írál, hogy egy szegény férjet megcsal a felesége, bizony csak halálra nevetnék magukat az emberek.

-- De miért? Mondd, miért? -- csattant fel a hangja Molière-nek.

A vitának nem lett folytatása. Az irodalomról vitázzanak azok, akiknek nem a kenyérük függ tőle. Ők bizony csak színészek, tclmácsolói a költői művészetnek.

Jól vagy rosszai? Mindegy -- mert az Illustre Théâtre-nak Tiberio Fiurelli félesztendő nagy sikere valóban a véget jelentette.

□ "Őfensége színészei" üres ház előtt játszottak. Akkor elhatározták, hogy kilépnek a színházi negyed versenyéből. A Szajna jobb partján még nem állt színház. Felmondták tehát a labdaház bérletét és maradék pénzükön a jobb parton béreltek helyiséget. Igaz, ezt a labdaházat is rendbe kellett hozni, amivel nem is késlekedtek.

S úgy látszott, hogy rájuk mosolyog a szerencse. Vígjátékokkal és rövid jelenetekkel, farce-okkal* nyitották meg az új színházat, és valóban tódult is a nép az első hetekben, akárcsak odaát a régi helyen.

Ráadásul Guise herceg is megajándékozta őket.

A herceg hadba vonult éppen, s ez alkalomból szokás szerint -- szétcszogatta gazdag ruhatárát. Párizs minden valamirevaló színésze kapott a drága ruhákból, s kapott az Illustre Théâtre is.

-- Bejárt kisasszony Párizs legnagyobb színésznője -- bókolt a herceg. -- Legszívesebben az 5 társulatának ajándékoznám egész ruhatáramat. Válasszon kedvére. Szolgáim majd megmutatják a ruhásládákat.

* Farce (ejtsd: *látsz*) -- középkori eredetű rövid színjáték. A bohózat őse

73

Madeleine mosolygott, Molière mélyen meghajolt. Köszönték a herceg kegyességét, aki púderezett arcával, hullámos hosszú parókájával, finomkodó, ravasz mosolyával aligha látszott harcba induló hadvezérnek.

A fenséges ruhatárból persze már kiválogatták a javát a Burgundi Színház és a Marais Színház színészei. Még így is egész kocsira való brokát-, selyem- és csipkekölteményt fuvaroztak haza a Béjart-házba.

-- Madeleine! -- kiáltotta lelkesedve Molière. -- Mától fogva a legpompázatosabb színdarabokat fogjuk előadni. Királyok, hercegek, grófok, hadvezérek mindmind ünneplő, csillogó ruhákban lépnek majd színre. Ez kell a publikumnak! Látványosság.

-- Nekünk pedig pénz -- mondta Madeleine. -- Gondold meg. Az előző teremért még adósok vagyunk. Ennek a bérét sem fizettük ki teljesen, és ma megint pénzért jöttek az ácsok.

-- Jöjjenek. Csak még néhány hétig kihúzzuk, meglásd, mindent kifizetünk.

Aztán elutazott az olasz társulat. Az öregedő Fiurelli egy közeli kocsmában találkozott utoljára Molière-rel. Régi, híres Scaramouche-fintorát vágta rá, és barátságosan a kezét nyújtotta.

-- Tudom, hogy kiutáltatok már Párizsból, pajtás. Sebaj, azért barátaim vagytok. És amit mondtál, igaz. Olyan ronda ez az élet, hogy csak röhögni lehet rajta.

Molière kicsit értetlenül mosolygott.

-- Nem ezt mondtam... -- kezdte, de mint annyiszor, a társaság most sem nagyon figyelt rá. Így hát csak magában morfondírozott tovább azon, hogy mennyire félreértik egymást az emberek.

Elutazott az olasz társulat.

A drága ruhák akkor már zálogba vándoroltak. Rö-

74

vid vitatkozás után Madeleine vitte el egy ismerős uzsoráshoz. Ami pénzt kaptak érte, abból a terem bérletét fizették ki.

-- És most? -- kérdezte Béjart-né asszony a lányától meg a vejétől. S mint élő lelkiismeret, magához ölelte kis unokáját.

Molière igyekezett tréfára venni a dolgot:

-- És most? Most bizony még hátravan a gyertyakereskedő.

Az valóban még hátravolt. Amióta csak a társulatuk megalakult, hitelbe vásárolták a gyertyákat. S mert kitalálták, hogy világosabb színpad kellene, rengeteg gyertyát fogyasztott egy-egy előadás.

A gyertyakereskedő azonban nem volt sem türelmes, sem elnéző a művészet iránt.

Égy napon a rendőrség zörgetett Béjart-ék kapuján. Jean-Baptiste Poquelint keresték, hogy az adósok börtönébe hurcolják.

Molière szeme előtt elsötétült a világ. Élőbb az arcába szökött a vér, majd meg halottsápadt lett egészen. Riadt szemmel pillantott körül, mintha menekülést keresne. S volt valami más villogás is a

tekintetében. A harag villámlott benne.

Mert úgy van az, hogy ha nagy reményekkel indulunk az életnek, e reménykedés fejében adósunknak érezzük a sorsot. És oly keserű a csalódás, ha a nagy reményekből a pusztaság létezés marad csupán.

-- Bízál bennem -- suttogta Madeleine.

Valóban csak benne bízott. Tudta, hogy Madeleine most felkeresi a család minden befolyásos, régi barátját. Talán kölcsönt is kér, kezes, minden rendű és rangú pártfogót. Egyre azonban nem gondolt. Hogy Madeleine hiába járja majd végig Párizs főúri kasté-

75

lyait. Csak együttérző sópánkodásokat hall, de segítő kéz nem nyúl feléje. A sznobok nem tudták megbocsátani, hogy Madeleine Bejárt sikereinek teljében hátat fordított nekik, és szívét, egész életét egy semmi ember kárpitoslegénynek adta.

-- És mondja, kedves, a szalonjukat már nem nyitják meg soha?

Ámbár hallott ennél megalázóbb megjegyzést is.

Molière, született Jean-Baptiste Poqueiin pedig várt. Ült az adósok börtönében, és várt. Tudta, hogy pár nap múlva megnyílik majd a rács zárja.

Valóban. Megnyílt a börtön, de nem Madeleine állt odakint.

Jean Poqueiin udvari kárpitosmester jött a fiáért.

-- Madeleine szólt... -- mondta szomorúan. -- O, miért csak most szólt? Ti, fiatalok, olyan büszkék vagytok ... Az öreg Henri mester váltott ki, a kezességet pedig én vállaltam. Gyere, édes fiam. .. Istenem, istenem, hát ne lógasd úgy a fejedet!

76

MÁSODIK FELVONÁS

VANDORÚTON

Ezzel végleg befejeződött a párizsi színjáték. De csak az első része. Igaz, a második még sokáig várat magára. Majd tizenöt esztendeig. Közben forgatagos dolgok estek a Szajna-parti városban. És egész Franciaországban is.

Az a kis társulat azonban, amelyik a vidéki városokat járja nyikorgó szekéren, és hol a vásári sokadalomban, hol meg a kastélyok termében üti fel kopott díszleteit, aligha törődik azzal, miért folyik vér, és miért durran az állványos puska Párizs utcáin.

Barikádok emelkednek Párizs utcáin. A tömeg a királyi palota körül háborog.

O, hiszen ez valóságos forradalom! A rongyos tömeg Mazarin fejét követeli.

Persze nem egyik napról a másikra fejlődtek idáig a dolgok.

Molière és a tönkrement társulat 1645 táján hagyja ott Párizst. Akkor már felhangzik egy-egy erőteljesebb hang. A bíboros és a királyné rendeleteit a párizsi parlament nem hajlandó törvénybe iktatni.

Franciaországban más a parlament, mint a szomszédos Angliában. Ott már régtől fogva egyenlő társa a királynak, országos testület, amelynek tanácsát és beleegyezését kéri a király egy-egy rendelete vagy törvénye előtt. Franciaország azonban az egyeduralom látszólagos bővületében és tiszteletében él. A király min-

79

den hatalom forrása, egyedül neki van joga országos érvényű rendeleteket hozni. Nem is a parlament az országos testület, hanem az államtanács, amelynek tagjai a főurak, a püspökök, az ország legfelsőbb személyiségei. A parlament -- vagy inkább a parlamentek az egyes tartományi tanácsok törvényhozóinak ülései. Parlamentje tehát nemcsak Párizsban van, hanem például Rouennak vagy Toulouse-nak is.

És ahány parlament, annyiféle felfogása a királyi törvényeknek. Ahányféle magyarázat, annyiféle végrehajtás. És nemegyszer az akadékoskodás vagy éppen az ellenszegülés.

A parlamenteknek nem volt beleszólásuk a királyi rendeletek meghozásába. Annál több a végrehajtásba.

Ám tévedünk, ha ezeket a parlamenteket a népérdek képviselőinek tartjuk. Hiszen tagjai és nyílt vagy titkos sűgői éppen azok a főurak voltak, akik ott bólogtatták pűderes parókájukat a király közelében.

Megindult ilyenkor a hinta-palinta játék. A parlament az alattvalók érdekeire hivatkozott, amikor tiltakozott a királyi ediktumok ellen. A király népének érdekeire hivatkozott, amikor fékezni igyekezett a parlamentek növekvő hatalmát.

Az utca népe pedig izgatottan várta, mikor kap végre orvosságot -- jogos sérelmeire. De hát még oly messze volt az az idő! Oly messze volt még az igazi forradalom.

A gyermek király helyett most a spanyol származású özvegy királyné és Mazarin bíboros uralkodik. Mindketten "idegenek". Érről már beszéltünk.

Ráadásul Mazarin mindenben nagy elődjét utánozza. A váratlan oldalvágásokra kész, erőszakos, nagystíű Richelieu utóda mindenben méltó akar lenni elődjé-

80

hez. Csakhogy az örökös háborúzás, amely már Richelieu idejében elkezdődött, most is éreztette hatását. A kincstár újabb meg újabb kölcsönökre szorult, és ezeket a kölcsönöket nem is mindig a legnagyobb bankárok folyósították. Kisebb-nagyobb uzsorások láncolatán át jutott az udvarhoz a szükséges pénz, s mire odajutott, sokszor tíz-tizenkét százalékos uzsorakamat terhelte.

Akadtak ravasz, nagyvonalú bankárok, akik kamat fejében bérbe vették a királyi jövedelmek egy részét. S ha már bérbe vették, nagyobb gonddal és tízszeres erőszakkal hajtották be azokat az adókat, mint a királyi tisztviselők valaha is tették.

A párizsi, lyoni, bordeaux-i kis zugbankárok, uzsorások azonban megelégedtek a kisebb, ám éppen olyan tisztességtelen haszonnal. Ily módon, akinek pénze volt, "udvari szállító" lehetett bármikor, s ebből még csak mestervizsgát sem kellett tennie.

A rettentő adósságok végűl is a csőd szélére juttatták a kincstárt.

Mazarin a végső eszűközhöz folyamodott. Új állásokat fundált ki, és azokat árusította. Ezzel végképp felháborította a parlament urait. Az államkötvények kamatait nem fizette -- ezzel pedig mindenkit felháborított. Balszerencsájére odaát Angliában a parlament és az uralkodó közti háborúban a lángeszű Cromwell éppen ebben az időben ejtette foglyul I. Károly királyt. Nem csoda, hogy Franciaországban is egyre-másra jelentek meg röpiratok, amelyek a király kötelességeiről vagy a zsarnokságról szóltak, és a zsarnokságért az idegen bíborost ostorozták.

Megkezdődött Párizsban is a csatározás. És nemcsak Párizsban, hanem vidéken is. Nem országos méretű

6 Rónaszegi

81

háborúról, nem is tudatos hadviselésről volt szó. A harc fel-fellángolt, ha a kisebb-nagyobb seregek vezére úgy vélte, itt az ideje. Az utcákon barikádokat emeltek, és láncokat húztak az egyik napon, a

másik napon meg mintha mi sem történt volna.

Olyan volt az egész, mintha a párizsi utcagyerekek komizkodnának. Mintha híres pár ittyá jukkái, a fronde-dal zavarnák a békés járókelőket.

Talán ezért nevezte Mazarin bíboros a parlamentek háborúját gúnyosan Fronde-nak. Talán akkor volt még gúnyolódó kedvében, amikor a tartományi tanácsok párizsi ülése huszonhét pontban fogalmazta meg követeléseit. A huszonhét pont többek között az új állások megszüntetését és az adók mérséklését követelte.

Ez volt az első vagy más néven a Parlamentek Fronde-ja.

Mazarin akkor még nem tudta, hogy fog ő még menekülni Párizsból.

Es a színészek? Vajon érdekli-e őket Párizs? Vajon érinti-e őket a belső zűrzavar?

Ott csikorog a szekerek a kátyús utakon. Madeleine kreolosan szép arcát barnára égeti a nap. Pirosbarna az arca, akár a parasztasszonyoké. Molière-nek most még jobban tetszik, mint bármikor.

Molière és a társulat férfitagjai felváltva látják el a kocsis tisztjét. Abrakolni, csutakolni, fogadósokkal veszekedni, sárba ragadt szekeret kiemelni, mindez a férfiak dolga. A kárpitos fia ilyenkor elemében érzi magát. Nem magas, de nagy csontú, erős alkat, a testi munka -- úgy tűnik -- jobban illik hozzá, mint a színpadi csetlés-botlás. Ilyenkor kipirul az arca, csillog a

82

szeme, nyoma sincs rajta a kishitű, különös bávátagságnak, amely még Párizsban oly sokszor elfogta.

Madeleine így még jobban szereti, mint máskor. Talán csak most szereti meg *igazán*.

- Jean -- suttogja Madeleine, és megsimogatja szerelmesének arcát --, olyan forró az arcod, mintha lázas volnál.

-- A szerelemtől -- mosolyog Molière.

-- Meg a gondoktól, ugye, drágám? -- nevet Madeleine.

Meg-megszállnak az útmenti fogadóknak. Olyankor Molière lóra kap, és előresiet a legközelebbi városig vagy a legközelebbi kastélyig. Nem könnyű a dolga. A városi tanácsurak aggályoskodnak, sokan buzgó vallásosságukban erkölcstelen, istentelen népségnek tartják a színészeket, és legszívesebben máglyán égetnének el minden színdarabot.

-- No hiszen csak merjétek ide betenni a lábatokat! Tudom istenem, meggyűlik velünk a bajotok! Ahelyett, hogy az ifjúságot nemes, vallásos érzelmekre oktatták, hogy leányainkat szeméremre és mély istenfélelemre nevelnék, még ti is rontanátok e kor erkölceit! Elég baj, hogy akadnak ebben az országban könnyelmű főurak, akik nemcsak kastélyaikba fogadják be a komédiásokat, hanem útlevelet adnak nekik, hogy járják az országot, és mindenfelé hintsék az istentelenség magvait.

-- Elég baj -- teszi *hozzá* a másik --, hogy a katolikus anyaszentegyház éppúgy megtűri őket, akárcsak a világi hívságokkal kacérkodó jezsuitákat. Bizony nagy baj, hogy nemcsak az állam életében, hanem az egyházon belül is rettentő harcokat kell vívnia az istenfélő érületnek !

6*

83

Máshol azonban szívesen fogadják őket. Tessék, csak játsszanak. A művészet szép és nemes dolog, különösen, ha művelői borsos árat fizetnek a labdaházért, s ha néhány előadást a városi kórház javára tartanak, lemondva aznapi bevételükről, ráadásul persze megkenik egy-két befolyásos úr markát is, hogy nyugtuk legyen a mindig, mindenhol fellépő hitbuzgó janzenistáktól, akik egy idő óta olyan bőven teremnek minden városban és faluban.

Molière sóhaj. Ha le nem fizeti azokat a bizonyos urakat, még kiderül, hogy azok a hit és erkölcs

legvadabb védői.

Milyen furcsa is a világ -- gondolja magában. Máskor évekig, talán évszázadokig is várat magára egy-egy nagyszerű eszme, amíg megalkotójától a hívekig eljut. S itt van Cornélius Jansen, néhai yperni püspök, aki bírálni merete az egyház által elfogadott arisztotelészi bölcséletet, aki az emberi természet romlottságát és a szabad akarat hiányát hirdette, és íme, egyre-másra támadnak apostolai. Mennyi szenteskedő, nagy isten, mennyi itt a szenteskedő!

Az első időkben valószínűleg nem volt senki pártfogójuk. Egyedül Madeleine színészi hírneve szerzett nekik támogatást. Mert a vidéki városok tanácsurái nemegyszer jártak már Párizsban, és ha otthon ágáltak is az istentelenségek ellen, Párizsban suttymban mégiscsak elmentek megnézni a színházak előadásait. S ha megnézték, megismerték a nagyszerű Madeleine Bejárt nevét is.

-- O, az ön társulatában szerepel a szép Bejárt kisasszony is? -- Sokan lelkenedező tapssal fogadták a hírt.

Olyankor Molière még tovább feszítette az érdeklődést.

84

-- Boldog vagyok, uram, hogy Párizs legnagyobb színésznője az én társulatomban szerepel -- mondta (ámbar inkább mondhatta volna, hogy ő szerepel Madeleine társulatában). -- Engedjék meg tehát, hogy bemutatkozzam. Molière a művésznevem. Egyébként Jean-Baptiste Poquelin vagyok, őfelsége udvarának komornyikja.

-- Ó! -- A csodálat őszinte moraja hangzott ilyenkor. -- Kegyelmed az udvartól jön? És miért?

-- Mint tudják, uraim, Párizsban most magasra hágnak a szenvedélyek. Rácidásul őfelsége még kisgyermek, aki figyelmét egyelőre még nem fordítja kellő mértékben a színiköltészet felé.

-- No és mi igaz abból, hogy a nagy Condé herceget a királynő kijátszotta?

Vagyis hát a színiköltészetnél jobban érdekelt a vidéki nemesurakat az udvarbéli -- pletyka. Molière ilyenkor nekidurálta magát, és beszélt, beszélt, de úgy ám, mintha a színpadon volna: valóság és képzelet jól megfér egymással az elbeszéléseiben; nem is nagyon figyelt oda, vajon összekeveri-e a hercegek, grófok nevét -- az volt a fontos, hogy elkábítsa hallgatóit, akik aztán minden támogatást megadtak a társulatnak.

A társulat -- bizony néha felduzzadt tíz-tizenkét emberre is, máskor jóformán csak a családtagokból állt. Megtörtént, hogy a nyolcéves, vörhenyes hajú, cserfes szájú kis Armande is fellépett. Illeggette-billegette magát, hadarta a szöveget, mint minden kisgyerek teszi, hanem azért bájos jelenség volt, és sok tapsot kapott. Különösen a falvakban szerették Armande-ot, ahol az egyházi ünnepek alatt -- karácsonykor vagy pünkösdtől -- mint kisangyal jelent meg, sokszor éppen a plébános óhajára, elénekelve egy-egy vallásos éneket.

85

Máshol meg tarkabarka bohócruhát öltött, és vidáman hányta a cigánykereket.

-- Dolgozni kell -- mondogatta Molière, s minthogyha önmagát biztatta volna.

Dolgozniuk kellett, a párizsi rettentő bukást helyre kellett hozniuk. Nem válogathattak a darabokban: azt játszották, aminek legnagyobb közönség sikere volt és ami éppen a kezük ügyébe esett.

Észre sem vették, és már ott találták magukat a vásári sokadalmakban. A szabad ég alatt, nyitott dobogón. Észre sem vették, a legolcsóbb tréfákat ordították. Észre sem vették, s minden humoruk legfőbb forrása a bukás, a fenékre rúgás, a pofonütés, a hasra esés és a kupán vágás lett.

Észre sem vették -- hajtotta őket a kényszerűség.

Vagyis inkább: észrevették őket, tudták jól, hogy egyre lejjebb csúsznak, és művészetükbe durva

hangok keverednek -- de már nem volt megállás.

Molière esténként gondosan felírta, mennyi volt a napi bevétel. Pontos könyvelést vezetett saját magának minden keresetről, minden kiadásról. És búskomor volt, ha rosszul mentek a dolgok. Vidám kedvre derült egyegy bőséges hónap után.

A táncos, akit még Eouenban szerződtettek, s aki elkísérte őket a vidéki kalandozásra is, néha alaposan leitta magát, és olyankor bizalmasan hátba veregette igazgatóját:

-- Nem is vagy te igazi művész, komám! Számolgotod a pénzedet, mint valami fősvény kalmár. Jó, hogy nem ászod el, mint a dijoni uzorás, akitől saját fia lopta el a pénzesládáját.

-- Addig ihatod le magad, amíg én vigyázok a pénzedre -- válaszolta Molière.

86

-- Pénz, pénz! -- A részeg legyintett. -- A komédiásnak mindene a színpad. Bánom is én a pénzt! Csak a művészet maradjon. MT hopp, holnap kopp, azért mindig csak volt valahogy. Ez a színész élete ..., á, nem is vagy te igazi művész!

Molière felnevetett, de nem vitatkozott. Találkozott ő ennél kegyetlenebb hangokkal is.

D'Espéron herceg, Guyenne kormányzója szikrázó szemmel nézett az előtte álló idős emberre.

-- Ostoba fajankó! -- ordította. -- Kiket szedett össze? Vásári komédiásokat! Csepűrágckal! Meszelt képű bohócokat! Mit gondolsz, kiket várok én ma estére? Parasztokat? Mi? Vagy ezeket a városbéli hasnemeseket? A bőfőgő hajósgazdákat? Mi? Feleljen, mert...

Az idős férfi mélyen meghajolt, és szerényen mondta :

-- Bátorkodom emlékeztetni kormányzó uramat, hogy a helyzet kényszerít. Kegyelmességed színészei közül sokan hűtlen módon elhagyták társulatunkat, mivel...

-- Mivel...? Na, mondd ki végre! Mert nem fizettem őket! Mert pofoztam őket. Mert ki nem állhattam annak a két nőnek az örökös sipítózását... Hát csak menjenek, és forduljanak fel az első faluszélen!

D'Espéron herceg vöröslő tokáján már dagadoztak a lila erek. Lila volt az orra is, és egészen véres lett a sr.eme. Mert hirtelen haragú, erőszakos, kövér ember volt Guyenne kormányzója. S arról híres, hogy székvárosának, Bordeaux-nak nevezetes borát, a vörös bordeaux-it minden más bornál előbbre tarítja.

-- Montausier herceg lesz ma a vendégem. És még

87

sokan. A legelőkelőbb párizsi főurak. Dufresne mester, maga volt a színészeim igazgatója. Ha nem lesznek színészeim, maga sem lesz igazgató!

Végül is sem D'Espéron herceg, sem Dufresne nem tudta megmondani, mit is játsszanak majd a vendégek előtt. Mert a herceg nemcsak a nőket nem állta, hanem a tragédiákat sem szerette.

-- A tragédia előkelő -- hümmögött. -- Mégis azt kellene játszani. -- Majd később: -- Vígjáték sem volna rossz. Mit javasolsz, Dufresne?

A társulat igazgatója nem tudott semmi újat sem javasolni. Csupa ismert vígjátékból állt a repertoár.

-- Megőrült? Párizs legelőkelőbb nemeseinek ezek a darabok? ... Eh, a könyökükön jön ki valamennyi!

Meredten nézte az idős színészt, aztán hirtelen ismét elöntötte a düh:

-- Maga számár! Ostoba fajankó! Én gondolkozzam maga helyett? Felakasztatom!

-- Vannak színészei kegyelmisségednek.

-- Mondtam már, meszelt képű bohócokat nem vihet Montausier herceg elé. Tudja, maga tökkelütött, ki a herceg ifjú felesége? A tekintélyes Rambouillet márkiné leánya. A legfinomabb érzésű, legműveltebb hölgy, akit a föld valaha is a hátán hordozott. Ő volt az, aki kerek tizenöt esztendeig tette próbára a herceg szerelmét, míg végre nőül ment hozzá.

-- Magasztos próba volt -- bölintott Dufresne némi gúnyval. -- Ügy képzelem, kormányzó uram, hogy tragédiát játszatnék embereimmel. Meg kell mondanom, hogy a társulat hölgy tagi a Párizsban ...

-- Hagyjon békét a nőekkel, Dufresne! Szenvelgő, hisztérikus társaság. Ezt a Debrie házaspárt meg egyáltalán nem állom ...

-- Talán mégis az új emberek, kormányzó uram rebegette Dufresne kétségbeesetten.

Ebben a pillanatban a kastély kapujánál kürtök harsantak. Kocsizörgés, lovak nyerítése hallatszott és D'Epéron előfutó inasainak hódolattal teljes kiáltásai. Megérkeztek az első vendégek.

-- Menjen a fenébe! -- legyintett kurtán D'Epéron kormányzó, és rohant vendégei elé. Odalent aztán egyszeriben nyájas és finomkodó úrrá változott -- éppen csak borvirágos orrát és rettentő tokáját nem tudta finomabb alkatrészekre kicserélni.

-- Bocsássanak meg a rettentő felfordulásért -- fuvolázta. -- Színészeim valami meglepetésre készülnek.

És majd felnyársalta tekintetével a távolabb sápadozó Dufresne-t. Ugyanis nyoma sem volt semmiféle felfordulásnak.

Az érkezők -- Montausier herceg és felesége -- nyájas mosollyal fogadták a kormányzó szabadkozását. A hercegné tudta, itt még mindig esemény a megjelenése. Mert Párizsban lassan elfelejtik, noha egy-két évvel ezelőtt még valóban szenzáció volt Julié D'Anyenne-nek, Rambouillet márkiné leányának és Montausier hercegnek szerelme. Julié kisasszony a presziözök nyakatekert, szenvelgő modorában fogadta a herceg kitartó udvarlását. A hercegnek, jóllehet csinos és megnyerő külsejű ember volt, végig kellett járnia a Türellem Rózsaberkeit, a Lovagiasság Tizenkét Próbáját, hánykódhatott a Kétségek Tengerén -- kerek tizenöt esztendeig.

Montausier hercegnek azonban rengeteg adóssága volt, és annak idején a király bizalma is megingott benne. Nem volt hát olyan próba, amit ki ne állt volna Julié kisasszony kezéért -- és hozományáért.

89

Tizenöt esztendő múltával aztán megérkezett a Gyengéd Szerelmek Országába, vagyis feleségül vette Julié kisasszonyt -- és azonmód hazavitte vidéki birtokára. A presziözködésnek ezzel vége szakadt: a fiatalasszony hamarosan elhízott, kellemetlen orrhangon kezdett beszélni, és akárhogy is akarta, már semmiképp sem tudta úgy lengedeztetni a szavakat, mint még néhány esztendeje.

-- Ah, mióta itt mulatánk, mennyi gyönyörűség és kellem lett ráhordva e kastélyra. Valóságos bájliget.

-- Ó ... ah... túlzott e bók -- recsegte D'Epéron herceg. A lelke mélyén pokolba kívánta az egész presziöz finomkodást.

A lakoma pompásan sikerült. A vendégsereg dúskált az ínycfalatokban, a százféle vadban, pástétomban, peccsenyékben és mártásokban és természetesen a legfinomabb bordeaux-i borokban, amint az illik.

Akkor a gyertyafényben ragyogó terem végében megjelentek a színészek. A színpadok egy kisváros terét mutatták: kétoldalt két ház állott, ügyesen elrajzolt távlatban, ahogyan azt az olasz festőművészek a színpadok számára bölcsen kitalálták.

Megjelent Dufresne. Hódolattal köszöntötte a főúri közönséget, és bejelentette, hogy a társulat

néhány új tagja parányi bohózzal kedveskedik az előadás előtt. A bohózat persze csupán játék, és nem a főúri közönség műértő elismerésére, hanem a vidám lakomázók elnéző jóindulatára számít. Címe pedig: *A féltékeny bohóc...*

-- Micsoda? -- hördült fel a házigazda. -- Ez a vén ripacs ellenkezni merészel velem?

-- Mi történt, herceg? -- mosolygott mellette Montausier hercegné.

90

-- Szétaprítom -- fűjt tovább D'Epernon.

-- Biztosan valami olaszos bohózat következik. Ő, úgy szerettem Párizsban az olaszokat! Sajna, férjemuram hiába keresi őket mostanában, hogy kastélyunkban valami szép előadást rögtönözzenek.

-- Csakhogy ezek nem olaszok, Madame -- fűjtatott D'Epernon. -- Ezek utolsó, rongyos vásári komédiások. *A kótyagos Dufresne* szedte fel őket jóformán az árok széléről. Tönkretettek, Madame. Én úgy szégyeltem magam...

A herceg valóban vérvörös volt a szégyentől. Nem is a bohóctréfát szegyeiké, hiszen valójában jobban szerette, mint a "szomorjátékokat". Inkább az bántotta, hogy akadt, aki ellenszegül a parancsának.

-- Ah! -- kiáltotta most Madame Montausier. -- Mily kellemes meglepetés! Nézze, nézze csak, drágám, hiszen ez Bejárt kisasszony, a híres színésznő!

És hálás pillantást veiet a holdvilágképű *házigazdára*, aki most már megenyhülten, de teljesen bambán kereste szemével Dufresne-t.

A színészek által előadott játék valóban bohóctréfa volt. Űgy is adták elő: hangoskodva, széles taglejtésekkel. A meszelt képű főszereplő -- hajlott hátú, komikus figura -- többször is fenékre esett, még többször megbotlott a saját lábában, és annyi kupán vágás csattant a játék során, hogy összeszámolni sem lehetett.

A közönség nevetett. Előbb udvariasan, aztán szívből, igazán.

Hogyisne, hiszen a történet röviden arról szólt, hogy a "meszelt képű" Pierrot* gazdag, előkelő nemesi csa-

-- Pierrot a commedia dell'arte egyik hagyományos figurája. Sápadt, szomorú bohóc

91

Iád lányát vette feleségül. Örült a főúri menyasszonynak, a főúri kapcsolatnak -- de nem sokáig.

Az asszonyka lenézte, és minduntalan csúffá tette közrendű férjét.

Az meg hiába panaszkodott a lány szüleinek. Kioktatták, leintették, és amikor nagyon bizonygatta feleségének hűtlenségét -- még kupán is vágták.

Végül elhatározta, csapdába csalja az asszonyt. Sikerült is kizárnia a házból, de hiszékeny, jó szívéen végül túljárt az asszonyi ravaszság. A játék azzal fejeződött be, hogy *a* bohócot sikerült kicsalogatni, majd becsapni orra előtt az ajtót. Most már az asszonyka kiabált ki az ablakon, hogy nem engedi be többé garázda, lump férjét...

-- Hahaha! -- kacagott Madame Montausier.

-- Hehehe! -- csuklott D'Epernon, és lelkesülten csillogott a szeme.

-- Nagyszerű! -- suttogta D'Aguillon márkinak. Ebben a városban úgyis sok a főrangúak közé felkapaszkodott polgár. Most legalább megkapták a magukét. Ilyen bohóc valamennyi.

-- Nagyszerű -- mondta Madame Montausier pár perccel később Madeleine Béjart-nak. -- Igazán nagyszerű volt, drágám. És mondja, igazán megunták Párizst? Persze, kellemes lehet így nyáridőn a szép vidékeken át vándorolni.

-- Nagyon kellemes. Madame -- mondta Madeleine, és a hercegné kövér kacsóiról a maga korán inasodó, sovány kezére pillantott

A fiatal hercegné egy darabig még csicssergett, finomkodott, aztán nőies fontoskodással suttogva hajolt Madeleine füléhez:

-- Mondja, drágám, hogyan is tudta az életét ehhez

92

a Poquelin fiúhoz kötni? Kegyed művelt, szép teremtés, nem arra való, hogy egy bohóc oldalán kínlódjék. A neves Scarron felesége lejjebb kezdte, ami a társadalmi osztályt illeti..., no lám csak, ez a darab igen szellemes, kedves bohóság volt. Olaszos szellemű. Bizonyára Scarront sikerült rábírnuk, hogy írjon a *kis* társulat számára.

-- Ó, nem, asszonyom -- rázta a fejét Madeleine. A darabot társulatunk tagja, Molière írta.

E szavakra elhallgatott Madame Montausier. És mások is odafigyeltek, mert valahogy mindenki azt hitte, hogy a féltékeny bohóc történetét senki más, csakis az ügyes és szellemes Scarron írhatta.

Rambouillet márkiné leányában felrémlettek a régi emlékek. Az irodaírni szalon, a műértő társaság, no meg az udvari kárpitos j óraivaló, ám kissé bamba fiának képe.

-- Nocsak, a kis Poquelin -- mondta. -- No, jól van, jól van ...

Es csupa nyájasság volt a mosolya.

Molière végighallgatta a beszélgetést. Égett az arca.

A pompás vendégsereg ott állt körülötte. Madeleine szavai után úgy néztek rá, olyan hallgató, semmitmondó, mégis hidegen érdeklődő tekintettel, ahogyan egy különleges képességű lovat vagy agarat néz az ember.

Nem látszott, hogy ég az arca. A fehér festék jótékonyan eltakarta.

Ám ezek a tekintetek . . .

Oly sokszor nézték, bámulták őt az elmúlt esztendőök iolyamán. A színész mindig szem előtt van, és mű-

93

vészete szerint való, hogy vizsga szemek előtt játsszék. Mégis. A vásártereken, a csűrök udvarán, ahol eddig játszott, mindig csak a szerepét látták benne. Ha lelépett az emelvényről, továbbra is mint a meszelt képű bohócot vagy Pathelin mestert, a csavaros eszű ügyvédet vagy a hetvenkedő Kapitányt köszöntötték őt a vigyori tekintetek.

Most visszcavedlett az udvari kárpitos fiává.

Az udvari kárpitos derék, egyszerű polgár. És íme, a fia felemás bohócruhában mutogatja magát a világnak.

-- Már megint érzékenyekedsz -- mondta Madeleine aznap este. -- Ne törődj annyit a mások véleményével. Örökösen azt kutatod, mi lehet a másik gondolatuk. Örülj inkább, hogy D'Epernon felfogadott.

-- Dufresne igazgatásával. Idáig jutottunk, Madeleine. Megszűnt az Illustie Théâtre társulata.

Madeleine átkarolta a nyakát, és mint mindig, most is vigasztalóan súgta a fülébe:

-- Nem sokáig. Rajtunk múlik, Jean. Rajtad is.

Molière, a színész.

Molière -- az író.

-- A herceg magához intett -- mesélte Madeleine-nek --, és kijelentette, hogy nagyon elégedett a műsorral. Aztán a vállamra tette a kezét, és leereszkedő nyájassággal kérdezte: □Mondja, kedves Molière, mi készítette arra, hogy színésznek álljon?" □A becsület" feleltem hirtelen, de máris megbántam. Mert láttam rajta, hogy nem érti, hamiskásan hunyorog azzal a holdvilágképével, és mindent sejtően bólogat: □Vagyis a szerelem, ugyebár? Nagyszerű, nagyszerű!"

94

-- Miért nem hagyta rá? Hiszen eltalálta, ugye, kedves?

-- Részben, csak részben, Madeleine. -- Molière, ha valami felizgatta, és Montausier hercegné néhány megjegyzése valóban felizgatta, a konyörtelenségig kicsinyes volt. -- Mert hogy veled legyenek, nem kellett volna színpadra lépnem. Igaz, te biztattál. Hát persze, az embert néha hajlam is, biztatás is készíti a választásra. Mégis azt mondtam a hercegnek: □A becsület, mert születnek emberek, akiknek szíve és elméje nem tűri a világ képmutatását. Csakhogy a világ sem tűri a megbotránkoztató arcokat, e?ért hát síró vagy nevető álarcokat vesznek magukra ezek az emberek, hogy elrejtsek vele megbotránkozó képüket. Mert nincs más, mi jobban megbotránkoztatná ezt a nyájasan hazug világot, mint maga a megbotránkozás."

Madeleine csendesen bólogatott. Nem válaszolt. Talán arra gondolt, hogy kedvese mindig oly tetszetős, szép gondolatokat fogalmaz, ha maguk között vannak, de azoknak egyedül ő az értője, mert ugyan ki az, aki egy szegény vándorszínész gondolatait figyelemre méltatja?

-- A herceg is, körülötte a márkik is egy szót sem értettek abból, amit mondtam. Haha! Az egyik illatos lovag idegesen megrángatta csipkegallérját, és kijelentette, hogy úgy beszélek, akár egy hittérítő janzenista*. A herceg pedig megkérdezte: □Mondja, kedves Molière, ismeri jól a párizsi színházi életet? Mondja csak, mi a véleménye Corneille-ről? Hát Scarronról? Ügy lá-

* Cornélius Jansen hittudós teológiai irányzata, amely az egyházon belül nagy ellenkezést váltott ki, különösen a jezsuiták támadták. Szigorúbb erkölcsöket, odaadóbb hitéletet követelt

95

töm, ha választani kellene, inkább a vígjátéknak adná a pálmát. Szívesen megtenném magát igazgatónak Dufresne helyett..."

Hirtelen elakadt a szava, és riadtan nézett fel. Most Madeleine-en volt a sor, hogy lángvörösre gyúlt arccal tekintsen rá. Nem volt arra szükség, hogy kihallgassa, mit mondott a herceg. Sejtette ugyanis.

-- Dufresne helyett... -- rebbent a hangja. -- De nem akarja elcsapni az öreget.

-- Ó, igen. Persze.

Elhallgattak mindketten, mint a bűnösök. És elfordultak egymástól, mintha -- szégyenkeznének valami miatt. Pedig csak attól íéltek, megbántják egymást az akaratlan szavakkal.

Kopogtattak.

Dufresne nyitott be hozzájuk.

-- Drága Molière -- nyújtotta a kezét, és hangjában az őszinte lelkesedés csengett --, gratulálok! Szívből gratulálok. A herceg folyton önről beszél. Nagyon szellemesnek és mulatságosnak ítélte a játékát. Ó, de szerettem volna, ha önre bizza az egész társulatot! Belefáradtam, higgye el, belefáradtam. A herceg kötekedő, okoskodó, rosszindulatú ember.

Az öreg színész csak most vette észre, hogy ők ketten furcsa tekintettel néznek rá.

-- Ó, bocsánat! -- s meghajolt. -- Rosszkor jöttem. Kár volt *azért*, kedves Molière, hogy nem beszélt többet a párizsi életről. A herceg büszkélkedni kívánt önnel, s ön cserbenhagyta. Valaki meg is jegyezte, hogy talán nem is érti a dolgát annyira, mint ahogy látszik.

-- Ki volt az? -- kiáltott hirtelen Molière, és kétségbeesetten kapott Madeleine kezéhez, mintha

támaszt keresne. -- Ki volt az?

96

-- Nem közlünk, hiszen mi jól ismerjük -- rázta a fejét Dufresne. -- Ha nem is régóta, de nagyon jól ismerjük. Valaki a vendégek közül jegyezte meg, hogy kegyelmed ... hm ... szóval...

Dufresne meghajolt és kiment. Molière elengedte Madeleine kezét, és szerepei között kezdett lapozni. Bele-belenézett a színészi szövegbe, a rendezői utasításba, de alig látta, mit olvas. Az esze máshol járt. Később, hogy megtörje a súlyos csendet, halkan megjegyezte:

-- Mégis a gondolataik mögé látok ... Madeleine lefektette a kis Armande-ot, porolt is

vele, mert a gyerek egy idő óta nyafogó, nyugós lett. Aztán maga is lefekvéshez készülődött, hosszú haját bontogatta. Csak nagy sokára szólalt meg:

-- Miért mutatod magad kevesebbnek, mint amennyit érsz? Ha városi tanácsurakat kell elkápráztatni egy~egy engedélyért, akkor tündökölsz és sziporkázol.

-- Szerepnek érzem azt.

-- Tudom. S azt is tudom, hogy ilyenkor meg mintha görcs szorítaná össze a torkodat. Ezek a vendégek, a dámák és a lovagok, Párizsból jöttek, és ha nem is írnak, ha nem is játszanak színpadon, ők jelentik az irodalmi közvéleményt, és talán az irodalmat is. Ilyenkor inadba száll a bátorságod. Félsz, hogy leintenek vagy kioktatnak, mint gyermekkorodban. Azt nem bírnád elviselni. Inkább elviseled, hogy ostobának, hozzá nem értőnek tartsanak. S még D'Epernon herceg is a szemedbe mondja... Sejtettem, hogy ez volt a beszélgetés vége, ha nem is árultad el. Pedig D'Epernon a többinél is nagyobb fajankó. Ó, Jean!

Ebben az utolsó felkiáltásban annyi fájdalmas türelmetlenség, annyi szemrehányás volt, amit Molière va-

7 Rónaszegi

97

lóban nem viselhetett el. Kirohant a kastély parkjába, és a nyírott fák meg a csörgedező szökőkutak között támolyogva próbálta a hús éjszakai széllel és bizakodó gondolatokkal lehűteni forró homlokát.

Beleolvadtak Dufresne társulatába: ez valóban megváltás volt számukra. Kemény időket éltek át, támogató, pártfogó nélkül járták az országot hónapokon keresztül; az effajta társulat száz megaláztatásnak van kitéve, az effajta társulat nem is telepedhet meg máshol, mint a szabad ég alatt. A vásártereken azonban nincs helye az ötfelvonócos tragédiáknak, ott "Pathelin mester" tréfái vonzzák a közönséget -- s vele a pénzt.

Bizony kopott komédiások voltak, amikor Bordeauxban Dufresne felismerte Madeleine-t.

S ne vegye tőlük senki se rossz néven, hogy tüstént Dufresne helyéről, nagyobb megbecsülésről álmodoztak. A hosszú bizonytalanság tette őket türelmetlenné.

Dufresne pedig -- milyen ajándéka a szerencsének éppen azon fáradozott, hogy megszabaduljon terhes hivatalától.

-- Eleget gyűjtöttem össze. Szeretnék valahol Párizs környékén kis házat meg földet venni. Megtelepednék öreg napjaimra.

Molière bólogatott. Hirtelen Tabarin jutott az eszébe.

A herceg egyébként nem nagyon fárasztotta őket. Még néhány előadást kellett tartaniuk, aztán szabadságot kaptak, és immár hercegi pártfogás alatt, kormányzói útlevéllal vághattak neki a városoknak. A kormányzói útlevél azt jelentette, hogy poggyászukat, minden kelléküket az érintett városok költségén szállíthatták, akár tartottak előadást, akár nem. S mert

D'Epernon kormányzó erőszakos, bosszúálló ember hírében állt, a városok nem sokat akadékoskodtak: megadták a fuvart. Ám hogy ne is veszítsenek a dolgon, játékengedélyt is adtak, mert azzal együtt rávehettek a társulatot néhány "jókéony célú" előadásra is. A városi kórház vagy börtön építésére befolyt összeg aztán fedezte a fuvardíjat, s így mindenki jól járt: a tanácsurak nem húztak ujjat a kormányzóval, a díszletek és a kellékek is simán továbbjutottak.

Molière szárnyakat kapott. Ha eddig szívós szomorúság élt benne, most tette kész vidámsággal lelkesítette a társulatot.

-- Barátaim -- mondogatta --, ez aztán a gyöngyélet! A hírünk megelőz. Tárt kapuk fogadnak. Ha fele ilyen jó színészek volnánk, akkor sem félnék a nyomortól!

-- Igazad van -- bólintott a kopasz, gömbölyű képű Debrie. -- Csak egyet nem értek. Te, aki oly könnyen megbotránkoszol a világ dolgain, most boldog vagy. Nem bánt, hogy éppen a kormányzó hatalmának és nem játékunknak köszönhetjük a szíves fogadtatást?

-- Nem..., nem bánt -- rázta a fejét Molière. És nevetett. Régi beszédhibájából megmaradt csukladozó nevetése, amely valami köpés, mindent sejtő színt adott a szavainak. -- Igaz, hogy minden tehetségünk, nejed és Madeleine minden szépsége sem volna elég, hogy szívesen fogadjanak a városok. Ám lelkiismeretünk tiszta. A herceg minden hatalma sem volna elég, hogy belőlünk jó színészt formáljon... Az a dolog másik oldala...

Nem sokáig tartott a pünkösdi királyság.

Nantes városában még szívélyesen fogadják a Dufresne-féle társulat egyik "kiváló tagját", aki nem más, mint Molière. A város vezetőségét megint csak elkáp-

7·

99

rátatja sima modorával, pergő beszédével, szívélyes, magabiztos mosolyával. Mintha sose hallott volna kishitúségről, mintha nem tudná, mi a zavart csendesség.

Lehet, hogy valami napról napra növeli az önbizalmát?

Madeleine közben megtudja, mi a féltékenység. Kínlódik, emésztődik benne. Mert észreveszi, hogy Dufresne társulatának régi tagja, a lágy szavú, hattyúnyakú, szépséges Debrie-né forró tekintettel nézi Molière-t, valahányszor az a színpadra lép. És észrevette már, hogy Molière néha visszamosolyog a szép színésznőre.

Madeleine könnyes szemmed vonul vissza olyankor. Elmerülten fésülgeti kislánya hosszú haját. Közben azon tépelődik, vajon az ő szerelme miért nem ad szárnyakat Jeannak. Hát az ő szerelme csak arra volt jó, hogy vigasztaljon, hogy az élet nagy megpróbáltatásaiban enyhülést adjon? Hányszor biztatta Molière-t -- kellett a biztatás, hiszen Jean még ma sem tartja magát igazán jó színésznek.

Most pedig ...

De nem szól. Hiszen megfogadta szent esküvel, hogy nem lesz Jean terhére soha. Molière szabad ember. Szabad a szíve is.

Madeleine jól látta Molière növekvő önbizalmát. Felszabadult boldogságát. De tévedett, ha azt hitte, hogy Debrie-né rajongása ébresztette fel azt.

Akkor hát talán növekvő jólétük? Mert már jólétről beszélhettek. Alig egy esztendeje még gondjuk volt, mit egyenek. Ma már jókedvű lakomákat csapnak, és egyegy szépen sikerült előadást kisebb házi mulatsággal ünnepelnek. S ez nem afféle komédiás könnyelműség -- Molière sohasem volt könnyelmű.

Molière arra is számított, hogy pünkösdi királyság lesz D'Epernon pártfogása ...

Nantes városában még szívesen fogadták a társulatot. Igen, az a harmincéves háború végén volt. De még abban az esztendőben kitört Párizsban a Fronde, és a harc végigsöpört Franciaország legtöbb vidékén. Az árak az egekig szöktek, a föld népének nem volt mit ennie, s katonák vonultak az utakon.

Egy napon azt hallották, elmenekült Párizsból Ausztriai Anna a gyermek királlyal együtt. S hogy az unott képű Conti herceg (Molière hajdani iskolatársa) keveri ott a kását. S hogy a nagy Condé egyszerűen elfog'lalta Párizst -- mintha csak egy ellenséges város volna.

Az ám, néhány esztendő -- mindössze három --, és véget ér a Parlamentek Fronde-ja. De a harc mégsem ér véget. Folytatódik, csak másképp nevezi a történelem: a Hercegek Fronde-ja következik -- a ravasz Mazarin bíboros velük már nem nagyon bír. Elmenekül Párizsból. Első ízben a királyi családot is magával viszi a veszedelemből. Olyan hirtelen a menekülés, hegy a vidéki kastélyban szalmazsákon fekszik Franciaország királya.

Nem csoda hát, ha Nantes után Poitiers-ben már hiába minden ékesszólása Molière-nek. Színészek? Ej, kinek is van kedve ilyen időkben tragédiát vagy akár csak vígjátékot nézni! Igen, jól ismerik a kiváló társulatot. Hallották hírét, mindenfelé csak jó híre van. No persze, a kormányzónak, D'Epernon hercegnek színészei. A herceg, hm ... egyszerűen "a nyomorúságos idők és az élelem drágasága" nyomja most a várost. Az engedélyt, sajnos, nem adhatják meg.

Molière visszalovagolt a fogadóba, ahol megszálltak. Madeleine vigasztaló mosollyal, Debrie-né riadtan fo-

101

gadta a hírt. A társulat félfitagjai dühösen fújtak, szidták a várost, és Dufresne-t rá akarták bírni, térjenek haza Bordeaux-ba.

Molière Madeleine vállára tette kezét.

-- Gyere -- súgta --, van egy ötletem. De veled akarom előbb megbeszélni.

Az ötlet pedig nem más volt, mint hogy egyszerűen nem is mennek be a városba.

-- Játsszunk itt a falusiaknak. És ne kérjünk pénzt. Hozzanak inkább ételmet, tojást, túrót, sajtot, amijük van.

Madeleine értetlenül vonogatta a vállát.

-- Mire jó ez, Jean? Nem nyomorgunk. És még pénzünk is van, hogy mindent megfizessünk a fogadósnak. O, te, hát nem tudsz megszabadulni a csűröktől és a vásárterektől?!

-- Mégis szeretném megtartani azt az előadást.

-- És mit adnál elő? Ezek a szegény, nyomorult parasztok még Scarront se nagyon értenék.

-- Hát ez az, ez az -- bólogatott. -- Madeleine, én ... én írtam egy másikat, és ...

Irt egy másikat. A féltékeny bohóc históriáját kényszerűségből csapta össze, és mert oly sok függött a herceg kegyétől vagy haragjától annak idején, egyetlen délután papírra vetette a szöveget. Régi commedia dell'arte fordulatok, szöviccek új élményekkel ötvöződtek abban, és maga a mese egy kissé hasonlított talán a nagy olasz komikus, Tiberio Fiurelli sorsára.

Most hát írt egy másikat. És az izgalomtól kipirult az arca. Hiszen az első mű oly keveset árul el az írójáról. Pillanatnyi hangulat, sürgető kényszerűség vagy akár a tréfás kedvű virtus is tollat adhat az ember kezébe. Talán sikerrel...

102

Vajon a *második* is sikerülni fog? Amikor már saját elhatározásából, pusztán az írás kedvéért ül az asztalához? Amikor írni *akar*? Maradt-e ötlete, szava, meséje egy újabb színjátékra?

Tudja ő maga is, hogy a *második* mű avatja majd igazán íróvá.

-- Ö, Jean, hogy örülök! -- kiáltott fel Madeleine. És ez a felkiáltás már annyira más volt, mint ami ott, a hercegi kastély szobájában hangzott. Abban türelmetlenség, kiábrándulás, elkeseredés csengett. Ebben öröm és megnyugvás, boldog érdeklődés visszhangzott.

Ó, hát ezért változott meg? Nem Debie-né rajongó pillantásai adták önbizalmát? Nemcsak azért ragyog az arca, mert nem nyomorognak többé?

Molière rátalált az igazi szerelemre.

ír. Immár nemcsak színész -- író is. És Madeleine a műzsákra sohasem lesz féltékeny. Ó, dehogya! Vállalja inkább a szerepüket is.

-- Olvasd, kedvesem! Már a címe is nagyon érdekes.

A hálás -- vagy hálátlan -- utókor oly nagy előszeretettel bontja szakaszokra a nagy művészek életét. A magánember sorsának változásait keresi a művekben, és ujjong, valahányszor megtalálja a kapcsolatot a valóságos élet és az alkotott világ között. Mintha bizony a mű is a lélek tükre volna, akárcsak az emberi arc. Nem így van, semmiképpen, hiszen még az arc vonásai sem árulják el mindig a lélek változásait.

Milyen egyszerű is volna felkutatni az alkotó ember életének minden óráját: mit csinált, kivel társalgott, milyen gondja vagy öröme volt egyik vagy másik

103

esztendőben, és a szerint osztályozni, csoportokba rakni a műveket is.

Csakhogy megtörténik nemegyszer, hogy az író tragédiákat ír, noha jól megy a sora, s boldog. Máskor szélsőségesen csapongó, vidám műveket alkot, jöllehet egyik csapás a másik után éri. Ilyenkor hát nagyobb szakaszokra bontják egész életművét, és azt mondják: íme, életének ebben vagy abban a korszakában ilyen és ilyen témák után érdeklődött, ilyen vagy olyan tárgyakat dolgozott fel leginkább ...

Molière műveit nem tudják sehogy sem csoportosítani. Ha életét szakaszokra bontják, egy részéből kimaradnak a művek. Hiszen a vidéki vándorlások során nem is egy színdarabot írt. Igaz, alig egy-kettő maradt fenn belőlük, a többi beleolvadt a későbbi nagy művekbe, megint másoknak csak a címe él tovább, és árulkodik az alkotó kora* jelentkezéséről.

Lehet, hogy a kocsmák udvarán és a piactereken tartott előadások korán megtanították valami nagy igazságra.

Hogy a színpadról mindenkire kell szólni.

Hogy megértse és élvezze a paraszt és a gróf egyaránt.

Lehet, hogy a kényszerűség, a mindennapi kenyér féltése tanította meg először arra, hogy komoly, szent dolognak tartsa -- a sikert. Annak tartotta haláláig. Tudta azt is, sikerre lehet vinni gyenge műveket is. Ám alkothat bármily nagyszerűt, ha sikere nincs, annyi az, mintha nem is alkotott volna.

A színpadi mű -- a közönségben kel életre.

Azért mondta később tudatos büszkeséggel: □*Számomra a legtöbb törvény: tetszeni.*"

Hát az a bizonyos *második* mű tetszett. Madeleine-

104

nek is, a társulat többi tagjának is, és végül a falusiaknak is.

-- A herceg kétszer akkorára hízik majd örömeiben, ha megtudja, hogy nemcsak színésze, de írója is van -- lelkesedett Dufresne.

Dufresne jóslata azonban nem vált be. D'Epéron hercegnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy a színészeivel törődjék. A Fronde hullámai összecsaptak az ő feje felett is, Bordeaux-ban komoly zavargásokra került sor, úgyhogy a recsegő hangú kormányzó jobbnak látta, ha birtokára visszavonul. A társulat éppen Norbonne-ban tartózkodott, amikor megkapták a parancsot, siessenek azonnal Agenba, ahol a harcokba belefáradt herceget, no meg kedves barátnőjét kell előadásaikkal szórakoztatniok.

Nyolcvan mérföld-nem kis út. Hát még lassú szekereken, vonuló katonák és lázongó falvak közepette! Mégis megtették, hogy bemutathassák gazdájuknak Molière első színdarabjait.

-- Újabbakat írt? Nagyszerű, nagyszerű! -- lelkesedett a herceg, és dicséretére legyen mondva, valóban tetszettek neki a rövid behozatok.

-- Rossz jel, kedves Molière -- nevetett Debrie-né. A herceg nem valami nagy koponya. A művészetekhez meg egyáltalán nem ért. Az ő tetszése, sajnos, nem emeli kegyelmedet az Olümposzra.

-- Igaza van. De gondolja csak meg, az ő nemtetszése könnyen árokpartra vethet valamennyiünket.

Majdnem sor került rá csakhamar. 1650 nyarán a kormányzó lemondott hivataláról, és visszavonult birtokaira duzzogni. Megvolt rá az oka, mert a Hercegek Fronde-jában olyan párthoz csatlakozott, amelyik a rövidebbet húzta. Jobbnak látta tehát, ha gyorsan elvo-

105

nul a küzdőtérrel, és megvárja, amíg a győzteshez csatlakozhat.

Szélnek eresztette színészeit is. Meglapulni csak csöndben és szerényen lehet.

Elhagyták hát D'Epéron herceg szolgálatát -- mégsem kell már úgy gondolni rájuk, mint szegény komédiásokra, akiknek takarója a csillagos ég, és kenyere a semmi. Jól szervezett és nagyon jó hírű társaság Molière társulata.

Az ám, mert ezekben az években már Molière az igazgató! Nemcsak azért, mert Dufresne oly könnyen, szíves örömeit vált meg hivatalától, hanem azért is, mert a bevételből neki jut a legnagyobb rész. Játszik, s rendszerint a főszerepeket kapja, mert sem korban, sem színészi képességben alkalmasabb ember nincs közöttük, ír is, még hozzá olyan sikerrel, hogy a társulat majdnem kizárólag az ő darabjaiból él. Jogos, hogy ő kapja a legnagyobb részt.

Ráadásul fáradhatatlanul szervez és dolgozik. Ha előresiet egy-egy városba, hogy engedélyt kérjen a játékokra, és szállást is keressen -- ismét "udvari komornyiknak" nevezi magát.

-- Miért is ne? -- magyarázta társainak. -- Annyi ember nevezi magát mostanában nemesnek, lovagnak, sőt márkinak is, noha sosem látott nemesi levelet. Nekem legalább valóban közöm volt az udvarhoz.

Oly sok ember nevezi magát nemesnek, lovagnak, márkinak...

Ez csak az egyik tapasztalat -- amely később felbukkan a nagy színdarabokban. Mert a vidéki vándorlás száz- és százféle tapasztalattal gazdagította az írókat.

Ha Párizsban nevetségesek voltak a presziózók -- itt vidéken dühítően ostobák, és még a félműveltség is

106

hiányzik belőlük, amelyre a párizsiak oly büszkék. És hány kisebb-nagyobb tragédia zajlik le a szemük láttára. Főnemesi és egyszerű polgárcsaládok gyermekei zokognak a szülői önkény súlya alatt. Nemcsak a dráma- és a regényírók képzeletében született, hanem történelmi tény,

Franciaországban ez idő tájt "királyokhoz méltó szokás" divatozott: gazdag (és gazdagodni vágyó) családok már egész kicsi korban eljegyzik egymással gyermekeiket, és mit sem törődnek azzal, vajon később, ha felnőnek, szeretik-e majd egymást vagy sem. A polgárok kolostorokba zárják leányaikat, csak hogy ahhoz kényszeríthessék őket, akiket kiszemeltek számukra. És a kiszemelt nőlegény nemegyszer reszketeg vénember, ápolatlan, de agyoncicomázott rokkant udvaronc, akire ránézni is irtózat

-- ám akinek az udvarban címe és rangja van, és a leány apja szemében ez mindennél többet ér.

A fiatalok sorsát a szülők intézik, és nemcsak a főnemesi vagy polgári családokban, hanem az egyszerű parasztok között is. "A szerelem majd megjön később"

-- vigasztalják a boldogtalan leányt. S nem a színdarabok, hanem a való élet mutat olyan eseteket, hogy a kényszerű házasság elől megszöknek a fiatalok. Ám a fiatalság mindig követelte és követeli is érzelmeinek jogait. A fiatal szerelmesek rendszerint egymásra találnak kolostor és szülői parancs ellenére is, s ha nincs más megoldás, hogy akár a leány, akár a fiú elkerülje a szülők által terveit házasságot -- megszöknek, és egybekelnek titokban.

Legalábbis Molière -- aki mindenütt egyaránt oly sok szerencsétlen házasságot láthat -- így képzei.

-- Van rá példa, hidd el, Madeleine, van rá példa, nem is kevés.

107

-- Van -- bólint Madeleine --, azért mégiscsak úgy áll a dolog, hogy a lányok meghajlanak a szülői kényszer előtt. Hozzámennek ahhoz, akit az apjuk választ, s aztán a házasságban bosszulják meg magukat a világon. Nemtörődöm módra, tékozlóan élnek, és fűvelfával megcsalják férjüket.

-- Ezek szerint nem is a lányokkal, hanem az ostoba férjekkel történik az igazi tragédia.

-- Bizony, a férfiak rendszerint ostobák, ha a szerelemről van szó -- jegyzi meg Madeleine, minthogy a nők már ősidők óta szeretik ezt a férfiak szemére hányni.

-- Mintha bizony a lányok nem vesztenék el éppúgy a fejüket, mint mi! -- nevet Molière.

-- Nem bizony. Nézz csak körül, akárhány ostoba libuskát találhatsz, aki ha igazán szerelmes lesz, még az akadémikusok eszén is túljár. Egyszeriben megokosodik, ravaszdivá lesz, szerelmesével évdődik, apját hitegeti és szenteskedik, mintha más gondja sem volna, mint a kiszemelt másikhoz nőül menni.

-- Vagyis a szerelem a nők legjobb iskolája. Igaz?

-- Ügy, ahogy mondd.

-- Nahát, Madeleine, fogadom, hogy mától kezdve feljegyzem, ha erre példát találok! Alig hiszem, hogy neked lesz igazad.

Pedig tudja, hogy Madeleine-nek igaza van. Hiszen a beszélgetés elején még ő maga is bizonygatta. De hát szokása volt úgy csürni-csavarni a szót, hogy végül őt "győzzék meg" a saját igazáról. Akadt, aki gúnyt vagy akadékoskodást érzett ilyenkor a szavaiban, és kijött a sodrából, de Madeleine jól ismerte őt, és sohasem veszekedés, mindig biztatás lett a beszélgetés vége.

108

-- Akár máris kezdheted a jegyzést -- nevetett. -- Nekem lesz igazam.

Molière azon nyomban elővont a zsebéből egy kicsiny, bőrbe kötött füzetet. Annak egyharmada máris tele volt írva. Vagyis nem most határozta el, hogy feljegyzi tapasztalatait a világról -- hanem csak most árulta el.

Azon a napon késő estig ezeket a hosszabb-rövidebb feljegyzéseket olvasták. S megfeledeztek a társulatról is, sőt Bejárt nagymamáról is, aki dülva-fülva csapkodta az ajtókat, mert a cserfes kis Armande megint kihozta a sodrából.

O, mennyi-mennyi különös históriája volt feljegyezve abban a füzetben! Nemcsak fiatal szerelmesek küzdelmei. Dehogy. Valami csapongó, szeszélyes módon helyet talált ott a párizsi gyertyakereskedő (aki az adósok börtönébe záratta Molière-t) néhány mondata. Aztán az a két mondat: "Vedd át komat" és rá ez: "Végre kapok valamit". Majd városnevek következtek és családnevek, sorban, minden megjegyzés nélkül, hogy hirtelen egy-egy jól ismert farce vagy commedia dell'arte unalomig játszott tréfája szerepeljen, talán utalva a feljegyzett városokban tapasztalt valóságos dolgokra. Aztán sok apróbb-nagyobb feljegyzés között megint két mondat, amelyek ugyancsak ellentmondtak egymásnak. "Akinek van esze, alkalmazkodik korának bűneihez"* -- szól az egyik, és Madeleine felkiáltott:

-- Ó, hiszen ezt még Chappelle mondta! Emlékszem, amikor úgy hajba kaptatok valamin, hogy azt hittem, vége a barátságotoknak. -- A következő mondatot már

* Don Jüannel mondatja majd Molière

109

hangosan olvasta: -- "Nem bírom e gyáva modort."* Jean, ezt te szektád mondogatni.

Így hát volt abban a füzetben minden: személyes élmény, személyes megjegyzés, gondolat vagy mások elbeszéléséből leszűrt tanulság, s még az is, amit Molière D'Épernon grófnál hallott az egyik lovag szájából: "Az én hitem, hogy kétszer kettő négy".**

-- Mennyi szomorú história -- suttogta Madeleine, aki ha nem is volt vallásos, nem volt istentagadó sem, és ez az utolsó mondat felkavarta a lelkét. -- Jean, te ide csupa-csupa szomorú történetet jegyeztél fel.

-- Csupa vígjátékot.

Molière átkarolta Madeleine-t, és sokáig nevetett, csukladozó, hamiskás nevetéssel.

1651-ben Molière Párizsba megy. Madeleine is vele tart. Párizsban még tartanak a zavargások. Utcái harcok folynak. Alig tudnak bejutni a kapukon. Most lángolt fel igazán a Fronde küzdelme, mert még egy esztendő, és XIV. Lajos, Franciaország királya teljes jogú uralkodó lesz. A főúri pártoknak addig kellett hatalmat szerezniük, hogy aztán háborítatlanul élvezhessék az uralkodó első kegyeit. Ez a harc kegyetlen és főképpen aljas eszközökkel folyt. Az ekkor már "nagy"nak nevezett Condé herceg saját öccsével, Conti herceggel (Molière hajdani iskolatársával) kelt élethalálharcra, és szabályosan elfoglalván Párizst, végül is kiebrudalja onnan (miközben Longueville hercegnő, e finom úri dáma beieágyúztat a seregeibe). A történet

* Az embergyűlölő (Misanthrope) egyik felkiáltása ** Egy matematikus mondása volt ez, amelyet akkoriban gyakran emlegettek. Molière majd *a Don Jüanban* idézi

HO

persze ismert, az újból megmenekült királyné és a visszatért Mazarin bíboros aligha hálálja meg eléggé a segítséget, mert Gondét csakhamar immár nem a spanyol seregek ellen, hanem a spanyol seregekhez látjuk vonulni...

-- Urak dolga, urak mulatsága, de csak a polgár meg a szegény issza meg a levét -- legyintett az ősz Poquelin mester. -- Itt volna már az ideje, hogy az Úristen lesújtson erre a bűnös világra!

-- Nem az Úristenre kéne azt hagyni, apám. Az a baj, hogy az emberek sem nagyon munkálkodnak a bűnök ellen.

-- Éppen hogy az a baj. Mindegyik a maga igazát hajtogatja, mindegyik az istenre meg a hitre hivatkozik, amikor a saját gonoszságát főzi. Hallottatok-e egy bizonyos Godard nevű polgárról, aki nem bírván a sok nyomorúságot, s mert hol az egyik, hol a másik párt fenyegette közömbössége miatt, végül is az egyházhoz menekült, és bigott vallásosságban keresett menedéket?

-- No hiszen erről tudnánk mesélni, apám -- nevetett Molière Madeleine szapora bólogatása

közepette. -- Mert hányszor találkoztunk mi is szenteskedő emberekkel, akik leszólták a művészetet, s minket magunkat ördögöknek neveztek, noha a lelkük mélyén telve voltak gonoszsággal, és nem ijedtek meg semmiféle ördögi gonoszságtól, ha a saját érdekükről volt szó.

-- Csakhogy Godard nem volt rossz ember -- rázta a fejét Poquelin. -- Ű valóban hitt a hitében, annyira, hogy vagyónának kezelését is gyóntatójára bízta. Az meg rútul cserbenhagyta, mert ellopta mindenét, és ráadásul elcsábította egyetlen leányát is.

Ili

-- Velünk, színészekkel ilyesmi nem történhet meg -- mosolygott Madeleine. -- A mi pénzünkre nem pályázik egyetlen új hittérítő sem.

És ezzel máris jövetelük céljára terelődött a szó. Poquelin mester nem vette ezt rossz néven. Szívesen és szeretettel fogadta őket, örült, hogy viszontláthatja legkedvesebb fiát, akinek színészi, sőt írói hírnevéről már hallott az udvarban.

-- Azt mesélik, hogy Franciaország legjobb színészei járnak a vidéki kastélyokat. Ti vagytok azok. S irigylik mindazokat, akiknél megfordultatok.

Ez a hír jólesett. Ügy megörültek neki, hogy szóhoz is alig jutottak. Az öreg pedig hamiskásan hunyorított, és még hozzátette:

-- És még azt is mesélik, hogy ebben a társulatban szerepel Franciaország két legszebb színésznője. Gondolom, az egyik te vagy, kislányom.

-- A másik pedig az álnok Debrie-né -- nevetett Madeleine, és durcásan vonogatta a vállát.

Végül mégiscsak kibökték, miért utaztak oly váratlanul Párizsba. Pénz kellene, mert ki akarják bővíteni a társulatot, s mert új, szép ruhákra is szükség volna, hiszen a szegényes színpadokon elsősorban színes, pompás ruháival tűnik fel a színész. A régebben zálogba tett kosztümöket még nem válthatják ki. A herceg drága ruháiért annyit kellene fizetniük, amennyiért kétszer annyi szerényebb ruhát vehetnek. És persze kocsis meg ló is kéne, hiszen megint saját erejükből élnek. Aztán Dufresne is kér valami végkielégítésfélét, amiért lemondott a társulat vezetéséről.

-- Előleget... az örökségre, apám... -- nyögte ki Molière.

Poquelin Madeleine-ra nézett, és bólintott:

112

-- Szívesen odaadom mind. Látom, jól gazdálkodtok. Nem vagytok ti afféle nembánom komédiások!

Jean-Baptiste Poquelin, a hajdani kárpitósfíú szívét e szavakra valami különös, jóleső melegség töltötte el. Mert akárhogy is forduljon a sorsunk, akárhova vessen is az élet, a lelkünk mélyén mindig él a vágy: valóra váltani a szülők reménységét. Talán ezért is olyan nehéz ellentmondani a szülői akaratnak, és ha nagy ritkán mégis sor kerül rá, ezért marad bennünk oly sokáig a büntudat érzése ...

Ha Molière eddig az elnéző engedékenyséért hálás volt apjának -- most a dicséret és elismerés szinte szárnyakat adott neki. Visszafelé utaztukban ki nem fogyott a szóból, folytonosan tréfálkozott, és vidám verseket rögtönzött. Madeleine tudta, miért ez a boldogság, és örült ő is, mert olyan ritkán látta kedvesét ilyennek.

-- Te, te nagy gyerek -- és gyengéden beletúrt a hajába.

-- Maholnap harmincéves leszek -- bólintott Molière. -- De hidd el, drágám, a szülői szeretetből sohasem nő ki az ember.

A Hercegek Fronde-jának nevezett polgárháború eltartott 1653-ig. Pedig már 1651-ben nagykorúnak nyilvánították a királyt, és beiktatták teljes uralkodói hatalmába, bizonyára arra

számítva, hogy személye megfélekezze majd a frondőröket. 1653-ig azonban tovább feszült a helyzet, és a Brühlig menekült Mazarin nem jöhetett haza. Csak 1653-ban látta viszont Párizst.

Közben folyt a viaskodás, s jöllehet a késői utókor nem tulajdonít túl nagy jelentőséget a Fronde harcai-

» Rónaszegi

nak -- akik életüket adták az ostoba háborúsdiért, talán az utolsó pillanatig hősnek hitték magukat.

Pedig hát címért, rangért, hatalomért, a végén már a király kegyeiért vagy inkább kegyelméért folyt a harc -- s a nevükre, becsületükre, hitükre kényes főurak gátlás nélkül mocskolták be nevüket, becsületüket, és adták fel hitüket a győzelem érdekében.

A nyegle Conti herceg saját bátyja, Condé ellen viselt hadat, ellenében védte Párizst -- kevés tehetséggel. Mert Condé úgy kiebrudalta onnét, hogy meg sem állt Pézenas melletti kastélyáig, ahová duzzogva elvonult, és törte a fejét, vajon hogyan is feledtesse viselt dolgait.

Igaz, Condé sem élt a győzelmével, a király hálójával sem lehetett megelégedve, mert egyszeriben hátat fordított hazájának, és a régi ellenséghez, Spanyolországhoz szegődött. Éveken keresztül spanyol zászlók alatt harcolt a franciák ellen.

Conti tehát vadászattal, ivással és persze udvarlással töltötte idejét; nagy lakomákat csapott, sőt megbízta Cosnac abbét -- a későbbi aix-i érseket --, fogadjon fel színészeket a mulattatására.

Utóvégre egy hercegnek meg se kottyán egy-két elvesztett háború!

Kitűnő ötlet, pompás gondolat. Színészek! Nélkülük valóban nem lehet meg fenséged kastélya. Minő szerencse, hogy éppen erre tart hazánk legnevesebb színésztársulata!

-- Fogadja fel őket.

Az örökké készségeskedő abbé hamiskásan hunyorgott, és a kezét dörzsölte:

-- A legnagyobb társulat. Vezetőjük és költőjük Molière, akit fenséged bizonyára jól ismer, hehehe ...

114

-- Nocsak. Talán valami bolondos kedvű márki, aki felcsapott komédiásnak?

-- Nem, nem. Molière nem más, mint Jean-Baptiste Poquelin, az udvari kárpitós fia, fenséged hajdani iskolatársa.

A herceg unott arcán egy vonás sem rezdült. Kinézett az ablakon, le a parkba, ahol éppen színpadra való jelenet zajlott, mert az ő kedvesének egy olaszos öltözékű férfi fél térdre ereszkedve, mély hódolattal nyújtott át egy kis szelencét.

-- Fenséged bizonyára emlékszik a Poquelin fiúra hallotta az abbé hangját.

-- Nem..., nem emlékszem. S hagyjon békén ezzel az ostobasággal! Ha jó színészek, fogadja fel őket, a többi nem érdekel.

Cosnac abbé leforrázva sietett Molière-ék elé, akik örömmel fogadták a hercegi meghívást. Milyen nagy volt azonban a csodálkozásuk, amikor a kastélyba érve, egy olasz színtársulat tagjai vigyorogtak a képükbe, mondván: a herceg kedvese időközben beajánlotta őket Contihoz, és így ők fogják szórakoztatni a vendégeket.

-- Hát csak szórakoztassák -- bölintott Molière, és tüstént intett társainak, forduljanak csak vissza a kocsik.

-- Megálljanak! -- kiáltott ekkor az abbé. -- Nem tűrhetem, hogy adott szavamat így semmibe vegyék! Sem azt, hogy a herceg ennyire megfélekezzen egykori iskolatársáról!

Azzal sarkon fordult, és nagy dérrrel-dúrral berohant az épületbe. Molière mosolyogva nézett utána.

Egykori iskolatárs . . . ugyan! Hiszen *akkor* éppen Conti herceg vihogott elsőnek. Vagyis jól ismerte ő jövőd *gazdájukat*, jobban, mint Cosnac abbé, akinek vérvörös arca

s* n<:

ugyan természetes színt öltött, és hangoskodása szelíddé csendesedett, mire a herceg szobájába ért, elhatározása azonban mégsem vesztett erejéből, mert a herceg titkárával találkozott, aki készségesen sietett a segítségére :

-- Ki nem állom ezeket az olaszokat, és főképpen azt az ostoba nőszemélyt.

Conti leereszkedő gúnnyal és tántoríthatatlan göggel fogadta az abbét meg a titkárt. Ám a két ember heves magyarzkodása, bátor ellenkezése mintha valóban jobb belátásra bírta volna.

-- Nos hát legyen -- intett kegyesen, s ezzel az intéssel az olasz társulat szedhette a sátorfáját, és Molière társulata megtelepedhetett a kastélyban. Igaz, nem állandó lakásuk lett itt. Már jó ideje Lyon volt a főhadiszállásuk, innen indultak kisebb-nagyobb turnékra, és Lyonban fogadták maguk közé a társulat később híressé lett színésznőjét: Duparcné asszonyt. A Duparc művésznév volt, a házaspárt eredetileg Berthelot-nak nevezték. A szép, nyúlánk, hideg tekintetű, fagyos mosolyú, mégis oly vonzó Duparcné egy jobb hírre vergődött lyoni csodadoktornak volt a lánya. Nagyszerűen táncolt, szép énekhangja is volt, szerette a feltűnő kosztümöket, és hogyha jó kedve támadt, mulatságos történeteket mesélt apja mesterségéből.

Molière hosszú szónoklatban köszönte meg a hercegnek, amiért színészeivé fogadta őket. Igaz, közben főtt a feje, hogyan fogja megnyerni a sértett hercegi udvarhölgy rokonszenvét. Ám korai volt az aggodalom, mert a herceg hamarosan Montpellier-be, az orvosi egyeteméről nevezetes városba rendelte őket, ahol a tanácskozássra összegyűlt rendeket kellett szórakoztatniuk.

-- Milyen tapintatos -- mondta Molière. -- Távolság tart bennünket az udvarhölgyétől, aki biztosan bosszút forral.

A bizalom megint csak elhamarkodott volt. Molière nem vette észre, talán fel sem jegyezte, hogy az olasz színészeket felfogadó hercegi kedves egy idő óta eltűnt a kastélyból. Eltűnt, mert Conti új életet kezdett főképpen pedig új manővereken dolgozott: odafönt Párizsban már végképp megszilárdult az ifjú király hatalma, aki mellett ott pislog, krakog a vén ravasz méregkeverő, Mazarin bíboros.

-- Hallottátok? -- rontott társai közé egy napon Molière. -- A herceg feleségül veszi...

-- A bíboros unokahúgát -- mosolygott mindentudó fölénnyel Duparcné.

Molière őszintén elcsodálkozott.

-- Hát ezt honnan tudja, kisasszony*? Hiszen a herceg titkára, Sarrazin úr is csak egy órával ezelőtt tudta meg a titkot, és rajtam kívül senki mással nem közölte.

Duparcné felhúzta finom vonalú orrát, és azzal a mosolyával, amely majd Párizs legünnepeltebb költőit lobbantja lánggra, jelentősen mosolygott igazgatójára:

-- Kedves barátom, ez a házasság.. . politika. Főurak cselszövése, helyezkedése, sakkhúzása. Hát mi, nők, is ezt műveljük a magunk kis világában, egész életünkben. Nem csoda, hogy kitaláltam.

-- Én is kitaláltam -- hallatszott egy hang a társaságból. Magakellető, szemtelenke kis hang volt ez -- Armande hangja.

* A francia színésznőt mindig "kisasszonynak" szólították, akkor is, ha idős matróna volt

117

Bizony, Armande már tizenhat éves nagylánnyá serdült. Bronzvörös haja, álmodó kék szeme, fehér bőre csodaszép jelenséggé tette. S volt benne valami megejtő báj, fiatalos közvetlenség. Talán a vándorló színészi élet tette: Armande őszinte kedélyű, magabiztos (talán kissé nagyon is

magabiztos) emberke lett, akiben nyoma sem volt a világtól szinte teljesen elzárt polgárlányok vagy a női egyenjogúsággal kacérkodó, de annak lényegéből mit sem értő nemesi kisasszonykák kierőszakolt modorából.

-- En is kitaláltam -- ismételte kuncogva.

-- Te, te -- Madeleine szeretettel megsimogatta leánya fejét. -- Mit értesz te még a világ dolgaiból?

-- Annyit, hogy a herceg biztosan nem szereti a bíboros unokahúgát. Csak feleségül veszi. A legtöbb ember nem szereti a feleségét, vagy a legtöbb asszony a férjét..., igazán . . .

A társulatban két házaspár is volt. Debrie-ék és Duparcék. A férjek hallgatag megértéssel mosolyogtak Armande-ra, de a két szépasszony lángvörösösen csattant fel:

-- De Armande! Miket beszélsz! Madeleine, drágám, ez a gyerek. .. nahát, ez már sok !

Madeleine azonban nem szólt rá Armande-ra. Molière is csak mosolygott. Gyönyörködött benne.

-- Igen, igen -- nyelveskedett Armande. -- Apu is feljegyezte a füzetébe, hogy a férjek meg a feleségek nem szeretik egymást, mert a szülők döntenek el, hogy a gyermekük kit vegyen el. Bezzeg apu és anyu szeretik egymást ... pedig nem is házasok.

Most Madeleine-en volt a sor, hogy mélyen elpiruljon. És Molière-en, hogy zavartan köhécseljen.

-- Jól van, drágám -- Duparcné fölényes jóindulattal

118

intette le Armande-ot. -- Még gyerek vagy. . . , ámbár én ebben a korban mentem férjhez. Kicsim, hát majd egyszer te is férjhez mégy, és akkor meglátjuk, szeretni fogod-e a férjedet vagy sem.

-- Én... nagyon -- és Armande a fiatalok ártatlan közvetlenségével Molière-hez fordult: -- Apa, igazán felvehetnél közénk valami csinos fiatalembert. Csupa férj meg agglegény van a társulatunkban. Én pedig vándorlók veletek egyik városból a másikba, és majd meglátod, örökösen pártában maradok.

Ezen most már felszabadultan, szeretettel nevettek valamennyien. Debrie felemelte poharát, és indítványozta, hogy igyanak a köztük legfiatalabbnak, Armande-nak szépségére, ártatlanságára és tehetségére. Ére aztán ittak, majd hozzáláttak az ebédhez -- együtt evett a társulat, méghozzá bőséges lakomákat, mintha csak feledni akarnák a régi, nyomorúságos idöket.. . , s mintha félnének a szerencse változandóságától.

Armande azonban nem szívesen hagyta, hogy a figyelem elterelődjék róla, hiszen a gyermekek úgy örülnek, ha felnőttszámba veszik őket. Akár csak percekre is.

-- Komolyan mondtam, apa -- fordult Molière-hez. -- Olyan egyedül vagyok itt köztetek... pedig én is szeretnék ám már valakit drága férjecskémnek szólítani!

Ére megint felharsant a jóízű nevetés. Debrie-né nevetett a legjobban, inerte ő szólította így a férjét, és ezért az örökös, feltűnő gyöngédségért már sokszor megmosolyogták.

-- Igazán. .. szeretnék valakit drága férjecskémnek szólítani.

Versengve ajánlkoztak a férji szerepekre. Legjobban

119

Pinel úr, a hajdani írnokból lett színész, aki törekeny, sovány alakjával, csapott vállak fölött imbolygó kopasz fejével szánandó és nevetséges figura volt.

De Madeleine már szeretette volna elterelni a figyelmet erről a témáról. Armande utóvégre még gyermek, ha nem is egészen az, és most a felnöttek féktelenül bolondoznak vele. Az lesz a vége, hogy majd sírva kirohan, mert rájön, hogy őszinteségéért kinevették.

-- Tudod mit, nevezd apud □ drága férjecském"-nek. Utóvégre ő legényember, aztán szemrevaló is,

és végül abból *igazán* nem származik semmi baj, ha addig így nevezed, amíg valami rendes férjet nem találunk számodra.

-- Már ti is kezditek. Találok majd én magamnak ...

-- Jó, jó -- intett Madeleine.

Es Armande a vidáman nevetgélő társaság koccintgatása közben Molière nyakába borult. Megsókolta jobbról is, balról is, és fennhangon drága férjecskémnek szólította.

-- Drága férjecském... apu -- tette *hózzá* suttogva.

Molière nevetett. Csukladozó, kópés nevetéssel. Aztán hirtelen mozdulattal megsimogatta a lány csillogó, szép haját, mert elfogta a szívét valami keserű, különös érzés.

□ Hiszen bárcsak apád volnék, bárcsak férjed volnék . . ., szegény kis árva!"

Ha Conti herceg nem is volt hajlandó felismerni Molière-ben a régi iskolatársat, előbb-utóbb mégis megkedvelte, sőt bizalmas emberei közé fogadta. Ennek egyszerű és nyilvánvaló okai voltak.

A herceg elvette Mazarin unokahúgát feleségül. Az

120

esküvő hallatlan pompával, hivalkodó fényűzéssel zajlott le. A bíboros maga is leutazott a Pézenas melletti kastélyba. Vele ment egész udvartartása. A teméntelen libériás cseléd és komor képű pap elszállásolása miatt felfordult az egész környék.

Nagy munkában voltak Molière-ék is. Az ünnep fényének emelésére Molière-t megbízta a herceg: valami nagyszerű, látványos darabot adjanak elő.

így született meg a nagy allegorikus balett, amelyről még nagyon sokáig beszéltek Conti kastélyában és Párizsban is. Szerzője nem sokat törte a fejét eredeti mesén -- a keretet egy régi olasz pantomim szolgáltatta, amelynek leírását még Madeleine kapta a régi olasz kollégáktól, a zenét pedig egy borissza vándormuzsikus szerezte hozzá. A balettkar összeállítása sem okozott gondot: a főúri dámák és az ifjú márkik szíves örömet kaptak az alkalmon, hogy színpadon szerepelhessenek.

A vendégek között -- mármint Molière vendégei között -- egy régi, ismerős arc is felbukkant. Chappelle volt. Egyszerre csak feltűnt, Molière nyakába borult, és a régi barátság folytatódott, mintha sosem szakadtak volna el egymástól. Persze most is ugratták egymást, sőt Molière rá is dörrent Chappelle-re, aki előadás közben folyton a színpalak mögött lábatlankodott :

-- A mindenségedet! Miért zavarod az előadást?

-- Jean, drága Jean! A lányotokat lesem. Micsoda földöntúli szépség! Mennyi üdeség, báj, kellem! Ah, oah!

-- Valóban szép gyermek -- bólintott Molière. -- De hogyha itt állsz, nem tud majd átfutni a másik oldalra, hasra esik, és oda a kellem meg a báj!

Conti herceg ragyogott a boldogságtól. Az előadás

121

valóban szépen sikerült, noha semmiféle szerkezetet, látványos mutatványt nem alkalmaztak. Most jöttek divatba ugyanis a színpadi trükkök, s máris akadtak a színpadi szemfényvesztésnek jó kezű és ötletes mesterei, ezúttal azonban a jó ritmusú előadás és a bájos színésznők -- no meg a főúri dilettánsok -- mindenért kárpótoltak.

Conti herceg tehát ragyogott a boldogságtól, s mivel Chappelle-t kegyesen megismerte (Lhuillier tanácsos még mindig fontos szerepet vitt Párizsban, jöllehet igen-igen öreg ember volt), örömmel hívta magához Molière-t is.

-- íme, Franciaország legjobb színésze, legtehetségesebb színiköltője és a legszebb színésznők boldog igazgatója -- mutatta be Moliere-t Mazarin bíborosnak, aki reszkető kezén a bíborosi gyűrűt kegyesen csókra nyújtotta. -- Mondja csak, kedves Molière, mi a véleménye az olasz operáról? Meg lehetne valósítani minálunk is? A bíboros úr őexcellenciája, aki a művészetek nemes szívéü támogatója, hiszen ő alapította meg a festészeti és szobrászati akadémiát, nagyon örülne egy olasz operának.

-- Legjobb tehetségünk szerint igyekezni fogunk kegyelmességed óhajára tenni. Ügy vélem, Guarini Hűséges pásztor című játéka már túlon túl ismert, Jacopo Peri Euridicéje szintén, noha a zenéje igen szép.

-- Ügy van, úgy van -- hallatszott az agg Mazarin recsegő hangja. -- Az Euridice zenéje nagyon szép. Ámbár van önála nagyobb, tehetségesebb zeneköltő . . .

-- Monteverdi -- vágta rá Molière. -- Hallottam nagyszerű művészetéről, de a darabjait, sajnos, nem ismerem.

A bíboros kegyesen intett:

122

-- Ha legközelebb Párizsban járnak, keressenek fel a kastélyomban. Megvan Claudio Monteverdi Orfeójának teljes anyaga. Örömmel venném, ha eljátszanak. Sajnos, még az olasz társulatok közül is kevés akad, amelyik alkalmas volna operák előadására.

A bíboros megint csókra nyújtotta kezét, és ezzel a röpke kihallgatás véget ért. Conti meglegedetten vette tudomásul, hogy a házassággal, no meg ezzel a jól sikerült előadással megnyerte a ravasz főpap kegyeit. Pár esztendő, és a Fronde alatt viselt dolgai végképp feledésbe merülnek. Előbb jut majd az udvarba, mint bátyja, aki most a spanyolokkal paktál.

A nagy sikernek megvolt az eredménye. Molière-rel Conti többször is behatóan társalgott, sőt leültette az asztalához, és arról faggatta, vajon mennyire ismeri az olasz vígjáték- és zeneirodalmat, továbbá valóban ő költötte-e a balett versbetéteit, amelyek mindenkinek nagyon tetszettek.

-- Nem hiszi el, hogy verset írok -- ingatta a fejét Molière, amikor Madeleine arról faggatta, miért rosszkedvű. -- Amióta csak az előadás megvolt, folyton ezt kérdezzeti.

Chapelle megszokott mozdulatával legyintett:

-- Ej, ne törődj vele! Ha nem hiszi, mondd azt, hogy én írtam.

-- Bolond vagy te !... Hanem az az igazság, hogy amióta a bíboros két kegyes mondatra érdekesített, leereszkedik hozzám. Csinálhattam volna a legnagyobb mősört...

-- Jean, már megint kezdod? -- Madeleine hirtelen Chapelle-hez fordult: -- Jaj, nem is tudom... néha meg szeretném rázni. Mindig ez a keserű önmardosás, ez az elfojtott érzékenység. Miért? Már olyan nyugodt

123

és boldog voltál. Sikerünk volt. Máshol is, most itt is. Miért kezdod megint a régi hangot?

Miért is. Nem tudja? Dehogynem. Nem is egyik napról a másikra jutottak idáig a dolgok. Közben hetek és hónapok teltek el, Conti immár megszokta, hogy színésze mellette legyen, és hogy ha úgy tetszik, mindig szolgáljon beszélgetésre, vitatkozásra szánt "anyaggal". Ha másképpen nem tudta elfoglalni, hát felolvastatott vele, amit Molière igen nagy gonddal és ügybuzgalommal meg is tett. Ámbár a művészetekről folytatott fennkölt társalgás közepette a herceg néha egészen meglepő kérdéseket intézett hozzá.

-- Egymaga ír és játszik a társulatában. Ez rendben is volna, kedves Molière. De ön példás rendben is tartja a pénzesládáját, és ez az, amit dicséretre méltatok.

A dicsérgetésnek az lett a vége -- hogy Conti egy napon a tűzpiszkáló vassal halántékon vágta Sarrazint, a titkárát. Miért haragudott meg rá, miért nem, sose derült ki. Annyi igaz, hogy a herceg Languedoc kormányzóságára jelöltetvén, egyre jobban összekuszálta kapcsolatainak és hazugságainak szálait. Lehet, hogy a titkár, aki melleleg neves költő is volt, nem tudta már nyomon követni a sokféle utasítást, egyszer tévedett, és a tévedésből majdnem baj származott. ..

Mi másért is eshet neki titkárának egy főúr?

A finomkodások, rizsposros parókák e cikornyás világában nemcsak a parasztokat és a vígjátékok buta inasait botozták.

A pézenas-i palota márványpadlóján hátratántorodott Sarrazin titkár ...

Napokig eszméletlenül feküdt. Az orvosok eret vágtak rajta, jóllehet sápadt arca azt mutatta, inkább szüksége lenne a vérre, nehogy elveszítse. Mindenféle cso-

124

daszerekkel kengették, amitől csak a betegágya bűzlött, de állapota semmit sem javult.

-- Apám, ha élne, egy nap alatt helyrehozná -- mondta Duparcné, de Molière csak legyintett:

-- Az orvosok minden fűt-fát összehordanak, csak hogy megnyugtassák vagy éppenséggel felzaklassák a beteget. De nem ismerik az emberi szervezetet. Márpedig annak millió titka van.. . Nézzük csak a szemet .. .

Hirtelen elhallgatott. A régi bohóctréfa jutott az eszébe. Nézzük csak az emberi szemet. Hohó, hiszen ezt Tabarin mondta valamikor a Pont Neuf közelében!

Elszorult a szíve. Nem merte megmondani a családjának, sem a barátainak, hogy a herceg felajánlotta neki: legyen a titkára. Nem merte elárulni nekik, mert tudta, rábeszelnék. S akkor vége volna a színészetnek, vége a társulatnak, és előbb-utóbb az írásnak is. A herceg a szerencsétlenül járt Sarrazint is rengeteg munkával halmozta el, őt magát már most is időrabló, lehetetlen dolgokra kéri, ó, mi lesz, hogyha valóban személyes szolgálatába áll?!

Aztán mégis elmondta -- Madeleine-nek. Ki másnak mondta volna?

Az asszony hosszan nézett a szemébe. És azt mondta, amit a kedvese várt tőle:

-- Ne vállald el, Jean. Összeroppannál. Most már megtaláltad önmagadat..., és mi más az ember célja a földön, mint hogy önmagát megtalálja?

Ez az idő, amikor Conti herceg szolgálatában álltak, valahogy félelmetesen rövidnek és zsúfoltnak tűnt később, pedig következett életében ennél zaklatottabb időszak is. Ebben az időben a herceg egyre-másra visz-

125

szarendeli őket vidéki körútjaikról, hogy a kormányzóság rendjei előtt játsszanak, vagy éppenséggel őt meg ifjú nejét szórakoztassák. Közben ezernyi ezer ismeretség, futó barátság, ígéretés közepette meg-megújul a herceg ajánlata: legyen a titkára.

-- Hogyisne, hogy téged is agyonüssön az a gyilkos! -- vihorászott Armande, és hozzátette: -- Drága férjecském!

Conti azonban nem tűrt ellentmondást! Egyszerűen kihallgatásra rendelte Molière-t, és amikor az arra várt, hogy egy új előadásról tárgyaljanak, megparancsolta neki, meghívókat fogalmazzon, vagy éppenséggel a majorságok ügyeit rendezze.

-- O, istenem, mi lesz ennek a vége? -- riadozott a csendes szavú Debie-né.

-- Itt hagyjuk ezt a pöffeszkedő herceget! -- vágta rá Duparcné.

-- Nem tehetjük. Megbosszulná magát ezerféleképpen. És Jean sem teheti...

De Madeleine szavait Duparcné szakította félbe:

-- Mert maga nem engedné, drágám! Úgy látszik, attól fél, hogy öregkorára nem játszhatja majd a szubrettszerepeket, márpedig, hogy átengedje másnak, ugye, arról szó sem lehet?

A feszültség nem most támadt először közöttük, de most először nem tudta lecsendesíteni őket Molière. Nem is akarta. Fáradt volt és keserű hangulatú.

-- Hallatlanul kínos helyzetben vagyok -- panaszkodott. -- A herceg ajánlata voltaképpen megtisztelő. Hálásnak kell lennem, és már számtalanszor meg is köszöntem a kegyet. Most nem tudom visszautasítani. Ostoba dolog, úgy látszik, itt már csak az isten segíthet.

126

Akármilyen furcsán hangzik, éppen az segített rajtuk. Nem sokkal azután, hogy Conti herceget Languedoc kormányzójává választották az összegyűlt rendek, a herceg ágynak esett. Napokig eszméletlenül feküdt, majd megújuló görcsökben fetrengett, a színe elváltozott, és semmi étel nem maradt meg benne. A kastély cselédsége rémülten dugta össze a fejét: pestis. Igen, minden bizonnyal pestis.

Egyetlen ember volt, aki a herceg betegágyához mert menni: az alethi püspök. Ő rögtön látta, hogy nem pestissel van dolga. De meghagyta hitében a beteget.

-- Itt az idő, gyermekem, hogy megtérj az egyházhoz -- mondta neki kenetteljes hangon. -- Oly sokan vannak manapság a legfelsőbb körökben is, akik nem félik a Mindenhatót. Azt merészelik mondani, hogy nincs Isten. ., pedig az egyház nagy és hatalmas. Nem elég a világ urainak kegyét keresni, gyermekem, íme, ez a rettentő betegség arra int, térj meg Istenhez. Ó, elfeledted, hogy valamikor a keresztség alá tartottak? Mennyi bűn mocskolta be nemes lelkedet, önző módon csak a magad javát nézied, és közben pusztultak falvaiddban a templomok, és, közben parasztjaid között felütötte fejét a rettentő eretnokség.

-- Ó, atyám... -- suttogta a herceg, és a pillanat valóban meghitt, áhítatos pillanat volt. -- Add, Istenem, hogy még egyszer egészséges legyek, és hátat fordítok minden világi hiúságnak, törhetetlen hittel azon fogok dolgozni, hogy az elharapózó istentelenségnek és hitetlenségnek gátat vessek.

Töredelmesen meggyónt -- volt mit gyónnia. Felvette a szentségeket, az utolsó útra készült.

Aztán egyik percről a másikra meggyógyult. Azt mesélték, hogy Isten csodát tett, ámbár Duparcné szerint

127

erős megfázással párosult eperohama volt az ifjú kormányzónak. Akármi volt is a baja, ő maga komolyan vette a megtérését, és egyik napról a másikra -- elcsapta színészeit.

A languedoci rendekkel -- tehát nem a saját zsebéből -- utoljára még kifizettetett nekik 6000 livre-t, jóllehet ennek az összegnek nagy része a saját tartozása volt. Aztán sietve házi oltárt emeltetett szobájában, minden reggel misét hallgatott, böjtölt és vezekelt kastélyát ellepték a hallgatag, sanda tekintetű papok.

Molière máshol is találkozott e népséggel. Franciaország akkor tele volt ájlatos emberekkel. Nemcsak a városi tanácsurak között akadtak, akik elhúzták szájukat, ha színészekkel találkoztak. Utcákon, piactereken, polgári családok baráti körében fel-feltűntek a buzgó hittérítők. És nemcsak papok -- ámbár főképpen ők. Új térítés zajlott egész Franciaországban.

Azt mondták, a teméntelen háborúság, nyomorúság elvonta az emberek figyelmét Istenről. Itt az ideje, hogy megtérjen mindenki, aki bűnös. És azt is mondták, ugyan ki nem bűnös -- itt az ideje hát, hogy mindenki megtérjen. És a suttogva, ájtatos szemforgatás közben duruzsolt szavak megtették hatásukat. Vallásos örvöngésbe esett asszonyok és lányok tördelték kezüket, és adták oda minden értéküket, vagyonukat a buzgó hittérítőknek. Megrémült apák papnak, apácának szánták

gyermeküket, és felajánlották vagyonukat a zárdáknak. Mindenki bizonygatni akarta, hogy ő nem tévelyedett az eretnység hálójába -- mert jó volt ezt bizonygatni, hiszen Párizsban immár abszolút hatalommal uralkodott a király, és azt mondták, ő is buzgó, vallásos ember.

128

-- Indulás! -- adta ki a parancsot Molière. A társulat minden motyója, díszlete, kosztümje már rendben a szekereken volt. Elindulás, megérkezés sosem okozott gondot: mindennek tudták a helyét, minden katonás rendben történt, úgy, ahogy azt az évek során Molière megkövetelte társaitól.

Hát jó, elindulnak -- de nem tudták, hová. A hercegi elbocsátás oly hirtelen jött. Egyetlen társukat nem találták még -- Armande eltűnt.

-- Mi történt ezzel a gyerekkel? -- aggodalmaskodott Madeleine.

-- Sose féltsd, mindjárt előkerül -- nevetett Molière. S igaza volt. Armande a kastély kápolnájában, az egyik gyóntatószék előtt térdelt már jó ideje. No, nem esett vallásos tébolyba a friss eszű, cserfes kis Armande -- csak hát egy csinos fiatal pap gyóntatta éppen, és jólesett vele hosszan elbeszélgetni, persze kizárólag lelki problémákról.

Molière nyugtalanzkodott. Indult volna. Ha már kiadták az útjukat, jó lesz minél távolabb kerülni a kastélytól. Nyakon csípte Armande-ot, tréfásan megfenyegette, és amikor már nem volt közelükben a pap, arra kérte, hagyjon máskorra is meggyónnivalót.

A lány kuncogott, fülig pirult, de kivágta magát, mint mindig.

-- Csak nem vagy féltékeny, drága férjecsém?... -- borult a nyakába, és hozzátette: -- Igazán olyan csinos ember volt ez a pap, apu.

A szekerek már az országúton zörögtek, mikor a lakáj utánuk rohant. A herceg ökegyelmessége sürgősen kéri Molière urat.

Molière elsápadt, visszafordult. Dobogó szívvel lépett Conti dolgozószobájába. A herceg dísztelen fekete

y R: >rmzegi

120

ruhában fogadta, és fanyar leereszkedéssel mosolygott rá.

-- Kedves Molière -- mondta --, önök a színészeim voltak, és én ezt egész életemben szégyellni fogom. Bűnös hiúságból éppen az erkölcstelenség apostolainak adtam szállást. Erre nincs bocsánat... ám én önt igen megkedveltem, és méltatlan életmódja miatt meg is szántam. Családjával együtt visszafogadnám, ha feladná a színészséget, és titkárommá szegődne. Nos?

A költő komoran hallgatott. Sikerei jártak az eszében. Most már tudta maga is, hogy jó színész. A legjobbak egyike. És a színdarabjai jártak az eszében, a rövid tréfák, amelyekkel végigkacagtatták a francia vidéket: a *Repülő ötvös*, a *Szeleburdi*, a *Kövér René* és az ugyancsak mindig sikert arató *Szerelmi perpatvar*.

Méltatlan életmód... Hányszor fogják ezt még a fejéhez vágni! Nemcsak ellenségei -- barátai is.

-- Kegyelmes herceg -- hajolt meg mélyen. -- Köszönöm végtelen jóindulatát, amellyel segíteni igyekszik rajtam. De hát mit tehetnék: ezer szállal fűz magához az a méltatlan élet. A színházat és a költészetet én el nem hagyhatom. Kegyelmességed mint színészt fogadott fel, és mint színészt bocsátott el, több keresnivalóm e kastélyban nem lehet.

Conti értett a szavakból. Mert ez a pár mondat úgy hangzott, mintha ezt mondaná a költő: semmi közünk egymáshoz.

-- No, se baj -- sziszegte --, még találkozunk!

-- Merem remélni, hogy keresztényi és felebaráti szeretettel bocsát utánira, kegyelmes herceg -- hajolt meg mélyen Molière. -- Talán jobb is így -- tette hozzá kissé bizalmasan, kissé mentegetőzve is. -- Jobb így. A magamfajta szeszélyes embergyűlölő aligha állná

130

meg a helyét oly nagy úr mellett, mint kegyelmességed. Nem vagyok elég hajlékony a szolgálatára...

-- Embergyűlölő ... ez az... embergyűlölő.

Molière mélyen meghajolt.

Párizs, 1658.

A Louvre egyik termében rögtönzött színpad áll. A nagy szárnyas ablakokon át éppen rázúdul a napfény. A Monsieur (a király öccsének megszólítása volt ez) parancsára néhány lakáj unott képpel segít a díszletek felállításánál. Szóra sem méltatják a festett arcú színészeket, akik izgatottan és talán kissé ingerülten is biztatják egymást.

-- Komédiások... -- biggyeszi egyik a száját. Vidéki komédiások. Most bezzeg a nyelvük lóg az igyekezettől. Hohó, ez nem vásártér! Nem is valami úrhatnám vidéki polgár szalonja ...

-- Henri bátyám, hát nem ismer meg? -- A színészek vezetője széles és szeles mozdulattal siet az egyik lakáj elé.

Az tartózkodó hidegséggel megigazítja selyemlibériáját.

-- Nem, nem ismerem az urat... -- mondja, noha mondhatná udvariasan úgy is, hogy nem volt szerencsénk egymáshoz.

-- Jean Poquelin vagyok..., a kárpitos fia. Emlékszik még, a jó emlékezetű XIII. Lajos király alatt sokszor bejártam a palotába.

A lakáj arcán vonás sem rezdül.

-- Ismerem Poquelin mestert -- mondja, és hidegen hozzáteszi: -- Jóralaló, derék ember.

Aztán csendesség telepszik a teremre. A cikornyás

9*

131

falakon végigcsúszik a napsugár. A drága falikárpitok enyelgő pásztorai és pásztorlányai, nimfái és szatíriái jóleső félhomályba vonulnak, ám a terem még nem sötét. Odakint kora délutáni verőfény ragyog Párizs házain.

Idebent parázs izgalom csillog a szemekben.

Debie és Duparc lép Molière-hez.

-- Uram -- szól Debie --, jól tudja, hogy mindig nagyra tartottam képességeit és művészetét. Ám most az egyszer túl merész! Ami jó volt odalent bárhol, itt, őfelsége előtt... nem, nem. Ebből csúnya botrány lesz.

-- Megpróbáljuk -- hajtogatja Molière.

Nem hajlik a jó szóra. Most hát a színésznőkön van a sor, hogy a lelkére beszéljenek. Duparcné is mintha kiesne megszokott hidegségéből:

-- Kedvem volna itthagyni önt ebben a minutumban. De hát nem teszem... már csak a barátság kedvéért sem.

-- Megtisztel -- gunyoroskodik Molière.

-- Értse meg! -- Duparcné és Debrie-né szinte egyszerre kiáltanak fel. -- Tizenhárom esztendő telt el azóta, hogy itthagytá Párizst. Azóta itt sok minden megváltozott. Finomabb lett a modor, magasztosabb, tisztultabb az erkölcs, és főképpen magasabbrendű művészetért rajong az ízlés. Elégedjék meg azzal, hogy eljátsszuk Corneille Nicomède-ját. Olyan előadást produkálunk, ami egymagában megnyeri majd öfelsége és a Monsieur szívét.

Molière a fejét *rázza*. Most már ingerült. Nem, nem, ha már odáig jutottak, hogy Párizsba visszatértek, és ráadásul a király előtt próbaelőadást játszhatnak -- hát nem szabad az átlagosat és a megszokottat nyújtaniuk.

132

Nehezen jutottak idáig. Conti herceg szolgálata után még jó ideig járták a vidéket. Aztán hogy, hogy nem, elvetődtek a régi *gazda*, D'Epéron háza tájára. Közelebb sodródtak Párizshoz is, és megjelentek a régi barátok. Mignard úrral, a királyi arcképfestővel még Conti kastélyában barátkozott össze egy életre szólóan Molière. Ámde a könnyelmű Chappelle is folyton üzengetett: jöjjenek Párizsba. Feltűnt a régi pártfogó, Modena gróf, és ki tudja, talán maga Mazarin is ejtett róluk egy-két szót. Molière szerint csak ennyit: ó, igen, igen, emlékszem rájuk -- és ez elég volt ahhoz, hogy a közeli Rouenből -- valamikor Párizs után az első s most Párizs előtt az utolsó színhelyükről -- felránduljanak minden motyójukkal a fővárosba.

Ha sikerül a próbaelőadás, a király tizennyolc éves öccsének lesznek a színészei. Vagy ki tudja..., talán maga a király fogadja szolgálatába őket.

Ebben a percben kitárult a csillogó szárnyas üvegajtó, és az udvaronc kíséretében megjelent XIV. Lajos, Franciaország királya. Mögötte ott lépkedett selyembe, csipkébe burkoltan, bodros parókában, nőiesen billegve magas sarkú cipőiben, a máris kövér, piperkőc divatmajom, a király öccse, az Anjou herceg.

A király magas termetű, könnyű mozgású, megnyerő külsejű fiatalember volt. Tekintete fennkölt nyugalomról tanúskodott, kissé lebiggyesztett szája széle az egyeduralkodó hatalmáról árulkodott. Körülötte az udvaroncok serege zajongott, alázatos szavakat suttogtak fülébe, hízelkedő pillantások keresték kissé közel álló szemének villanását -- ámde a király csöndes hallgatagságba burkolózott, s ez a hallgatagság tiszteletet és hódclatot kívánt.

Kemény vizsga volt ez az előadás. A terem sarká-

133

ban ott topogtak a Burgundi Színház hírességei: köztük Montfleury, Párizs legünnepeltebb tragikus színésze.

-- Olyat kell játszánunk, amit ők nem tudnak -- suttogta még utoljára Molière, és futó csókkal köszönte meg Madeleine kézzorítását.

Aztán kilépett a függöny elé.

Az udvari népség már letelepedett a selyemmel-bársonnyal bevont karszékekbe, a kicsiny zenekar is rázendített Lullynek, a kuktából lett királyi zenésznek új szerzeményére -- ám a zaj még mindig nem ült el. S ennek nem volt semmi különösebb oka. Az előkelő dámák és lovagok, a művészet megszállott rajongói egyszerűen nem voltak képesek önszántukból féken tartani a nyelvüket, arról nem is beszélve, hogy elsősorban a király és nem a vidéki komédiástársaság kedvéért jöttek ide. Majd ha *a* színészek már átverekedték magukat az első felvonáson, és hogyha öfelsége is türelmes érdeklődéssel nézi játékukat -- akkor talán elcsitulnak ők is, és akár érdekes a játék, akár nem, feszült figyelmet mutatnak.

Corneille *Nicomède*-)e a bemutatkozó darab.

Molière-ék olyan átéléssel, odaadással játszanak, mint még sosem. A társulat nőtagjai egy pillanatra feledik, hogy mostanában sok a torzsalkodás közöttük, a férfiak pontosan és szépen mondják a

szöveget.

No, nem azért van bennük oly nagy izgalom, mert ez a bemutatkozás utolsó szalmaszál egy újabb tönkremenés előtt. Nem, nem, most kissé a hiúság, a "majd megmutatjuk" rátartisága mondatja velük ily tökéletesen a szerepet. Hiszen a király mögött -- jóval a király mögött, a terem végében -- ott vannak a rivális színészek.

134

Molière néha-néha feljűk is vet egy pillantást. A burgundi társulat viselte ebben az időben a legnagyobb tekintélyt (és nem is kevés évdíjat) jelentő címet. Ők voltak "a király színészei".

Molière játék közben rápillant a királyra. Találkozik a tekintetük. Ő, de jó is volna megismerni ennek az embernek a lelkét!

A király idegesítően közönyös, felségesen üres tekintetű vendég.

Molière magában mosolyog: "Ohó, hiszen te pózolsz, felséges úr! Vajon ki tanított meg rá, hogy az érdektelenség -- hogyha hatalommal párosul -- kelti a legnagyobb tiszteletet? Íme, a szolgálattelkek feszűlten figyelik arcod minden vonását -- ha azonnal olvasni lehetne tekintetedből, aligha váltanál ki ekkora figyelmet!"

Még utoljára találkozik Molière és a király tekintete. Mintha üvegből volnának a felséges szemek.

Aztán Molière tovább játszik. Minden figyelme a szerepre fordul.

"Majd kirázlak én a bőrdőből -- gondolja a királyról. -- Kirázom belőled az embert, te felséges szobor!"

Corneille színdarabját lanyha taps fogadja. A színészek valóban jól játszottak, jobban, mint vidéki komédiásoktól várni lehetett volna. Az ám, hiszen Madeleine Bejárt valamikor párizsi színésznő volt.

Hogy megöregedett! -- suttogják a hajdani kollégák. És minden csodálatuk a szép Debrie-né, a még szebb Duparcné és a nagyon fiatal és nagyon vonzó Armande felé fordul.

Vége az előadásnak? Nem. Molière, az igazgató hirtelen a függöny elé lép. Egyenesen a királyhoz intézi szavait. Mint vidéki vándorlásaik során annyiszor,

135

most is szabadon, gyakorlott szavakkal hízelkedik. Arról beszél "a világ legnagyobb királyának", mily hálásak azért, amiért kegyesen elnéző volt hibáik és főképpen vidékies modoruk iránt.

-- ... most tehát alázatos szívvel arra kérjük Felségedet, kegyeskedjék megengedni, hogy szerény tehetségűnkkel, ám Felséged iránti legmélyebb hódolatunkból fakadóan eljåtsszunk egy kisebb darabot, amellyel vidéki kőborlásaink alatt némi hírnevet szereztünk... Címe: *A szerelmes tudós*.

Az Anjou herceg nőiesen puha arcán kíváncsi érdeklődés tükröződött. Bizonytalan félmosollyal tekintett bátyjára. XIV. Lajos intett. Engedélyezi a ráadást.

Molière eltűnt a függöny mögött. Madeleine mosolyát kereste, de csak Armande volt a közelében, aki kópésan rákacsintott.

-- Drága férjecském -- suttogta.

-- Pszt! Figyelem! Kezdünk! -- Molière fojtott hangja mindig rendet teremtett a kezdés zűrzavarában.

-- Baj lesz ebből -- hápogta még utoljára a kövér Duparc.

Szétnyílt a függöny, és megkezdődött *A szerelmes tudós* előadása. Vidéki éveinek legsikerűltebb alkotása volt ez. Molière (érezte maga is) a szép, irodalmi értékű nyelvezetet a vásári tréfák harsány humorával vegyítette. Talán ez volt a siker titka? Talán a darab meséje? Talán az, hogy a színészek

oly köznapi természetességgel játszottak, minden kötelező színpadi pátosz nélkül, hogy a bohóckodó hátbavágások, nagyotmondások kettős erővel hangzottak?

Szakértő szem jól láthatta, hogy ennek a társulatnak műfaja a bohózat. Nagyszerű iramban pergett a játék, nem volt benne egyetlen felesleges szó, egyetlen elvé-

136

tett, bizonytalan mozdulat. Szinte minden pillanata ki volt számítva.

-- Ráadásul Molière saját maga írta. Egy sereg ilyen darabja van -- suttogetta örömmel bátyja fülébe a herceg.

XIV. Lajos azonban nem hallotta, és válaszolni sem tudott. Éppen felséges hasát fogta felséges kezével, és közben úgy nevetett, habotázott, hogy a könnyei potyogtak.

-- Haha ... nahát. . kolosszális!

HARMADIK FELVONÁS SIKER ! SIKER !

tt

i

Tizennégy esztendő kóborlás után, íme, ismét itt voltak a Szajna-parti városban. Óriási vargabetű volt, amit megtettek, de megérte.

A királyi nevetés ott, a Louvre-ban egy időre elnémította azokat, akik fitymálva fogadták a "vidéki komédiásokat". Tévedtek azok is, akik úgy gondolták, a végső nyomorúság kergette őket vissza a fővárosba. Hohó, telve volt a pénzesládájuk, akár egyesztendő szabadságra is mehettek volna!

Csakhogy az ilyesmi veszélyes játék. A színészt a népszerűsége élteti, és a népszerűség kényes virág, folyton ápolni kell.

Az induláshoz megvolt a tőke -- a népszerűség egyelőre váratott magára.

Az 1658. október 24-én megtartott próbaelőadás után Monsieur felfogadta őket, 3000 livre évdíjat ígérve nekik. Ez jóval kevesebb volt, mint amennyit például a Burgundi Színház társulata a királyi kincstárból kapott -- Molière mégis örült neki. Tudta azt is, hogy abból a 3000 livre-ből soha egy sou-t sem lát majd -- s mégis örült neki.

Az a királyi nevetés minden ígéretnél és minden pénznél többet ért a számára.

Engedélyt kaptak, hogy kibérelhessék a Petit Bourbon-palota nagy színháztermét. A palotát folyosó kötötte össze a Louvre-ral, ráadásul jóval nagyobb is volt,

141

mint akár a Marais Színház, akár a Burgundi Színház terme. Egyszóval minden szempontból megfelelt volna. A Petit Bourbonban játszani egyúttal némi tekintélyt is jelentett: hiszen Mazarin még 1645-ben itt adatta elő az első operát Franciaországban. Olasz társulat játszotta el Saccati *Finta Pozzúját*... olasz társulat játszott benne most is, még hozzá olyan valakinek a társulata, akihez Molière rajongó örömmel rohant baráti ölelésre.

Tiberio Fiurelli, a híres Scaramouche ismét Párizsban volt.

A bérletet tehát Scaramouche-sal intézték el. 1500 Hvre-t fizettek neki, s ezért hetente négyszer használhatták a termet, természetesen a rosszabb színházi napokon.

Madeleine kissé elszontyolodott. A vidéki turnék során ők számíthatták ki, melyik nap lesz nekik "jó" vagy "rossz".

-- Rajtunk múlik.. . egyszer ezt mondtad nekem simogatta meg az asszony haját Molière.

-- Te csak ne simogasd anyu haját -- kotnyeleskedett Armande. -- Tudhatnád, hogy az én drága férjecském vagy, csak az én hajamat simogathatod!

-- Na jó, megsimogatom a tiédet is -- nevetett Molière. Ránézett Armande vöröslő hajára, beletekintett szemtelenke, mégis oly mély tűzű szemébe... és hirtelen felkiáltott: -- Az ám, a ruhák!

Elrohant, és estére beállított két szekérderék ruhával.

-- Jean, az istenért! Nagyon merész vagy!

Felkereste ugyanis azt a régi uzorást, akinél annak idején a ruháikat zálogba hagyták. Bizony nem kis munka volt tizennégy év után visszaszerezni tőle a

142

drága, hercegi ruhákat. Fondorkodott az öreg, hogy így~úgy, a raktározás mennyibe került neki -- a végén mégiscsak kiadta.

-- O, csupa divatjamúlt ócskaság! -- húzta a száját Armande.

-- Mindjárt kapsz egy nyaklevest! -- csattant fel Madeleine. -- Nem látod, hogy a rátűzések valódi ezüsből valók? Hogy a gombok színarany gombok, te, te kótyagos!

-- Férjecském, védjél meg -- ölelte át Molière nyakát a kislány.

Ezen mindannyian jót nevettek. Madeleine is, noha a tekintete messzire nézett.

A párizsi letelepedés mégsem ment egészen simán. Alighogy a Monsieur szolgálatába léptek, az udvar Lyonba utazott... Magukra maradtak.

-- Talán miattunk mentek oda. Észre sem vették, hogy közben feljöttünk Párizsba -- epéskedett Molière. Akárhogy is volt, a téli hónapokat valahogy átvészelték. Igaz, a társulat meghasonlott kissé. Mert most, hogy a "nagy" irodalom büvkörébe jutottak, most, hogy a párizsi irodalmi szalonok, az "avatott" színházak és a "befutott" írók szomszédságában verték fel sátorfájukat -- egyszerűen kételkedni kezdtek eddigi művészetükben.

-- Drága barátom -- hangoskodott Duparc, bizonyára a felesége biztatására --, nem ismerek rád. Te, aki oly kevésre tartod a hatalmasságok véleményét, arra alapítanád színházunkat, hogy a király ... nevetett?

Dufresne, aki mostanáig húzta-halasztotta, hogy végképp visszavonuljon a színpadtól -- a társulat vezetéséről már régen lemondott --, hát igen, még Dufresne is kételkedett.

143

-- Sokat kockáztatsz -- mondta aggodalmasan. Elsősorban mégiscsak tragédiákat kellene játszani, ha azt akard, hogy színvonalas, irodalmi értékű színházunk tartsa a társulatot. Vagy játssz Scarront. Ő legalább az előkelő körök kedvence, és bizonyára pártfogol majd.

-- A király nevetett -- hajtogatta ilyenkor Molière. Ez volt egyetlen érve, és nem törődött vele, mit mondanak a többiek. Igaz, máskor egy-egy főúr véleményére alig-alig adott. Ha meg is hajolt előtte, hazatérve csak legyintett, vagy éppen mérgelődött.

Most csillogó szemmel hajtogatta: a király nevetett.

-- Párizs egyszer már cserbenhagyott. Ne költözzünk fel véglegesen. Nem álljuk a versenyt, édesem -- suttopta Madeleine.

-- Nem bízol bennem?

-- Kiben bíznek, ha nem benned? -- mondta Madeleine, és bármilyen halkán is mondta, úgy hangzott ez, mint a sikoltás. Nem volt ő soha tetszelgő, külsőségeket majmoló, hóbortos "komédiás". Olyan volt ő a színpad világában, mint Molière az irodalomban: egy kicsit mindig kisebbre tartotta értékeit. Félt a kudartól -- mert jobban tisztelte a művészetet, mint mások, akik e

tiszteletről oly jól tudtak papolni.

Madeleine -- negyvenéves volt. Nagy idő egy asszony, különösen egy színésznő életében. Akkortájt azt tartotta a közvélemény, hogy a nők harmincéves koruktól öregedni kezdenek ...- és csak ritka kivétel volt az olyan asszony, mint Debré-né, akinek lágy, halk kecsessége annyira fogva tartja a közönséget, hogy még hatvanéves korában is Agnes szerepét játszhatja.*

-- A *Nők iikoidjdbta* 144

Talán éppen Madeleine bizonytalankodása tette, hogy Molière hajlott a jó szóra. Tragédiákkal nyitnak, de egy-két hét után a vidéken játszott darabjai közül is bemutatnak egyet.

-- Legyen -- bólintott, és riadtan gondolt a Lyonban időző királyi udvarra. -- Milyen lesz a fogadtatás, ha már a kezdet kezdetén nincs mellettünk a pártfogó?

A legrosszabbra számított, és megtörtént. Teljes közöny, üres nézőtér fogadta a megnyitó előadást. Pedig hány díszes meghívót küldetett szerteszét! Egész sereg főnemesi kastélyt maga járt végig, hogy élőszóval csalogassa közönségét. Nem is várt bevételt -- csak közönséget.

Párizs hírharangjai, a serteperte mindentudók, akik élőszóval és kéziratot kis levélkékkel pótolták a sajtót -- szót sem ejtettek a Petit Bourbon megnyitó előadásáról. A Gazette, Renaud nyomdász egyoldalas kis hetilapja az udvar lyoni tartózkodásával és a király várható eljegyzésével volt tele. A Mercure szót sem ejtett róla. A kéziratot újságocskák pedig azt adták hírül, hogy a Pont Neuf táján bálnát mutogat egy vándormutatványos.

□Csönd . . ., megőrjít ez a csönd ..." -- suttogta maga elé Molière, mielőtt a tragédia hosszú monológjába kezdett.

Ebben a pillanatban éles fütty harsant. A nézőtérben tébláboló, ingyen beengedett léhűtők között harsant a fütty. És rögtön felelt rá egy másik.

-- Ripacsok! -- ordította valaki. -- Ti akartok túltenni a burgundiakon? Hahaha!

A függöny összehullott. Az előadás félbeszakadt. A társulat rémülten futott össze. Az asszonyok sírtak festett arcukon széles csíkokat rajzolt a könny.

10 Rónaszegi

145

-- Végünk -- rebbent Madeleine szava.

-- Engem már áthívtak a Burgundi Színházhoz. Itt úgysem kapok megfelelő szerepeket -- lihegett Duparcné. -- Utóvégre nem vállalhatom, hogy együtt bukjak magukkal!

Molière váratlanul felnevetett. Néha, a legkülönösebb helyzetekben, amikor mindenki már elvesztette kedvét -- ő nevetett. Igaz, máskor, a siker tetőpontján is, képes volt letörni.

Talán azért, mert mindig előbbre látott, mint a többiek.

-- Itt az idő... -- mondta most is.

És kitétték a táblákat. Szerdán a nagysikerű *Szeleburdi* kerül színre -- felemelt helyárral.

Ez a felemelt helyár -- üzleti fogás volt. Ha más nem is, ez felkeltette az érdeklődést. Ráadásul pontos haditerv alapján, kocsmában, szomszédasszonyoknál, baráti beszélgetéseken el-elejtegették a hírt: ez az a darab, amely X. és Y. herceg kastélyában oly nagy sikert aratott, és amely a nagy Conti hercegnek is tetszett. Ha visszajön az udvar, Monsieur feltétlenül látni akarja ...

Párizs sznobjai -- előbb akarták látni, mint az udvar.

És a színház megtelt.

A darabnak és benne Mascarille szerepében Molièrenek kirobbanó sikere volt. A nevetés első hullámai feledtették a nézőkkel, miért is jöttek el ide. Nevettek önfeledten, harsányan, semmire sem

gondolva.

Tapsvihartól zengett a színház.

-- Nekem volt igazam! -- ordította örömeiben Molière, amikor véget ért az előadás. -- Nekem volt igazam! Ereztem, tudtam . . .

Chapelle, a régi jó barát rontott be a szobájukba.

146

-- Jean, te félisten vagy! így játszani! Hohó, kolosszális !

És másnap megint megjelent:

-- Egész Párizs arról beszél, hogy felrobbantasz minden okoskodást. Hogy végre megszülettek a darabok, amelyre az irodalmi közvélemény várt. Azt mondják, ilyen darabokat kell írni, és így kell őket játszani.

-- Végre megszülettek?... Nem. Drága Chapelle, a *Szeleburdit* már évek óta játsszuk.

Feljegyezték, hogy a társulat minden tagja fél esztendő alatt 7000 franc-t keresett.

A vidékies modor, a bohóctréfákból kisarjadt irodalom, egy kezdő író első alkotásai -- kiállták a nagy próbát.

Párizs nevetett.

A két rivális színház azonban gúnyosan mosolygott. No jó, ez a bohóckodás mit sem árthat nekik.

Molière ekkor vérszemet kapott. Előadatta a *Szerelmi perpatvart* -- megint csak kirobbanó sikerrel.

Az 1659. esztendő mindenképpen óriási változásokat hozott Molière életében. A társulatot -- minden siker ellenére is -- megbolygatták a versenyző színházak. Duparcné komolyan megsértődött, szemébe is vágta Molière-nek, hogy székében azt mesélik: feltámadt, és visszatért Párizsba Tabarin, a nagy bohóc.

-- Elhiszem, uram -- mondta leereszkedően a szépasszony --, hogy kasszadarabokat csinál. De hát értse meg, odaát a tragédiának már hagyományai vannak. Odaát (mármint a Burgundi Színházban) avatott írók írnak, akik a színpad klasszikus törvényeit, a szent hármasság egységet betartják. Odaát nagyszerű, híres szí-

io*

147

neszek játszanak. Mondory ragaszkodik hozzá, hogy én is ott játszam.

-- Sajnálom, nagyon sajnálom -- hajolt meg Molière, és vörös volt az arca az elfojtott haragtól.

Dufresne is végleg visszavonult. Új tagok után kellett néznie. A Burgundi Színházról -- mintegy cserébe a szép Duparcnéért -- átjött hozzájuk Jodelet, a reszketeg, öreg színész. Nagy jóindulattal és igyekezettel játszott, mégsem a játéka, inkább a hírneve segített a társulaton. Molière nem bánta, akárhonnán is jönnek az új tagok -- csak tehetségesek legyenek, így került a társulatába Du Croisy és egy vidéki fiatalember is: a megnyerő, rokonszenves La Grange. Az év kemény munkában telik.

Húsvét után megtisztelő meghívást kapnak. De la Meillery marsall, Richelieu és Mazarin rokona hívja meg őket vidéki kastélyába, ahol a házigazda a szokott pazarló, pompázatos módon látja vendégül -- a királyt.

Es a király megint csak jót nevet -- ezúttal a *Szerelmi perpatvaron*.

Később -- a burgundi színházbelieknek nagy rémületére -- a király meghívja a Louvre-ba a társulatot. A másik két vidéki kasszadarabot: *Vastag René mint diákot* és a *Repülő orvosi* játsszák.

A siker nem marad el. A- színházi napokon telt ház van a Petit Bourbon termében is. Ráadásul

mintha a szerencse is melléjük szegődne: Scaramouche társulata elutazik Párizsból, most már övük minden □jó színházi nap" is: a vasárnap, a kedd és a péntek.

148

Mi volt e siker titka? Talán hogy Párizs beleveszett volna a tragédiák divatjába és a drámaelméletek megannyi vitájába? Születtek ez idő tájt is vígjátékok, s nem is rosszak. Ismerjük már Scarront e lapokról, aztán Mairet-t is, no meg ott van a híres Corneille (mind a kettő) vagy a jól ismert Desmarts, aztán Boursault, D'Ouville, Quinault, Rotrou, akik mind ez idő tájban -- valamivel előbb vagy később -- jelennek meg a francia színpadokon.

S ott vannak a névtelenek is, akik között bizonyára akadt jó néhány, aki értékes művet alkotott.

Vagy talán az volt az ok, hogy e vígjátékírók valamennyien idegen, főképpen olasz vagy spanyol minták után dolgoztak? Hogy legtöbbjük alkotása fordítás?

De hát Molière sem ragaszkodott az eredeti ötletekhez. Ezek a fiatalkori darabok olasz minták után készültek, s később is sokszor kölcsönöz majd egy-egy ötletet, képet, fordulatot olasz és spanyol művekből.

Egyelőre még csak érzik benne az avatott költőt, de még nem ismerik fel. Irodalmon kívül állónak tekintik. Bohózatírónak és bohócnak, akin nagyszerűen lehet mulatni, akárcsak valaha Tabarinén. De hát kinek is jutott volna eszébe, hogy Tabarint írónak tartsa? Persze dicsérni is lehet, hiszen semmi máshoz nem lehet mérni, mint hogy tetszik-e vagy sem.

Nem tudják, hogy e művész számára ez az első törvény.

Játéka tetszik a királynak, és ez nagyon komoly ajánlólevél. Ámde a király előtt is mindig farce-okkal jelentkezik... és színházában lassan egy esztendeje folyik a nevetséges, olykor sajnálni való hinta-palinta játék. Valahányszor előadja bohózatait -- óriási a siker. Valahányszor tragédiával próbálkozik -- teljes a bukás.

149

-- Jean, mi lesz velünk? -- sóhajt Madeleine. -- Mert a végtelenségig mégsem húzhatják ezekkel az egyfelvonásosokkal.

A verseny egyelőre üzleti téren folyik. A Monsieur előtt néhányszor eljátszanak egy-egy tragédiát és a herceg mindannyiszor elégedett. Elégedett az udvari nép is. Molière rendezése (mint a társulat igazgatója maga rendezi a darabokat) mindannyiszor példás és ügyes munka. És érzik maguk is, hogy a nagyközönség számára rendezett előadásokon nemegyszer elkésnek a fizetett gúnyolódok. Nemegyszer látni a szemeken, hogy játékok magával ragadja őket -- mígnem a közönség sorában feltámad a szándékos nevetgélés, később a ütütyögetés.

-- Régi színésztársaid nem valami kíméletesek, Madeleine -- dúlt-fült Molière.

-- Valamit tenni kell, férjescském -- jegyezte meg Armande. -- Maholnap én is átmegyek a Marais Színházba. Floridor tetszik nekem, nagyon csinos ember.

-- Armande! Hogy beszélsz?!

Valamit mégis tenni kell. Corneille, akinek a Cid óta nem született számottevő darabja, s aki Richelieu támadása óta visszahúzódott, most új darabbal jelentkezett. *Ödipusza* óriási sikert aratott. Vállára vette őt a párizsi presziózók társasága. Testvére, Thomas Corneille új, spanyol mintára írt játékkal jelentkezik -- tele vannak ezek a játékok izgalmas és szórakoztató cselszövésekkel, átöltözésekkel, beugratásokkal --, és ha tehetségben nem is éri el bátyját, sikere neki is van.

A Petit Bourbon körül pedig mintha megállna a levegő.

Molière ezekben a hetekben hallatlanul ingerült. Felkapja a fejét, ha társai várakozó tekintetét látja.

150

Minden apróságból patáliát csap, s ha Madeleine vagy La Grange, az új színész, véletlenül kiejti a száján akár a Burgundi Színház, akár a Marais Színház nevét, ordítva legyint:

-- Hát aztán? Nem érdekelnek! Bánom is én! Nem érdekel ez az egész párizsi idióta népség!

-- Mégsem kellett volna elmenned a márkinéhez.

Az történt ugyanis, hogy -- talán apja tanácsára, talán egy hirtelen, meggondolatlan ötlettől hajtva -- Molière felkereste Rambouillet márkinét. A Monsieur pártfogása mellé meg akarta szerezni a presziözök fejedelménőjének a jóindulatát.

A márkiné ebben az időben már nagyon öreg volt, és teljesen visszavonultan élt. Irodalmi szalonját Scudéry kisasszony folytatta, és mellette született másik társaság is: Ménage, a jónevű író szalonja. Ámde mindketten továbbra is a márkiné töretlen hívei és rajongói maradtak.

-- Ah, minő meglepetés! -- Az öregasszony púderezett arcán ott virított egy parányi szépségtapasz. Hallottam ám önről, kedves fiam.

Molière a szokásos bókokkal és széles hízelgésekkel kezdte. Nem, most valóban nem volt zavarban. Hova tűnt már az az idő, amikor félszegen pirult e társaságban!

-- Madame, végtelen hálára kötelezne valamennyiünket, ha megtisztelné előadásunkat. Kegyed kiváló műveltsége és élesen bíráló tekintete szinte profetikus kinyilatkoztatásként hatna valamennyiünkre ...

A Madame leereszkedően csókra nyújtotta kezét.

-- Ah, no jól van, kis Poquelin -- és mint aki kedves tréfát mondott, rekedten nevetett. -- Egyszer majd szerét ejtjük ... nagyon kíváncsiak vagyunk ...

Molière tombolva ment haza.

Képtelen volt írni, képtelen volt játszani is. A Petit Bourbon napokra bezárták, ámbar -- hogy az érdeklődést fenntartsák -- La Grange javaslatára nagy meglepetést ígértek a műsorközlő táblákon.

A kedves, drága Madeleine könnyekkel a szemében állt az ablaknál. Mi lesz, mi lesz? Most az egyszer ő sem merte megzavarni Molière-t.

-- Mit is mondanék neki? Vigasztalnám, amit nem képes elviselni. Az én szerelmem egyszer már megszabadította őt ezektől az aljasoktól. Mennyit szenvedett tőlük azelőtt is. Most, hogy visszatértünk Párizsba, megint csak azt mondhatnám, menjünk el innen.

-- Majd én bemegyek apához -- erősködött Armande, és megsimogatta anyja arcát. -- Bíz rám.

Azzal sarkon fordult. Bezörgetett Molière ajtaján.

-- Ki az? -- hangzott odabentről a fáradt hang.

-- Thalia ..., a múzsa.

-- Hagyj békén, Armande!

Armande nem válaszolt, újra kopogott. Odabent Molière mérgesen az asztalra csapott.

-- Hagyj békén! Ha kinyitom az ajtót, nagy baj lesz! Megértted?

-- Nem félek téled... drága férjecském, hihhi! Most megzörrent a kilincs, felszakadt az ajtó. S az ajtóban ott állt a szomorú tekintetű, fáradt arcú, meggörnyedt Molière. A haja, bajusza kuszáit, állán kétnapos szakáll. .. Szólni akart, valami gorombát mondani, de a lány megelőzte.

-- Ezt kérted, ugye? -- és feléje nyújtotta a láda mélyéről előkapart régi jegyzetkönyvét.

-- Armande . . .

A táblákon már megjelent a cím is. Azt mondták, a Petit Bourbon igazgatója két hét alatt írta meg a játékot. Címe: *Kényeskedők*. (Les Précieuses Ridicules vagyis a nevetséges presziőzők.)

-- Feltétlenül megnézzük -- bölintott barátai körében Rambouillet márkiné.

-- Feltétlenül -- bölintott Scudéry kisasszony is. Utóvégre éppen Ménage úr a megmondhatója, hány buta polgár igyekszik manapság majmolni a szép stílt, persze minden műveltség nélkül. .

Jöttek azonban, akik a címnél is többet tudtak. Párizs a hírharangok híres városa volt, és a mindentudó okosok minden hírt kommentáltak is.

-- Corneille *Cinnája* után adják elő. Rövid kis játék. És ráadásul prózában írta a szerző.

-- Prózában . . . haha ! ... Talán nem is tud verselni ez a komédiás.

A cím is, az újdonság is vonzott. A Petit Bourbon színházterme zsúfolásig megtelt. A páholyokban és a színpadon is előkelő uraságok. Finom mosollyal köszöntötték egymást. A dámák legyezőjük mögül sandítottak elő, számolták, ki jön, és ki marad el. Az utóbbi pár esztendőben hallatlanul divatos lett a színházba járás.

Nemcsak a művek miatt -- elsősorban egymás miatt jártak színházba az előkelő lovagok és dámák ...

A kíváncsiság akkora volt, hogy -- most először alig figyeltek Corneille színdarabjára. Mindenki más ezzel a fél sikerrel is megelégedett volna. Hiszen ördögi volt a tervnek ez a része is: Corneille most a presziőzők kedvence. Éppen őt kell hát adni a *Kényeskedők* előtt. ..

A függöny összecsapódott, szünet következett, de

153

nem lehetett hallani a megszokott zsongást. Molière izgatottan hajtotta társait. Siessünk, siessünk! Az átöltözésre, díszletváltatásra alig volt idejük. Valamennyiüket elragadta a kópéskodó lámpaláz. Érezték, hogy a világra mindig oly dühös, keserű Molière most majd nagyot kiált... Nagyot nevet.

-- Scudéry kisasszony is ott pompázik -- kukucskált ki a függöny nyílásán Madeleine.

-- Hohó, és a Burgundi Színházból is jöttek! No, még szép, hogy eddig nem füttyültek.

-- Majd torkukon akad a szó, hihi! -- Siessünk, siessünk!

Aztán ismét felment a függöny, és a színpadra bedőlt a nézőtér különös, savanyú szaga.

A közönség -- előkelők és közrendűek egyaránt már amúgy is furcsának találták, hogy a színlapokon nem költött nevek, hanem a színészek valódi neve szerepel. Vajon maguk a színészek volnának a "nevetséges presziőzők"? -- kérdezték maguktól azok, akiknek valami parányi érzékük volt a jelképek iránt. Vagy talán minden presziőz -- komédiás? -- kérdezték önmaguktól azok, akiknek még több érzékük volt a jelképek iránt.

Mi a komoly, és mi a nevetséges? Persze ha a szerző komédiát ígér, a néző már nevetésre készül... Csakhogy ezúttal nem mókázó, hanem nagyon komolyan felháborodott nemesifjak képében lépett színre La Grange és Du Croisy. Bosszankodtak és méltatlankodtak, mert leánynézőben jártak a derék párizsi polgárnál, Gorgibus-nél. Gorgibus lánya és unokahúga azonban hi-

154

degen-ridegen fogadta a két ifjút, még székkal is csak nehezen kínálták őket. La Grange elkeseredésében méltó bosszúra készül.

LA GRANGE :

... nem is hagyom bosszulatlanul ezt a neveletlenséget. Tudom én, mi ültette őket olyan magas lóra velünk szemben. Ez a ünnyáskodó modor már nemcsak Párizs levegőjét fertőzi; elharapózott

vidéken is; az szállt fejébe, de alaposan, ennek a két nevetni való fehérnépnek. Vagyis felerészben kényeskedés, felerészben kacérság a belseje már mindkettőnek. Tudom hát azt is, kiket-miket fogadnának ezek szívesen.

La Grange abból sem csinál titkot, mi lesz a bosszú. Van neki egy hóbörödött inasa, aki abban tetszeleg, hogy előkelően viselkedik, és a versfaragáshoz is ért. A két megkerült lány azt az inast biztosan szívesen fogadná.

A bosszú azonban még egy kissé várat magára. Előbb megismerjük Katit és Magdit, a két presziőzködő leányt, akik még a családfőt, Gorgibus urat is kioktatják, amikor az számon kéri rajtuk neveltlenségüket. Magdi hosszasan részletezi, hogyan és mi módon kell minél regényesebben és minél körülményesebben udvarolni a kiválasztott lánynak. A recept a korabeli regényekben, főképpen Scudéry kisasszony regényeiben olvasható, s hogy a szerző nem homályos célzásokat tesz, hanem igencsak nyílt utalásokra merészkedik Kati méltatlankodva magyarázza:

155

KATI:

Még nyájasan is fogadjunk olyanokat, akik a széptevés ábécéjét sem ismerik? Fogadni mernék, hogy sosem látták a Gyengéd Szerelem útjainak térképét, hogy ismeretlen föld előttük a Hő Üzenetek, az Apró Figyelmességek, a Forró Levélkék, a Tüzes Versek fordulói...*

A lány olyan fontoskodva és áhítattal magyaráz, hogy Gorgibus-nek elkerekedik a szeme. No hiszen ez a két fruska ugyancsak meghibbant! És mintha csak őt igazolná a nézőtér fergeteges kacagása. Kacagott a földszint, a páholsor egyaránt. Még Scudéry kisasszony is nevetett, talán hogy leplezze mérgét..., talán mert nem döbbsent még rá: tulajdonképpen nem is Magdin vagy Katin mulat a nézőtér, hanem őrajta.

A bátor őszinteségnek varázslatos ereje volt. Hiszen oly sokakban élt a bosszankodás és a megbotránkozás a presziőzők negédes bolondságai miatt. Csakhogy a presziőzők nemcsak bolondosak ..., hanem tekintélyes, főrangú emberek is voltak -- és ugyan ki merészné kinevetni a gazdag és nagy hatalmú főurakat, ugyan ki vállalná, hogy valamely társaságban ostobának és műveletlennek tartásák? Márpedig a presziőzők könnyen rásütötték ezt bárkire, aki nem az ő szájuk íze szerint való volt.

Molière jól tudta ezt. Saját magán tapasztalhatta.

Benne megvolt a bátorság -- s nem volt vesztenivalója sem.

A hóbörödött inas szerepében játszott. Mascarilleként ott fintorgott és nevetett már jó előre a színpalak mögött. Mellette Jodelet állt, aki szintén a saját nevére

* Célzás Scudéry kisasszony már említett regényeire I₅6

szerepelt. Még pár pillanat/ és gyaloghintósok fogják bevinni Mascarille-t a színre. A bevonulás persze egyszerre fényes és zajos is. Ahogyan a nemes aranyifjak körében szokásos.

Mascarille-t behozza a két gyaloghintós. Mascarille veszekszik és méltatlankodik, amiért túl erősen zötytyentik a földhöz, s nem bánnak vele rangját és műveltségét megillető finomsággal.

MASCARILLE:

Tán azt akarnátok, hogy tollaim sudár alakját kitegyem légyen az esős idény zord mostohaságának, lábbelieimet pedig a sárral hozzam volt érintkezésbe? No, táguljatok azzal a hordszékkal!

A két legény azonban nem ámul el Mascarille hallatlan előkelőségén. A bérüket kérik, s mert egyikük pofont kap helyette a presziőz Mascarille-től, a társa botot ragad ...

IGYALOGHINTÓS:

Azt mondom, ide a pénzzel, de nyomban! MASCARILLE :

Ez máz értelmesen beszél.

Mascarille végül is fizet, és fészülködve, szalagjait igazgatva, nyakatekert körmondatokban mutatkozik be az elámult és nagyon megtisztelt kisasszonyoknak. Az ám, mert Mascarille valóságos márki, hallatlanul előkelő ember, aki azzal dicsekedhet, hogy jól ismeri Párizs műértő és műkedvelő urait. Tüstént vállalkozik arra, hogy Katit és Magdit bevezeti a jobb társaságba, hiszen...

157

MASCARILLE :

E dologban nálam jobban senki hasznukra nem lehet. Ez urak mind bejáratosak hozzám, s elmondhatom, nincs reggel, hogy legalább fél tucat művészlélek ne lesné ébredésem.

(A nézőtér szinte megállás nélkül, szinte szusszanás nélkül hahotázott. E napcn Molière nemcsak mint szerző, hanem mint érett, nagy tehetségű színész is bemutatkozott. Sikerének titkára az előadáson jelen volt presziözök is csak hazafelé menet jöttek rá..., igaz, annál nagyobb volt a felháborodásuk. Mert Molière inast alakított. La Grange hóbörgő inasát, márpedig inast sokszor láthatott a közönség. Idegen, rendszerint előkelő környezetbe csöppent és ott zavarában csetlőbotló inasok figuráin sokszor nevetgetett. Nincs is annál hálásabb, komikusabb szerep.

Csak hogy Molière Mascarille-ja nem csetlett-botlott, és nem is volt zavarban. Gyakorlott világfi és példás presziöz módjára viselkedett, ráadásul sikert is aratott Kati és Magdi előtt. A komikum abban rejlett, hogy a közönség *tudta*: Mascarille csupán inas. S nem azon nevetett, hogy egy inas nem tudja feltalálni magát az előkelő környezetben -- hanem azon, hogy *még egy inas is képes presziöz módjára viselkedni.*

Gyilkos és kemény vágás volt ez. Visszavágás.)

A szereplők minden szava gúny a negédeskedők és álműveltek ellen. Magdi rajongva emlegeti, hogy vannak ám az előkelő és műértő világban olyanok, akik a közvélemény alakítói és forrásai, s némelyikkel a pusztá érintkezés is elegendő, hogy *□az embert mint műértőt emlegessék, még ha különben semmi más nem jogosít tol iá".*

158

A felcicomázott, selyembe, szalagokba burkolt Mascarille elemében érzi magát. Sziporkázik és tetszeleg. Még verseckét is rögtönöz, ahogy illik, s tüstént elemzi, sőt dicséri is -- ahogy szokás. Elárulja, hogy a vershez dallamot is szerzett.

A sok finomkodástól és költőiségtől megrészegedett Kati felteszi a kérdést:

KATI:

Tanult zeneszerzést? MASCARILLE: Én? Egy fenét!

□Egy fenét..." A nézőtér mellbe vágva nevet. Nem is nevet -- harsog. Pedig nem is az inas szólta el magát ... A presziöz urak is megfélemedeznek olykor a □fentebb stü"-ről. Hát még amikor Mascarille kijelenti :

MASCARILLE :

A rangbeli ember mindent tud anélkül, hogy valaha bármit is tanulna.

(Es itt Molière egyenesen a nézőkhöz beszél. Amolyan □félre" ez, a színpadon régi hagyomány. S annál nagyobb a hatás, mert lám csak, a páholyok közönsége bárgyú büszkeséggel néz a földszintre: nono, talán bizony nem így van? A rangbeli ember valóban mindenhez ért? Ezen igazán nincs mit nevetni.)

Közben megérkezik Mascarille testi-lelki jó barátja, Jodelet □vikomt". A két előkelő majom ki nem fogy egymás dicsérgetéséből. Itt már durvább tréfák is esnek, Magdi és Kati mégis elbűvölve és még mindig

gyanútlanul hallgatják a két kedvükre való nemesurat. A társalgás villámgyors, és valóban szellemes, mert a szerző a presziózkodásnak szinte valamennyi jellemző vonását pellengérré állítja. S hogy a fiatal színház végképp kiverekedje helyét a párizsi nap alatt, még a rivális Burgundi Színház is megkapta a magáét.

MASCARILLE:

Darabot sikerre vinni, ahhoz csak ők értenek: a többi színész mind kontár; azok a színpadon is úgy beszélnek, ahogy az életben. Nem tudják hortyogtatni, hörögtetni a verssorokat...

(Molière közben maga is hortyog és hörög. Méltó bosszú ez a hetekig tartó füttyögetésért.)

A két álnemes meg a bárgyú kisasszonykák végül vidám mulatozásba fognak ..., azazhogy csak fognának, ha be nem toppanna La Grange és Du Croisy, hogy levetkőztessék és elpáholják szolgálkat. Bizony a csúfság megesett: a két meghöbörödött kisasszonykán méltó bosszút álltak a kikoszarozott, derék kérők.

Talán a Fronde harcai óta nem volt akkora felfordulás Párizsban, mint amekkora felfordulást ez a színdarab okozott -- már ott a színházban. A nézőtér majd megszakadt a nevetéstől -- jóllehet a színészek láthattak komor, sőt feldúlt arcokat is. A zaj és a zsidongás, mozgolódás a darab végén csak növekedett, a nézők mindentudóan egymásra kacsingattak, neveket kiabáltak egymásnak, közismert urak neveit, akikre ráismertek Mascarille-ben vagy Jodelet-ben, és amikor La Grange páholni kezdte Mascarille-t, egy idős úr felugrott a páholyban, és harsányan elkiáltotta magát:

-- Bravó, Molière! Ez az igazi komédia!

160

Az volt csak az igazi komédia, ami utána következett.

A megsértett presziózók állítólag keresztülvitték, hogy a darabot már másnap betiltották. Ez ugyan aligha igaz, mert a *Kényeskedők* 1660 húsvétjáig harminckétszer volt színen -- mindannyiszor óriási sikerrel.

Semmi kétség, a francia irodalomnak születtek előtte is, utána is óriásai. Kortársa volt Corneille -- és nemsokára megjelenik igazgatói szobájában az ifjú Racine is. Mégis -- ha Párizs színházi életéről beszélünk, ettől kezdve egyedül az ő neve jelenti ezt.

Minden szem Molière-re figyelt. Mit játszik Molière színháza? Vajon mivel lepi meg, neveteti meg -- vagy éppen bosszantja fel a közönséget?

A kéziratosságot, a fülbe sűgő hírharangok még bizonytalankodtak. Még csak sopánkodtak, még csak felháborodtak -- igazán támadni még nem mertek. Hiszen -- Rambouillet márkiné is nevetett, ő is tapsolt azon az előadáson.

Különben is más, országos események történtek. A király megnősült. Mazarín bíboros utolsó nagy politikai sakkhúzása, íme, sikerült. XIV. Lajos eljegyezte, majd nőül vette Fülöp spanyol király lányát, a savoyai hercegnőt. A házassággal béke is járt -- a pirénei béke, amely nemcsak Franciaország területét, hanem tekintélyét is növelte az európai hatalmak előtt. Volt valaki, aki örült ennek a házasságnak és a békének. A nagy Condé herceg. Amnesztiát kapott, visszatérhetett Párizsba, és keblére ölelhette öccsét.

1660. június 15-én volt az esküvő a St. Jean de Luzszékesegyházban. A híresen törékeny, szinte törpe növésű királynőnek augusztus 26-ig várnia kell, hogy ünnepélyesen bevonulhasson Párizsba. Július végén azonban kellemes meglepetés éri: felséges férjével együtt a

il Rónaszegi

IÓI

vincennes-i kastélyban időznek, és a király meghívja öccsének színészeit, mulattatnák őt azzal a híres vagy hírhedt -- játékkal, amelyről máris oly sokat duruzsolnak a fülébe.

A társulat tehát előad két Molière-darabot: a *Szeleburdit*. és a *Kényeskedőket*.

A szigorú spanyol etiketthez szokott királyné jóízűen, felszabadultan kacag.

A király térdét csapkodva nevet. Előadás után magához hivatja a szerzőt, pár szóra is méltatja, ami pedig igazán nagy szó abban az időben: hány nemesember, sőt főnemes tette pénzzé vagyonát, hogy vidékről Párizsba jöhessen; s húzta meg magát akár egy padlásszobában, nyomorgott, előszobázott, törte magát -- a király egyetlen pillantásáért. Hát még ha a király meg is szólította: úgy érezte, szerencséjét megalapozta, új életet kezdhet.

S igaza is volt. A XIV. Lajos körül kialakuló mérhetetlen szolgálalkúság és bálványimádás eredményezte: akit a király legparányibb megnyilatkozásával is "kitüntettet", annak egyszeriben hitele lett, tekintélye lett, és ha ügyesen forgolódott, állásokat, címeket vásárolhatott magának, sőt -- pusztán hízelgésével, alázkodó szolgálataival még azt is elérhette, hogy a király évdíjat utaltatott neki a kincstárból. Minél hatalmasabb, minél gazdagabb volt egyébként a főnemes, annál nagyobb juttatásra számíthatott a királytól. Ez furcsa, de bizony így van.

Lesz majd idő, amikor a királyi kincstár iszonyú terheit már nem képes elviselni tovább a nép, amikor majd a csőd szélére jut a kincstár, és riadtan kapkod fűhöz-fához.

Egyelőre azonban felkelőben van XIV. Lajos napja.

162

A politikai sikerek pénzt és hatalmat hoztak neki. Ráadásul végképp letört a Fronde minden hatalma; nem kell többé tartania a lázongó hercegek fegyvereitől.

Nagyon jól tudja, hogy a fegyverek csendje nem mindig jelenti a békét. A közvetlen környezetében, az udvaroncai között is akadnak elégedetlenek, a főúri palotákban még mindig sutorog, fortyog a harag. Most, hogy a spanyol hercegnővel kötött házasságot -- még jobban. S amióta valakinek vagy valakiknek szemet szúrt, hogy előszeretettel helyez magas polcra, miniszteri székbe polgárivadékokat. Ilyen Vauban, a hadügyminiszter, Le Tellier és fia, és ilyen Fouquet, a pénzügyminiszter, akinek helyét nemsokára elfoglalja majd a nagyszerű Colbert.

De hát kire támaszkodják igazán az egyeduralkodó? A főnemesektől félti a hatalmát. Olyan osztályok felé sandít hát országa társadalmában, amelyeknek tagjai növekvő gazdagságukkal és hatalmukkal tűnnek fel, s amelyek ráadásul hálások is, ha rájuk sugárzik a királyi nap fénye.

Azt mondják, XIV. Lajos francia király legfőbb erénye abban volt, hogy jól tudta kiválogatni közvetlen munkatársait. Egyeduralmát mindenképpen meg akarta szilárdítani, és erre minden alkalmat felhasználta.

Állítólag még 1665. április 13-án megjelent volna a parlamentben, amely a király jogairól és kötelességeiről vitatkozott. És tizenhat évének minden hevességével, minden tiszteletre méltó bátorságával kiáltotta volna:

-- Az állam én vagyok!

* A híres és sokat idézett mondás franciául így hangzik: *L'état c'est moi!* (Ejtsd: *létd sze moá*)

ii*

163

De hát ez nem igaz. Annyi igaz, hogy XIV. Lajos valóban magamagát tekintette az államnak.

Nem volt különösképpen művelt ember. Vannak, akik úgy tartják, műveletlen, sőt ostoba volt, hiszen gyermekkorában alig-alig törődtek oktatásával. Mások, akiket elkápráztat a hatalom fénye, és azt tartják, hogy a királynak nemcsak hatalma, de esze is istentől való, áhítatosan bizonygatják

műveltségét.

Hiszen uralkodása alatt lendült fel a francia művészet valóban hatalmas méretekben. Hiszen ő maga támogatta és kedvelte Moliere-t, majd később Racine-t -- hogy csak az irodalomnál maradjunk ...

A király most nevet. Szemében kaján fények bujkálnak. Nahát, ez a Molière alaposan megfricskázza fondorkodó, lázongó nemeseinek orrát!

-- Isten önnel, kedves Molière! Csak így tovább.

Az események úgy tolulnak egymásra, mint a parton morajló tenger hullámai. Micsoda kavargás, mennyi tennivaló -- s micsoda tettvágy kell mindehhez. A Petit Bourbon színház nem sokáig marad otthonuk. Váratlanul lebontásra ítélik az épületet a Louvre átépítése miatt. Helyére épül majd Perrault építésznek -- a meseíró Perrault bátyjának -- híres oszlopsora. Ám az építkezéssel még szó sincs, a kilakoltatást Molière ellenségei siettették. Áttelepülnek hát a Palais Royalba, ennek színházterme lesz állandó telephelyük. Valóban szinte csak telephelyük, mert rengeteg meghívást kapnak -- "visite"-re hívják őket a főúri kastélyokba. Dívát lett Moliere-t meghívni, és színdarabjain mulatni. A *Kényeskedők* akkora vihart kavart, hogy azok is megnézik, akiket támad.

164

Molière minden előadás előtt elmondja:

-- ... mielőtt felgördülne a függöny, és e fényes közönség, főnemesi hölgyeink és műértő lovagjaink elé bocsátanánk kisded játékunkat, hadd emlékeztessenek arra, amit már darabom kinyomtatásakor, az előszóban megírtam: én csakis a presziózók majmolóit gúnyolom, semmiképpen sem magukat a presziózókat, akiknek nemes céljait és áldozatos munkásságát a művészetek terén jól ismerem, s akik között oly megértő támogatóm akadt, mint Rambouillet márkiné ökegyelmessége.

Támogatók. És barátok.

Voltak barátai és kritikusai, akiket az irodalomtörténet később a francia szellem nagyjai között emleget. Cyrano de Bergerac, a tragikus sorsú, robbanó kedélyű író, La Fontaine, a híres mesék költője, Boileau, a félelmetes kritikus és majd később -- egy öreg szakácsnő.

No meg Chapelle, aki ugyan nem emelkedik a francia szellem nagyságai közé, de örök vidámságával, hányaveti, könnyelmű bohém életével úgy kíséri végig Moliere-t egész életében, mintha árnyéka volna, mintha csak pótolná azt, ami a művészből hiányzott...

Mert a sikerekkel és a teméntelen munkával egy időben támadnak Molière lelkében azok a szorongós kicsinyességgel váltakozó, féktelen jókedvű pillanatok, percek és órák, amelyek később -- megkeserítik életét.

Most még nagyokat mulat barátaival. Harsányan danolásznak, és mert fejükbe szállt a bor, semmiképpen sem látszanak a költészet felkent papjainak, sokkal inkább jókedvű diákoknak, akik ráadásul nem is irodalomról, hanem asszonyokról társalognak.

-- Hallom, Duparcné távozásával sem értek véget a villongások ... -- kezdte Chapelle.

-- Hagyd el, Duparcné távoztát nagy veszteségnek

165

érezem. Volt idő, amikor ez a szépasszony vonzotta egyedül a közönséget.

-- Meg téged, hahaha! Igaz-e, amit hallunk, hogy sorra minden színésznődnek udvaroltál? Ami igaz, igaz, talán nincs még egy társulat Franciaországban, amely annyi szép színésznővel dicsekedhet. Társulatod hölgytagjai szebbek, mint akár a királyi udvar legtündöklőbb dái.

Chapelle elmerengve nézett maga elé.

-- Madeleine -- suttogetta --, Madeleine Bejárt kisasszony még ma is szép.

-- Hát még a lánya! -- La Fontaine, az álmodozó szemű költő nagyot sóhajtott. -- Armande Bejárt

kisasszony valóságos mesebeli hercegkisasszony.

Molière tekintete furcsán megváltozott. Valami különös ragyogás áradt szét az arcán, nagy, szomorú szeme szavak nélkül is beszélt.

-- Hercegkisasszony... -- ismételte La Fontaine szavait. -- Bizony az. Úgy látszik, hercegeink is annak tekintik. Mert már harmadízben történik, hogy miközben a *Kényeskedőkkel* "visite"-re hívnak bennünket, a kis Armande-nak udvarol a házigazda vagy valamelyik előkelő ficsúr. Szemérmetlen és pimasz lenézéssel. "Kis senkinek, könnyű kis komédiáslánynak tartanak" sírt a minap is anyjának. Mi tagadás, ezek a nagyszájú, hetyke márkik, hercegek, grófok nemegyszer előadás közben is megjegyzéseket tesznek rá, éretlen módon zavarják szerepében. Hiszen valóban szép. Nagyon szép -- nem csoda, ha tetszik. Annál szomorúbb, hogy nem tisztelik, mint ahogy nőket illik, mivelhogya nem rangbeli...

Felnézett. Barátai arcába tekintett. De azokból az arcokból most nem tudott kiolvasni semmit. A barátok

166

kissé zavartan, rebbenéstelen szemmel néztek vissza rá. És sokáig hallgattak, mint akik szótlanszavakkal kérdeznek.

Végül is Chappelle szólalt meg, fátyolos, rekedt hangon:

-- De hátha akadna mégis ... valami előkelő fiatalember .... aki feleségül venné. Van rá példa, nem is kevés.

-- Anyját Modena gróf hitegette annak idején. S ha a barátság meg is maradt, mert kölcsönös tisztelettel vannak egymás iránt... azért a házasságból nem lett semmi.

-- Házasság... -- La Fontaine lehunyta álmodozó szemét. -- A házasság kötelekeit nem mindenki képes elviselni. Megnősültem én is, mert atyám úgy rendelkezett. Némiképpen szerettem is nejemet. Ő is engem. De hát nem bírok én egy helyben, házassági igában tespedni.

-- Sok asszony is nyugnek tekinti. Szentség a házasság, amíg rá nem adta a pap az áldást. Aztán már untalanul szabadulni igyekeznek a kötelességük alól. A nők szabadságáról, egyenjogúságáról papolnak mondta valaki az asztaltársaságból.

-- A szerelem szabadsága kell -- mondta Molière --, ámbár nem úgy, ahogy Ninon de Lenclos* elképzeli.

-- Hohó, ebből komédia lesz, meglátjátok!

-- Nem egy példából, nem egy szóból születik a mű. Tudjátok ti azt jól, hiszen valamennyien művészek vagytok.

-- Nem is olyan komédiára gondoltam -- harsogta

* A szabados crkölcű főúri hölgy szalonja igen híres volt abban az időben

167

Cyrano, aki ha ivott, bizony tapintatlan, sőt durva lett --, hanem olyanra, amit élünk. Vagyis hát azt áruld el, mi lesz a kis Armande-dal.

Molière-nek hirtelen megrebbent a szeme. A várakozó, mély csöndesség válaszra kényszerítette.

De hát elmondjon-e vajon mindent, elhinnének-e mindent? Az emberek hajlamosak a kajánkodásra, és ez alól a legjobb barátok sem kivételek. A tény önmagáért beszél, és az idevezető út aligha érdekel bárkit.

Ámbár ő maga sem tudná elmondani, vajon mikor kezdődött...

Lassanként a játék komolyra fordult. Akkoriban történt, amikor odahagyták Conti herceg kastélyát,

és megint nekivágtak a francia-vidéknek. Az új bizonytalanság ingerültté tette a társulatot, a nők nap nap után veszekedtek, a férfiak meg folyvást a követendő útvonalon vitáztak.

Duparcné, aki Continál még az elutazás mellett kardoskodott, most riadtan emlegette és jósolgatta a közelgő véget.

-- Tönkremegyünk! Az országút szélén pusztulunk majd el! -- kiabálta. -- Kinek kellene az effajta kiebrudalt színészek?! Ma már senkinek sem kellene a színészek!

-- Nocsak, a végén megérjük, hogy Duparc néni is megtér. Itt hagy bennünket, és beáll valamelyik kolostorba apácának.

-- Armande! Nagyon felválták a nyelvedet! És ne nevezd néninek.

-- Hiszen még gyerek vagyok, azt tetszett mondani.

-- Nem vagy már olyan gyerek!

-- De hát Duparc néni mondta. Igaz-e, férjecském? -- és Armande huncut nevetéssel fordult hozzá.

168

-- És ne nevezd az igazgató urat férjecskémnek! füstölgőit tovább Duparcné. -- Ahhoz sem vagy már gyerek.

Talán ekkor történt az első ébredés. Érezte, hogy meglett férfi létére mélyen elpirul. Akik körülöttük álltak, zavartan elhallgattak.

Elpirult és elhallgatott Armande is. Ez volt a legfurcsább. Mert Armande máskor sohasem jött zavarba, és nemegyszer újabb cserfeskedéssel tetézte az amúgy is kínos perceket.

Most elpirult.

Erre a pirulásra emlékszik. Akkor megfigyelte, hogy sokáig nem szólítja őt a leány másképp, csak "apu"nak.

Emlékszik arra, hogy Madeleine egy napon egyszerű, csöndes szavaival így szólt *hozzá*:

- Kedvesem, készülj! Maholnap elbúcsúzunk egymástól.

-- Mit beszélsz, Madeleine?

-- Tudod jól, Jean. No, ne vágj olyan rémült arcot. Madeleine megfogta a kezét, arcához húzta, és kisé

fájdalmas, de szerető becézgetéssel suttozta:

-- Drágám, az idő múlik. Eddig csak idősebb voltam, most már -- öregebb vagyok, mint te. Nem, ne szólj közbe. Barátod, kedvesed voltam, de hát... már ugyancsak benne jársz a férfikorban. Családot kell alapítanod, Jean. Ugye, csacsi gondolat ez tőlem? Hogy éppen én mondom ... Mindig anyáskodtam feletted .. . -- Madeleine-nek hirtelen könny szökött a szemébe. -- Jean, én már régen észrevettem, hogy a gyerek szeret téged. Mindenki látja rajta. Szerelmes beléd.

-- Nem akartam észrevenni, drága Madeleine. Valahogy így történt, ámbár nem ilyen egyszerűen

169

mégsem. Mert Madeleine maga is örlődött a lemondásban. Néha úgy volt, mintha legszívesebben másnap oltár előtt látná őket, máskor hirtelen féltékeny lett Armande-ra, és féltékenységgel gyötörte őt is.

Armande pedig gyermeki ártatlansággal és asszonyos természetességgel fogadott mindent. Az ő megértését és anyjának változó hangulatait egyaránt. Néha valóban nem lehetett tudni, vajon szerelmes-e igazán. Mert nem harcolt, nem is sürgetett. Angyali türelemmel várta a dolgok alakulását. Hiszen hármuk közül ő volt a legfiatalabb..., de már valóban nem gyerek.

Most hát, hogy Cyrano de Bergerac, a borissza jó barát neki szegezte a kérdést -- válaszolnia kellett. Minek is titkolja, maholnap amúgy is megtudja mindenki, és maholnap amúgy is szájára veszi majd egész Párizs a hírt. Nem örül neki, ámbár lesznek majd, akik biztatják: itt bizony nem árt, ha nemcsak művészetével, hanem magánéletével is feltűnik. Válaszolt Molière, de nem mondta el, hogyan jutottak idáig, nem árulta el, vajon Madeleine örült-e vagy sírt-e, amikor a kis Armande sorsáról szó esvén, ő csendes hangon, de ifjongó szívvel, akárcsak itt a barátai előtt, bejelentette:

-- Feleségül veszem.

Divat lett Molière -- s nemcsak divat. Botránykő is.

Tömegek ostromolták a színház bejáratát. A Palais Royal nemcsak állta a színházak versenyét, hanem messze maga mögött hagyta őket.

-- A durva bohóctréfáknak mindig van közönségük -- mondták az irigyek. -- Ez a Molière egyszerűen Tabarint utánozza. Vásári komédiás. Csoda, hogy a művelt párizsi közönség megtűri. Ámbár igaz, hogy in-

170

kább kofák, mesteremberek, utcai naplopók, no meg katonák röhögnek a színházában. A művelt nemesi famíliák messze elkerülik a Richelieu utcát...

Ami azonban csak réssben volt igaz. A hátrafelé enyhén emelkedő földszint állóhelyeit (az emelkedő padozat jelentős újítás), a tizenöt sou-ért árusított legolcsóbb helyeket valóban kofák, kalmárok, mesterek, katonák és cselédek töltik meg. Minden alkalommal zsúfolásig. Ámde a háromemeletnyi páholysor (már hátul is voltak páholyok) sem volt üres. Ritka az olyan alkalom, hogy az öt livre-be kerülő legdrágább páholyok közül valamelyik üresen maradna.

Annál többször megtörtént, hogy a Palais Royal elelhalasztott egy előadást. □ "Visite"-re mentek a párizsi vagy Párizs környéki kastélyokba. Azok a főurak, akiknek faggyúgyertyáktól pompázatosán megvilágított, de az emberi tömegtől bizony eléggé fülledt levegőjű színházterem túlságosan □ "pórias" volt, meghívták saját kastélyuk termébe Molière-t. S ha fő-fő vendégük akadt, vagy éppen a király tisztelte meg házukat Molière-rel kedveskedtek neki.

Egy ilyen előadás -- az igazgató az idő múlásával és sikerei növekedésével ugyancsak felcsavarta társulatának fellépti díjait -- többet hozott, mint egy-egy teli színház. Molière mégsem hagyja el igazi közönségét, akik valaha a piactereken tapsoltak neki.

A *Sganarelle* vagy a *képzelt szarvak* című tréfával kedveskedik nekik. A siker óriási. Aztán -- hogy az ifjú spanyol királynőnek is kedveskedjék -- megírja *Don Garda* című színművét.

Az eredmény -- bukás.

Ez volt talán az egyetlen bukott színdarabja.

Rögtön utána egy olyan vígjátékot talál, amelyen

171

csak az irigyek és az álszent erkölcsösözök találtak kifogást. Azok annál többet.

1661. június 24-én a Palais Royalban Molière bemutatta legújabb művét. Címe: *Férjek iskolája*.

Akik a nézőtéren tolongtak, és a páholyokban szorongtak, mind-mind mást vártak. Molière színháza mindig szolgált valami meglepetéssel. Amikor a fiatalkori bohózatok után meglepte Párizst a *Kényeskedőkkel*, s benne kevélyen, vidáman odavágott a félművelt, sznob előkelőségeknek, a főúri és polgárházakban egyaránt divatozó, ostoba negédeskedésnek -- azt hitték, továbbra is ez lesz darabjainak tárgya. Tévedtek. Egy kortárs íróval, Gilbert-rel megíratta és előadatta ugyan *Az igazi és a hamis kényeskedők* című színdarabot, hogy a teméntelen hírharang ostoba fecsegését és a vádaskodó röpiratok szerzőit elhallgattassa -- új darabjában mégis visszatért a vásári komédiákhoz.

-- Nem képes megszabadulni a vásári hangnemtől mondogatták □hozzáértő" kritikusi.

-- Erőlködik a vidéki fűzfapoéta. Versekben ír bohóctréfát.

Molière ezekre a vádaskodásokra, irigy kirohanásokra nem válaszolt. La Grange, akit egy idő óta igen megkedvelt, mert tehetséges színésznek és becsületes embernek ismerte meg, hiába unszolta, hogy válaszoljon a kirohanásokra.

-- Ugyan, barátom! Mit kezdjek velük? Lesz még idő, amikor magyaráznom kell a műveimet. Ezek még nem azok. Elég baj nekik, hogy őfelsége jogot adott: elkoboztathatom színdarabjaim rablókiadásait*.

-- Élelmes nyomdászok a szerző tudta nélkül kinyomtatták a színdarabokat, amelyeket aztán vidéki társulatoknak adtak el

172

-- De hát igazgató uramat végül is egészen befeketítik ezek a semmittevő pletykafészek. Már széltében beszélnek, hogy nőül veszi a gyámleányát...

Molière tudta, hogy mit mesélnek. Hogy Armande az édeslánya. De tudta azt is, amit ő maga látott és tapasztalt. Annak a jegyzetfüzetnek még nagyon az elején tartott. Ha elővette, és új témák után kutatva fellapozta, olykor keserűen felkiáltott:

-- Mennyi-mennyi tragédia! El sem hinnék, ha nem komédiát írnék belőlük ...

A *Férjek iskolája* komédia. De ha úgy tetszik, tanköltemény. Ám ennél mulatságosabb és szórakoztatóbb tanköltemény még nem született.

A közönség ismét találkozott Sganarelle nevével. A régi bohóctréfák hőse ezúttal nem férj, hanem legényember. Jobban mondva nőtlen ember, mert bizony már nem éppen fiatal. Igaz, még koránál is vénebb elveket vall, amint ez kitetszik húsz évvel idősebb bátyjával, Ariste-tal folytatott vitájából. Sganarelle ugyanis a szigorú erkölcsök, a puritán öltözködés, a mindenfajta vidámságtól, társaságtól való elzárkózás híve. Bátyja ellenben idős kora ellenére is fiatalosan, józan vidámsággal él.

Sganarelle is, Ariste is, ki-ki saját elvei szerint neveli gyámleányát. Sganarelle szigorú elzárttságban Izabellát, Ariste teljes szabadságban Leonórárt. Csupán abban egyeznek meg mindketten, hogy szerelmesek, és feleségül akarják venni gyámleányukat.

Sganarelle büszke az elveire. Váltig ugratja, gúnyolja Ariste-ot: ha ily szabadon engedi Leonórárt, az aligha fogja férjéül választani őt. Bezzeg ő Izabellát hét lakat alatt őrzi, nem is érheti majd meglepetés: a lány boldog lesz, ha feleségül mehet hozzá.

173

Ki más játszhatta volna a társulat tagjai közül Sganarelle-t? Csakis Molière. Annak a legendás jegyzetfüzetnek vajon hány bejegyzéséből kerekedett ki Sganarelle maradi leánynevelési elve:

SGANARELLE :

Hordjon ódivatú tisztos zászolytuhát. Ünnepen öltse iel iekete bársonyát. Eszes nőhöz illőn négy fal közé zárkózva Ne érdekelje más, csak a háztartás gondja...

A darab -- amely, ha úgy tetszik, tanköltemény meghökkentően mulatságos, sőt izgalmas helyzetek egész sorával gyözködik Sganarelle felett. Az érzelmek szabadságát, a felvilágosult nőnevelés fontosságát hirdeti. Sganarelle a □férjek iskolájában" megtanulhatta, hogy a feleséget, a nőt a férfival egyenrangú lénynek kell tekinteni. Mert íme, hiába a zsarnoki szigor, a szerelmes lány bátorra, sőt ravaszdivá is lesz. Izabella végül is bolondját járhatja Sganarelle-lel : vele küldi szerelmes levelét az ifjú Valérnak, végül pedig úgy rendezzi az eseményeket, hogy Sganarelle -- aki pedig férje akart lenni -- csupán tanú lesz az esküvőn.

A józanság, a szabadság, a nő megbecsülése és tisztelete győz a maradiság felett. Izabella nemcsak

megszabadul gyámjától, de már ítéletet is mond róla:

IZABELLA (Sganarelle-hez):

Magának, zsarnokom, énnálam nincs bocsánat. Ám ez a becsapás még a javára válhat. Egymásé nem leszünk, dühöngni céltalan. Én méltatlan vagyok erkölcsére, uram ...

174

Fordítva is igaz, sőt igazabb, mert így értendők ezek a szavak: a társadalom hazug erkölce méltatlan Izabellához.

És Molière-hez.

A vidéki komédiás veszélyes játékba kezdett. A presziőzők megleckéztetése után már a társadalom "szent" erkölceit nyirbálgatta. És hallatlan tehetségével úgy rendezte, hogy a közönség -- nevéssen. Ám a nevetés mindig egy kissé kinevetés is.

A közönség tombolva nevetett Sganarelle -- felsülésén.

Kinevette saját magát.

Aztán eloltották a faggyúgyertyákat, összeszedték a kellékeket, elrendezték a díszleteket. Másnap vagy harmadnap valami zenés, énekes játékot játszottak, hát előkészítették a hangszereket is az egyik ráccsal elválasztott páholyban. Mert a zenészek és az énekesek ott kuporogtak, szemérmesen elkülönülve a színháztól és a színpadtól.

A zene más. Nemes művészet.

Éppen Molière, a komédia mestere lesz az, aki ráveszi énekesnőit: lépjenek ki a rácsos kalitkából, s énekeljenek a színpadon.

Egyszóval eloltották a gyertyákat, meghallgatták a hízelkedőket, összeírták a bevételt, és ki-ki szállására ment.

Armande eltűnt. Pirosló arccal járt-kelt már hetek óta. S ha csak tehette, elkerülte a többiek társaságát.

A Duparc-házaspár -- akik a Burgundi Színháztól megint csak visszaszerzedtek régi igazgatójukhoz -- jelentőségteljesen nézett egymásra.

175

-- A szégyentelen -- sziszegte a szép Duparcné.

Ô, mennyi mocskot, aljas rágalmat fognak még fejedhez dobni, Armande! Megkeseredik szívedben majd a boldogság érzése. Megtörik majd zöldes szemednek ragyogó pillantása. És pokollá teszed annak az embernek az életét, akire kisgyermekkorodtól fogva mint félistenre tekintettél.

-- Armande, kicsi Armande, hol vagy?

-- Itt vagyok ... a szobámban ...

És nem mondja: az esküvői ruhámat készítem. Nem mondja azt sem: anyám segít, szalagokat és gyöngyöket varr a ruhára, és közben a könnye ömlik.

Ömlik a könnye, de segít.

-- Armande . . . egy idő óta nem nevezél semmiképpen ...

-- Hát...

-- Nem mondod már nekem sem azt, hogy apa, sem azt, hogy drága férjecskem ...

-- Nem ... nem is tudom ...

-- ... sem azt, hogy Jean. Miért nem nevezél így? Hiszen beszélgettünk már erről.

-- Beszélgettünk.

A párbeszéd abbamarad. A költő szobájába megy, és komoran néz maga elé. Felvonul előtte egész élete. Mostanában oly sokszor emlékezik vissza eddigi életére. Lelkiismeret-vizsgálat ez.

□Miért gyűlölöm úgy az embereket? -- kérdezi önmagától. -- A vígjátékíró a nevetetés mestere -- mint embergyűlölő? Nem! EZ hazugság!"

Tele van hazugsággal a világ -- ez még nem ok a gyűlöletre.

Irigyei, gáncsoskodói támadnak a világban -- ez még nem ok arra, hogy az egész világot megvesse miattuk.

I₇6

Mennyit szenvedett mindig a fölényes, kioktató félokosoktól. Saját csendes, szemérmes hallgatagsága hányszor sodorta az ostoba hírébe. Aztán, hogy sokesztendő szívós önfegyelmeléssel rászoktatta magát a sima hízelgésre, a szellemes társalgásra, arra, hogy végül is őt tekintsék társulatában a legügyesebb szónoknak -- most egyszeriben dühösen marnak beléje a feltámadt és szaporodó irigyek.

Mert hízelegni, társalogni, szónokolni ezek a félokosok is tudnak. Innen-onnan felcsipentett tudásukra oly büszkék. Ám Molière alkot is. Még hozzá remekműveket. Ezt már nem lehet megbocsátani.

Röpiratok születnek, fülbe súgó pletykások járják az előkelő szalonokat, és háborognak az erkölcs, a jó ízlés, a művészet becsülete, a haza becsülete, a nemesség becsülete és még ki tudja, mi minden nevében.

-- Uő ... van benne valami... valami hamis hang. Valami rossz kicsengés.

-- S micsoda arcátlanság, hogy a *Kényeskedőkben* azt hirdeti, bármely ostoba inas képes grófok és bárók szerepében tetszelegni.

-- És, uram bocsá', ez a *Férjek iskolája!* Talán bizony a feleségek rosszra nevelő iskolája. Hiszen valóságos példatár, hogyan kell hazudni és alakoskodni, hogyan kell megcsalni a férjet...

Nahát, nahát, nahát!

És jönnek a □jó lelkek", akik csöndesen figyelmeztetik, mi készül, mi kavargat körülötte. De nem tudják megzavarni nyugalmát.

Ámbár ez a nyugalom -- csak színlelés. Hízkelkedő, sima modora, mély meghajlása, fölénye -- csupa tettetés. Legszívesebben kifutna a világból, amelyet gyűlöl, mert hazugságra kényszeríti.

13 Rónaszegi

IJJ

Hallatlan elégedetlensége végül is csak -- a művészetben oldódik fel.

Egy napon Molière ingerülten tért haza.

-- Megmondtam a pénzügyminiszter úrnak, hogy ilyen gyorsan nem lehet írni. Utóvégre a művészet nem favágás.

-- Ó, Jean, képes vagy mindenkivel összeveszni! Maholnap még öfelségét is megsérted. -- Madeleine aggódalmasan csóválta a fejét.

-- Csak mondd meg a magadét! -- Armande pulykavörös lett. -- Anya mindenkitől fél. Miért?

-- Nem te kínlódtál a nagy semmiben, kislányom.

-- Utálom azt a ronda Fouquet-t. Azt mondják, egész Franciaország minden aránya az ő kezén van.

-- Pénzügyminiszter.

-- De az ő saját kezében van. A saját zsebére dolgozik. Mindent összeharácsol. És ezt nemcsak mondják, hanem igaz is. Mert panaszosok vannak, mert elégedetlenek vannak, akiket kijátszott és tönkretett.

-- Honnan az a királyi pompa?

Fouquet pénzügyminiszter kastélyában is eljátszották a *Férjek iskoláját*. Méghozzá az angol királyné jelenlétében. Fouquet hallatlan fényűzéssel kérkedett, aranytól, ezüsttől, drágakövektől ragyogott palotájában minden -- Molière már-már szürkének és semmitmondónak érezte színészeinek ruháját, noha azokat is hercegek viselték valamikor.

A művész pompája azonban a műben van. Az angol királynénak módfelett tetszett a párizsi komédiások játéka. Még aznap este a fontainebleau-i kastélyban, XIV. Lajos előtt is el kellett játszaniuk a darabot.

I₇₈

-- Gratulálok! -- suttogták a parókás, pomádés, púderes udvaroncok. -- Gratulálok! őfelsége nevetni kegyeskedett ...

-- És önnek ... hogy tetszett a játékunk? ...

-- Ó, hát elragadó ... Őfelsége nevetni méltóztatott.

-- Mégis ... nem gondolja, hogy kissé fáradt volt az előadás tempója?

-- Ó, nagyszerű volt... Őfelsége nevetni méltóztatott.

Fouquet, a mindenható pénzügyminiszter -- valóban így nevezték, mert messzire ért el a keze, s mert az adóbérlők, a gyárosok, a kereskedők, kicsi és nagy zsványok mind-mind lerótták neki "adójukat", s mert oly sokan vesztegették, és ő is oly sokakat vesztegetett, továbbá, mert cimboráinak igen nagy tábora volt -- nos, Fouquet pénzügyminiszter a sikeres előadás után hívatta Molière-t, és így szólt *hozzá*:

- Őfelsége kegyeskedik megtisztelni látogatásával szerény hajlékomat. Szeretném őt illendőképpen fogadni. Találjon ki valamit, kedves Molière. De sürgős volna ám, nagyon sürgős! Önnek az semmi. Nem akarok nagyobb igényű darabot, mint amit eddig előadott ... hát szóval csak leül, és megírja..., ugyebár?

Molière odahaza dúlt-fült. Bezárkózott a szobájába. Egy teljes napig csak azon dühöngött, hogy merészeli őt sértegetni az az átkozott Fouquet. Eddigi színdarabjait nem tekintik "nagyigényűnek", hahaha!

És még azt is a lelkére kötötte, hogy valami látványos, érdekes, finom játék legyen, amit a király látogatásának alkalmából ír. IX e legyen semmi megbotránkoztató ...

-- Tudja, kedves Molière, olyasvalamit, amit akár a márkik is eljátszhatnak.

«*

179

S Molière most hallgatagon ült a szobájában. Nem, ma elmarad a rendes előadás. Az igazgató beteg noha még nem igazi betegség veszi le a lábáról. Egyelőre iszonyú kétségek gyötrik. Nem jut eszébe semmi -- ami Fouquet-nak megfelelné. A jegyzetfüzet sem segít. O, abban éppenséggel megbotránkoztató dolgok vannak! Olyasmi, mint például a *Kényeskedők*...

Mi lenne az, amit akár a márkik is eljátszhatnak?

-- Armande .... Armande .... hol a Horatius-kötet?

-- Nem tudom. Igazán nem tudom.

-- A mindenségit, így nem lehet dolgozni! Tegnap este még itt volt, most nem találom.

Örökös asszonyi rendcsinálás.

Napokig nem képes dolgozni, ha egy könyv nincs a helyén, ha másképpen áll asztalán a gyertyatartó, mint ahogy megszokta. Kétségbeesik, minden halálra sérti, munkatársai közül egyedül a nyugodt és készséges La Grange-t tűri meg maga mellett -- no és persze Armande-ot.

Hirtelen felnevet. Csukladozó, gúnyos nevetésével.

-- Megtaláltam -- mondja. -- Olyan darabot írok, hogy abban akár maguk a tisztelt márkik is felléphetnek.

Fouquet pénzügyminiszter vaux-i kastélyában vendégül látta a királyt.

XIV. Lajos méltóságos nyugalommal vette tudomásul, hogy a pénzügyminiszter "szerény hajléka" százszor szebb a Louvre minden szobájánál. Hogy az asztalon valódi aranytálakon gőzölögnek a pecsenyék, hogy a velencei kristályserlegek talpát magyar ötvösök rakták ki valódi gyémántokkal, hogy a nagy

180

ebédlő teremben súlyos aranyozott facsillárok ontják a fényt, hogy bársonyfüggönyök fedik az ablakokat, és a falakon óriási méretű, szövött faliképek feszülnek, s hogy a kastély kertjét gyönyörűen nyírt bokrok és fák teszik álomvilághoz hasonlóvá, dicsérve Le Nôtre kertész tervezőművészetét (aki majd a versailles-i kastély parkját is tervezi).

A pompás lakoma közben skarlátselyem ruhába öltözött zenészek muzsikáltak, a király udvari zenészenek, Lullynek a vezényletével, aki már itt bemutatta a parkban később rendezendő látványos színjáték zenéjének néhány dallamát.

Fouquet váltig sopánkodott, hogy talán nem is tudta méltóképpen fogadni királyát, akit hön szeret és tisztel. XIV. Lajos azonban kegyesen mosolygott, és megnyugtatta, pompásan érzi magát, jóllehet aggódik kissé nejeért, aki másállapota miatt nem vett részt a mulatságon. (Ami ugyan jókora hazugság volt, mert akárhogy is nézzük, a nagy király egyáltalán nem szerette spanyol feleségét, hiszen az idők folyamán nem is egy udvarhölgyével beható jó viszonyt tartott fenn, és eme udvarhölgyek között az első már itt, Vaux-ban is jelen volt.)

-- Kedves hívünk, átvizsgáltuk az udvartartás költségeiről írt beadványát, és igen elszomorodtunk. Alig hittük, hogy az a csekély pompa, mely méltán megilleti Franciaország királyát, ily sokba kerül, és hogy a kincstár ennyire üres.

Fouquet mélyen meghajolt:

-- Szánom-bánom, hogy e vidám hangulatot ilyen kis bagatell ügyekkel elrontottam.

-- Nagyon jól érezzük magunkat, kedves Fouquet..., de hát a valóság az, hogy a kincstár üres. A dauphin

181

születését várjuk, s talán arra sem lesz pénzünk, hogy azt megünnepeljük.

-- O, ah. Felség! Minő aggodalom! Igaz, hogy a hajóhad építése iszonyú és talán felesleges teher. Ám ha kölcsönre van szükség, tudok megbízható forrásokat...

Colbert, az idős, morózus kedvű miniszter jelent meg, és egyszerűen szavába vágott riválisának:

-- Felség, a parkban már égnek a fáklyák -- majd amikor a menet megindult, odasúgta az ifjú királynak: -- Felség, mindent hallottam. Fouquet saját maga az a bizonyos kölcsönzőforrás. S a pénzt, amit kölcsönözne, a hajóépítésre szánt összegeből sikkasztotta. Bizonyítékaim vannak, bizonyítékaim ...

A parkban már égtek a fáklyák. A szabadtéri színpad háttére egyelőre homályban állt, és a színpadon nagy volt a csendesség. Egyelőre csak a szökőkutak csendes csobogása halkan csobogott... A

meleg nyáresti szellőben meg-megzizzer.tek a szabályos kocka vagy gömb alakra nyírott fák és a kőkerítést utánzó bokorsorok.

-- Felség... -- hízelgett Fouquet --, királyom szolgálatára megfékeztem ezt az embert. Megbotránkoztató színdarabjai után olyan színjátékot írtam vele, amelyet akár Felséged is eljátszhatna kiváló művészzel.

Nos hát lássuk azt a szolid színdarabot! Lully zenészei fülbemászó muzsikát játszottak nyitány gyanánt ..., de a színpadon nem gyulladtak ki újabb lángok. Most már egészen bealkonyodott, a társaság aggodalmasan várt, és mindenki a király arcát leste, vajon mit szól a késedelmeskedéshez.

Fouquet sápadtan, villamló szemmel tekingetett körül.

182

Ekkor hirtelen egy férfi szaladt elő a színpad háttéréből. Molière volt. Kosztüm nélkül, szokott utcai ruhájában. Olyan öltözékben, ahogyan a király előtt meg sem jelenhetne.

-- Felség... Felség! -- kiáltozta kétségbeesetten. Kegyelemért esd szegény fejünk. Franciaország napja, a világ legnagyobb királya megbocsásson! Kicsiny vidéki társulatunknak a feladat túl nagy volt. És az idő rövid... -- Molière kétségbeesetten kapkodott a kezével. Arcán őszinte megbánás tükröződött. -- Oly rövid volt az idő ... nem tudunk kellőképpen felkészülni Felséged méltó fogadtatására. A színdarab nem készült el, szerepet nem tudunk betanulni, íme, sehol egy fáklyafény, és itt mögöttem ez a szikla is oly komor, mintha az Erebus vulkánja lökte volna ide ... Felség, kegyelem... ó, milyen szégyen, micsoda szégyen! Pardon, pardon!

Azzal fejét fogva, hajlongva, elrohant.

Egy teljes hosszú percre olyan némaság lett úrrá a társaságon, mintha valami rettentő katasztrófa történt volna. Még a nők selyembrokát szoknyáinak suhogása sem hallatszott. Egyetlen legyezőt sem csattantottak össze. Minden mozdulat félbeszakadt, minden hang elcsuklott, minden szem a királyra meredt.

A királyt becsapták. Kedvenc vígjátékírójában csalódott. Ó, borzalom: vidámságra készült és ... Nahát, ez rettenetes !

Fouquet homlokát kiverte a verejték.

Ebben a pillanatban azonban váratlan gyorsasággal fények villantak fel a nagy szabadtéri színpadon köröskörül. Távolabb néhány tűzijáték-rakéta surrant, és fényével a magasból világította meg a tisztást. Rajta a jókora sziklát.

183

Aztán a szikla megmozdult. Szétnyílt, mint egy tengeri kagyló. És valóban óriási tengeri kagylót ábrázolt a belseje. Ebből a kagylóból tündér szökkent elő, fülbemászó, lágy zenére táncba kezdett, majd pedig kedvesen hajlongva, a király előtt többször is térdet hajtva, elmondta a prologust.

A király nevetve, hálásan tapsolt. Körülötte az udvari népség csillogó szemmel, megkönnyebbülten lélegzett fel. Ó, hát csak tréfa volt az egész! De hát micsoda merészség: megtréfálni a királyt!

-- Még mindig jobb, mint hogyha becsapják -- sziszegte Colbert miniszter.

Végül is mi volt a színdarab, amit bemutatott Molière? Színdarabnak aligha nevezhető. Balettvígjáték, amelyhez elegendő bármely sovány mese. S valóban nem is történik más, mint hogy a darab főhőse, egy fiatalember, szerelmeséhez sietne, ám az alkalmatlankodók és tolakodó jó ismerősök egész serege tartóztatja fel.

Ezek az alkalmatlankodók hol megjelennek a színen, hol csak beszél róluk a főszereplő; annyi bizonyos: minden percét megkeserítik. S mert oly sok szó esik róluk, tulajdonképpen ők a darab igazi hősei. És kik ők? Majdnem mind rangbeli nemesúr. Az egyik szószátyár alak, a másik dilettáns preszióz költő és műkedvelő táncmester, a harmadik szenvedélyes kártyás, a negyedik nagyhangú

párbajhős, az ötödik döntőbírónak kéri fel a találgára siető szerelmeit és így tovább ... Az udvaroncfigurák egész sora lépked, vagy inkább sűrög-forog a színen, jönnek, belekarolnak a fiatalemberbe, magukkal vonszolják, agyonbeszélik, vagy éppen beszélgetik. A fiatalember többször is bókol a király felé, biztosítja hűségéről, rendeleteinek

184

megtartásáról, hatalmának elismeréséről és jogosságáról és a csodálatról, amiért □térdre készíti az állam nagyjait".

Közben egyre panaszkodik a teméntelen tolakodó, kellemetlenkedő fráter miatt, akik mind márkik, bárók, grófok, és csak egy-két olyan kevésbé előkelő figura akad köztük, mint a tudálékoskodó nyelvész, aki azon kesereg, hogy ostoba beadványával nem képes a király elé jutni. ..

Ű, milyen hosszú az alkalmatlankodók sora! -- és a főúri nézők nagyokat nevetnek. Pukkadoznak a nevetéstől, mert a darab figurái között X. lovagra meg Y. márkira ismernek.

Mindig másra -- sohasem önmagukra.

A király nevet legjobban, ő ráismer egész udvarára. E kellemetlenkedő, hízelgő, fülbe sűgő, álszent, képmutató bandára, akik között neki a mindenható, felsűges királyt kell megjűszania.

Ámbár -- ínűere van ez a jűtűk.

-- Felsűg -- hallja Fouquet hangjűt --, repes a szívem a boldogsűgtől, hogy az ijedelem csak trűfa volt. Őrűmmel látom, hogy Felsűged nagyszerűen szűrakozik.

-- Valóban jűl erezűk magunkat... Hkm ... ámbár ön azt mondta, kedves Fouquet, hogy akár mi is jűtűszhatnűnk e darabban. Itt csupa kellemetlenkedűrűl van szű.

Fouquet halottsűpadt lett. Fenyűgetű vihar szűlűt erezűte. S ő, aki műskor hallatlan kűnyűedsűggel hazudott, űs vűgta ki magűt, minden nehéz helyzetbűl, most csak dadogni volt kűpes.

Átkozott Molière . . .

185

Fouquet-t, alig kűt hűnapra azutűn, hogy pazar pompűval vendűgűl lűtta a kirűlyt, letartűztattűk. Fejűre olvastűk sokesztendűs sikkasztűsait, harűcsolűsait, az űllam pűnzűnek hűtlen kezelűsűt. A per nagy botrűnyt kavart, az űtűlet műgis enűhe volt. Hiszen a bírűk mind Fouquet -- zsebűben voltak. Szűműzetűsre űtűltűk, ami ravasz űtűlet volt, mert annyit jűlentett, hogy ezentűl kűlfűldrűl fog uralkodni a francia pűnzűgyeken.

A kirűly azonban a pűnzűgyeken is egymagűban akart uralkodni. Enűhűtette az űtűletet. Dehogűis kell szűműzetűsbe menni a megtűvedt Fouquet-nak! Zűrűjűk csak be Pignerolo vűrűba, a hatűrvidűken -- de űgy űm, hogy senkivel se tudjon szűt vűltani... Az enűhűtűs tehűt jűkora sűlyosbűtűst jűlentett. A kirűly, mikűnt Molière megűrta, □térdre kűszttette az űllam nagyjűit".

Molière azonban nem tűrűdűtt az egűsszel. Tűle a volt pűnzűgyminiszter olyan darabot kűrt, amit a nemesurak maguk is eljűtűszhatnűnak. Hűt szűnre vittű űket űgy, ahogy vannak. Jű koműdia ez az egűsz francia udvar.

Ű, milyen ostoba koműdiűsok serege! A darabot, melynek cűme is a *Tolakodűk* volt, kűsűbb a kirűlynű elűtt is eljűtűszottűk. A kirűly nűhűny űtűlettel bűvűtette kedvenc jűtűkűt.

-- A vadűszatokrűl nem is űrt, kedves Molière. Ott akadhűt volna csak igazűn nűhűny kellemetlenkedűre! Pűldűul, aki folyvűst csak lovűt dicsűri.

Molière meghallgűtta Lajos kirűly egyik vadűszkalandjűt -- s ahogy volt, szűpen belesűtűte a kellemetlenkedűk mesűjűbe.

-- Hallgűssa csak meg, kedves Molière -- hallotta kűsűbb egy műrki hangjűt.

186

-- Parancsára!

-- Ó, ah, kedves Molière ... ön csupa férfiról mesélt. Hát az asszonyok között nincsenek kellemetlenkedők?

-- Alig hinném. Madame!

-- Nono, ezt hallgassa meg ...

-- És ezt hallgassa meg ...

Szinte az őrjöngésig hevült az érdeklődés. És nem szűnik meg sokáig. A főurak versengve sietnek a költő segítségére: X-ről vagy Y-ról írjon. Nosza, írja meg!

A fontainebleau-i előadáson már belekerült a játékba a vadászjelenet. Híresen szép leírásban, híresen szép verssorokban -- és a király végképp szívébe zárta Molière-t.

A hízelgők hada pedig rábólint a királyi öröme:

-- Molière határozottan művészi tehetség... Nem is hinné az ember, hogy egy vásári komédiás ilyen ötletes legyen...

-- Molière -- igazi művész ...

A költő hallgatja a dicséreteket. Befelé csupa seb, kifelé csupa mosolygás. Alig várja, hogy hazaérjen. A melle fáj, a háta fáj, köhög.

-- Hallottad, kis Armande? Most legvadabb ellenségeim is művésznek neveztek. Ezt nevezik művészetnek? Hahaha! Egy falkára való önimádó. Milyen nagyképpen tudnak vitatkozni hármassal egységen, Szophoklész, Euripidész, hogy tudják boncolgatni egy mű érdemeit és hibáit, de odavannak a gyönyörűségtől, ha önmagukat láthatják a színpadon. Mindegy, hogy jól-e vagy rosszul, művészi-e vagy művészietlenül -- csak önmagukban gyönyörködhetnek.

-- Nem értem -- mondja Armande. -- Eddig is úgy írtál. Nemcsak erre, hanem minden eddigi darabodra azt

187

mondják: természetes. Ez legnagyobb érdemük. Olyanok, mint maga az élet. A mi társulatunk természetes hangon játszik, és a te szereplőid mintha csak a nézőtérrel ugrottak volna fel a színpadra. Az a jegyzetfüzet...

-- Nem arra való, hogy pletykák tára legyen. Nézd, a *Férjek iskolájában*, már megpróbáltam bebizonyítani: nemcsak a mese fontos. Az emberi jellemeknek kell meghatározniuk az esemény fordulatait.

-- A nevetséges emberi jellemeknek... Csakhogy te nem is rajzolsz olyan nagyon nevetséges jellemeket..., mégis mindenki nevet rajtuk.

Molière megsimogatta Armande szép haját. Becézgetve magyarázott neki. Ó, igen, magyaráznia kellett, mert Armande még kisgyermek volt, amikor ő először kapott pofonokat az élettől. Amikor először kezdte látni az életet.

-- Kineveted az embereket..., azért nem írsz tragédiákat, mert kineveted őket. -- S Armande fiatalos hévvel, ám kissé ostobácskán hozzáteszi: -- Kinevetsz engem is.

-- Szeretem az embereket, ezért nevettem őket. Ámbár vannak azért, akikre haragszom, bizony vannak.

A *Tolakodókat* előadatta a Palais Royal színházában is. Hadd nevéssenek a serfőzők, molnárok, csónakosok, diákok az urakon,

1661 novemberében megszületett a trónörökös. Párizs örömmámorban úszott. Tűzijátékok pattogtak a Tuileriák kertjében, nagy tömeg hömpölygött a királyi palota előtt. A király kiállt a

nyitott ablakba, és felmutatta népének a csecsemőt.

188

-- Éljen a király, éljen a dauphin! -- üvöltötte a tömeg, és kalapjukat dobállak örömben. Csak az édesanyák nem kiabáltak, azok aggodalmasan csóválták a fejüket: micsoda cirkusz, inkább vinné be már azt a kicsit, hiszen megfázik.

Molière 1662 januárjában vette feleségül Armande-ot. Az esküvő csendben zajlott le, a lakodalmon csak a társulat tagjai vettek részt, no meg a Poquelin család. Az ősz, megrokkant Poquelin mester Madeleine mellé ült, sok-sok ki nem mondott gondolatra bólogatott, ám végül mégiscsak megszólalt.

-- Köszönöm, lányom -- mondta Madeleine-nek. S Madeleine tudta jól, gondolatban még hozzáteszi: nem csaltad meg az én apai szívemet.

Jean-Baptiste Poquelin végtére mégiscsak -- komédiáslányt vett feleségül.

Az esküvőt egy színházi előadás után tartottak meg. A *Férjek iskoláját* adták éppen.

Mintha csak a szerző ki akarta volna hívni maga ellen a közvélemény kajánkodását. Jóllehet Madeleine sosem volt az ő felesége -- mégiscsak a saját nevelt lányát vette feleségül. Beleszeretett a nevelt lányába, akárcsak a színdarabbeli Sganarelle.

Párizs "közvéleménye" diadalmasan vigyorgott.

Az újdonsült házaspár elköltözött eddigi lakásából.

Ezentúl Molière és fiatal felesége a Richelieu utcában laktak, saját házukban. A felső szobákban Madeleine talált otthont, míg a földszintet a színigazgató polgári bőséggel, ám művészi jó ízléssel berendezett lakása foglalta el. Armande 1662 júniusától hivatalosan is a társulat színésznője lett, s ettől kezdve -- a kollégák hozzájárulásával -- Molière két részt kapott a nyereségből.

189

A Marais Színházról új színészek jöttek. Molièrenak csalogatnia sem kellett őket, az állandó sikerek és vele a botrányok -- vonzották a népszerűsége vágyó színészeket.

Mert volt ám botrány is. Sőt, ha jól megnézzük, minden sikere ellenére Molière egész élete csupacsupa botrány.

Nincs nála nagyszerűbb, példamutatóbb botrányhős.

A *Kényeskedők* után még egyre-másra gyártja majd a balett-vígjátékokat, kisebb-nagyobb, ám jelentéktelen látványos színdarabokat, főképpen a királyi udvar ünnepeire számára. A darabokban majd maga a király is fellép, aki nagy híve a táncnak.

Ezek a darabok mindig szíves fogadtatásra találnak.

A Palais Royal színpadán azonban új művet mutatott be a társulat. A címe: *Nők iskolája*. A *Férjek iskolája* után milyen "sikercím" ez!

Siker? "Zajos" sikerek voltak ezek! A színházlátogató rendbontókkal különösen sok bajuk volt. A fiatal suhancok, akik pénz nélkül szerettek volna bejutni az előadásokra, rendszerint megrohanták a kaput, és magukkal sodorva a tömeget, a keletkező zürzavarban besurrantak a nézőtérre. Azok, akik türelmesen vártak a sorukra, és becsülettel megfizették a tizenöt soub, természetesen visszafogták volna a szilaj legényeket -- a dolognak veszekedés, verekedés lett a vége, s Molière hiába alkalmazott hatalmas szál, markos embereket kapus gyanánt, a verekedésből a kapus is megkapta a részét -- egy ízben még kést is szúrtak az oldalába.

Pompás vígjáték volt a *Férjek iskolája*. Most vajon miről szólhat a *Nők iskolája*? Molière igazgató úr nemrég nősült, s íme, a nyilvánosság előtt oktatja majd rendre, tisztességre ifjú feleségét.

190

(Milyen ostoba canossákat jár a művész! Alkotás közben oly pőrére vetkezik a lélek -- és most hagynia kell, hogy kinevessék. Az ostoba márkik, a zord apák, a poshadt életű dámák, akik eddig egymást vélték felismerni darabjaiban -- most diadallal nevetnek. Azt hiszik, a költő önmagáról beszél. Azt hiszik, panaszkodik -- holott vádol. Azt hiszik, nevetséges -- holott kinevet.)

A darab tanulsága túllép a *Férjek iskolájának* tanulságán. Könnyed, vidám tanulság ez: sem hazug erkölcs, sem zsarnoki önzés vagy vénemberes ravaszság nem vethet gátat a szerelemnek. A darab hőse, Arnolf, sajátos elméletet dolgozott ki, hogy megmeneküljön a férjek sanyarú sorsától: a csalódástól. A világtól, a tudástól elzárva neveltet egy árva leányt, Ágnes. Igen, igen -- szándékosan butának nevezi, mert az az elve: az okos asszony lenézi férjét, elcsábítja otthonától a társasági élet, és előbb-utóbb szégyent hoz urára.

Arnolf okoskodva, beleselkedve és nem kis önelégültséggel fejtegeti elméletét, és büszke arra, hogy az ő házassága más lesz, mint a többi. Ágnes ostobának nevelteti, és ha találkozik vele, lelkesülten kiáltja:

ARNOLF:

Korunk hősnői, ti, tudós nők koszorúja, Szívnek kertészei és agynak, negédesek. Esküszöm, versetek s minden regényetek. Lelkipostátok és tudatotok nem ér lel Evvel a szégyellős és tudatlan erénnyel!

De minden hiába. Arnolf -- akárcsak Sganarelle csúfos kudarcot vall. Megjelenik a színen egy rokonszenves fiatalember, Horace ... és a szerző odáig fo-

191

kozza a vígjátéki félreértéseket és bonyodalmakat, hogy ezúttal az utolsó percekig azt hihetjük: Arnolf önző igazsága győz. A félreértések úgy szövődnek, hogy Arnolf a fiatalok minden cseléről tud, sőt a gyanútlan Horace éppen őrá bízta megszőktetett szerelmesét. Arnolf diadala teljes, leleplezi magát a lány előtt, és számon kéri rajta tetteit. Ágnes azonban a szerelem határozott, magabiztos nővé tette. Bátran vágja gyámja szemébe: a világ minden kincséért sem tudna a felesége lenni. Vádolja, amiért butának nevelte... és Arnolf most már hiába könyörög, hiába ígér füt-fát, szabados életet, Ágnes kereken kimondja:

ÁGNES :

... Kár a szó, nem használ velem semmit: Horace-nak egyetlen szava többet élér.

Teljes a bukás. Ágnes, a világtól elzárt ostoba Ágnes, íme felmagasztosul. A hetvenkedő Arnolf még rosszabb sorsra jutott, mint az általa kigúnyolt férjek: már házassága előtt megcsalták. De hát így jár az, aki ideálokért a jövő helyett a múltba fordul vissza. Arnolf egy korszak szánni való figurája. A "kutyaharapást ebszörével" filozófia kudarcot vallott hirdetője. A kor erkölcsi szerint akarta kikerülni a kor vétkei ám a költő az érzelmek és az egyéniség szabadságának hirdetésével győzte le őt.

Az egész darabnak ez a tanulsága. A befejezés ehhez újat már nem ad. Molière talán ezért is fordított oly kevés gondot a befejezésekre. Sablonokkal és hagyományos vígjátéki véletlenekkel sietteti Ágnes és Horace házasságát. Hiszen elmondta, amit akart. És akik nemcsak jót mulattak a harsány tréfákon és friss

192

ötleteken, hanem értő szemmel is nézték a darabot, elcsodálkozhattak: Molière-nek nem tetszik a presziózók tudakos, kerge társasága, Molière-nek nem tetszik a valláserkölcsi szigorú ságú nőnevelés, Molière-nek nem tetszenek a szalonok tudós női, de nem tetszenek a buták sem.

Mi tetszik hát?

Vagy -- ugyan még mi nem tetszik ennek a komédiásnak?

-- Üdvözlöm, kedves Boileau! Láttam Molière új darabját, a *Nők iskoláját*?

- Láttam. És nagyon tetszett. Örökéletű, szép vígjáték.

-- No, igen, igen. Pompásan rajzolt jellemek, sikerült bonyodalmak vannak benne, és ami a fő, természetes.

-- Ügy van, és ezért tetszik nekem oly nagyon.

-- En pedig kimondom kereken, éppen ezt tartom legnagyobb hibájának, kedves Boileau. Mit csinált ez a bohóc? Összekeveri a műfajokat. Tessék megmondani: végtére is Arnolf sorsán nevetnem vagy sírnom kell?

-- Attól függ, kedves márki, mennyire érdekli ez a sors. De hát úgy tudom, ön boldog házasságban él.

-- Nahát. .. nahát, kérem, ez már sok ! Ez a bohóc, úgy látszik, divattá teszi, hogy irodalom helyett tisztességes emberek rágalmozásával foglalkozzanak a színpadon.

-- Isten hozta, kedves márki! Ej, miért olyan feldúlt?

-- Felbosszantottak, Madame! Mégiscsak sok, amit

13 Rónaszegi

ez a Molière művel. Már a *Tolakodókban* kimutatta a foga fehérét. Most azonban pimaszul és erkölcstelen módon megrágalmaz tisztességes és nagyhírű családokat. Tudvalevő ugyanis, hogy ez a bohóc nemcsak a klasszikusoktól lopja témáit és fordulatait, hanem egyszerűen lekopírozza, amit lát és tapasztal. Ráadásul összekeveri a műfajokat.

-- Nekem tetszik. Igen vidám játék, és az ember őszintén izgul, vajon boldogok lesznek-e a fiatalok.

-- Hát ez az! A gyanútlan néző a fiataloknak kedvez. De hát nem Arnolf képviseli-e a tisztességet és erkölcsöt, a nemes eszményt ebben a darabban? S lám, Molière kineveti őt!

-- Hát... Molière megírta a darab előszavában nézze csak, megjelent Ribou kiadásában --, hogy szerinte egészen természetes az, ha valaki az egyik dologban nevetséges, míg a másokban kifogástalan, derék ember.

-- Ez az, ez az! Csakhogy ő valóságos emberekről mintázza darabjait! Ezáltal köznevetségre bocsát olyan férfiakat, akik az ország színe előtt eddig tekintélyükkel és becsületükkel tűntek ki. Ó, Madame, ha nem tudnám, hogy ön a társaságban példás erényességével tűnt ki, nem csodálkoznék, hogy Ágnes és Horace szabados, erkölcstelen vonzódásával rokonszenvez ..., de

így?

-- Ah...

-- Drágám, miért oly a a feldúlt?

-- Ne is kérdezze, kedvesem. Ki kellene találnia. Láttam Molière darabját, és most szégyellem magam. Mert gondolja csak meg. Ez a bohóc azt tanítja: a nő,

194

ha erényes, tisztességes akar maradni, feltétlenül butának kell lennie. Ó, milyen felháborítóan gúnyolja a társasági életet!

-- Nyugodjék meg, drágám. Hanem tudja-e, hogy D'Argenson gróf, akinek a színpadon van fenntartott helye, felháborodásában lekiáltott a vihogó csöcseléknek: "Jó, jó csak nevésetek" -- majd nagy zajjal felállt, és kicsörtetett a Palais Royalból?

-- Ah, D'Argenson gróf! Hát szegénynek megvan minden oka, hogy magára értse a darabot.

-- Igaz, hogy megszökött a felesége? Ámbár nem csodálom. Ellenszenves és tudatlan ember.

-- Vagyis erényes, .. hahaha!

-- Molière a királynak igen kedves, őfelsége mindent elnéz neki.

-- Ez azért mégiscsak sok. Önnek nem tűnt fel, hogy "A házasság alapelvei"-ben tulajdonképpen a tízparancsolatot parodizálják? Ez az ember belegázol tisztességes emberek életébe, erkölcsstelenül hirdeti, hogy a fiatalság szálljon szembe a szülők akaratával, kineveti erkölcséinket, s ezzel meggyalázza nemzetünket a külföld előtt... ráadásul gúnyolódik a legszentebbel, a vallással is.

-- Hallotta, hogy visite-re hívták a társulatot a fleuryi kastélyba? A hölgyek azonban oly arcpirítónak bélyegezték a darabot, hogy az előadást félbe kellett szakítani, és a herceg nem is fizette ki a járandóságukat.

-- Nem csoda. Conti herceg, aki, mint tudjuk, mélyen vallásos életet él, kijelentette, hogy nem találkozott még ennél erkölcsstelenebb darabbal.

-- Alár értem, Condé miért támogatja úgy Molière-t.

13*

195

-- Hát mit szól a rágalmakhoz, kedves hívünk, Molière?

-- Felső, nemcsak rágalmazóim vannak. Boileau-tól nagy örömeimre stanzákat kaptam, amelyekben arra biztat, ne törődjek az irigyekkel. Mert nemcsak a szalonokban támadnak rágalmazóim. A Burgundi Színház váltig azon panaszkodik, hogy sikereim tönkreteszik őket.

-- Tudunk róla ... Azon is panaszkodnak, miért nem csak velük szórakoztatom vendégeimet.

-- A rágalmakra pedig, engedtessek meg nekem, hogy *A Nők iskolájának bírálata* címmel megírandó kis színdarabban válaszoljak.

-- O, egy újabb színdarab! Nagyon kíváncsian várjuk.

Ez idő tájt Fouquet utóda, Colbert, ez a száraz, örökké morózus ember nagy munkába fogott. Rendbe akarta hozni Franciaország züllött pénzügyeit. Ehhez nemcsak az uzorásokat kellett letörnie, hanem új ötletekkel sietett a bevételeket szaporítani. Kárpitszövő gyárat alapít, amde támogatja az ipart más vonatkozásban is, s az ő munkájának köszönhető, hogy Franciaországban egészen egyedülálló munka kezdődik: csatorna épül az Aude és a Garonne folyók között, összekötve ezzel az ország két tengerét.

Pártolta a művészeteket is.

Nem sokkal azután, hogy Colbert fellépett, és kézbe vette az ország gazdasági ügyeit, XIV. Lajos a kiváló művészeknek kegydíjakat adományoztatott. Molière is kapott évenként 1000 livre-t mint "kitűnő vígjátékíró", és ezzel egy sorba került a "nagyokkal": Corneille-jel,

196

aki kétezer livre-t kapott. Chapelain költővel, aki háromezret kapott, és más kiváló tudósokkal, művészekkel.

A kegydíjat hosszú költeményben köszönte meg.

Aztán megírta a *Versailles-i rögtönzést*, amelyben megpróbálja lezárni a *Nők iskolájának* vitáját. Ismét hangoztatja, számára minden irodalmi művészi szabálynak egy a főszabálya: tetszeni.

A királynak tetszettek Molière játéka. Már-már úgy látszott, "csak azért is" tetszenek. Hadd pukkadjanak meg a grófok, a hercegek. Ámbár voltak ennek a dacnak visszavágásai is: a nyolcvanéves Rambouillet márkiné "visite"-re hívja Molière társulatát. A *Nők iskoláját* kívánja látni. Az ő kastélyában aztán nem szakad félbe az előadás.

Az ősz asszonynak is nagyon tetszik a vígjáték, lelkesen megdicséri Molière-t.

Molière örül a sikernek, mint ahogy minden sikernek örül. Mégsem érti a dolgot. Ő az érzelmek

szabadságát, a leányok nevelésének fontosságát hirdeti a darabban -- márpedig a márkiné annak idején szintén kolostorban neveltette leányát, és még a végtelen Scudery-regényekben sincs meg a bátorság, hogy ellentmondjanak a közfelfogásnak, amely a vagyonok gyarapítása érdekében szülői parancsra házásítja össze a fiatalokat. A Grand Cyrusban*, amely a szerelem illemtörvényeit tartalmazza, a preszióz kisasszony kijelenti: nem fedheti fel szívét hódolója előtt, ahhoz a szülők parancsa kellene, ám annyit mégis mondhat, hogy vonzalma -- a szülők óhajával megegyezik.

Hátha nem egyezik. Hátha a szülők más férjet szántak leányuknak.

* Scudéry kisasszony egyik regényének címe

197

Agnes a *Nők iskolájában* nem szégyell szerelmes levelet írni Horace-nak. És ez nem pusztán a költő fantáziájában született. Voltak becsületes, egymást szerető fiatalok, akik titokban kötöttek házasságot, megkerülve a pénzsóvár nemes- vagy polgárszülők akaratát. Az "à la Gaulmine" házasságok ellen még a párizsi parlament is tiltakozott. (Egy Gaulmine nevű főhivatalnok házasodott először közjegyző jelenlétében, és ez a módszer általánossá lett -- főleg a színpadokon, ahol pap nem szerepelhetett a játékban.)

Az "à la Gaulmine" házasságok -- bármennyi botránnyal, megvetéssel jártak is -- többet elárultak az új nemzedékek tisztultabb erkölcséről, mint Scudéry kisasszony és Rambouillet márkiné ömleget presziózkodése.

A *Nők iskolájának* tehát osztatlan sikere volt az ősz márkiné kastélyában. Molière örült neki, noha először nem értette. Csak később, amikor fáradtan hazatértek, mondta Armande-nak:

-- Az emberekben talán tisztábban élnek az eszmények, mint ahogy megvalósítják őket.

-- O, igen, bizonyára -- bólogatott Armande, és álmosan hunyorgott.

Molière ránézett. Mosolygott azon, miféle kisgyermekfintorokat vág, és ásitozik Armande. Mosolygott ám nagyon egyedül érezte magát.

Egyedül -- mint az a kisgyermek érezhette magát, akinek sírása most betöltötte a házat.

-- A fiam -- suttogta maga elé, és egy pillanatra Armande-ra nézett, aki már mélyen aludt. Aludt, mert kifárasztotta az előadás, mert talán az álomba menekül a sok kandi szem elől, akik ma is leplezetlen kíváncsisággal és tüntető megvetéssel figyelték minden

198

lépését. Ó, persze, Armande is tudott mindenről. A tiltakozásokról, amelyek a *Nők iskoláját* érték, a röpiratokról, amelyek meggyalázták férjét és kettőjük házasságát. Mert az volt azokban: Molière Sganarelle-t is, Arnolfot is saját magáról mintázta -- mivel nem biztos fiatal feleségének érzelmeiben.

És azt is mondták a röpiratok -- beadvány is készült a királyhoz --, hogy Molière-nek, e híres bohócnak iszonyú a vétke: a saját lányát vette feleségül.

Arról is tudott Armande -- noha Molière hallgatott róla --, hogy férjét egy márki arcul ütötte a királyi palota folyosóján.

Kegyetlen, kiábrándító tudás mindez. Armande nem buta: sőt okosabb, intelligensebb, mint sok hasonló korú fiatalasszony. De hát mégiscsak nagyon fiatal, s alig képes vállalni a megpróbáltatásokat, megalázkodásokat, nagy-nagy nekiveselkedéseket az étellel szemben, annak a férfinak oldalán, akit eddig apjaként tisztelt, és «akinek eddig -- gyermekszemmel -- csak sikereit látta.

-- A fiam -- suttogta maga elé Molière. Armande-nak 1664 januárjában fia született. Vézna, betegeskedő csecsemő. Hiába fogadták mellé a legjobb dajkát, egyre csak fogyatkozott, kínlódott, éjszakánként órák hosszat sírt.

Molière a dajkát meg öreg szakácsnéjüket. La Forest asszonyt találta a bölcső mellett.

-- Ne aggódjék, uram -- mondta a szakácsnő. -- A kicsinek fáj a hasa, azért sír. Talán megérezte, hogy édesanyja sokat fáradt ma. A kicsik megérik az ilyesmit.

-- Szegény kis jószág! Rajtad sem látszik meg, hogy

199

király a keresztapád* -- sóhajtott a költő, és csendesen betette maga mögött az ajtót.

Észre sem vette, a szakácsnő lépkedett mögötte.

-- Igazgató úr ..., megbocsásson már ... -- Tessék, tessék! Mit kíván?

-- Meg tetszett ígérni, hogy folytatni tetszik annak a gonosz papnak a történetét.

-- Az ám, egészen megfeledkeztem magáról! Hát hol is tartottunk?

-- Csak az első felvonást olvasta el az igazgató úr. Az nagyon tetszett. De a papra kíváncsi vagyok. Borzasztóan kíváncsi.

A jó öreg szakácsnő. La Forestné asszony, íme, nincs senki más, aki elsőként hallgassa meg műveit! Aki személyes indulatok nélkül, tudákos elméletektől mentesen, egyszerű és őszinte véleményt mondjon a darabjairól.

A jó öreg szakácsnő ...

A magány lassan, de feltartóztathatatlanul körülveszi, mint az áradó víz. Az ember és a művész magánya most már egygé fonódik. Amióta Armande a felesége, Madeleine mint jó barát is eltávolodott tőle; furcsa változáson ment át: tartózkodó, hallgatag lett. A régi meghitt beszélgetések örökre elmúltak, s ha újabb műveit először neki olvasná fel, valami kifogással mindig Armande-hoz utasítja. Drága jó Madeleine! Hogy biztatta, vegye el Armande-ot. És most mégsem tudja leplezni fájalmát. Néha úgy viselkedik -- mintha szégyellne az együtt töltött hosszú éveket.

* Éppenséggel nem volt különös kegy. A király sokszor azzal fitogtatta népszerűségét, hogy elvállalta lakájai gyermekeinek keresztapaságát

200

És Armande? Armande soha nem érti, hogy annyi káprázatos siker után miért bontogatja minden alkalommal kisfiús, lázas izgalommal a kéziratot mappát. Nem érti, hogy a mű első hallgatójának lenni bizalmas, áhítatos, szent feladat. Mert az anya világra hozza gyermekét -- és tetszik neki. Ha csúnya, ha nyomorék -- akkor is! De a művész alkotása csak a hallgatóban, a nézőben, az olvasóban kel életre igazán. Az először tapasztalt hatás -- ez a születés szent pillanata.

Armande a sikert is, a bukást is természetesnek tartja. Előbbinek örül, mint a parasztasszony, ha jó a termés. Utóbbin felháborodik és méltatlankodik, de csak úgy, mint a grófnő, ha férjét elütik egy miniszterségtől.

De hát miért háborogna most ezen? Armande-től sohasem várta, nem is fogja várni, hogy a művészetben is társa legyen.

-- No lám, megnyugodott a kicsi -- hallotta a szakácsnő hangját.

Kell valaki... Ebben sem lehet társtalan az ember.

-- Jöjjön hát, folytatom a csaló pap históriáját.

Jó öreg szakácsnő! Ha neki tetszik a darab, tetszeni fog a királynak, és tetszeni fog a közönségnek is. Amit ő nem ért, mindig megbosszulja magát a színpadon.

Vajon hány Tartuffe-ről írta ezt a darabot? Tele volt a világ körülötte kicsiny és nagy Tartuffe-ökkel! Választhatta akármelyiket.

Választotta valamennyit! így lett fogalomná Tartuffe.

Tartuffe-öt is a hosszú vidéki kóborlás alakította, a jegyzetfüzet őrizte, és a Moliere-t oly régóta fojtogató

201

harag keltette életre. Hány Tartuffe-fel találkozhatott Conti herceg udvarában! Talán maga a herceg is hozzájárult a színpadi alak néhány vonásához. De hát beszéltünk már a francia ellenreformációról. A szenteskedő "hittérítőkről", az "erkölcsnemesítő társaságokról", a társadalom szinte minden rétegében felbukkanó kenetlen prófétákról.

Ki ez a Tartuffe? Képmutató. Minden, ami emberi -- őrajta csak póz, álarc, eszköz aljas céljai elérésére. A zsarnokság szülte ő, ezért védtelen előtte a becsületes ember. Tartuffe mindig a hatalom, a vallás és az erkölcs nagy törvényeivel és szabályaival leplezi magát. A polgárok eminense ő, aki ördögi ravaszsággal úgy rendezi dolgait, hogy tudjanak bár gonoszságairól, soha senki le ne leplezhesse.

Miről szól a *Tartuffe*? Nem a csaló gonoszságairól. Annál sokkal izgalmasabb játék folyik a színen. Izgalmas és tanulságos.

A leleplezés.

Egy egész család részt vesz benne. Igen, nem titok előttünk, hogy kicsoda Tartuffe, nem titok az sem, hogy a derék párizsi polgárt, Orgont az orránál fogva vezeti -- mégis izgalmas, az utolsó percig bizonytalan, és végül váratlan a leleplezés.

A legváratlanabb talán éppen Orgon számára. Becsületes és mélyen vallásos polgárember ő, aki

DORINE :

A forrongásukat bölcsességgel kiállta,

S készen állt mindig a király szolgálatára.

De hát az ő lelkiismerete sem egészen tiszta. Nagy titka, hogy egy felségáruló iratait rejtegeti. Ügy lát-

202

szik tehát, magamagát érzi képmutatónak, háborog a lelke, talán folyton-folyvást a leleplezéstől tart.

A király? Valahol messze, mindenképp felett áll mindenki csodálja, neki hódol, már-már szinte istenként tiszteli. Hiszen hatalma istentől való, s arra törekszik, hogy országában valóban mindenható legyen. Aki a vallás áhítatában tanulta meg félni és tisztelni a hatalmat, annak a szemében a király mindentudó is.

Ő, de jó is volna elbújni előle! Ha máshová nem, hát a királyhűség, a buzgó vallásosság, a feddhetetlen élet rejtekébe!

Orgon őszintén vallásos, Orgon őszintén szeretné semmissé tenni életének parányi ballépését. Orgon nem képmutató, mert meggyőződése szerint él.

Meggyőződését azonban másvalaki alakítja, hitét másvalaki ösztökéli.

A példakép! A feddhetetlen, aszkétaéletű, minden tettében az istent szolgáló, tehát a világ hatalmasságainak is tetsző mintapolgár. Tartuffe.

Tartuffe hittérítőként jár-kelel a világban. Orgon áldja az órát, amelyen sorsa összehozta vele. Házához hívja, ellátja minden jóval, és mert úgy látja, Tartuffe csálhatatlan biztonsággal és nagy lelkesedéssel tisztogatja házát mindenfajta "bűntől", lassanként barátjává, mármár testvérévé fogadja.

Családja tudta nélkül ráíratja minden vagyonát, rábízta a régi "vétket", azokat a bizonyos iratokat,

és végül úgy tervezi, feleségül adja hozzá a leányát.

Mi történt Orgonnal? Vallási hóbortba esett, mint anyja, Pernelle asszony? Abból nem gyógyulna ki sohasem. Orgon azonban fél. Bizonytalan. A templomban talán a szentekhez imádkozik "közbenjárásért", ha gondjait méltatlannak érzi isten gondjára bízni. Az ál-

203

Iámban ilyen szentnek tartja ő Tartuffe-öt. Pózeit, patetikus kirohanásait készpénznek veszi, és örül, hogy végre akadt egy makulátlan lény, akire rábízhatja vagyont, családját, jó hírét -- az életét.

Orgon csodálja Tartuffe-öt... Szinte elrebegi érényeit:

ORGON:

Kis semmiségeket bünné nagyítva lát, A múltkoriban is vádolta önmagát. Hogy térden állva és imában elmerülve Bolhát lógott magán -- s haragjában megölte.

Sógora elámul Orgon bárgyúságán. De nemcsak ő, az egész család aggódva figyeli a nagy hitbéli buzgóságot. Pernelle asszony kivételével mindannyian nyíltan hangoztatják: Tartuffe képmutató csaló, aki kényekedvére bolondítja a családfőt. Orgon azonban nemcsak csodálja Tartuffe-öt. Méltó is akar lenni hozzá. "Bűnös" családjával ugyancsak katonásan társalog, nem hallgat a figyelmeztető szavakra, és leányát a polgárcsaládoknál megszokott szigorral akarja Tartuffehöz kényszeríteni.

Néha azonban elárulja belső félelmeit. Sógorának érveit meg sem hallgatja, sőt példaképéhez hasonlóan, ő maga is tüstént "leleplez".

ORGON:

Szabadgondolkodást szimatolok belőled. Igen, az vagy, szabadgondolkodó, makacs. Egyszer bajba kerülsz: ezerszer óvtaalak. Hogy ez a szabados beszéd semmire sem jó.

204

Mennyi riadtság süt Orgon e szavaiból! Cléante, a sógora azonban keményebb jellem. Szemébe vágja:

CLÉANTE:

Igen, mind így beszél, aki hozzád hasonló. Legyen csak o világ, mint ők, világtalan. Szabadgondolkodó, akinek szeme van. És aki nem leli kedvét a külszinükben. Annak semmi se szent, az már nekik hitetlen.

Cléante-ből csak úgy süt a felháborodás. Jól látja ő is, hogy az egész társadalmat megmérgezte már az álszentek serege. Jól tudja ő is, hogy a másik tábor, a "szabados életű" polgárok és nemesek tábora sem eszményíthető. Életelve ezektől is független.

CLÉANTE:

A rágalomra nincs semilyen gyógyszer itt: Hát bolond, aki a pletykára hederít. Igyekezzünk tehát okosan élni s tisztán, S ne törődjünk vele, hogy mit íecseg a hitvány.

(E szavakkal most valóban saját magáról szólalt a sokszor megrágalmazott Molière.)

Forrong, lázong, vitatkozik a család. Orgon azonban a leghosszabb kirohanásokra is derűs önfejűséggel válaszol. Nem, nem, semmi sem ingathatja meg elhatározásában. Leányát, Mariane-t Tartuffe-nek szánja, jóllehet már előbb Valérnak ígérte. A két fiatal, Valér és Mariane rémülten értesül az atyai elhatározásról. Zaklatottságukban összevesznek, már-már szakítanak egymással.

A fiatalok sorsa, a közelgő kényszerű házasság döntő lépésre indítja Elmirát, Orgon feleségét. Nem férjével

205

akar vitázni: egyenesen Tartuffe-höz fordul, beszélje le Orgont az esztelen házassági tervről.

És ekkor váratlan fordulat történik. Megjelenik Tartuffe -- és szinte pillanatokon belül leleplezi önmagát.

Igen -- csak a harmadik felvonás második jelenetében lép a színre. Mindeddig dicséretét vagy szidalmazását hallgathattuk csupán. Mindeddig csak egy család vergődését láthattuk. Ő, dehogysis multságos ez! Minél jobban komédiáznak a színészek -- annál iszonytatóbb a vergődés!

Összeszorul a torkunk nevetés közben.

Tartuffe megjelenik a színen. Csupa kaján gúny, álszent papolás, ahogy visszaszól az inasához.

TARTUFFE :

Már elrakhatod az ostort s a szőrcsuhámat. Reméljük, hogy az ég malasztja rád kiárad. Ha keresnek, megyek a rabokhoz, mai Kis adományomat köztük szétoztani.

Dehogysis megy a rabokhoz! Dehogysis megy! Örül, hogy találkozhat a ház asszonyával. Szenteskedve sündörgi körül, és alig marad vele négyszemközt, köntörfalázva, papolva, de tüstént bevallja: esze ágában sincs Orgon lányát feleségül venni. Ellenben éppen Elmirába szerelmes.

Mi mást is várhatunk tőle?! Orgon felesége megdöbbenően utasítja vissza a képmutató szerelmi vallomását, botrányt azonban mégsem akar.

Annál nagyobb botrányt csap Damis, Orgon fia. Titokban kihallgatta Elmirának és Tartuffe-nek párbeszédét. Nem késik a leleplezéssel. Orgon azonban mintha csak esztét veszítette volna -- felháborodva utá-

206

sítja vissza rágalmain, és miután védelmébe vette Tartuffe-öt, aki fájdalmas mártírképpel "vállalja" a "rágalmakat" -- végül kitagadja a fiát, és elkergeti a háztól.

Ekkor hagyja Tartuffe-re minden vagyonát. Hogy megengesztelje a sérelmekért.

Ügy gondolkozik talán, ha létrejön a házasság, nem kerül túl messzire az a vagyon sem.

De a család becsületének sárba tiprását, a teljes felbomlást már Elmira békéltető lelke sem állja. Ha Orgonra nem hat a józan szó, talán hinni fog a saját szemének. Hosszas unszolással ráveszi férjét, hallgassa meg maga, hogyan vall szerelmet Tartuffe. Orgon, ha nehezen és kételkedve is, rááll a próbára. Az asztal alá bújva hallgatja végig Elmira és Tartuffe újabb párbeszédét, amelyet az asszony úgy vezet, hogy a képmutató végleg levesse álarcát.

Tartuffe-öt egyre jobban elragadja a szenvedély. A lelkifurdalás apostola játszi könnyedséggel teszi túl magát minden aggodalmon.

TARTUFFE :

E lelkifurdalás, asszonyom, kész nevetség -

Igaz, hogy tiltva van egynémely élvezet. De alkudozni az istennel is lehet..,

Tartuffe most már -- Elmira hajlandóságát őszintének gondolva -- Orgonról is kijelenti:

TARTUFFE :

Már régen vezetem orránál lógva öt...

207

E szavakra Orgon végre eszmél. Lehullt szeméről a hályog. Annyira mégsem riadozik régi baklövése miatt, hogy ennyi aljasságot elviseljen. Felháborodva utasítja ki házából az álszentet. Hiszen jelen volt, saját fülével hallhatta Tartuffe ocsmány hízelkedését, amellyel a feleségét megkörnyékezte, lekicsinylő gúnyját, amellyel az ő hiszékenységét és bizalmát megsértette -- ám Tartuffe a leleplezés percében sem riad vissza a legpimaszabb köntörfalázásoktól. Igaz, csak pár szó erejéig! Mert aztán végleg kibújik a szög a zsákból.

TARTUFFE (Orgonhoz) :

Hogyan? Hát elhiszi...? ORGON:

Hagyja ezt abba, kérem. Ki a házamból és már ne sokat beszéljen. TARTUFFE :

Ügy volt, hogy ... ORGON:

Ezzel itt már nem megy semmire S nem változtat azon, hogy el kell mennie. TARTUFFE :

Maga megy! Azt hiszi, hogy maga itt a gazda? ívem, enyém ez a ház, mert maga nekem adta, S majd megmutatom én, hogy hiába akar Belém kötni pimasz cseliogásaival, S hogy majd megbüntetem ezt a csalást, e vétket S tudni lógom, hogyan bosszuljam meg a sértett Eget, s keservesen meg iogja bánni, hogy így bánt velem, s az én házamból most kidob.

A csaló hát végképp nyeregben érzi magát. Kezében van a hiszékeny Orgon. most már övé 3 vagyona, övé

208

a terhelő titok is -- hallatlan fölényel □az én házam"ró] beszélhet. Mit törődik ő most már a család üdvével, mit az Orgon hitével! S ha □csalást", □vétket", □sértett eget" emleget, hát igazán csak megszokásból teszi.

Rá jár a szája.

Ezen az arcátlanságon nevéssen bár a közönség -- a színpadi Orgonnak és családjának bizony nincs kedve a nevetésre. Még a vakbuzgó Pernelle asszony is feleszmél végre, amikor megjelenik a kilakoltatási végzéssel Lojális úr, hogy Tartuffe meghagyása szerint átvegye *a ház* kulcsait.

Amitől Orgon a legjobban félt, a bosszúszomjas Tartuffe egyenesen a királyhoz ment árulkodni a leleplező iratokkal. S íme, a legtragikusabb vég már gyorsan közeleg. Tartuffe engedélyt kapott, hogy egy rendőrhadnagy társaságában jelen legyen a letartóztatásnál.

Meg is jelenik, sikere tudatában öntelten. Alszent papolásáról azonban még most sem mond le. Amikor Orgon vak dühvei emlékezteti, milyen mélyről emelte fel, amit most hálátlansággal viszonz. Tartuffe immár a hatalom mezében szónokol.

TARTUFFE :

No, igen. jól tudom, mennyire segített.

De a trón érdeke áll mindenek teleti,

Ez kívánja, e szent üüggés, jogos erőszak

Hogy most minden egyéb hálát szivembe lojtsak.

S ekkor meglepő dolog történik. A rendőrhadnagy Orgon helyett váratlanul -- Tartuffe-öt tartóztatja le.

A tragédiát megállította a király kegyelme. A király, akinek

14 Rónaszéki

209

Helyes ítélete, finom, nagyszerű lelke

Az élet menetét mindig jól megfigyelte ...

- átlátott Tartuffe ravaszságain. Leleplezte, és végül börtönbe juttatja a □hírhedett csalót". A király hatalma és vele irgalma végtelen, ő igazságos és erős.

O, igen, talán egyedül ő elég erős ahhoz, hogy úrrá legyen Tartuffe-ön. Ügy látszik, sem a józan ész, sem a becsületes emberek felháborodása nem elég egy Tartuffe térdre kényszerítéséhez. Csak az

abszolút királyi hatalom bír vele.

A királyi hatalom -- amely létrehozta.

(Molière igazgató úr ezt már nem mondja ki. Ő hódol a királynak, és miként színpadi alakjai, ő is csak a király kegyében és □szilárd eszé"-ben bízik. A darab befejezése, mint mindig, most is hevenyészett, a váratlan véletlen műve. A színpadi deus ex machina* ezúttal a királyi parancs -- ámbár mi más is lehetne?)

A játék rezonőrjei**, Cléante, a sógor, és Dorine, a cserfes szolgáló, többször is rámutatnak Tartuffe hatalmának igazi forrására.

CLÉANTE:

... ha megöl valakit, mert útban áll neki. Az isten érdekét, csak azt emlegeti, S éppen azért oly veszélyes a haragja. Mert tisztelnünk kell azt, amivel eltakarja ...

* Színpadi kifejezés a bonyodalom erőszakolt megoldására. (Az ókori színpadokon nemegyszer az istenek segítségével oldották meg a bonyodalmakat. A színészek gépezettel □szálltak le" a földre)

** Rezonőr -- a szerző véleményének, gondolatainak szöcsöve o darabban

210

A végső jelenetben, amikor Tartuffe □a trón érdeké"-re hivatkozik, Dorine, a szolgáló vágja a szemébe:

DORINE:

Ehhez hogy ért: amit mindenki tisztel. Köpenynek szabja ki s beburkolózik ezzel.

(Düh, düh, düh! Csak úgy süt a dühös gyűlölet Molière minden szavából. Az előadáson ő játszotta Tartuffe-öt. Senki sem tudhatta olyan gyűlöletesen eljátszani, mint ő. Pedig hát a *Tartuffe* - komédia. S micsoda remek komédia!)

A fontainebleau-i kastély.

Káprázatos termék, és káprázatos udvari nép. A dámák roskadoznak óriási hajkoronájuk alatt. És majd megfőnek a halcsontos óriási krinolinokban. Örül, akinek joga van a magával hozott parányi székecskére, arra a bizonyos taburettre leroskadnia -- ám akinek erre nincs joga, az örüljön, hogy a király közvetlen környezetében lehet.

O, istenem, hogy örülnek! Az üdvösségüket adnák, ha őfelsége XIV. Lajos egy jó szóra méltatná őket. És akit kitüntet csak egy tekintetével, az hetekig beszél róla.

Reggelenként mindenki siet, hogy ott legyen, amikor a király felébred. Őfelsége az évek során napjának minden percére külön szertartást alkotott: spanyol felesége, no meg saját egyeduralgatói gögje segítette ebben. Franciaország királyának különös hódolat járt; illőnek tartották, hogy e hódolatnak megadják a formáját is.

14*

211

őfelsége tehát kinyitotta szemét. A hatalmas baldachinos ágy függőnyeit szétnyitja a főkomornyik. A király ásít és krárog, hunyorogva néz az ajtó felé, amelynek két szárnya most kitárul, és a külső teremből beözönlik udvaroncainak serege. Színes selymek, arannyal, ezüsttel kivert bársonyok tömkelege kavargog a szeme előtt. A lárvaszerű, púderes arcok hűséget és alázatot miméinek. Rajongó szemek bámulnak rá. A hercegek, márkik, lovagok hatalmas csipkegallérokból, szalagos, pöfetes ruhákban tetszelegnek, és vércseszemmel figyelik egymást: vajon ma kire fog hullni elsőnek a király figyelme?

A hölgyek már most kernyadoznak a hatalmas ruhacsodák súlya alatt. Pedig még csak reggel van. Néha előkapják díszes tűiket, hogy megvakargassák fejbőrüket a feltornyozott frizurák alatt.

□O, igen -- gondolja a király. -- Tetű meg poloska itt, a fontainebleau-i kastélyban is bőven akad. Még sincs akkora zűrzavar és főképpen olyan rendetlenség, mint a Louvre-ban. Ha nem vigyázunk, a versailles-i kastélyt is tönkreteszik ezek a lehülők."

A király nem szereti udvaroncait. Csupa póz és csupa mímelés itt minden. Ma még leereszkedő jóindulattal fogadja tiszteletüket, ám eljön majd az idő -- egy háború alatt --, amikor kemény szavakkal vágja a szemükbe: füttyül az egész bandára.

No de őfelsége most még fiatal az efféle kirohanásokra. Reggeli imája -- külön szertartás. Borszeszt csöpögtetnek a kezére -- mosakodás helyett, ezzel kezdődik a reggel. Aztán kézről kézre jár a cipője, inge, kabátja. Más kezekben, amit levet, más kezekben, amit felvesz. Franciaország legelőkelőbb főnemesei dagadoznak a büszkeségtől, ha cipőjét, ingét, nyakfodrárt

212

vagy parókáját tarthatják. Lehet, hogy ezek az urak még néhány esztendeje kígyót-békát kiabáltak a királyra a Fronde harcai közben -- azóta azonban végképp nyoma veszett a Fronde-nak, a király központi hatalma megerősödött, és a született nemesség reszket, nehogy túlsúlyba kerüljenek XIV. Lajos körül a polgári ivadékok: mint Colbert, Vauban meg a többiek. Tettei helyett lassacskán már csak a jogaival büszkélkedhet -- legalább annak örül, ha az öltöztetés alatt tarthatja a kétágú gyertyatartót vagy az udvari nép őszinte irigykedése közepette kiviheti a király -- éjjeliedényét.

S ez nem tréfa. Valóság.

-- Hogy sikerült a vadászat, hercegem?

-- Ó, Sire, vigasztalhatatlanok voltunk Felséged nélkül.

-- Örülünk, hogy jól mulattak -- bólint XIV. Lajos, és nyugalmasan túri, amíg a borbély megfésüli haját, hogy ráillessze a hatalmas, bodros parókát. -- Grófnő, kegyed ma bajosabb, mint valaha.

-- Ah, Felség ... -- A király öltöztetését bámuló udvari nép között egy dáma mélyen meghajol, és a boldogságtól elpirul.

Megszólította a király.

A hálóterem közepén egyébként kicsiny fakorlát van. Azon túl csak a kiváltságosok merészkednek, akiknek valami feladatuk van őfelsége személye körül. A többiek türelmesen álldogálnak a korlátnál..., bizony olyan ez, mint a színházban. Mint ahogy színház is ez az egész udvari etikett.

A király most hátrapillant, az ágya felé, amelyet csak az imént hagyott el. Ott már szorgoskodnak segédekkel az udvari kárpitások.

213

-- Régen láttuk, Molière úr.

-- Amióta megboldogult öcsémről ismét rám szállt e megtisztelő méltóság, bizony csak ritkán tehettem eleget személyesen a feladatomnak.

-- Olykor azonban úgy alakulnak a körülmények, hogy ezt az alkalmat kénytelen megragadni, ha uralkodójával beszélni kíván, nemde?

Az udvaronchad jelentősen összenéz. Sokan vigyorognak. Molière, a párizsi komédiás ugyanis alaposan túllőtt a célon. Meggörnyedt alakja, sápatag arca bezzeg most csupa alázat.

Mindenki tudja, hogy történt a dolog. Molière még májusban bemutatta az udvar színe előtt a *Tartuier*ről szóló istentagadó komédiát. No hiszen meg is kapta a magáét! Őfelségének persze tetszett a játék, de hát valljuk be őszintén, őfelsége sokszor kajánkodni kegyeskedik, ha udvaroncairól van szó.

Őfelsége édesanyja, Ausztriai Anna azonban szent felháborodásában tüstént elutazott a frissen felépült versailles-i kastélyból, Hardouin de Péréfix, Párizs érseke pedig tiltakozni bátorkodott a

királynál.

Nem sokáig örülhetett sikerének a bohóc -- a darabot már másnap betiltotta őfelsége. S ő hiába rimázkodott, hiába kilincsel, a betiltás érvényben maradt, mert ugyan miféle ördögi praktika űzi ezt az embert, hogy folyton-folyvást csúfot űzzön Franciaország legelőkelőbb köreiből és legszentebb eszményeiből? Ez az ostoba Tabarin-utánzó nem éri fel ésszel, hogy amilyen dicső missziót végeztek Rambouillet márkiné hívei az ízlés, a társalgás és egymás közötti érintkezés terén, oly üdvös munkát végez az egyház is a lelkek megtisztítása terén. No igen, azt mondják, a valamikori kárpitosfiú a jezsuitáknál tanult, így hát utálkozik a janze-

214

nisták szigorúbb erkölcsi felfogását látva -- de hát utóvégre nincs joga ... , nincs joga ...

-- Felsőg..., kegyes engedelmeivel élve, fellebbeztem Chigi bíboros őeminenciájához s rajta keresztül VII. Sándor pápához. Ám Poulie plébános röpirata máris ítélkezne felettem: testet öltött, emberi formába öltözött ördögnek titulál, és szívesen látna a máglyán megégni.

-- Kedves Molière -- a király fészülését befejezték, rajta már a paróka és a kabát is. Kicsit rosszkedvű. -- Kedves Molière, mire jó ez a nyughatatlanság? Ön oly nagyszerű baletteket ír. Valóban művészi munkák. Mi magunk sem átallottunk fellépni bennük. A pápai követ úr fogadására előadott *Eliszi hercegnő* megint csak értékes munka... Aztán itt van az ön felfedezettje, Racine. Az ő *Testvérellenségek* című műve is értékes alkotás ...

-- Felsőg ..., köszönöm az elismerést..., de ...

A társulat gazdája és pártfogója, a Monsieur fordult most felséges bátyjához:

-- No... és a *Scaramouche mint remete* milyen nagyszerű bohózat volt. Milyen nagyszerű bohózat.

Aztán hirtelen csend lett, elvonult az udvar. Őfelsége kísértelt a kertbe, a szoba üresen maradt. Az udvari kárpitos még megvárta, amíg bevetik a legfelségesebb ágyat, aztán gondolataiba mélyedve sietett a szállására. Arcok kavargtak előtte, azoknak arcai, akik végighallgatták a királlyal való beszélgetését. Hm, bizony egyoldalúak ezek a beszélgetések, jóllehet irigyei és rosszakarói túlozzák XIV. Lajos jóindulatát. Azt mesélik, asztalához ültette a király nagy mulattatóját, hogy mutassa, nem veti meg sem alacsony származásáért, sem pedig nemtelen hivatásáért... Ám ugyan

215

ostobaság, mert bármennyire is szenteskedők a főurak, a színházat azért szeretik, s csak maga az egyház nem engedi megszentelt földbe temetni a komédiást, hacsak meg nem bánta halála előtt istentelen életét.

Miért jutott ez eszébe, miért nem... Mostanában sokat köhög, étvágya sincs, néha forró lázakkal küszködik. Armande váltig tanácsolja, hívjon orvost, de ő nem szívesen tenné. Semmivel sem tartja jobbnak ezeket a párizsi doktorokat, mint a vidék kuruzslóit.

S ha kavarg körülötte az élet, megfélekedezik rosszulleteiről is.

Micsoda harc dúl körülötte! Olyan harc, hogy maga a király sem meri visszavonni betiltó rendelkezését. Nemrégén írásban fordult *hózzá...*, s azt remélte, ma reggel nyilatkozni fog őfelsége. De XIV. Lajosnak csak addig jó Molière, amíg mulattatja, s amíg veszélytelenül borsot törhet vele udvaroncainak orra alá.

A *Tartuffe* azonban mélyebb aljasságokat ostoroz. És jellemző, hogy nem a vallást, nem az erkölcsöt, nem az istent védik, akik a *Tartuffe* ellen szónokolnak. A *Scaramouche mint remete* jócskán papgyalázó bohózat. A remete nem éppen istenfélő ember módjára viselkedik benne. Hevesen udvarol egy asszonynak -- s ez a durva játék mindenkinek tetszett... Saját maga hallotta, amikor a király a nagy Gondéhoz fordult:

-- Mi az oka, hogy ezen a játékon senki sem botránkozik meg?

-- Egyszerű oka van. Felség -- hajolt meg a herceg. -- A *Scaramouche* az eget és a vallást gúnyolja, a *Tartuffe* ellenben magukat az ájtatos urakat. Molière őket tette nevetségessé, s ezt már nem tűrhetik ...

-- Felség én minden művészi gondossággal, amire csak képes vagyok, arra törekedtem, hogy megkü-

216

lönböztessenem a képmutatót az őszinte ájtatostól. Két felvonáson keresztül készítettem elő e gonosztevő megjelenését ..., persze szememre hányják, akik csak a külsőségeket és nem a mélyebb tartalmat nézik, hogy a csaló az általánosan ismert ájtatos kifejezéseket használja. Ezt róják fel bűnömül, s nem veszik észre, hogy megmagyaráztam a bűnös szándékot is, amellyel e szavakat Tartuffe kimondja . . .

Szavakon nyargalnak. Semmiségekbe kötnek bele.

Nem szabad belenyugodnia a betiltásba ...

Vannak jóakarói. Végte ré a király is az. Condé 1664 szeptemberében az egész udvar színe előtt előadatja a *Tartuffe*-öt. Az egész előkelő világ látja a *Tartuffe*-öt. Ninon de Lenclos, a hajdani szépasszony, a szerelem és az érzelmek szabadságának kétes hírű apostolnője is előadatta szalonjában a *Tartuffe*-öt.

De hát mindez nem az igazi siker. Nem, nem, nem!

A bohócnak nevetnie kell. Mindig csak nevetni.

S mindig nevetnek rajta. Fájdalmas fintoraira is felcsattan a nevetés.

1664 októberében, kilenchnapos kínlódó élet után meghal Molière első fiacskája.

-- Madeleine! Madeleine, kedvesem, emlékszel a régi beszélgetésünkre? Tiberio Fiurelli sorsát hallgattuk, és én azt mondtam, a legfájdalmasabb tragédián is nevet a közönség, ha úgy ültetjük színpadra, ahogyan a való életben láttuk.

-- így van..., de hát csak nem akarsz ennek a kis ártatlan jószágnak a halálát is elkomédiázni a színpadon? Vigasztald inkább az anyját... Ej, hát hozzá siess a képzelődéseiddel. . . , ő a feleséged, nem én...

217

Iszonyú szavak.

Még iszonyúbb a magány. Armande nem szereti. Hogy is szerethetné? Fiaial leány rajongása nem szerelem. Öregedő férfi lovagias vonzalma még kevésbé.

-- Armande, drágám, nem jól teszed, hogy ...

-- Miért zaklatsz? Mi bajod megint énvelem? Ó, te Sganarelle, hinnem kell, hogy minden színdarabodat önmagadról írod!

-- Nem tűröm, hogy minden előadásra a legdrágább ruháidban pompázz. A szereped szerint cselédlányt alakítasz, miért veszel magadra aranyhimes bársonyruhát, mint valami hercegisasszony?

-- Sajnálod? Már ezt is sajnálod tőlem? Megszóltál, amiért a versailles-i multságokon oly nagy sikerem veit. Azt mondtad, feltűnően viselkedtem. Féltékenykedsz, kioktatsz ... Ó, istenem ... amiért meghalt a fiacskám, nem léphetek mégsem fekete köntösben a színpadra!

-- Nem azt mondtam, de a szereped szerint cselédlányt alakítasz ...

-- Hát miért adod nekem a cselédszerepeket? Bezzeg a szép Duparcné hősnőket játszik. No jó, egy napon majd itt hagy..., haha, annyi kell csak, hogy Racine úrral összevezz ..., megy utána Duparcné

is. Akkor majd régi szerelmedet, Debrie-nét fogod ajnározni. Neki adod a szerelmeskisasszony-szerepeket, pedig vén már, mint az országút!

-- A versailles-i ünnepek alatt két gyönyörű főszereped is volt.

-- És azóta féltékenykedsz. Pedig nincs okod rá... még nincs!

Ez az utolsó két szó csak ugratás. Kislányos kötekedés, és engesztelő mosoly jár hozzá.

2T8

De nincs, ami feloldja a rettentő magányt. A rajongó barátok hada sem elég ahhoz. Boileau, a félelmetes kritikus költői levelet intézett a királyhoz, amelyben megismételte Condé véleményét az áskálódókról. La Fontaine a maga csendes módján, idilli gondtalanságában is gondját viseli: nincs olyan főúri szalon, társaság, baráti összejövetel, ahol ne az ő dicséretét zengené. Az egykor oly tisztes távolságból csodált Corneille is barátai közé sorakozott.

Vannak hát, akiknek körében leülhet a terített asztalhoz, és ha kedve úgy tartja, vidám nótázásra gyűjthet. S ez mostanában gyakran megtörténik, mert nincs baráti jó szó, nincs színpadi siker, sem színpadi háborúság, amely a szív magányát feledtetni tudná. Csak a mámor elég erős ahhoz.

-- Jean, csodálatos! Csodálatos! Micsoda siker!

-- *Don Jüanod* látványos, nagyszerű darab! Csak...

-- Tudom. Nem eredeti alkotás. Megírták előttem ...

-- De nem így. Ej, már megint érzékenykedsz! Máskor meg azt vallód, *onnan veszed a jót, ahol találsz*. S igazad van, Villiers *Don Jüanja* azonban egészen más .. , vagy inkább a tiéd más ... Csodálom a bátorságod, Jean...

-- Igyunk.

És isznak a barátok.

-- Utoléri majd az isten büntetése -- suttogta valaki.

Mert új színdarabjában, a *Don Jüanban* az istentagadás iskoláját adja.

219

SGANARELLE:*

... *Mert valamiben azért mégiscsak kell hinni ezen a világon. Hát nagyságod mégis miben hiszi*

DON JÜAN : *Miben hiszek?*

SGANARELLE : *Igenis.*

DON JÜAN :

Abban hiszek, Sganarelle, hogy kettő meg kettő az négy, és hogy négy meg négy nyolc.

És hiába erősítgeti a derék szolga urának az Isten létezését, mókás együgyűsége végül is Don Jüan igazát bizonyítja ..., vagy inkább azon botránkoznak meg a kiirthatatlan álszentek, hogy Don Jüan szavait *valóban* kimondta valaki? Ohó, az a jegyzetfüzet!

És vajon hányan vehetik önmagukra az élvezetvágyó főúr apjának szavait:

DON LUIS :

... *Ő, hova is vitt már téged az aljasság!... Mit tettél te eddig azért, hogy megérdemeld a nemesi rangot? Azt hiszed, elég ahhoz csak a nevet és a címet hordani? És hogy akkor is dicső dolog a nemesi eredet, amikor hitványmód élünk?*

No igen, nem csoda, hogy a *Don Jüan* mindössze tizenötször ment -- igaz, nagy sikerrel -- a Palais Royal színpadán. Talán a hasonló feldolgozások miatt került

* Sganarelle -- ez az olaszos hangzású név sokszor feltűnik Molière színdarabjaiban. Persze nem ugyanarról a figuráról van szó. Ezúttal Don Jüan inasát hívják Sganarelle-nek.

220

el a figyelmet -- mármint a rosszakarók figyelmét. De a Tartuffe-harc lázában is akadtak, akik felfigyeltek néhány szóra. Akár Don Luis szavaira, akár az istentelen, nyegle Don Jüan szavaira figyeltek fel, felháborodásuk óriási volt. Mert ugyan kiről mondja Don Jüan...

SGANARELLE :

Micsoda? Istentelen létére példás embernek akar mutatkozni?

DON JÜAN :

És miért ne? Sokan vannak, akik ebben mesterkednek, és ilyen álarccal csalják a világot.

SGANARELLE (félre): *Haj, micsoda emberi Micsoda emberi*

DON JÜAN :

Nincs már ebben ma semmi szegyelnyivaló: a képmutatás divatos bűn és minden divatos bűn erényszámba megy. Legjobban a példás ember szerepét lehet játszani. Manapság a képmutatás mestersége a legelőnyösebb... így erősödik mások gyengéjétől az ember; akinek van esze, az alkalmazkodik korának bűneihez.

Don Jüan hosszú monológja végén mondja ezt a híressé vált mondatot. Ám a monológ egészében is a megbotránkoztatás iskolája. No, nem a legszentebb érzéseket érti -- mert a költő sohasem sértette a legszentebb érzelmeket. Az igazat mondta, és az igazság az igazakat sohasem sérti.

A *Don Jüan*, minden látványossága, romantikus borzalmassága ellenére is, visszavágás volt azoknak, akik miatt a *Tartuffe* még mindig nem kerülhetett a nagy nyilvánosság elé.

221

□ *Mit tettél te eddig azért, hogy megérdemeld a nemesi rangot?*" -- a Don Jüannak ez a mondata: aktualitás. Colbert, a híres miniszter ugyanis keresztülvitte a királynál, hogy felülvizsgálják egész Franciaországban a nemesi leveleket. Könnyen tehetette: ő maga nem volt nemesi ivadék. És tízezzrel akadnak, akik nem tudják előkotorni a ládák mélyéről okmányaikat. Tízezzrel, akik sohasem voltak nemesek, de nemesi ranggal, címmel, főképpen pedig előjogokkal páváskodnak, olykor egészen a királyi udvarig is eljutnak. Az ingyenélés, a képmutatás díszpéldányai...

Molière magába roskadtan töpreng. Ingyenélők, hm . . . Milyen nagy körülöttük a felháborodás. Miért? A vérbeli nemesek talán jobban megszolgálták különleges jogaikat? Aztán meg... vannak olyan álnemesek, akiket leleplezni nem mernek, oly sokra vitte isten a dolgukat.

Molière az arcához kap, és sokáig simogatja. Mintha még mindig ott égne a pukkancs La Feuillade márki pofonja. Igen, igen, pofon ütötték, mint valami szemtelen szolgát. S ő meghajolt, megköszönte. Mi mást tehetett volna? Pedig egy pillanatra ökölbe szorult a keze: ó, csak egyetlen mozdulat kellene, és a pimasz erénycsösz csipkéstül, kardostul odanyekkenne a nagy falitükörnek -- aztán csak meghajolt. Egyetlen légtétele volt: nevetett.

A színpadon is, a valóságban is. Isten mentse ezeket az ő nevetésétől!

Colbert felülvizsgálja a nemesi leveleket. Túl sok az ingyenélő. Ugyan miben is különbözik az ingyenélő álnemes az ingyenélő valóditól?

222

Mégsem akarta a *Don Jüan* kedvéért feladni a *Tartuffe* körüli harcot. Amikor a *Don Jüant* betiltó parancs megérkezett, szép csendben levette a színlapról, és megköszönte a kapucinus barátoknak, hogy a tűzoltói őrseget ellátták ennél az istentelennel kikialtott, de nagyon látványos, sokféle szerkezettel, görögűzzel, miegyébbel pompázó darabban. Aztán egész társulatával együtt

felkerekedett, és előbb Versailles-ba, majd St. Germainbe sietett, hogy királyát szórakoztassa.

St. Germainbe Armande nem tartott velük. Armande kisbabát várt, és Molière reszketve gondolt arra, hátha ismét betegeskedő gyermeknek ad majd életet.

Sikerük volt Versailles-ban, sikerük volt St. Germainben. A két látogatás között eltelt hónapok alatt pedig megjelent Rochemont álnéven egy ügyvéd röpirata, amelyben az új álszent azon háborog, hogyan is tűrheti a katolikus fejedelem, hogy párizsi palotájának szomszédságában olyan istentelen színdarabokat adjanak közre, mint a *Don Jüan*. Mély alázattal figyelmeztette királyát: aki ittent támadja, az ő személyét támadja, mivelhogy az uralkodó hatalma istentől való. No mármost hajdanában a római császárok halállal büntették a szentségtörő bohócokat...

-- Ma már azonban nem úgy büntetik -- nevetett XIV. Lajos, amikor a költő emlékeztette őt a röpiratra. -- Ismerjük azt az írást, de olvastuk az ön válaszát is, no meg barátainak és pártfogóinak nyilatkozatát. A *Don Juaní* mi sem tartjuk istentagadó műnek.. , vagy mégis az volna? Mert az ön Don Jüanja istentagadó, cinikus alak, aki pimaszságában odáig merészkedik, hogy a poklot is kihívja maga ellen. Ekkor elbukik, ez igaz. Csakhogy az cn örök rezonőrje, Sganarelle szol-

223

ga, oly esetlenül és ostobán viselkedik a darabban, hogy az az érzésünk, önben sincs igaz harag Don Jüan ellen.

-- Felség, a Don Jüan-féle urak világában esetlen szolgaként bolyong a józan értelem.

-- Nem tudunk eligazodni az ön művészetén... A király hirtelen elharapta a szót. Túlságosan leereszkedett napkirályi magaslatáról. Helyesbítve folytatta: -- Sokan nem tudnak eligazodni az ön művészetén. Ördögi machinációk. A közönség harsányan nevet, amíg színészei és ön ott ágálnak a színpadon. Aztán vége az előadásnak, és mindenki lelkében háborogva tér haza... Hm, vajon miért nevetünk az ön tragikus történeteinek?

-- Felség, mindent úgy írok meg, ahogy az életben lehetséges...

Még folytatni akarta, de a franciák nagy királyát kissé kifárasztotta a magasröptű csevegés. Nem mintha untatta volna. Nem volt mégsem olyan ostoba ember, ahogy egyesek hiszik. Szívesen eltársalog Molière-rel, de túl sok szót mégsem enged. Ki tudja, hátha igazuk van, akik azt tartják: Molière lángész, igazi tehetség, de valójában műveletlen ember, aki magasabb eszmék felfogására képtelen, nemesebb irodalmi alkotásokra gyenge, s noha művészete egészen kiváló, gondoljuk csak meg, vajon miért veszi tárgyait a való életből, miért piszkolódik folyton a társadalom bűnei felett, miért gyűlöli az emberiséget annyira, hogy *vígjátékaiban rendszerint a cselédek, szolgák, inasok az értelem képviselői, mindenki más ostoba márki s bolond polgár...* Hm, bizony, egy napon még majd a király személyét is pellengérré állítja ...

XIV. Lajos nem olyan ostoba, ahogy sokan hiszik.

224

Valamit megsejt kedvelt vígjátékírójának művészetéből, de nem mindent. Megérteni azonban a legfontosabbat érti: ennek az embernek színpadán csaphat össze nemeseivel s főpapjaival.

Molière az ő szemében nem más, mint fedezék mögül feltartott csákó: lője csak az ellenség, pazarolja rá a puskaport.

St. Germainben jól folynak az ünnepek. A királyi udvar meg nem szűnő ünneplés. Mit ünnepelnek, kit ünnepelnek, nem tudja senki. Okot csak találnak rá. A király növekvő dicsőségét és hatalmát ünnepli, és megkívánja főuraitól is a költekező, nagyzó életmódot. Különben olyan az élete, mintha rugóra járó óramű volna. A nap minden percének megvan a tennivalója, a multság is ide tartozik. Mindennap hattól tízig kártya, színelőadás vagy bál volt a kastélyban. A Louvre-ban is, St. Germainben is, Versailles-ban is -- egyformán.

Váratlanul a társulat patrónusa, a Monsieur siet elő:

-- Kedves Molière, nagy újság van, nagy újság! Felsőleges bátyám elkívánta önöket tőlem. No jó, mondtam, szíves örömet, legalább elhallgatnak, akik már-már engem is támadni kezdtek, amiért önt gondjaimba vettem ... Hahaha! Királyi társulattá lesznek... azazhogy királyi társulat a neve a Burgundi Színháznak ..., hát akkor "a királyi társulata" címet vehetik fel...

-- Micsoda kegy! -- hajolt meg Molière, és valahogy nem volt semmi gúny a hangjában. Inkább szomorúság. Mert vajon miben különbözik ő Orgontól? Azt is, őt is csak a király hatalma -- vagy szeszélye -- menti meg a pusztulástól.

Persze nem anyagi pusztulásról van szó. Réges-régen

15 Rónaszegi

225

volt az, amikor a hajdani kárpitósi pénzgondokkal küzdött. S hogyha a királyi kinevezés nem is hoz a konyhára többet, mint 6000 livre-t (a Burgundi Színház 12 000 livre évdíjat kapott, a híres olasz társulat pedig, amely évek óta működött Párizsban, 15 000 livre-t), a Palais Royal egyike a legdivatosabb színházaknak, s hogyha Molière igazgató úr újabb darabjai a szó szoros értelmében botrányosak is, a régiék még mindig megtöltik a nézőteret. Aztán ha nincs Molièredarab, van más. Az ősz Corneille és az ifjú Racine a szerzői.

"A királyi társulata" lettek.

Augusztusban megszületett a kislánya. Mintha ráragyogna végre a boldogság és megelégedettség csillaga.

-- Boldog vagy, kedves? -- kérdezi Armande, és az anyák réveteg mosolyával ringatja a kicsit. -- Ugye, most már boldog vagy? Nekem se jó ám, ha mindig gyűlölködsz a világra. Lauzun márki járt itt a napokban, ismered őt, nagyon művelt ember, és neked nagy tisztelő. Azt mondta, ott hibázod el a dolgot, hogy örökösen csak magadról írsz minden darabot, izléstelen dolog, nem? Örökösen megsértődsz, gyűlölöd az embereket, és mert más módod nincs, hát a színpadról fröcskölöd be sárral a jóakaróidat.

-- Armande!

-- Megbántottalak? Jaj, hát már megint megbántottalak?

-- Hallgass, Armande! Ennek a parányi kis léleknek az ártatlanságára kérlek, hallgass. Nem akarlak meggyűlölni, nem, nem.

226

Az asszony száját biggyesztve, keserűen nézett maga elé. A vállát vonogatta.

-- Tudom... -- szólalt meg nagy sokára --, tudom, mit felelsz majd. Hogy azck a bűnök, amelyeket ostorozol, azok az ostobaságok, amelyeket kinevettetsz, megvannak a te sérelmeid nélkül is ... Ej, beteg vagy, Jean, az a bajod. Miért kínlódsz? Ma is itt járt Mauvillain doktor. Ő valóban rendes ember, nem afféle kuruzsló, akiktől úgy félsz. Azt mondta, nem szükséges eret vágni, ha nem akarod, pedig az érvágást tartják ma a legjobb gyógymódnak, és a legelőkelőbb dámák is naponta eret vágatnak magukon, csak hogy megőrizték bőrük hamvasságát.. * Nézd, Jean, mosolyog! ... Ilyen pici, és már mosolyog!

Armande figyelme egyik pillanatról a másikra a kisleánykára terelődött -- s talán jó is, hogy nem folytatták az áldatlan társalgást.

Broussin gróf szalonjában összehajolt két festett arcú dáma:

-- Ne légy türelmetlen, drágám. Rögtön megszólal, és akkor... ó, kimondhatatlan, milyen szellemes, könnyed társalgó.

-- Megvan minden darabjának kiadása. Bevallom, naponta olvasgatom.

-- A párbeszédei egyenesen elragadóak. És hallom Boileau-tól, hogy előszóban még szellemesebb. Azért

* Ebben az időben "művészetté", valóságos mániává nőtt az érvágás. Csodaszernek tartották. Olvashatjuk, hogy a test legkülönbözőbb helyein is vágtak eret, pl. szépészeti szempontból -- az orron is

>-□

227

is hívtuk meg, mert kedveskedni akartunk a vendégeknek.

-- Ez igazán fejedelmi szórakozás lesz. És Boileau-t is meghívni, magas műveltségre vall. Imént felolvasott *Szatírája* igazán felejthetetlen alkotás, bár nem nagyon figyeltem oda, mert egyre csak Molière szavaira várok.

-- Türelem, drágám. Mindjárt megszólal. Figyeld csak, senki se mozdul, senki se kezd hosszadalmasabb társalgásba, mindenki arra vár, hogy Molière szelleme szikrázzék a mai napon. Milyen nagyszerű multság lesz...

-- Nem látom a társulatát.

-- Nem színielőadásra hívtuk, drágám. Hanem hogy ő maga csillogtassa szellemét.

A szalon, amelyben tapintatos, halk zszibongással társalgott az előkelő vendégsereg, most hirtelen elhallgatott. Mintha csak varázsütésre történt volna, egyszerre hagytak félbe minden mondatot, és a szemek leplezetlen érdeklődéssel fordultak az egyik sarokasztal felé, ahol a ház urának, Broussin grófnak társaságában ült a félelmetes hírű kritikus: Boileau, és mellettük szerényen, hallgatagon kuporgott -- a Palais Royal igazgatója.

Most szája elé kapta kezét, néhányat köhintett -- de továbbra is hallgatott.

-- Türelem, drágám, mindjárt megszólal. Jaj, csoda multság lesz!

A terem másik végében is Molière-ről társalogtak. Egy idősebb hölgy legyezőjével megérintette Robinetnak, a divatos verses hírmondók költőjének karját.

-- Azt hiszem, házigazdánk alaposan kiábrándul most Molière-bol.

Robinet azonban nem vette észre a leplezetlen plety-

228

kálási szándékot. Töretlen csodálattal bámulta Molière-t. Az idős hölgy nem hagyta annyiban a dolgot:

-- Talán azért olyan szótlan a komédiásunk, mert nyomja valami a lelkét. Esetleg valaki, nemde, kedves Robinet?

-- O, igen, azt mesélik, fiatal felesége Guiche grófját tünteti ki szerelmével

-- Ő maga pedig azon bánkódik, miért nem fia született.

-- Fia gyanánt szereti, talán örökbe is fogadja a gyermekszínészt, a búbajos Baront. Azt mondják, a gyerek hallatlanul tehetséges, művelt, és megnyerő modorú. Ó, pardon ...

A pillanatnyi elhallgatás azonban megint csak hiábavaló volt. A szalon vendégserege már kínosan feszengett. A ház urának égett a füle, és a háziasszony ezerszer megbánta már, hogy annyira rajongott és rajong Molière művészetéért.

-- Scudéry kisasszony elárulta nekem, milyen mamiasz fiúcska volt hajdanában ez a Molière -- súgta a mellette álló hölgynek. -- Persze úgy mondta, hogy ő csak Rambouillet márkinétól hallotta. De hát jól tudjuk, hogy még gyermekkorától ismerte a Poquelin fiút.

-- Ne izgasd fel magad, drágám. Előbb-utóbb megszólal, meglásd. Sápadt arcával, mély tűzű szemével úgy vizsgálgatja társaságunkat, mintha csak keresne valakit.

-- Uram Jézus, talán most válogatja közülünk legközelebbi darabjának figuráit! A nevetséges márkikát és márkinékat. Az ostoba kényeskedőket, a képmutató Tartuffe-öket, a gonosz szülőket...

-- És saját magáról írván..., a féltékeny, öreg férjeket, hahaha!

229

A szalon egyik sarkában most már gátlástalanul folyt a pletykázás.

-- Meséljen még, kedves Robinet!

-- Mint tudjuk, Baron, a fiatal színész, Raisinnek, a troyes-beli orgonistának gyermektársulatával jött Párizsba. Az innen-onnan összeszedett gyermekek nagy sikert arattak a St. Germain-i vásáron. Raisin nem vonakodott a mutványosságtól sem. Egy csodálatos spinétet mutogatott, amely önmagától játszik. S valóban, parancssóra a spinét muzsikálni kezdett... Nos, jó, a társulatot őfelsége a kastélyba hívatta, még azon a délelőttön. Becipelték a spinétet őfelsége szobájába, betódult az udvari nép. A gyermektársulat kis színészei énekeltek, szavaltak, kis jeleneteket játszottak, végül sarabande-ot táncoltak. Aztán megszólalt a csodálatos spinét is. Kissé fáradtan szólt ugyan, néha hamis hangokat fogott, de hát egy ilyen csodálatos óraműtől, amely pusztá bemondásra változtatja a játszandó dallamokat, ennyi is elég. Ám egyszerre csak mindenkiben meghűlt a vér. A varázslatos zeneszerszámból halk nyöszörgés hallatszott. Raisin nagy hangon új zeneszámot parancsolt, ám a nyöszörgés nem halkult. Ekkor őfelsége megparancsolta, hogy azonnal nyissák fel a spinétet. Hát uramfia, egy síró-rívó kisfiúcskát húztak ki abból, aki már-már félhalott volt a félelemtől meg az éhségtől, hiszen hajnal óta nem ehetett.

-- Ez a kisgyermek volna Báron?

-- Nem, nem. Báron egy ügyvéd fia, a spinétben játszó fiúcska ellenben Raisin saját gyermeke volt, egyébként valóságos csodagyerek, zenei lángész. Mindezt csak azért mondtam el, hogy megvilágítsam, hogyan is került Baron Molière-hcz. Raisin gyermektársulatát

230

ugyanis őfelsége felfogadta, és fiának ajándékozta. Monsieur le Dauphin Társulata lett a címük, és azontúl rendszeresen részt vettek az udvar előadásain. Baront onnan csalogatta át Molière.

-- Értem ...

-- Csakhogy Armande kisasszony, a költő felesége féltékeny a fiúra, akit a költő megcsalt szívének minden szeretetével elhalmoz.

Most végleg elhallgatott a szalon zsidongása, mert a gróf, megelégtelve Molière konok hallgatását, egyszerűen megkérdezte:

-- Ügy hallottuk, a *Don Juani* ért támadások miatt zárta be egy időre színházát.

-- Nem, nem -- mosolygott Molière. -- A gyász bennünket is kötelezett.* Ráadásul betegeskedtem.

-- Ohó, az orvosok! Kínos lehetett. Hiszen még szeptemberben láttuk *A szerelem mint orvos* című komédiáját. Hahaha, akkor mindenki az orvosokon nevetett . . .

-- Mi tagadás, azt vártam, megbosszulják magukat. De csupán hajdani szállásadóm és felesége volt felháborodva. Otthagyták az előadást, ami nagy szó, mert sohasem fizettek a jegyért.

-- Igen . . . érdekes ...

A gróf zavartan hallgatott. És zavart csendesség ült a termen is. Az előkelő hölgyek és urak csalódottan bámultak maguk elé. Molière, a király kedvenc vígjátékírója, a szellemes szindarabok költője csendes szemlélődő, semmitmondó embernek bizonyult. Csaló-

-- Ebben az időben halt meg a király édesanyja, Ausztriai Anna

dottak voltak, mert sokan látták Molière-t a színpadon. A királyi udvarban is, a kastélyok színháztermeiben is, s olyankor a költő valóban szellemes, meggyerő, sőt lehenyerlően könnyed modorú volt. Vibrált körülötte minden, valahányszor a színpadra lépett. Akár monológot szavalt, akár valamelyik darabjában bohóckodott, mindig ellenállhatatlan hatást váltott ki. Nagy színész volt, nagy költő -- s most mégis csalódást okoz vendéglátóinak.

Vagy talán csak azoknak, akik a művészetet valamiféle magamutogatásnak, legbelső titkok szemérmetlen feltárásának tartják.

Összevillant Molière szeme Boileau-éval. Értették egymást.

-- Gróf úr, ha a nemes társaságot nem untatnám vele, felolvasnám egyik új színdarabomat. Címe: *Embergyűlölő*. Persze csak akkor, hogyha ...

-- Ohó, kedves Molière..., hát hogy is kérdezhet ilyet? Hiszen arra várunk már órák óta, hogy halljunk öntől valamit.

A társaságon örömteli izgalom futott végig. Percek alatt szoros gyűrű vette körül a költőt. Csak a háziasszony barátnője nem sietett előre, sőt egy pillanatra visszahúzta Broussin grófnét:

-- Látod, szívem, végre megszólal. S bizonyára nagyon szellemeseket fog mondani mindnyájunk szórakoztatására. De hát nem furcsa, hogy csak akkor hajlandó szellemes lenni, és egyáltalán megszólalni, ha a művészetén keresztül beszélhet? Különbön szóra sem méltat bennünket.

-- O, kedvesem -- a háziasszony kissé elpirult --, nagyon jól van ez így. Ha nem a művészetén keresztül szólna, én magam se tartanám őt szóra érdemesnek.

Utóvégre közrendű ivadék. De hallgassuk csak az *Embergyűlölőt*.

Alceste, a talpig becsületes és mindenben egyenességre, becsületességre törekvő nemesúr végleg megalégtelte a társadalom teméntelen aljasságát, képmutatását, azokat a "kisdudát játékokat", amelyekkel a környezetében élők egymás becsületére törnek, jóllehet szemtől szembe hízelkedve dicsérgetik a másik jellemét, tehetségét, nagyszerűségét. Jó barátjának, Philinte-nek önti ki szívét, és szavaiból a méltó és igazságos harag csendül:

ALCESTE:

bem bírom e gyáva modort, ezt, amiben ti. Te s a többi uracs, szoktatok enyelégni; Lelkem gyűlölni és megvetni tudja csak E bókabajnokokai s vonaglásaikat, E sok léha, nyájias majmát az ölelésnek, E lekötelező, szócséplő, lietyke népet. Mely a hajlongásban világversenyre kél, S nyeglét és derekat egyformának ítél.

Értékelés mindig érdemeken alapszik S ki mindenkit becsül, nem tud becsülni senkit. Mivelhogy nyakig ülsz korunk bűneiben. Az isteniád I Sehoggy sem lehetsz a hívem ...

Philinte azonban igyekszik csitítani felhevült barátját. A hízelkedés, sima modor nem mindig rosszindulatból fakad, úgymond, néha a tapintat kívánja meg, hogy embertársainkkal elnézőek legyünk. Ám Alcestében valahol mélyebben égnek a düh lángjai.

A L C E S T E :

Szemem ég: udvari s itt a városi népnek Nincs figurája, mely ne iorralná epémet; Rögtön rosszkedvű és boldogtalan vagyok, Látván, emberek közt mi s milyen a kapocs. Gyáva hízelkedés, csalás, önérdék, álnok Képmutatás minden, amibe csak belátok; Nem bírom, őrzőngök; s dühöm csak egyre hajjt: Vesszőzni nyíltan az egész emberi tájt.

Philinte ki is mondja, s valóban úgy van: kettőjük vitája valahogy a *Férjek iskolájának*

vitatkozására emlékeztet Sganarelle és Ariste között. Csakhogy Alceste nem öreg, és nem is a maradi erkölcsök nevében háborog. Ő nem a múlt nevében, hanem a jövő érdekében bctránkozik meg kortársain. Philinte hiába magyarázgatja neki:

FHILINTE :

Ne izgassanak úgy erkölcsök és szokások S értsük meg egy kicsit az emberi világot: Ne sújtsa iolytor> ily emelkedett szigor. Hiba is érdemel elnézést valahol.

Jobb, ha meghajlunk a kor előtt szép simán; Páratlan örület, mikor, erényt szavalva. Világmegváltóként kontárkodik a balga.

□ * □

Én annak veszem az embereket, amik; Tanulom túrni, hogy csak tegyék azt, amit; S hiszem: közönyömet trón és város, a népek Tartják olyan bölcsnek, mint a te nagy epédet.

234

Philinte nem is hiszi, hogy Alceste képes volna következetesen kitartani világmegváltó, erkölcsöket ostorozó elvei mellett. Hiszen máris elébük perdül Oronte, a műkedvelő költő, s mint a *Tolakodókban*, itt is tüstént legújabb szerzeményét kívánja felolvasni. Persze előbb kéretné magát, mézesmázos biztatásra vár, Alceste azonban nem nagyon biztatja. Nos, Oronte nem az a fajta, akit a közöny letör: könyörtelenül felolvassa versét, és várja a dicséretet.

Mi tagadás, Alceste-ben is dulakodik az illem simasága a kemény szókimondással. Egy ideig kerülgeti Oronte-ot, mint macska a forró kását. És dühöng Philinte-en, aki odaadóan hallgatja a költeményt:

CRONTE (szaval):

Hogyha örök várakozásban

Kell egyre szítanom a vágyam.

Az a halál előlege.

Philis kegyét kívánni szünök;

Már minden reménytől ürülök.

Olyan sok remény tölt tele .. . PHILINTE :

Mily csinos csattanó! érző mégis ióléayes! ALCESTE (halkan):

Csattanj szét te magad! Csattanj orrodra s erezz! Erezd, hogy betörök, te, méregkeverő!

S amikor végre nyilatkoznia kell, könyörtelenül kimondja az igazságot Oronte előtt:

ALCESTE:

A cifra stílus, mit úgy dicsőítenek. Elhagy minden igaz és való jelleget;

235

Szavak játéka itt s festett érzése minden, A természetnek ily aüiektált hangja nincsen. Századunk e romlott ízlése megriaszt; Atyáinké jobb volt, bár még majdnem paraszt, S szórhatják másra az elismerést marékka, Nekem több -- elmondom! -- e kurta, régi népdal:

Szólna Henrik, a király:

Párizst adom néked. De cseréért csere jár.

Add a szeretődöt, Szólnék: Henrik, jó király,

A nagy Párizs túl kis ár, Túl kis ár megkapni, hej.

Az én szeretőmet!

A szókimondásnak megvan az ára. Oronte dühtől fuldokolva a becsületbíróásra rohan, miközben Alceste tovább vitatkozik -- most már szerelmesével. Mert Alceste szerelmes, és egy olyan nőbe, aki a társadalom minden rossz tulajdonságával ékes. Célimène kacér, gúnyos, intrikálni szeret, és igen jól érzi magát abban a főúri társaságban, amelytől Alceste undorodik. Ő nem az a fajta, akit a szerelem elvakít. Látja a világ csúfságait, és kétségbeesetten igyekszik rávezetni szerelmesét is arra, hogy a való értékeket keresse hódolóiban.

ALCESTE (Klitanderről, az egyik hódolóról szólva) : *Tán a hosszú köröm, mit kisujján visel. Elismeréssel önt talán az tölti el? S mint a piperkőc-nép, tán a szőke paróka Tünetényének lett ön is kész hódolója? Széles csipkeíodra nyerte meg a kegyét? Szalag-tömkelege tán a nagyszerűség?*

236

CÉLIMÈNE:

Mily igaztalanul gyanúsítja! Felejtí,

Hogy mért érdekein őt oly vigyázva kezelni?

S hogy pörömben -- tudja, mennyit íogadkozikl -

Hozzám hangolliatja mind a barátait?

Vigasztaló talán, hogy Célimène érdekből szíves hódolóihoz? Hogy "válogatatlan járhatja bolondját" velük? Hiszen ki biztosítja Alceste-et arról, hogy övele nem ugyanígy járhatja a bolondját? Azt mondják, a szerelem vakká teszi az embert; Alceste azonban még élesebben látja Célimène minden hibáját, s meg akarja változtatni a fiatal özvegyet. Minden együttlétük veszekedésbe fullad...

Amikor pedig Célimène-nél összejön az előkelő társaság, Alceste undorodva hallgatja, hogyan szapulják, gúnyolják távollevő barátaikat. S nemcsak az ő jelenlétében, nemcsak az ő kedvéért. Alceste távoztával is folytatják a diskurzust, amelyben legenyhébb ítélet, ha valakit -- képmutatónak kiáltanak ki.

Alceste már-már szinte beletébolnyodik a megbotránkozásba. Amerre csak néz, aljasságot, képmutatást, emberi gyarlóságot észlel. S mert ereje nincs a változtatásra, csak dül-fül, és szinte mániákusan magamagát teszi a gonosz világ mártírjává. Egy pörét, amelyben mellette szól az igazság, elveszíti, de ő belenyugszik -- hiszen, lám csak, ez is a világ aljasságának példája.

S van bátorsága még azt is kimondani, hogy a teméntelen gonoszságot, irigységet, képmutatást -- a központi hatalom okozta.

237

ALCESTE:

Másfelé, persze, az ember sehol se kap Rangot, támogatást: azt csak az udvar ad; Viszont, ezeket az előnyöket veszítve. Nem sanyarog buta szerepekben a szíve: Nem kell ezer kmisz kis fricskát túrnie, Kém kell hajbókolni X úr verseire Y hölgy körül temjénárként lebegni S telivér markunk szellemét elviselni.

Alceste-et végül is eléri a vég. "Jóakarói" kezébe juttatják Célimène-nek egy levelét, amelyben hódolóit gúnyolja elevenbe vágó szellemességgel -- és őt sem hagyja ki a sorból. Alceste tehát egy sorsra jut Célimène többi hódolójával, akik a levelet olvasván, bizonyosságot és elégtételt követelnek. Felháborodva hallgatják nem éppen dicsérő jellemzéseiket, és haragjukban faképnél hagyják a fiatal özvegyet.

Egyedül Alceste szánja meg, szerelmében magához akarja emelni, arra ösztökéli, hogy hagyja ott a nagyvilági, hazug életet, és legyen a felesége. Célimène-t azonban továbbra is csalogatják az udvaronci élet vigasságai és intrikái. Alceste végérvényesen magára marad.

ALCESTE:

Én, kit minden megmart s mindenki elárult, Megyek az örvényből, e dicső büntanyáról, S keresek a földön valami zug helyet. Ahol még szabadon élhet a becsület.

238

Nemcsak Broussin grófnál olvasta fel új színdarabját Molière. Eljátszották az udvarban is meg a Palais Royalban is. A főúri közönség vígjátékot várt -- és csalódott.

-- Mosolyogni lehet rajta, nevetni nem -- mondogatták.

És megint és megint, mint már annyiszor, megindul az aljas hírharangok munkája. Az *Embergyülölőn* -- mivel nem volt átütő sikere -- sem az erénycsöszök, sem az álhazafiak nem botránkoztak meg annyira, mint előző munkáin, ám tudni vélte mindenki, hogy Molière igazgató úr túl ifjú felesége ugyancsak hadilábon áll a hitvesi hűséggel, és ő -- mint mindig, hohó, mint mindig! -- most is saját keserveit tárta a nagyvilág elé. Alceste is, Phiiinte is ő maga volna: az egyik háborgó színdarabírói mivolta, a másik nyájasabb udvaronc énje.

-- Írtam én boldog ifjú szerelmesekről is. Azt mondják, igen szépen írtam róluk -- panasolta ezekben a napokban Boileau-nak --, mégis sohasem hallottam arról, hogy íme, Molière a saját boldogságát tárja a világ elé... Örökösen csak azt duruzsolják, személyes bánataimmal iliegetem magamat a közönség előtt.

-- Saját fegyvereddel fordulnak ellened. Nem titkolod, hogy a valóságot írod, s hogy róluk veszed a mintát. Nos, ha a valóságot írod, gondolják, kell hogy te magad is benne szerepelj.

Ha csak töredékéig igaz, hogy saját magáról írt a színdarabjaiban -- azért a valóság nagyobb színjátékából, akarva-akaratlan, ugyancsak kivette a részét.

Szüntelen kemény munka a színházban, iszonyú önuralmat kívánó udvaroncmosolyok az udvarban, s végül az alkotás testet-lelket emésztő láza ...

239

Mindezt romladozó egészséggel.

Mindezt valóban dúló családi viharok közepette.

Fogadott fia, a tizenhárom éves Báron, akiből később Franciaország legnagyobb színésze lesz, most még a sihederek értetlen, talán kissé nyegle módján csetlikbotlik a színpalak mögött. A színészek elnéző figyelemmel oktatgatják, mert észreveszik benne a tehetséget, s mert tudják, a fiacskáját elveszített Molière apai szeretettel támogatja a fiút.

Armande nem állhatja Baront. Ég az arca a dühtől, ha csak messziről látja. Ha Molière szót vált a fiúval, Armande-nak napokig szavát sem lehet venni.

-- Gyülölöm ezt a kölyköt! Pimasz, ostoba kamasz. Élősködik a nyakunkon, ahelyett, hogy a társulatával járná a világot. Te pedig elolvadsz a boldogságtól, valahányszor meglátod.

-- Báron nagyon tehetséges. És különösen jól szaval.

-- Nagyon rosszul szaval. Mutál a hangja, és néha károg, mint a varjú.

-- A közönségnek tetszik. Szép fiú, és még szebb férfi lesz belőle. Nem vetted észre, hogy valahányszor megjelenik a színen, hogy felcsillan a lányok és az asszonyok szeme?

-- Nem érdekel.

-- Nem érdekelnek a csinos fiatal emberek, Armande? -- Molière hangjában megbocsátó gúny cseng.

-- Hogyan?

Armande nem érti a tréfát. Talán azért, mert valóban rossz a lelkiismerete. Talán mert ő is emésztődik férjének pokoli életében.

-- Nem tehetek róla -- kiáltja zokogva --, nem tehetek róla, hogy csak lányod született! Ezt a

kamaszt pedig utálok. Miért nem hagytad Raisin társulatában?

240

Mit keres a felnőtt színházban? Szerelmes fiatal emberek szerepében. Örültség!

-- Hja, kis Armande, társulatunkban már a derék és szorgalmas La Grange is megöregszik lassanként.

-- Debré-né különösen! -- csattan fel Armande hangja, és egyszeriben szúrós szemmel néz az urára.

S mert éppen oly konok, önfejű csitri maradt asszony korára is, amilyen hajdanában volt, a mérgét tovább gyűjti, és ez a mérge egyszerre csak egy kiadós pofonban csattan -- Báron arcán. Próbák közben történt a dolog, és senki sem tudta, hogyan kezdődött. Udvari szereplésre készültek éppen, Molière szokott heves ségével magyarázott: rendezte az új látványosságot, és Torellivel, a híres színpadi gépésszel tárgyalt a balettvígjáték egyes jeleneteiről -- amikor a Palais Royal üres termében hirtelen rohanó léptek adták tudtul a világnak, hogy Armande kisasszony milyen féltékeny férje szeretetére.

Molière látta a pofont, látta, amint Báron vérvörösre gyúlt arccal elrohant, és felháborodva ugrott felesége elé:

-- Mire volt jó ez a pofon? Ez a szegény gyerek amúgy is kimerült. Hatszáz sor verset kell betanulnia ...

Armande hallgatott. Az ő arca is vörös volt, a szeme könnybe lábadt, de szokásától eltérően most hallgatott. Bántotta a lelkiismeret: most valóban túlmélt a határon, és attól félt, ha férje csakugyan megharagszik -- végképp elhidegülnek egymástól.

Báron visszament előbbi gazdájához, s a gyermektársulattal a vidéket járta.

-- Menj utána, és hívd vissza! -- könyörgött Molière előbb La Grange-nak majd Chapelle-nek, újabb és ré-

16 Rónaszegi

24!

gibb jó barátoknak, de hiába volt minden. A tizenhárom éves kamasz fájdalmas tekintettel elolvasta nevelőapjának minden levelét, majd csókjait és ölelését küldte, de nem tért haza.

Molière-t ismét ágyának döntötték lázas rohamai. Mauvillain doktor aggodalmasan csóválta a fejét, valahányszor meglátogatta.

-- Miért nem szedi az orvosságaimat?

-- Egy orvosságom volna nekem..., de ne higgye, hogy a halál.

-- Az még messze van, Molière úr. De tudom, mire gondol. Nyugodt élet szerető szívek körében. Bizony fölírhatnám ezt is, csak hogy erre nincs patika. Ezt a gyógyszert magának kell kikevernie.

-- A fiú nem jön vissza. Ki tudja, talán sohasem jön vissza. Pedig úgy szerettem, mintha a saját gyermekem volna. S mindezt egy pofon miatt. De hiába faggatom Armande-ot, csak annyit mond, a gyerek megsértette őt. Hogy mivel, azt már nem árulja el.

A doktor együttérzően bólogatott. Molière hirtelen másról kezdett beszélni:

-- Az *Embergyűlölőnek* nem volt akkora sikere, mint vártam. *Pedig életem iömművének tartom. Jobbat nem írtam, és nem is tudok jobbat írni.* És most már minden fáraszt.

-- Tudom. Legfőképpen az, hogy nézői folyton a magánéletét kutatgatják a darabjaiban. Alceste-ben önre ismertek, Célimène-ben a feleségére. Ezek szerint a *Botcsinálta doktort* rólam írta volna, ami nem áll, mert tudom, hogy... a kollégáimról mintázta.

Ezen nagyot nevettek. Jólesett a nevetés a betegnek. Úgy látszik, a doktor azt vallotta, jobb

gyógyszer a nevetés, mint az érvágás.

242

-- Nyugodjék meg, Molière úr. A színdarabjaiban bízzék. Ha az orvosokról ír, egész Párizs rajtunk nevet. Ha a képmutatókról, az álszentekről, ostoba márkikról vagy kéjenc vén polgárokról ír, egész Párizs tudja, kiken nevéssen.

-- Igen... -- suttogta Molière. -- A köznép mindig tudja.

-- A többivel pedig ne törődjék.

Kellett törődnie ...

Sokszor azt hitte, valójában a Túrív/fe-harcban betegedett meg. A nagy titkot, hogy ő egyedül a köznép véleményére kíváncsi, ellenségei is tudták. Ezért húzódott már évek óta a *Tartuffe* nyilvános bemutatásának ügye.

Közben megszületett az *Embergyűlölő*, s mert annak nem volt nagy sikere, egy pompás kasszadarab: a *Botcsinálta doktor*. A kettőt együtt játszatta a Palais Royalban, így akarta kierőszoakolni keserű vígjátékának sikerét.

Közben rendre születtek a látványos bemutatók: a királyi udvarban annyira kedvelt balettvígjátékok.

Ha ideje engedte, vagy a betegség kényszerítette sebzett vadként visszavonult a világtól. Auteuilben bérelt egy kis házat, annak földszintjét lakta. A kertben kapálgat. S valahányszor nap süti arcát, hús szél simogatja homlokát, egyszeriben könnyebben esik a lélegzés is: fiatalkorának, vándorszínészetének szabad, vidám érzései feszítik a mellét.

Csúnya rohamai idején Mauvillain doktor egész sereg orvosságot írt fel, és ráadásul tejkúrát ajánlott. Molière csak ezt az egyetlen tartotta meg. Akárcsak

16*

243

művészetében, testének ápolásában is a természetesség és a természet híve maradt.

Azt a bizonyos receptet azonban mégsem tudta kikeverni.

Nyugalmas élet szerető szívek körében.

Feleségével jó ideje elhidegültek egymástól. A kölcsönös bizalom és megértés különben sem fejlődött közöttük úgy, mint Macieleine-nel, de amióta Báron elhagyta őket, Armande körül szinte megfagyott a levegő.

A szép fiatal színésznő csak nagyon ritkán kereste fel urát az auteuili magányában.

Annál többet látogatták a barátok. S olyankor az asztalon borosfiaskó is állt a tejesköcsög mellett.

Leggyakrabban Chappelle, a régi cimpora látogatta meg. S ő minden alkalommal ezzel a két kérdéssel fogadta :

-- Mit tudsz Baranról? Mit tudsz a *Tartuffe-roi*"? Es a válasz minden alkalommal ugyanaz:

-- Ej, minden a régi? Mikor unod meg már? Chappelle, aki világéletében jóra való, ám könnyelmű ember volt, nem tudta sehogy sem megérteni, hogyan emésztődhet a lélek ilyen □ apróságokon".

-- Elhiszem, barátom, szeretted azt a fiút, hiszen neked csak leánykád van ... De hát miért bánt ennyire a dolog? Armande pofon ütötte .... biztosan megvolt rá az oka.

-- Nem volt rá oka! -- A magas ember hajlott háta most mintha még jobban megtörne. -- Nem volt rá oka!

-- Honnan tudod?

Molière szeme bizonytalanul repdesett.

-- Sehonnan ... csak érzem.

244

Chapelle legyintett. Olyan volt ez a legyintés s hozzá szemének villogása, hogy a rég eltűnt gyermekéveket, a kollégiumi időket idézte.

-- A te híres megérzéseid!

Ám a költő mélyen zengő hangja, amelyet már a tüdőbaj gégét csavaró, kínzó köhécselése tör meg időnként, egyszerre hallatlan bizonyossággal szól:

-- Megérzéseim... hidd el, barátom, ez a falusi magány sok mindenre jó. Estéknként itt ülök a kertben, nézem a leszálló alkonyt, hallgatom a madarak korán elhaló csivitelését, nézem a nagy szárnyú alkonyi pillék ideges röppenését, és közben kitisztulnak fejemben a zürzavaros párizsi képek. A napokban itt járt La Grange, aki helyettesem gyanánt vezeti a színházat. Ő is aggódalmasan figyelmeztetett: ne zaklassam őfelségét mindenféle beadványokkal, kérelmekkel a *Tartuile*-öt illetően. A király hallani se akar a nyilvános bemutatóról, jóllehet elismeréssel szolt, tetszett neki a darab.

Chapelle bólintott:

-- Es mindenki ismeri. Alig van főúri ház Párizsban és vidéken, ahol el ne játszottatok volna.

-- Nem ismeri mindenki -- rázta a fejét Molière. A kofák még nem ismerik, a mesterek, katonák, cselédek, az utca népe még nem ismeri...

Ittak. Chapelle felhajtotta a borát, Molière a pohárka tejet. Nevettek rajta.

-- Akár hiszed, akár nem, itt Auteuilben jöttem rá, hogy a Tczríwffe-harcban nem én csatázom..., rajtam tipornak, akik itt viaskodnak. A király betiltotta a darabot, mert ezzel is kedveskedni akart mindazoknak, akiknek hatalmára és fegyvereire számított. A spanyolok ellen vonult Flandriába . .

245

-- Az örökösödés miatt.*

-- Ügy van. És most már biztos vagyok benne, hogy ha meglesz a győzelem, őfelsége egyetlen szavával engedélyezi majd a bemutatót.

-- Ezek a te híres megérzéseid! Ámbár van valami alapja, hiszen tudjuk, hogy királyunk kegyes és nagylelkű ember.

-- Kicsinyes, hiú és ostoba -- suttogta maga elé Molière, és egyszeriben valami végtelen fájdalom, valami kínos, keserves undorkodás ült ki az arcára. -- Ó, ezek az átkozott hízelkedések ! Belepusztulnék, ha legalább a színpadon nem vágthatnám szemükbe az igazságot.

Talán a bor tette, talán az alkonyi csendesség. Chapelle is elkomolyodott.

-- Kisdíákok voltunk -- dörmögte --, akkor is kimondtad: ronda taknyos a herceg is... Hanem a darabjaidban, Jean, a darabjaidban nem bántod sohasem a királyt. Pedig nem csodálkoznék rajta, mert rebellis szív szorult beléd. Ám dicshimnuszokat zengesz a királyról. Te vagy őfelsége irigyelt vígjátékíróia.. , és most mégis ... Nem értelek.

-- Franciaország királya: egyeduralkodó. Bölcs és áldásos dolog, hogy ilyen királya van Franciaországnak, különben szétmarcangolnák a főurak falkái. De az egyeduralkodó mégsem a derék, jóra való embereket gyűjti maga köré ..., hízelkedők, törtető, alamuszi képmutatók bandája veszi körül. S ő tudja ezt. Ha azokat ostromozom, akiket ő hozott létre ...

* A Németalföld spanyol uralom alatt állt. A spanyol erők tehát délről is, északról is veszélyeztették Franciaországot. XIV. Lajos azon a címen számolta fel ezeket az északi spanyol várakat, hogy azok feleségének örökségei, s ezért igényt tart rájuk

-- Értem -- mondta rekedten Chappelle. Felemelte a poharát, és sokáig nézte a sárgán tükröző bort. -- Sajnálak, cimbora. Mert meglesz a győzelem, és meglesz az engedély is, de nem a művészetednek köszönheted.

Ez volt *a* legborzasztóbb. Mindennél borzasztóbb. Ez a gondolat sohasem távozott tőle. Akár Párizsban dolgozott, akár Auteuilben pihent, mindig ott kárált fülében a kaján szó: □Nem *a* művészeted kell nekik, s nem a filozófiád. Pletykáznak, hírharang vagy te is, mint a többi, csak addig kellene a darabjaid, amíg egymásra ismernek bennük, vagy magamutogatásnak, önvallomásoknak hiszik, amíg indulataik összecsaphatnak feletted..." -- és hiába ismételtette magában : □Nem a szalonok félművelt tetszelgőinek írok, engem a földszint népe érdekel" -- valami nagy rettegés és nyugtalanság mindig maradt benne.

Most már sehol sem találta helyét.

Most már minden ingerelte. A szerető szó is, a baráti kézszorítás is.

Párizsban dülva-fúlva tépte fel színházi szobájának ajtaját.

-- Miért nincsenek kint a *Don Jüan* plakátjai?! kiabálta.

-- El kell halasztanunk az előadást, öfelsege rövid pihenőre hazatért, és legfelségesebb kívánsága szerint az ön legújabb vígjátékát, a *Szicíliait* kell előadnunk az udvarban. Az előadás éppen arra a napra esne.

-- A plakátok akkor is kinn lehetnének! Nem szabad a közönséget egyszerűen fumigálni! Hányszor mondjam ezt, kérem? Ügy látszik, ha én nem vagyok itthon ...

-- La Grange úrnak rengeteg dolga volt távollétedben. Hidd el, nagyon gondosan járt el mindenben.
-

Armande aggódó nyugtatgatással tette kezét Molière karjára.

-- Ügy látszik, jól megértitek egymást.. ., nagyon is jól megértitek egymást... -- Végignézett a feleségén, és váratlanul a színházban szokásos megszólítással élt:

-- Miért van ennyire kiöltözve, kisasszony? Tudtommal ma este parasztlányt játszik a *Don Jüanban*. Parasztlányok általában nem Öltöznek hercegnői ruhába... Tessék azonnal átöltözni ! Azonnal...

Azok ketten rémülten néznek rá, mert dühtől tájékozva elrohan, s csak akkor csillapodik le, amikor az előadás megkezdődik.

-- Beteg vagy, drágám -- aggodalmaskodik Armande.

-- Többet kellene pihened.

-- Beteg vagyok, beteg vagyok! Most ezt mondjátok, így akartok félreállítani. Azelőtt nem voltam eléggé művelt, majd meg túlságosan természetes volt a művészetem, majd meg... mindig van valami kifogás, csak hogy elhallgattassatok!

Egy alkalommal élő csacsi is szerepelt a színpadon. Molière-nek számárháton kellett volna a színre lépnie. A csacsi azonban meggondolta magát. Előbb indult, mint ahogy kellett volna, s ha Molière meg nem kapaszkodik a színpad egyik tartógerendájába, szégyenszemre magával ragadja.

A kis epizódnak jóízű nevetés lett a vége -- Molière részéről. A barátok azonban csodálkoztak:

-- Most nevensz? Máskor minden apróság sért.. . Most pedig, művész és tekintélyes színingazgató létedre, nem szégyelled ezt a... számárhistoriát. Ami, valljuk be, ahogy sem illett hozzád.

-- O, hogy vigyáznátok a tekintélyemre! Hogy féltitek a művészetemet! Hogy zavar titeket a természetes-

ség. Azt szeretnék, ha mimelném az ihlet örök önkívületét ...

-- Igazságtalan vagy . . .

Ő maga is érzi, hogy túlfeszíti a húrt. Hiszen vannak barátai. Nem is kevesen.

1667-et írtak. Január elején egy víg pásztorjátékot mutattak be az udvarban a királyi udvar előtt. Január végén került sor a *Szicíliai* bemutatójára. A siker valóban nagy. A közhangulat is kedvez a két darabnak. Egy idő óta jól folynak Franciaország dolgai a világban. A spanyol udvar tehetetlenül nézi, hogyan foglalják el németalföldi erősségeit XIV. Lajos király katonái.

-- Kedves Molière, ön ismét remekelt! A *Szicíliai* nagyszerű játék, és az előadás teljesen hibátlan volt.

-- Nincs más vágyunk, mint Felsőged legkegyesebb tetszését elnyerni.

... És nyoma sincs a hangjában, nyoma sincs a szavában a keserű lázongásnak. Sima mosolyú udvaronc ilyenkor, a Napkirály kedvenc vígjátékírója..., a királyi társulat irigyelt igazgatója. Csak a szeme alatt mélyül egy kékes árok. És a tekintete zaklatott.

-- Él is határoztuk, hogy megelégedésünk jeléül egyszerre kétesztendei díjunkt fizetjük ki kincstárunkból különjuttatás gyanánt.

-- Ö, Felsőg!

-- Armande kisasszony és Debrie kisasszony szabadon választhat ruhatárainkból egy-egy öltözéket. Igazán boldogok vagyunk, hogy önnel, kedves Molière, sohasem vall szégyent udvari ünnepségünk . . .

-- Felsőg . . ., bátorkodom az iránt...

-- Tudjuk, a *Tartuffe*... Még nincs itt az ideje, kedves Molière.

Es a király kegyesen int. A pillanatnyi kihallgatásnak vége. Ha most valami hatalmas hang megkérdezné XIV. Lajos királyt, mikor is lesz itt az ideje a *Tartuffe* bemutatásának, bizony 5 sem tudna válaszolni rá. De hát a *látszat* így mégis az, hogy a Napkirály mindenható bölcsességével előre tudja alattvalóinak minden tettét és szándékát irányítani.

EPILÓGUS

VÉGE A KOMÉDIÁNAK

A francia seregek Lille ostromára készültek. A király egészen az ostrom megkezdéséig St. Germain-i kastélyában időzött. Várta és türelmesen meghallgatta a híreket, amelyeket Spanyolországból kapott. A spanyol királyi udvarban teljes volt a fejetlenség. Senki sem várta, hogy XIV. Lajosnak egyszeriben eszébe jutnak a spanyol birodalom távoli erősségei: a németalföldi várak; s hogy azok a felesége örökségét képezik; hogy azokhoz neki jussa van.

S miközben Madridban hosszasan vitáztak a francia királynak adandó válaszon, a francia zászlók egyremásra jelentek meg a spanyol várokon. Mons, Namur, Charleroi, majd Amiens, Tournai, Douai, Cambrai Franciaország északi határán már hosszú idő óta fenyegették az ország biztonságát -- most az örökösödésre való hivatkozással a franciák fővezére, Turenne rövid ostromlások után elfoglalta valamennyit.

A francia királyné kíséretével követte a seregeket, és ünnepi pompával vonult be az elfoglalt városokba. Anyai szeretettel tárta ki karját az "elszakított", ám "visszaszerzett" alattvalók felé, jóllehet éppen annyi köze volt a városokhoz most, mint amennyi spanyol hercegekisasszony korában.

Szép kis komédia volt ez az egész sétatifikáló hadjárat -- a francia seregek jóformán semmi

ellenállásra sem bukkantak --, ám a király komolyan vette, és egy-

253

re-másra készültek a festmények és hősköltmények a Napkirály dicsőséges hadjáratáról.

Ilyen győzelmi hangulatban végre megtörtént annak a másik, igazabb komédiának az engedélyezése is.

1667. augusztus 5-én mutatták be immár másodszor a király és az udvar jelenlétében azt a bizonyos sokat emlegetett, sokat szidott pompás színdarabot -- a *Tartuffe*-öt

Azaz -- nem is *Tartuffe* volt már a címe. Őfelsége kívánságára a szerző néhány enyhítést alkalmazott. A vígjáték címe *Az imposztor* lett, és benne nem papi köntösben, hanem egyszerű polgári ruhában lépett fel a híres képmutató.

Az előadásnak óriási sikere volt.

A darabot mindenki ismerte, sokan -- saját kastélyuk színháztermében -- már nem is egyszer látták. Most mégis az újdonság erejével hatott. S benne Molière szinte félelmetesen gyűlöletes volt. Nem papi köntöst viselt -- kenetteljes, mézesmázos hangja, sanda szemvillanása, rideg kegyetlensége mégis mindenképpen papokra, méghozzá jól ismert papokra emlékeztetett.

Másnap a Napkirály minden kíséretével, katonai pompában elutazott. Lille városához vonult, mert ez veit az egyetlen, ahol komoly ostromra lehetett kilátás. A győzelemben biztos volt, a katonai dicsőségből mégsem akart kimaradni.

Ám alig időzött a haditáborban pár napot, a királyi társulat két színésze jelent meg, és kért mély alázattal, ám rettentő izgalomban kihallgatást. Az egyiket megismerte, La Grange volt, Molière legtehetségesebb színésze és legodaadóbb munkatársa.

A színészek igazgatójuk levelét hozták.

254

-- Ô -- nevetett XIV. Lajos --, már megint egy kérvény! Ez a Molière olyan, mint a pióca. Ugyan mi kívánsága van? Hiszen *A?*, *imposztor* bemutatására és nyilvános játszására megadtuk az engedélyt.

-- Valóban, Felség, ám alighogy legfelsőbb kegyosztónk, kegyelmes királyunk nélkül maradtunk Párizsban, megérkezett Lamoignon legfelsőbb bírósági elnök úr parancsa: *Az imposztor* nyilvános bemutatóját ő a királyi engedély ellenére is betiltja. Es mindez nem elég: a színlapokat letéptette a falakról, és nem fogadta Molière urat kihallgatásra, jöllehet ő többször is megkísérelte a látogatást, így hát nem volt más választásunk, mint hogy Lathorilliére barátommal lóra kaptunk, és Felséged kegyelmes színe elég vágtáztunk. Igazgatónk nagyon elkeseredett, úgy véli, hogy ha a Tartuffe-öknek ily hatalmuk van királyuk ellenében is, öneki semmi dolga többé a színpadon...

A király türelmesen mosolyogva hallgatta végig La Grange szavait. Mosolygott, mert nem értette, miért is kell ennyire komolyan venni Lamoignon intézkedéseit. Legalábbis nem kell elkeseredni miattuk. A bírósági elnöknek bizonyára megvolt a fontos oka, amiért betiltatta a darabot. Igen, igen, majd kivizsgálhatja.

A két színészt aztán bőségesen megvendégelték. Körüljárhattak a táborban, sőt a tűzerekig is elmehettek, akik káromkodva lődözték Lille városát, amiért az ellenállni merészelt a Napkirály hatalmas seregeinek.

-- Molière úr már nagyon várhat bennünket -- dörmögte Lathorilliére, mikor a két színész hazaindult.

-- Csalódni fog... -- La Grange komoran rázta a fejét. -- Ügy örült végre a királyi engedélynek. S hogy a bírósági elnök közbelépett, azt hiszi, a király majd méltó elégtételt ad neki.

255

-- Majd kivizsgálhatja az ügyet. Ha visszatér Párizsba ...

-- Vagyis semmit sem intéztünk.

Lógó orral nyitottak be Molière házának ajtaján.

Molière halottsápadtan ült egy nagy karosszékben. Ilyen sápadtnak még sohasem látták. Magas, szikár alakja most végképpen összeesett. Szája szélén parányi vércsepp csillogott. A keze erőtlenül pihent a karfán.

Armande ült mellette, és riadtan nézte.

Egy fekete ruhás anyóka serénykedett még a szobában. Molière jó öreg szakácsnéja volt, aki elsőként hallotta minden színjátékát.

-- Jó hírt hozunk! -- találta fel magát La Grange, de Armande felemelt új javai csendet kért:

-- Ne zavarjuk. Talán nincs is magánál... Iszonyú vérhányása volt, a doktor már lemondott róla. Azt mondta, küldjék papért. ..., éppen most, amikor Péréfix érsek úr egyházi átok alá vette a *Tartuffe*-öt. Megtiltotta még az olvasását is. Akkor lett rosszul, szegénykém ... -- És Armande örökvidám, szép arca fájdalmasan összerándult. -- Beszéltem anyámmal, kértem, jöjjön, és vigasztalja meg régi barátját. De nem tudom, mi van vele. Csak a fejét rázta, és azt mondta..., az én kötelességem.

-- Rettenetes csapás. Míg mi öfelsége ígéretével siettünk, Párizs érseke, ime, megelőzött.

Megint csak Auteuil gyógyította meg. Chapelle vidám társasága és Armande újra fellobbanó, érett szerelme. És a munka. A jegyzetfüzet újra előkerült, és miközben valahol

256

messze a király győzelmet győzelemre halmozott, elfelejtett pártfogoltja új csatába indult az auteuili kis ház földszinti szobájában: a harsány bohóctréfák új értelmet kaptak, régen volt szindarabok jelenetei, képei elevenedtek meg újra (onnan veszem a jót, ahol találok), és mire az első szeptemberi napok beköszöntöttek, Molière igazgató úr ismét a régi volt: megértő nagy szemével nézett a világba, mosolyogva hallgatta a madárscicsergést -- amely olyan szépen összekeveredett kicsi lányának csacsogásával --. és hogyha barátai vagy ifjú felesége óvatos szót ejtett az egyházi átokról meg a király hallgatásáról, csak legyintett:

-- Várunk. Lesz még ünnep a Louvre-ban, lesz még szükség miránk.

Egy hónap sem telt bele, máris hívták őket.

Az az egyhónapos szünet elegendő volt, hogy a kemény szervezet legyűrje a betegség komolyabb rohamát. Az az egyhónapos szünet -- sztrájk is volt. Mert nemcsak az igazgató maradt távol a Palais Royalból. A színház majd egy hónapra bezárta kapuit. Párizs érsekének egyházi átkát nemcsak a *Tartuffe*-ze, hanem a színművészet szabadságára értette Molière társulata.

-- Ha ön nem játszhat, mi sem játszunk! -- mondták.

-- Nem tagadjuk meg a *Tartuffe*-öt!

Egyedül a szép és kacér Duparcné tagadta meg őket. Már jóval előbb végleg elhagyta a társulatot, és ismét a Burgundi Színházhoz szerződött. Talán megsértődött, hogy annak idején nem kapott a király ruhaajándékából. Talán jobb szerződést ajánlottak neki -- vagy egyszerűen csak szerelembe esett Molière egykori pártfogoltjával és irodalmi neveltjével, a zseniális tragédiaköltő Racine-nal, aki időközben a Burgundi Színház háziköltője lett. Bizony, ez állt legközelebb a valósághoz.

17 Rónaszegi

257

Szeptember végén nyitottak újra. Mégsem a *Tartuffe*-iel, ahogy eltervezték. Végére is királyi társulatának feje maga az uralkodó, aki győzelmei tetőpontján aligha fogja eltérni igazgatójának sértődött hallgatását.

-- Persze, persze, a vizsgálat, amit Lille ostroma közben megígértünk. Hm... -- XIV. Lajos elgondolkozva babrált hatalmas parókájának göndör csigáival. -- Persze, persze. Nos, kedves Molière, január végén a Tuileriákban nagy ünnepség lesz. Valami szépet. ...

-- Felség ..., bátorkodom ... legalázatosabban ... az érsek őminenciája ...

-- Bizzék a királyában.

így hát az *Ember gyűlölővel* nyitottak. A téli hónapokban hatalmas sikerük volt. Elővettek minden játékot, amit csak eddig játszottak. Újra eljátszották a Molière barátjává lett Corneille-nek *Attila* című tragédiáját, amit a bemutatókor, márciusban ugyancsak lanyhán fogadott a közönség. Most mindegy volt, mit játszanak. A nép látni akarta a beteg, sápadt művészt, és nap nap után új pletykákra vágott. A *Tartutier*ről... no meg Armande-ról.

-- Igaz, hogy a kis kamasz Báron Armande kisasszonynak akart volna udvarolni?

-- És igaz-e, hogy Molière már felséges uralkodónkat sem kíméli gyanújától?

-- Ügy igaz. A Tuileriákban előadták legújabb förmedvényét, a Plautust majmoló, no de igencsak elfranciásodott *Amphitryonját* Hiszen tudjuk, a darab arról szól, hogyan teszi a szépet Jupiter Alkménének, Amphitryon feleségének, s végül hogyan talál meghallgatásra, minthogy isteni hatalmából átváltozik, és felveszi a thébai fővezér külalakját.

2₅8

-- Már önmagában pikáns história.

-- S képzelje csak el, ez a Molière úgy írta újra az *Amphitryont*, hogy a thébai fővezér ereje teljében levő, jóvágású katona, aki után felesége szerelmes epekedéssel vágyakozik. Jupiternek tehát ugyancsak igyekeznie kell, ha tökéletes mása gyanánt akar megjelenni az asszony előtt. De hát mi lehetetlen egy istennek? Sőt még féltékeny is az igazi férjre..., bizony tízszeresen pikáns előadás volt az ott a Tuileriákban, mert tudnunk kell, hogy őfelsége kíséretében nemcsak felesége volt jelen, hanem legújabb szeretője is, hm..., akinek férje viszont legalább annyira megtiszteltetésnek veszi a királyi érdeklődést neje iránt, mint ahogy Amphitryon nyugodott bele a jupiteri udvarlásba...

-- Hahaha! No hiszen ... ez grandiózus!... Molière már jótevőjét, a királyt sem kíméli gúnyjától. Képzelem, micsoda botrányba fulladt az előadás.

-- Téved. Óriási siker volt. Igaz, a komédiás már előbb kipróbálta a sikert. Már január 13-án játszották a Palais Royalban.

Óriási siker volt. És ettől kezdve szinte valamennyi műve óriási sikert aratott. És szinte valamennyi műve egy-egy remekmű. A nagy megpróbáltatás után -- a betegség után, mely testét összetörte; a kiátkozás után, mely művészetét gyalázta meg -- most két kézzel ontja halhatatlan kincseit. És nem érdekli, nem bánja többé, akármit beszélnek is a párizsi szalonok léha hírharangjai. Tudja, a hajdani bohóctréfák, farce-ok egészséges leikéből, a nép leikéből fakadtak. Ha azokat most több felvonásos vígjátékká bővíti, és hőseit valóságos, élő emberekké formálja -- a művészet legmagasabb csúcsaira hág. És nem érdekli, nem bánja többé, akármit beszélnek magánéletéről. Jól megértik most egymást Ar-

17*

259

mande-dal, s ha fáj valami, csak az, hogy fogadott fia, Báron még mindig vidéken duzzog ...

1668 júliusában szakadatlan ünnepségek folynak a Párizstól nem messze levő Versailles-ban. Az ottani királyi vadászkastély helyére felépült minden idők legnagyobb és legfényűzőbb királyi kastélya. A parkban, amelyet Le Nôtre kertész terve szerint alakítottak ki nyírott fasorokkal, most egymást érik a vidám lakomák és ünnepségek, a balettjátékok és színelőadások. Párizs népe pedig kocsikon, szekereken, gyalog és lóháton nap nap után kivonul gyönyörködni nagy királyának

páratlan gazdagságában és boldog jólétében. És a király igen kegyes, mert külön színjátékkal kedveskedik kedves népének. A tömeg betódulhat a kastélyba is, és egy könnyű korlát terelővonalát követve átcoszoghat a fényes termeken -- miközben szemtől szembe báméskodhat a fényes ruhájú dámákon és főurakon, sőt bámulhatja királyát is, amint ebédel, vagy kíséretével társalog.

-- Nézd csak, nézd, az ott Turenne, a híres hadvezér!

-- Az meg ott a nagy Condé!

-- Hihi, az a parányi, nyeszlett asszonyka volna a királyné?

-- Ne vihogj, te ostoba, még majd börtönben végzed!

-- Nézd csak, nézd, ott van Colbert, a miniszter. Húha, kemény ember ám az! Polgárivadék. No, nem is nagyon fogadja maga közé a született nemesek tábora. A "noblesse".

-- Nem értem, hiszen szépen elbeszélgetnek vele.

-- Ej, ostoba vagy. Arra a hajlott hátú emberre ráismersz-e?

-- Hogyne ismernék. Az ott Molière, a nagy komé-

260

diás, aki olyan nagyon odamondogat mindig az uraknak. *A kőszobor lakomájában** bizony nem kímélte őket.

-- Te meg leintesz engem, ne mondjam, hogy a királyné nyieszlett asszonyka. Hát miért ne mondhatnám?

-- Pszt! Ostoba! Molière-t szereti a király, és mindent megbocsát neki. Csak azt nem engedi, hogy az istentelen papokról írt komédiáját bemutassa. Mert öfélége igen vallásos ember. És Molière hiába könyörgött még a pápai követ úrnál is.

-- Ma vajon milyen színdarabot ad elő? Sose láthatjuk mi azt.

-- Szamár, hát a komédiáit mind bemutatja a városban is! A papos színdarabot kivéve mindet láthatjuk, amit csak eddig megcsinált. Aztán van olyan darabja, nem is egy, amit előbb játszik a szegény népnek, és csak utána a királynak.

A palota felavatása nagy öröm megnyilvánulása volt: XIV. Lajos a Franche Comté-i győzelmét és az aacheni békekötést ünnepelte. A sétahadjáratnak vége volt, a Napkirály és vele Franciaország tekintélye megerősödött Európában.

Az ünneplésre írt új darabot balettek tarkították, és fülbemászó zene tette "udvarképesé" -- mert máskülönben bohóctréfa volt ez a javából. Eredetijét Molière még pályája kezdetén mutatta be *A féltékeny bohóc* címmel. Most *Dandin György* lett a címe.

A bohócból most gazdag, ám ostoba polgár lett, aki már az első jelenetben keserveit panaszolja:

* *A Don Jüan* másik címe ez

201

DANDIN GYÖRGY :

Haj, fura egy história, ha az ember nemes kisasszonyt vesz feleségül! Jó lecke az én házasságom minden parasztnak, aki a magaszörűek közül feléle kívánczik: úri familiába akar keveredni. Megcsináltam! benne vagyok! Nemesnek, úrnak lenni nem rossz, megvan a jó oldala, az szent; épp csak, hogy annyi a tüskéje, hogy jobb nem dörgölözni hozzá. Alaposan kitanultam a magam kárán, de megismertem fenékig az okját-módját, ahogy az ilyen nemes uraságok magamfajta embert maguk közé vesznek. Igazánból nem is velünk házasodnak össze, hanem csak azzal, ami a ládánk tiában van. Akármennyit apríthattam a tejbe, sütnivalóm is lehetett volna annyi, hogy inkább maradtam volna tisztességes, egyenesszavú parasztnak között, mintsem, hogy olyan asszonyt vegyek,

aki fölülről néz rám, röstellli a nevemet és abban a hiszemben van, hogy akármennyit hoztam is a ládafiában, azt a rangot, hogy a férje legyek, azt nem vehetem meg ...

Dandin felesége. Angyalka -- mi tagadás -- nem erényes teremtés. Ugyancsak lóvá teszi mamiasz férjét, aki hiába panaszkodik az asszony szüleinek, azok a grófi széptevőnek, Klitan dártnak igazat.

A kétségbeesett Dandin végül is ott tiltakozik, ahol először kellett volna szót emelnie. A feleségénél. Angyalka azonban kész a válasszal -- és a válasz olyan, hogy rokonszenvünk egy időre elfordul a megcsúfolt Dandintól. Úgy érezzük, megérdemli a sorsát.

ANGYALKA :

... Kérdezte maga tőlem az esküvő előtt, hogy beleegyezem-e, hogy kell-e maga nekem? Csak apám és anyám véleményére volt kíváncsi, igazság szerint velük házasodott

202

össze, helyesen is teszi, ha a kifogásaival mindig hozzájuk megy panaszra. Én soha egy szóval sem mondtam, hogy legyen az uram, úgy vett el, hogy egy hanggal nem tudakolta, mit szól hozzá a szívem ...

Akárhogy is áll a dolog, megannyi kacagtató jelenet után a darab végén megsajnáljuk Dandint, még ha nevetünk is rajta. Mert az egész komédia nem más, mint egy becsapott ember kétségbeesett nekirugaszkodása, hogy igazának érvényt szerezzen.

De hát jaj annak, aki ellentétbe kerül egy társadalom igaz vagy hamis erkölcsével egyaránt! Dandin akármilyen kelepcét is állít asszonyának, végül ő maga jár pórul. S ha előbb felesége szeretőjétől, most tőle magától kell bocsánatot kérnie. Méghozzá térden állva.

Micsoda kacagtató történet! Dandint egyszerűen kizárták a házából.

És nem tudja senki, a szegény, betegeskedő Madeleine is elfelejtette talán, hogy ennek a darabnak valóságos ember a mintája, akárcsak annak a régi bohóctréfának. A hajdani nagy színészt, az olasz Scaramouche-t valahogy hasonló módon lökte utcára a családja.

Molière Dandin György szerepében óbégat a színpadon -- s közben Fiurelli könnyei járnak "az eszében.

A főúri közönség kaján vigyorral hallgatja az Angyalkát játszó Armande szavait. Párizsban azt mesélik, hogy Armande kisasszony is szívesen veszi a grófi széptevéseket.

Később a Palais Royal egyszerű közönsége is nevet. Dandinén éppúgy, mint Angyalkán és szülein. És fel is háborodik, hogyan alázhatja meg magát ennyire egy becsületes ember .. ., csupán az úrhatnásága miatt.

263

Ez a felháborodás nyugtatja meg a szerzőt. Ezt tartja ő igazi sikernek.

-- Mi a nevetni való ezen? -- háborog az öreg szakácsné, a legendás első kritikus. -- Elég szomorú, hogy becsületes polgárembert a kórságos urakért töri a nyavalya.

Elég szomorú, elég szomorú. Ez az élet elég szomorú. Annyira -- hogy csak nevetni lehet rajta. Mi ez a nevetés? Nemtörődöm nyegleség, gondtalan vidámság talán? Rosszmájú kajánkodás jele talán?

A szorongó aggodalomé.

Armande mosolyog így mostanában őrá. Nem a figyelmét akarja elterelni, sem betegsége fájdalmait enyhíteni. Ő mosolyog így tönkrement, nagybeteg apjára. Nem hazugság ez a nevetés.

Bátorítás.

Olyan világ ez, amikor utcahosszat csúfolják a nyomorékokat még a felnőttek is. Olyan világ ez,

amikor mindennapos a szolgák megbotozása. Chapelle egy napon, az auteuili házból Párizsba kocsizván, borközi szeszélyében arra kényszeríti öreg szolgáját, hogy kiszálljon a kocsiból, és gyalogszerrel kocogjon az úton. Megteheti, joga van hozzá. Meg is botozhatná az öreget . . . , de hát azt nem teszi. Chapelle máskülönbben jó szándékú, humanista lélek, s csak a mámor tette, hogy kivetkőzött addigi mivoltából..

Molière lelke mélyéig feldúlva siet utánuk.

Az öreg szolga arcán könnyek csorognak. Chapelle ordít a kocsiban.

-- Mit kellett megéernem, jó uram! -- jajong az öreg. -- Már apám is ott ülhetett a hintóban mindig az uraság mellett. Mást se kaptam én örökségbe tőle, csak ezt. És most mivé lettem?

264

-- Hallgass, vénség! Szolgának nincs helye az urak hintájában. ..

Aztán mi a vita vége? Molière tréfás egyezséget ajánl. Menjen a vén szolga még egy darabig gyalog, aztán beülhet a hintóba. . . , és amit mond, még tréfával fűszerezi, a nevetése károgó, erőltetett nevetés, de a tréfa szellemes, és a kínos jelenetből a végén csak őbenne marad egy fájó tövis ... Ó, hát Chapelle ..., ilyen ő is . . . , ki hitte volna?

Bohóctréfa az egész világ, hátbavágás, botozás, fenékre esés, megannyi félreértés, mókás grimasz . . .

És közben a rettentő tragédiák.

Öfelsége kedvenc vígjátékírója -- nem írt mindig víg játékokat.

Vajon hogy játszotta legújabb darabjának, *A fősvénynek* főszerepét? Mókásan vagy tragikusan? A dallam még ugyanaz, de azok a régi vidám hegedűk mélyebben szólnak.

□Az *Embergyűlölőnél* jobbat írni nem tudok."

A fősvény Harpagonja mégis jelképpé lett.

Pedig *A fősvény* előadásának nem volt akkora sikere, amint azt a szerző várta. Racine, a nagy tragédiaíró, akivel egykori mestere és támogatója éppen élénk versengésben áll, annyira, hogy egy ügyetlen, dramatizált gúnyiratot is kiad ellene, nos. Racine nem állottá meg és megjegyezte:

-- *A fősvény* előadásán egyedül én nevettem.

-- De legalább szívből nevetett, uram! -- vágta rá Boileau.

Igen, alakjai fogalommmá lettek. Századok múltával sem veszítettek érvényességükből.

265

-- Don Juan -- mondjuk a folyvást új szíveket ostromló, élvhajhász emberekről.

-- Valóságos Tartuffe -- mondjuk az alattomos képmutatókról.

-- Ez úrhatnám polgár..., az képzelt beteg -- mondjuk, és már alig jut eszünkbe, vajon honnan is származik az elnevezés.

A zsugoriakra, a pénz eszelős megszállottjaira ma is ez a név illik: Harpagon.

Molière *A fősvényének* volt ő a főhőse.

Vígjáték volt *A fősvény* is, de nem a sikeresek közül való. Valóban nem nevettek rajta -- de hát miért is nevettek volna? Megannyi Harpagon nézte végig az előadást! Kicsi és nagy harpagonok, szegény és gazdag harpagonok. Valamennyien a pénz örültjei...

A kincsek varázsának, mesés vagyionok keletkezésének, bonyolult pénzügyleteknek százada ez. Láttuk már Fouquet esetét, és tudjuk, hogy Colbert támogatja a tőkésvállalkozásokat. A tükör- és üvegyárak, a nagy építkezések, a takácsműhelyek, a híres kozmetikai ipar ekkor virágzik fel.

Mindehhez teméntelen pénz kellett -- és mindez teméntelen vagyont teremt.

Mindehhez olyan üzletemberekre volt szükség, akik nem sajnálták a pénzt a "befektetésektől", hiszen tudták, hogy rövidesen busás haszon üti a markukat. Ámde élt és virágzott még egy régebbi, elavult formája is a pénzforgalomnak: az uzsora. És éltek az uzsorások is.

A tőke reszketeg kezű felhalmozói, az Aranyborjú eszelős tekintetű papjai még éltek. Sőt -- még ők voltak "a biztos egzisztenciák", akiket sem háborúk, sem királyok meg nem ingathattak.

Ők nem függtek sem az uralkodó, sem a főurak ke-

266

gyétől, de olykor egész országok vagy háborúk sorsa függött tőlük.

A színház nézőközönségének nagy része még nem azon méri le a gazdagság fokát: kinek mennyi üzeme, gyára, háza vagy hajója van. A gazdagság mértéke még mindig az arannyal teli pénzesláda. Az otthon őrzött vagyon.

Kicsi és nagy, szegény és gazdag harpagonok ültek a nézőtéren -- és nem nevettek. Mert a színpadi Harpagon nem nevetséges.

(Molière harsány vígjátékain ma már talán kevesebbet, de jóízűbbet nevetünk, mint a hajdani közönség. Tréfáiban napról napra több mélységet, elgondolkoztató komolyságot fedezünk fel.)

Harpagon nem nevetséges.

Pedig milyen esetlen rémülettel robban be a színre. Csupa riadozás, csupa gyanakvás minden szava. Rémuült gondok gyötrik a vén uzsorást: *tízezer* tallért őriz odahaza, jóllehet az az elve, jobb a pénzt busás kamatra kölcsönbe kiadni, s csak a megélhetésrevalót tartani otthon. Most mit csináljon, mit csináljon azzal a teméntelen *pénzzel*?

Elásta a kertben, de ott sem érzi biztonságban. Eddig is azon sopánkodott mindig, hogy tolvajok veszik körül, akik a vagyonára, az életére törnek. Most még nagyobb oka van rá, hogy félve vigyázzon mindenkire a háza népéből.

Ha eddig kapzsi volt, zsugori volt, most még inkább az. Az inas sem távozhathat úgy a házból, hogy meg ne motozza. Aztán a nagy titkolózásban -- ahogy már ez lenni szokott -- folyton elárulja rettegésének okát.

Az a *tízezer* tallér a kertben...

Ez az ő titka. Még gyermekei előtt is titkolja.

267

HARPAGON: *Régóta vagytok itt?*

ELIZ :

Épp hogy ideértünk. HARPAGON :

De hallottátok ... CLÉANTE:

Mit, apám? HARPAGON :

Nocsak... azt...

ELIZ :

Mit? HARPAGON :

Amit az imént mondtam. CLÉANTE:

Semmit sem hallottunk. HARPAGON :

Dehogynem, dehogynem.

ELIZ :

Már tessék megnyugodni.

HARPAGON :

Látom én jól rajtatok, hogy egypár szó mégiscsak megütötte a fületeket. Merthogy épp azon üstölgöttem, milyen bajos is manapság pénzhez jutni, és azt mondtam, az a szerencse-fia, akinek tízezer tallérja is van a háznál.

A vén kapzsi még sokáig bizonygatja, nincs ám neki tízezer tallérja. Beszél, beszél, minden gondolata a pénz körül forog, pedig leánya is, fia is egész más ügyben keresték fel. Apjuk házasságra szánja őket, de sejtik, nem lesz kedvükre az atyai választás. Eliz Harpagon titkárát, Valért szereti, aki csak azért állt az uzsorás szolgálatába, hogy szerelmese közelében lehessen.

268

Cléante ellenben a szomszédban lakó szegény leányt, Mariannát szeretné nőül venni, noha közelebből még nem ismeri.

Ám a gyerekek alig ejtenek pár szót a házasságról: apjuk rögtön határoz.

Fíának egy özvegyasszonyt szánt.

Leányát pedig Anzelm úrhoz, régi barátjához akarja nőül adni.

Csak hogy nem minden vág úgy, ahogy ő eltervezi. Eliz tiltakozik a házasság ellen, és egyetlen reménye Valér, jöllehet a fiatalember -- hogy időt nyerjen, és elterelje Harpagon gyanúját -- mindenben a vén uzsorásnak ad igazat. Még abban is, hogy Elizt Anzelm úrhoz adja feleségül.

Hiszen Anzelm úrnak nagy erénye -- hogy nem kér hozományt.

Valér epés bólogatással lelkendezik Harpagon előtt:

VALÉR:

... A pénz a legdrágább dolog a földön és a kisasszony hálát adhat az égnek, hogy ilyen feddhetetlen, talpig derék, jó embert rendelt atyjául. Ő tudja, mi az élet. Vége minden mérlegelgetésnek, ha a kérő egyszer hozomány nélkül is elviszi a lányt. Ez a dolog veleje és az a hozomány nélkül pótol mindent: csinoságot, ifjúságot, jó származást, okosságot, megbízhatóságot, tisztességet!

Ilyen kioktatásra más talán csalódna szerelmesében, de Eliz tudja jól, mit gondoljon Valér fellengzős hízelkedése felől. Hiszen nemrég maga Valér magyarázta el neki, miért és hogyan kell megnyernie Harpagon bizalmát.

269

VALÉR :

... A tapasztalat vezet rá, hogy az emberek megnyerésére a legjobb út az, ha pontosan olyannak mutatkozunk előttük, amilyenek ők; ha szószerint az ő elveiket visszhangozzuk; ha tömjénezzük a hibáikat és csináljanak bármit -tapsolunk hozzá. Mese az a veszély, hogy a sok tán még a hízelgésből is megárt...

(Ismerős hangok ezek; folytatni lehetne Don Jüan szavaival: □... a képmutatás mestersége a legelőnyösebb ... így erősödik mások gyengéjétől az ember ...")

Talán még nagyobb botrány készülődik Harpagon fia, Cléante esetében. A derék gyerek éppen Mariannába, Harpagon kiszemelt jövendőbelijébe szerelmes, ráadásul (hogy ruhát vehessen, és játszhasson is néha, mert Harpagon rongyokban járnatná legszívesebben, és zsebpénzt nem ad neki), még adósságot is csinál rettentő uzsorakamatra. Cléante már-már belemegy az adósságba, amikor kiderül, hogy az aljas, minden hájjal megkent hitelező, aki pimasz, körmönfont szerződés aláírására akarja rávenni -- a tulajdon édesapja.

Apa és fiú között különös jelenet zajlik le. Harpagon a maga uzorás mivoltát természetesnek tartva, azon botránkozik meg, hogy fia adósságot csinál. Cléante ellenben apja mesterségét kárhoztatja.

CLÉANTE:

Ki hát a nagyobb bűnös, erre teledjen, az-e, aki kölcsönképp is megszerzi a pénzt, ha szüksége van rá, vagy az, aki akkor is oroz, ha azt sem tudja, mihez kezdjen a lopott pénzzel?

270

S Harpagon, aki tele van aggodalommal a kertben elásott kincse miatt, telve van rémülettel az őt körülvevő "tolvajok" miatt, ráadásul állandóan benne él a pénzszerzés hajkurászó ördöge, nem tud mást felelni, mint hogy egyszerűen letorkolja a fiát.

Harpagon vendégül várja leendő menyasszonyát, Mariannát. Nagyon készülődik a vendéglátásra, mégis hogyan próbál filléreket megtakarítani a vendégek gyomrán -- harsány nevetést keltő, valódi bohóctréfa az egész jelenetsor.

S e vidámságba -- nem Harpagon a vidám, hanem a nézőtér az -- egyszerre csak szomorkás hang csendül. Marianna jelenik meg a színen, aki szegény, magányos édesanyja nyomorának enyhítéséért hajlandó kezét nyújtani Harpagonnak, jóllehet szíve szerint Cléante felesége lenne. A fiatal szerelmesek éppen Harpagon előtt találkoznak, a titkos beszéd nagyszerűen sikerül, sőt Cléante még arra is sort kerít, hogy felbőszítse zsugori apját: lehúzza Harpagon gyűrűjét, és Mariannának nyújtja, mondván, apja amúgy is ajándéku szánta leendő feleségének.

Tele van ez a jelenet kedvesen gonoszkodó vidámsággal, amelyet csak a magukra maradó fiatalok rémült tépelődése követhet. Egyszerre rohanják meg a házasságszerző Fruzsínát: ne Harpagonnak, hanem önekik dolgozzon, próbálja megghiúsítani a vén fősvény házassági tervét.

Ehhez azonban aligha kell Fruzsina asszony máskülönbén csavaros esze: Harpagon észreveszi, hogy Cléante kezét csókolt Mariannának. Mézesmázosan közeledik a fiúhoz, úgy tesz, mintha meggondolta volna magát, és Cléante kedvéért lemondana a házasságról. A fiú nem veszi észre a csejt, őszintén feltárja

271

érzelmeit, s az eredmény: Harpagon nem tűri fiában a szerelmi vetélytársat, megtiltja neki, hogy még csak gondolni is merjen a lányra. És amikor Cléante nem hajlandó a parancsnak engedelmeskedni:

HARPAGON :

Nem vagy a Ham többéi CLÉANTE:

Nem vagyok. HARPAGON:

Kitagadlak. CLÉANTE:

Tessék. HARPAGON :

Vedd átkomat. CLÉANTE:

Végre kapok valamit.

A szerencse azonban a fiatalok mellé szegődik. Cléante szolgája. Fecske, aki már régóta bosszút forral Harpagon ellen a sok sértésért és gyanakvásért, meglesi a fősvényt, amint az a kertben elásott ládikójára vigyáz. Egy óvatlan pillanatban ellopja a ládat.

HARPAGON (hajadonfött a kert felől jön, tolvajt kiabálva;: *Tolvaj! Tolvaj! Gyilkos! Haramia! Törvényt! Igazságot, igazságos ég! Végem van, meggyilkoltak! Elmetszették a torkomat, elloptak a pénzemet! Ki lehetett'? Hová lett? Hol van? Hova bújt? Hogy fogjam meg, mit csináljak? Merre fussak? Merre ne fussak? Igazán nincs ott? Nincs itt? Ki vagy? Megállj! (Saját karját kapja el.) Vissza a pénzem, gazember! Hű, hisz ez én vagyok! Hol a tejem? Azt sem tudom, hol vagyok, ki*

vagyok, mit teszek. Jajjaj,

2-2

szegény pénzem, édes pénzem, kedves jó barátom, elszakítottak tőlem! Elragadtak. Oda veled a támogatóm, a vigaszom, a boldogságom. Végem van, végem, nincs mit keresnem többé ezen a világon! Nem tudok én nálad nélkül élni. Befejeztetett, nem bírom tovább, meghalok, meghaltam, eltemettek. Senki sincs hát, aki feltámasztana azzal, hogy visszaadja szeretett pénzemet, vagy megmondaná, ki vette el? He, mit mondsz? Senki. Akárki mérte rám ezt a csapást, jól kikereste a percet. Épp azt az időt használta ki, amikor azzal az alávaló fiammal beszéltem. Gyerünk innen. Megyek a rendőrségre; kánpadra feszítetem az egész házat; a szolgálókat, az inasokat, a fiamat, a lányomat, még önmagamat is. Mennyi nép együtt! Senkire se nézhetek, aki nem volna gyanús, mindegyikben külön-külön a tolvajomat látom. Hé, mit beszéltek ott"? Hogy ki volt, aki meglopott? Micsoda láрма az odaíönt? Ott van talán a tolvaj? Istenre kérem, ha tudtok valamit felőle, esedezve könyörgök, mondjátok meg. Igazán nem oda közétek bújt? Csak néznek, néznek rám és putognak a nevetéstől. Ki fog derülni, hogy részük van a lopásban -- cinkosok. Rajta hamar; rendőrt, csendőrt, ügyészt, bírát, kínzószerszámokat, akasztóiát, hóhért! Mindenkit felköttetek, mindenkit és ha nem lesz meg a pénzem, utoljára magamat kötöm fel!

Ennyi kétségbeesés már nem nevetni való. Abban a színházban, abban a Párizsban. ..., abban a világban még kinevetnek minden nyomorúságot, ilyen vergődés azonban már szánalmat ébreszt, akkor is, ha minden rokonszenvünk a fősvény ellen támadt másik táboré, a fiataloké.

De hát miért szól Harpagon a közönséghez? Nemcsak afféle divatos "félre" ez. Színpad és valóság ez-

iS Rónaszegi

273

úttal váratlanul egyé lesz. A kirabolt uzsorás ott, a színház nézőterén keresi tolvajait. Rémülete annyira eleven, mintha már nem is pénzesládáját, hanem összeomlott, semmivé lett emberségét, igazabb erkölcsét, egy másik, elveszett, ellopott önmagát keresné.

A megcsúfolt uzsorás figuráját nem Molière találta ki. Volt annak előzménye, s akad még majd utóda is, mindaddig, amíg a társadalmak fő jellemzője a tőke felhalmozása.

Harpagon a társadalom jellegzetes figurája. Márpedig a jellegzetes figurák sorsa az őket szülő társadalom bűne vagy erénye. Ezért fordult a nézők felé Harpagon ...

A ládika eltűnése után már egymást követik az események, s mind a fősvény összeomlását célozzák. Megjelenik a csendbiztos, és vallatóra fogja a cselédséget. Jakab, Harpagon kocsisa és szakácsa egy személyben, Valérra fogja a lopást, csupán azért, mert gyűlöli a túlzott készségeskedéséért. Harpagon dühösen esik legkedvesebb emberének... Valér azt hiszi, Elizzel való szerelmük derült ki, bátor vallomását Harpagon a kincsre érti..., és már súlyossá válik a helyzet, amikor megjelenik Anzelm, Eliz öreg kérője ...

A vígjáték szabálya szerint percek alatt kiderül, hogy Anzelm elveszettnek hitt gyermekei: Valér és Marianna, akik meghatódva ismerik fel egymást.

Ily módon már Harpagonnak sem lehet kifogása Cléante és Marianna, illetve Valér és Eliz házassága ellen.

Igaz, Mariannáról némi zsarolás árán mond le. Cléante állítja választás elé: vagy Mariannát, vagy a pénzesládát. S Harpagon az utóbbit választja. Boldog örömmel várja kincsét, szinte siet hozzá. Hiszen csú-

274

fos kudarcot vallott az apai becsület és a szerelmes érzelmek világában, siet a pénzéhez, amely neki

egyedüli támogatója, vigasza, boldogsága.

1669. február 5-én a Palais Royal környéke hemzsegett a néptől. A párizsiakat ezen a napon nem érdekelte sem a Louvre új oszlopsora, amelyet Perrault mester, a mesemondó Perrault testvérbátyja épített, sem pedig a zord időjárás, amely havat csikorgatott a talpuk alatt.

Nem érdekelte őket a Burgundi Színház előadása sem, ahol pedig Jean Racine jeleskedik újabban nagyszerű tragédiáival. A vígjáték mégiscsak más. Ilyen zord időben vannak ám olyanok is -- főképpen a pórnép közül --, akik elsősorban mulatság kedvéért járnak színházba, s nem azért, hogy társasági életet éljenek. Igaz, ezúttal egész Párizsnak legfőbb társasági eseménye a palais royalbeli bemutató.

Molière igazgató úr és társulata -- a *Tartulie*-öt adja elő.

Nyilvános előadáson. Megnézheti bárki, aki jegyét megváltotta.

-- Igazgató úr, a tömeg már megint elsodorta a kapust.

Már megint. Molière színháza effajta botránynak is helye volt. Már azokon a régi, első előadásokon is a kapu körül támadtak a bajok. Volt idő, amikor a királyhoz kellett panaszra menni: a gárdisták, akik pedig ingyen látogathatták volna az előadásokat, garázdaságukkal nemegyszer komoly botrányt okoztak. Hát még milyen botrány tört ki, amikor Molière kivívta, hogy ők is fizessenek ...

-□

275

Most másfajta botrányról volt szó.

A tömeg izgatottan tódult a színház kapujához. Végre láthatja azt a színdarabot, amelyről évek óta folyik a suttogás és a csodálkozó moraj.

-- Chappelle. . ., emlékszel, mit mondtam neked Auteuilben? Nem a művészet indítja meg e világ hatalmasságait. A pápai nuncius ökegyelmességének annak idején tetszett a darabom, ám hiába kérvényeztem rajta keresztül a bemutatásért egyenesen a római pápához -- eredmény csak most született.

Chappelle együttérző bólogatásba kezdett volna, de Molière-re nézett és elcsodálkozott. Barátja arcán ezúttal nem a sértődöttség mély árcai feszültek. Molière nevetett, csukladozó, gúnyos nevetésével.

-- Milyen ostobák is a világ hatalmasságai! Most, hogy az újabb pápai követjárás összebékeltette hazánkban a janzenistákat a jezsuitákkal, úgy vélik, kihúzták a *Tartuffe* méregfogát is. Mintha bizony csak az ő pártharcaikból állna a világ.

-- No végre, végre! -- kiáltott fel szinte egyszerre a Chappelle mellett iddogáló Boileau és La Fontaine is. -- Végre nem kreálsz magadnak újabb sérelmeket!

-- A *Tartuffe* nem a janzenisták vagy a jezsuiták ellen szólt. Amíg csak a hatalom mezében tetszelgő képmutatók élnek a földön, a *Tartuffe*-nek sikere lesz

A tömeg is ezt bizonyította. Huszonnyolcszor játszották egymás után, és megfigyelték, volt, aki mind a huszonnyolc előadást végignézte. És ezek az előadások már valóban Párizs népéhez szóltak. Hiszen a nemesek látták, ismerték a *Tartuffe* históriáját... Ha most eljöttek, csak azért tették, hogy lemérjék a hatást.

Volt mit lemérni.

Hogy csillogtak a szemek! S milyen őszinte biza-

276

lomma néztek egymásra, Mert az igazi művészet kitarja az emberek lelkét, felszabadítja, és megtisztítja őket. Az igazi művészet, amely nemcsak egyetlen ember lelkének rajza, hanem egy

egész társadalomé, olyan -- mint a szerelem.

Nézd a szerelmeseket! Milyen kuncogó, boldog őszinteség csillog a szemükben, hogy felszabadul a lelkük, és biztatóan kulcsolódnak egymásba ujjaik. A nagy titok, amely eddig lelkük legmélyébe volt zárva, immár kettőjük közös titka. Titok, amely mégsem az ...

Nézd a tömeget, amely kilép a színházból! Az arcokon a nagy titok révülete, a szemekben az öröm csillogása. Íme, a színpadon kimondták azt, amit eddig vártak, éreztek, láttak, tapasztaltak, s ami életük mindennap megismétlődő élménye. S noha csak a színészek beszéltek, ők most mégis úgy érzik, beszélgettek egymással valamennyien, őszinte és igaz szavakkal, és most, ha csak egy időre is, gyengédek, cinkosok és jók egymáshoz -- akár a szerelmesek.

Tartuffe kilépett a világba. És az igazi tartuffe-ök rémülten kapták arcuk elé a kezüket. E naptól fogva tüstént felismerték őket. ...

Molière vidám. Ügy játssza Tartuffe-öt, ahogy elképzelte.

Pedig komoly csapás érte, alig húsz nappal a bemutató után.

Apja, aki egész életében megértő barátja volt -- meghalt.

Ő maga most jobban van. Nem érzi betegsége súlyát, pedig az bármikor leveheti a lábáról. Igaz, három dologban nem alkuszik. Hű marad az auteuili kis házhoz, s hacsak teheti, napokra, sőt hetekre elhúzódik

277

oda. És hű marad a tejkúrához is. Mauvillain doktornak ez az egyetlen orvosi tanácsa, amelyet megfogadott. És hű maradt régi vesszőparipájához: folytonfolyam oly vast gúnyolja az orvosokat.

Dehogyan a betegsége, dehogyan az orvosokban történt csalódása adta kezébe a tollat! Hiszen akkor a *Nők iskoláját*, a *Férjek iskoláját*, a *Danáin Györgyöt* is saját magáról mintázta volna. No és a *Kényeskedők* vagy a *Tartuffe*... Talán csak egyedül az *Embergyűlölő* személyes jellegű.

Miért gúnyolta hát az orvosokat? Mert nagyképű hcczá nem értők, akárcsak a kényeskedők, mert haszonleső képmutatók, akárcsak Tartuffe, s mert éppolyan pletykafészek intrikusok, mint az *Embergyűlölő* udvaroncái -- csak hát míg azok jobbára erkölcsileg teszik tönkre embertársaikat, addig az orvosok betegeknek fizikai létét játsszák el kisdéd játékaikkal...

Ezért gúnyolta az orvosokat.

Hogy közben ő maga is beteg volt? A váratlan összejátszása csupán. Az effajta találkozás elmélyítheti, de nem pótolhatja az író egyetemesebb, nagyobb élményeit ... De hát túl messzire röpült a gondolat.

Molière lakásának ablakában áll, és kinéz az utcára.

Az utcán nagy embertömeg. A *Tartuffe* előadására sietnek. Nemsokára nekik is indulniuk kell, vagyis csak kellene, ha Armande nem az emeletről harsogtatná éles hangját: Madeleine-nel porol. Mostanában sokszor összevesz az anyjával. Mindenféle kicsiségen összekapnak -- mintha csak Armande-ot bántaná a lelkiismeret valamiért. Olyankor Madeleine csöndesen átnéz a lánya feje felett, és hajdani kedvesére tekint. Találkozik a szemük pillantása. Az asszonyé csöndes, szomorú. A költőé iszonyú lázban ég.

278

Túl sok az ilyen jelenet. Érzékeny lelke alig bírja elviselni.

Tartuffe-öt játszani még lehet ilyen zaklatott kedéllyel. Talán keserűbb, talán kegyetlenebb lesz a játék tőle. Ám Molière mester vígjátékok királyi szállítója és színésze. Az ő arcán örökös mosoly üljön.

Megírja a *Pourceaugnac úr* című balettvígjátékát, amelyet az őszi vadászat pihenőjén, Chambord-

ban ad elő a társulat. A vígjáték csillog-villog a sziporkázó ötletektől -- és benne megint csak az orvosokra jár a rúd.

-- Drágám, közeleg pünkösöd napja. . . Meg kellene mégis próbálni...

-- Ugyan, Armande. Dolgoznom kell. És különben is ... micsoda ostobaság.

-- Mégiscsak van benne valami. Saját szemeddel olvashattad a levelet. A kelések elmúltak a koldus testéről.

-- Csakhogy én mellbeteg vagyok... arra nem jó gyógyszer a király érintése... és Armande, ne légy már ilyen gyerek, jól tudod, hogy az egész csak komédia.

Valóban komédia volt. Komédia, amely szerint a francia királyok nemcsak hatalmukat nyerték volna istentől, mint bármely más abszolút uralkodó, hanem ráadásul bizonyos gyógyítóhatalmat is kaptak. Érintésük elmulasztotta a golyvát és a kiütéses betegségeket...

A nép szentül hitt királyának csodatevő erejében.

Minden pünkösöd napján tömegek tódultak a St. Germain-i apátság elé.

279

Párizs és a környező vidékek minden szerencsétlen koldusa, betege összegyülekezett ott. Már kora hajnalban felhangzott óbégatásuk, jajongásuk, edényeik zörgése, botjaik kopogása. A szerzetesek és apácák hiába igyekeztek rávenni őket a csendes imádkozásra, a betegek türelmetlenek voltak, imádkozás helyett veszekedtek inkább a jobb helyért, mert hiszen sokféle vallású találkozott ott, sőt voltak olyanok is, akik hittek a király csodatevő erejében, de nem hittek istenben.

Orrfacsaró, nehéz szagok szálltak: a szegénység és a betegségek rettenetes bűze.

Őfelsége XIV. Lajos -- éppen úgy, mint előtte minden francia király -- fényes kísérettel jött, és sorra megérintette kezével a betegeket.

-- Isten gyógyítson meg -- ismételtette.

Undorodott tőlük vagy sem -- erről soha szó nem esett.

A betegek hálálkodva, sírva borultak eléje . . . , a jelenet valóban felemelő és megható volt.

Mondták, hogy történtek is gyógyulások. Egy vidéki városkából levél jött a királyhoz, amelyben hálálkodva bizonygatták, hogy egy súlyos betegük őfelsége érintése nyomán teljesen meggyógyult.

A levélre az udvarban elfelejtettek válaszolni. Vagy nem is akartak. Erről sem beszéltek sohasem.

-- Ugyan, Armande, hát csak nem hiszel a király csodatevő erejében? Nyomorult koldusokon kívül más beteget nem látsz előtte ...

Armande a vállát voncgatta. Igaz, igaz. De az is igaz, hogy az asszonyok mindig hajlamosak hinni a csodában.

280

-- A király mint orvos -- Molière-nek kajánul csillogott a szeme --, nem is rossz ötlet. Kár, hogy nem írhatom meg soha.

Volt elég munkája, dehogyis törődött ő *azzal*, hogy egyetlen igazi támogatójának tekintélyét kikezdje. A király valóban csodát tett az ő esetében -- megmentett egy nagyszerű művészt az elpusztulástól. Hiszen eltiporták volna menthetetlenül a gazok, ha nem tudják mögötte a legfőbb hatalmat; leszorították volna a vásárterekre, lehetett volna az új Tabarin... és még lakni sem engedték volna maguk között. Hiába szóltak darabjai a nagy tömegekhez, megbecsülést nem kapott volna, hiszen abban az időben -- a nagy tömegeknek sem volt becsületük.

A legnagyobb csodát mégiscsak egy levél tette. A levél Barontól jött, és talán Armande megenyhült, jóságos közbenjárása eredményezte.

-- Hazajön! Ő, hát végre hazajön! -- lelkendezett Molière, és noha ismét erőt vett rajta időnként fel-felújuló gyengesége, vette botját, és a jelzett napon már kora hajnalban kint várakozott a városkapunál. Szerette a fiút, szerette, mert felismerte benne a későbbi nagy művészt, mert okosnak, értelmesnek és nyíltszívűnek találta, s mert korán elvesztett egyetlen fiacskája iránti szeretetét pazarolta rá.

Ott várt a városkapunál. Fázott, mert esett az eső, és posztóköpönyege hamar átázott. Később kisütött a nap, nehéz párákat lehelt a föld, és a párolgásban kétszeresen nehéz és hideg lett a köpönyeg. Körülötte tolongott, zajongott a tömeg: vásáros kofák igyekeztek befelé a kapun, az őrség kiabált, rendezkedett, majd marhákat hajtottak, majd meg kövekkel, szálfákkal megrakott nagy kocsik zörögtek ...

281

A nép szakadatlan áradata.

A csoportok, családok között magányos vándor is akadt bőven. És a vándorok között fiatal suhanc nem is egy. De nem volt közlük Baron. A legényke borzas fekete feje, villogó sötét szeme, mosolygós arca nem került eléje.

A költő leült egy kőre. Már nem figyelte a tömeget, maga elé meredt, és miközben az arca oly rettentő fintorba torzult, amelyet csak a színpadon vág a megalázott és megcsúfolt bohóc, csöndesen suttogetta maga elé:

-- Ő is ... Hát ő is megcsalt...

Már estébe hajlott a délután, amikor vánszorogva, agyonfázva, testileg és lelkileg összetörve hazaérkezett. Bezörgetett a kapun, és lehajtott fejjel, senkihez sem szólva ment a szobájába.

És ekkor váratlanul a hang:

-- Apám ...

Ott állt a fiú a szoba közepén. Nem az a régi kis kamasz. Meglett, daliás fiatalember, akinek csak égő fekete szeme emlékeztetett a régi gyermekre.

-- Apám ...

így még sohasem nevezte őt.

Molière árkos, megtört fényű szeméből kibuggyant a könny.

-- Elmentél mellettem, és én nem vettelek észre. Magához ölelte a fiút, túlradó nagy szeretettel, és mert erős karok tartották őt, azt hitte, csak az öröm és a meglepetés forró hullámaintól szédült meg hirtelen, s talán csak azok csálnak szeme elé tüzesen táncoló lázkarikákat.

282

Mindaz, ami most következik, valóban olyan, mint egy lázas álom.

A láz, amely testét emészti, tüzes korbácsként hajtja szellemét is. Remekművek születnek, oly gyors egymásutánban, amire csak kevés példa van a világ irodalmában.

Még három éve van hátra. Vajon sejti-e a véget?

A remekművek legnagyobbjai pedig ezek:

1670-ben: *Úrhatnám polgár*; 1671-ben: *Scapin iurtangjai*; 1672-ben: *Tudós nők*; és végezetül a beteg ember hattyúdala -- a *Képzelt beteg*.

Mintha semmi más nem töltené ki ezt a három esztendő, csakis a munka. A boldog, felszabadult munka. Mert ezek a vígjátékok teli vannak harsány, életerős humorral. Az *Úrhatnám polgár* és a *Képzelt beteg* balettkomédia, gátlástalan bolondozás, a *Scapin iurtangjai* pedig régi bohóctréfáknak, klasszikus vígjátékoknak és a fájó emlékeztű jó barát, Cyrano de Bergerac néhány ötletének ügyes

összekomponálása ..., ám mégis remekmű, olyan alkotás, amelyen megint csak fanyaloghattak az örök fanyalgók, és kedvére derülhetett a párizsi nép.

Igen, a bohóctréfák, a vad bolondozások egészséges humora ez. Egy beteg ember ismét a néphez fordul. A nép humora -- egészség.

Őfelsége XIV. Lajos francia király még mindig a flandriai hadjárat izgalmaival pihente. Ez a hadjárat a csatatereken kevesebb, a politikában annál több izgalmat okozott; ha gyorsan be nem fejezi, már most szembe találja magát a Franciaország ellen szövetkező európai hatalmakkal, így is messzire kellett kalandoz-

283

ni. ., a francia követek egyszerre csak megjelentek a török szultán udvarában is. S ha nem is jártak egyelőre sok szerencsével, annyit mégiscsak elértek, hogy egy időre divat lett a törökség -- Franciaországban.

-- Hahaha, a török férfiak igazán bő selyembugyogóban járnak?

-- Csodálatos nép. Az asszonyaik mind eltakarják arcukat. Az ott a legnagyobb szégyen. . .

-- Hallgassák csak meg D'Arvieux lovagot. Most tért meg Konstantinápolyból. Ó, micsoda fura szavakat tud!

-- A törökök hallatlanul bölcs népek . . ., én például jól tudom . . .

-- O, én sokkal jobban ismerem őket!

-- Én pedig első kézből vettem a hírt.

Nemes és polgár Kelet bűvöletében élt. A tudálékosok mindent tudtak, ami a Kelettel kapcsolatos, és ha pénzük is volt hozzá, drága keleti fűszereket, csecsebecséket hozattak.

-- Kedves Molière, valami törökös maskarát... Itt Chambord-ban e vidám vadászat mégsem igazi pihenés az ön vígjátékai nélkül.

-- Felség, számomra a legnagyobb megtiszteltetés . . . Van is egy nagyszerű témám, azokról a dámákról, akik mostanában egyre-másra utánozzák tudósainkat. És egész nap mást sem csinálnak, mint filozófiáról társalognak, és esténként távcsöveken kémlelik a holdat.

-- No nem, nem, kedves Molière, ebből megint bántódás lesz, pedig mi boldogságunkban vidám arcokat akarunk látni magunk körül. Ön javíthatatlan, megint botrányt akar. Az ám, a *Tartuile*-nek szép sikere van. Kár lett volna akkor elsietni a dolgot.

-- Felség, az igazsággal sohasem lehet eléggé sietni.

284

Milyen alázatos, széles udvaroncmosoly kellett hozzá, hogy a király az effajta megjegyzéseket is eltűrje kedvenc vígjátékírójától. A pöffeteg, felséges arc így is elborult:

-- Valami törökös maskarára gondoltunk. Ha segítségre van szüksége, faggassa ki D'Arvieux lovagot. A zenét majd Lully szerzi.

Molière felrántotta a szemöldökét; soha még ennyire határozott, már-már ingerült megrendelést nem kapott. Ez a követelő hang sértette, és egyben figyelmeztette is: művészetének éltetője, egyedüli létrehívója a király. Szívet reszkettető, keserű gondolat.

Hazug gondolat.

1670. október 14-én a chambord-i kastély színháztermében bemutatták Molière legújabb művét, az *Úrhatnám polgári*, amelyhez D'Arvieux lovag szolgáltatott anyagot, és a nyársforgatóból lett udvari muzsikus, Lully írt zenét.

Ez utóbbi különösen érzékenyen érintette a költőt. Lullyt a király kegye főzeneigazgatóvá tette, s ez

monopóliumot jelentett a színházi zeneköltés terén.

A törökös mókának egyébként nagy sikere volt. Amolyan egzotikus bohóckodás zajlott a színpadon, amelynek szinte csak bevezetője volt a színdarab: Jourdain úrnak, az úrhatnám polgárnak nevetséges esetlenkedése.

Jourdain úr egyébként szintén megtalálható volt Párizsban és egész Franciaországban. Jourdainek kacsingattak a nemesség felé, gazdagságuk mellé előkelőséget, méltóságot, nemesi pózokat is igyekeztek beszerezni, miközben példaképeik, az elszegényedő nemesek az ő tömött polgárrészényük után sóvárogtak.

Nevetséges volt Jourdain úrhatnámsága, de nevet-

285

séges volt mindaz is, amiért rajongott. Őfelsége is, főúri vendégei is, a polgárok pénzén élőködő udvaroncok, jól mulattak. Jobbra-balra dőltek a kacagástól, és bizonyára eszükbe sem jutott, hogy bármiféle célzást magukra vegyenek. Hiszen Jourdain úr ugyancsak pórul jár. Nevetségessé lesz.

Csakhogy az lesz igazán nevetségessé, aki nevetséges dolgokért rajong. Ha Jourdain úrhatnámságán nevettek, nevettek önmagukon is.

Mint mindig a Molière vígjátékaiban.

A költő örült a sikernek. Miközben lelkesen mókázott a színpadon, talán új darabjain járt az esze.

Alkotóereje teljében volt.

így éri majd a halál is. Nem váratlanul, mégis érthetetlen gyorsasággal, értelmetlen erőszakossággal. Olyan befejezése lesz életének is, mint amilyen a darabjainak.

Mert azt mondják, akik remekműveket is kegyetlen kézzel boncolgatnak, hogy Molière halhatatlan vígjátékainak befejezései -- rosszak. Tudniillik íróilag rosszak, mert hirtelen, elkapkodott megoldásokkal fejezik be a színpadi játék bonyodalmaikat. Akármilyen "boldog vég"-et is ér a komédia, a kritikus a fejét csóválja, a megoldást rossznak ítéli. S ebben van is valami: nagy lendülettel indul a cselekmény, szellemes dialógusok pattognak, egymást érik a meglepő, vidám fordulatok, aztán -- ha már felcsigázódott a kíváncsiságunk, hogy mivé is fejlődik a rengeteg bonyodalom, és vajon hogyan is oldódik meg a darab hőseinek sorsa -- a szerző egyszerre csak a legközönségesebb megoldást választja. A publikumnak tetsző, de százszor elkoptatott, szokványos befejezéseket kerekít, mintha csak alkotás közben megunt volna az egészszet, és most

286

már minden energiáját csak arra tartogatná, hogy rokonszenves hősei boldogan kerüljenek ki a játékból.

-- A közönség szereti a jó befejezést -- hangoztatta nem is egyszer, és nem szégyellt ebben is, mint annyi másban, közönsége kívánságaihoz igazodni.

A közönségnek írt, nem a kritikusoknak.

Hogyan fejeződött be a *Nők iskolája*? Az események teljében, hirtelen megjelenik az elveszett leányát kereső apa, aki természetesen felismeri gyermekét a darab egyik hősében, s ily módon megold minden bonyodalmat. Ám ha úgy tetszik, hasonló a befejezése *A fősvénynek* is. Deus ex machina gyanánt jelenik meg a király kegyelmi parancsa a *TartuHe-ben*, Don Jüant a pokol nyeli el, Dandin György pedig csalódván nemesi származású feleségében, végül is a vízbeugrást választja...

Szokványos befejezések ezek? Olasz és spanyol befejezések mintájára készültek? Bohóctréfák csattanói? Ki bánja?

Minden más darabban a befejezés tartalmazza az írói munka összefoglalóját: ítéletét a társadalom és darabjának főhősei felett. De hát ezek a vígjátékok első mondatuktól kezdve ítéleznek. A szereplők

minden gesztusa, minden tréfa és móka, minden kacagtató bonyodalom kezdettől fogva elhatározott célt szolgál. Leleplezni, gúnyolni, vagy ha úgy tetszik, hát csupán csak megfricskázni a kor gyengeségeit. Az író ítélete nem titok, már az első jelenetben tudjuk, ki ellenszenves és ki rokonszenves (talán csak az *Embergyűlölő* hagy kétségben efelől), és ha meggondoljuk, az igazi befejezés nem is a darabon belül, hanem azon kívül, mibennünk játszódik.

Talán túl kcmoly hangok ezek... Hiszen vígjáté-

287

kokról van szó. De hát nem akármilyen vígjátékokról. Egy egész világ van bennük, és ebbe a világba maga Molière is beletartozik.

Molière élete, amely maga is komédia.

Különös, keserű komédia.

Olyan, mint az ő remekművei.

Ennek a vígjátéknak a befejezése is olyan, mint a többié. Elsietett, nagyvonalú, kétségtelenül szellemes és mulatságos -- ha ugyan akad, aki nevetni tud rajta.

Miért is ne akadna?

Hiszen mindenki nevetett Sganarelle felsülésén a *Férjek iskolájában*, Arnolf csúnya kudarcán a *Nők iskolájában* vagy Orgon ostoba hiszékenységén a *Tczrtuffe-ben*, aztán Alceste-en az *Embergyűlölőben* vagy Danáin Györgyön és a fősvény Harpagon reszkető pénzéhségén -- pedig az emberi lélek egy-egy tragédiája mindegyik.

A fiatal kárpitosfiú életének vígjátéka meglepő fordulattal, ám mégis kurtán-furcsán zárul majd.

És úgy illik, hogy ez a könyv is úgy fejeződjék be.

Rövid szavakkal -- hirtelen.

-- Mauvilláin doktor ma nem jön -- mondta Armande, és biztatóan nézett az urára. -- Szüléshez hívták a Noailles-kastélyba. Őhöz rágaszkodtak, és nem akart ujjat húzni a gróffal.

Molière bólintott.

-- Elhiszem. A doktor derék ember, ő az egyetlen, aki sohasem sértődött meg, ha orvosokról írtam.. . Igaz, bántják is eleget a kollégái, mivel nem olyan ostoba, korlátolt, mint azok.

Hirtelen elhallgatott. Kínzó köhögés rázta meg egész

288

testét. Mélyen ülő, nagy szeme kidülledt és arca egy pillanatra rettegő kifejezést öltött. Kék eres, sovány kezét felemelte, és fáradtan legyintett.

Armande tudta, mit jelent ez a legyintés. Bizony, a jóakarátú Mauvillain doktor sem képes visszaadni Molière egészségét. Azt állítja ugyan, kár volt abbahagyni a tejkúrát meg az auteuili pihenést -- de hát az olyan iramos munka, mint amilyenben betegek él, nem tűri sem a tejet, sem a pihenést.

-- Halasszuk el a mai előadást. La Grange járt itt egy fertályórával ezelőtt. Ő is azt tanácsolta. Rosszul vagy, Jean, pihened kell.

Molière kiegyenesedett ültében. A kandallóra vetett egy pillantást, amelyből lángoló hasábfák árasztották az éltető meleget.

-- Nem tehetem -- mondta rekedten. -- Mi, színészek, hozzászoktunk ahhoz, hogy egyszer felvet a pénz, máskor száraz kenyérhéj az eledelünk. De nemcsak színészek dolgoznak a színházban. Ötven szegény ember kenyérérl van szó.

-- Csak egy napot, Jean. Máskor kisebb ok miatt is bezártad a színházat.

-- A kiátkozásra gondolsz? Nem volt az kisebb ok. Ha akkor meghajtom a fejem, végünk van.

Armande egy ideig hallgatott. Vörös haját hátravetette, és gyengéd mosolya mintha türelmetlen fintorba rándult volna.

□Ej, mindig csak ez az önfejtés! A magad dolgai" -- akarta mondani, de meggondolta magát. Felsegítette férjére a posztóköpenyt, jó meleg sálát tekert a nyaka köré, és szótlánul kisiettek a házból.

A macskaköves párizsi utcára korán rátelepedett a februári alkonyat.

19 Rónaszegi

289

-- Ma egy éve... -- kezdte ismét gyengéden az asszony. -- Legalább a mai nap gyászát tartsd meg.

Molière sóhajtott. Jólesett a hideg levegő, a kínzó köhögési inger elmúlt.

-- Tévedsz, Armande. Nem ma van az évforduló. Holnap lesz február 17-e, Madeleine halálának napja.

Mert egy évvel ezelőtt, 1672. február 17-én hunyta le örök álmra a szemét Madeleine, a drága kedves és az örök jó barát. Akkor már jó ideje visszavonult a színpadtól, magányosan s bizony kissé elfeledve élt kicsiny emeleti szobájában Párizs egykor ünnepelt színésznője. Amikor végrendelkezett, minden vagyonát szemtelenke szépasszony lányára és annak gyermekére hagyta. Molière-től nem búcsúzott el, de megkívánta, hogy utolsó perceiben ott üljön az ágya szélén. Nem szólt hozzá semmit, csak a kezét fogta riadt kapaszkodással, mintha menedéket keresne.

-- Holnap lesz egy esztendeje, hogy meghalt mondta Molière, és átkarolta Armande vállát.

□Tudom, hogy szeretted. Mindig csak őt szeretted" -- gondolta Armande.

A színház már tömve volt, amikor megérkeztek. Az új darab frissen vonzotta a közönséget, s mint mindig, most sem csupán a darab, hanem az előadás körülményei is.

Mindenki tudta, hogy a Palais Royal igazgatója a király számára írta ezt a darabot, de miért, miért nem, a St. Germain-i farsangi ünnepségeken mégsem ezt a játékot, hanem az ifjú rivális. Racine *Mithndates* című darabját adták elő. Mindenki botránnyal sejtett, kerestékutatták az okát -- ám azt is elismerték, hogy az új színdarab Molière úr egyik legnagyobb alkotása.

1673. február 16-át írják a naptárak, most adták elő

290

negyedszer a Palais Royal színészei a *Képzelt betegek*. A főszerepet maga az igazgató játszotta, akiről tudni való volt, hogy egyáltalán nem képzelt, hanem igencsak valódi beteg, még hozzá súlyos beteg -- aki a hipochonder Argan szerepében kacagtató mókákat csap a színpadon.

-- Forduljunk vissza -- suttogta Armande, amikor beléptek a kapun.

-- O, hát mégis eljött? -- sietett eléjük La Grange.

-- Le akartuk mondani az előadást. Apámnak most pihennie kell. -- Báron Armande felé fordult, mintha őt okolná, amiért mégis elindultak hazulról. Hiába, a régi ellenszenv csak megmaradt...

-- Az előadást megtartjuk! -- csattant fel Molière.

-- Kérem az urakat, készüljenek. Gongot!

Az évtizedek sósínben is kialakult az a lelkiállapot, amit hajdanában Madeleine-nél megcsodált. Akármi bánatalom érte, akármi betegség gyötörte, a színházban egyszeriben mindent elfelejtett, csak a szerep izgatta, csak az előadás éltette. Most is mintha nem is érezte volna a színpadon felgyűlő

gyertyák nehéz füstjét és a zajongó nézőtérrel a színpalak mögé beáradó fejtő levegőt. A köhögési inger végképp elmúlt. Intézkedett, sürgetett, ha kellett, szidott is, és amikor megszólalt a gong, már katonás fegyelemmel készen állt mindenki, hogy a közönség elé lépjen.

-- Hogy érzed magad? -- surrant melléje Armande, de ő mintha meg se értette volna.

-- Ezt is nekem köszönheti a francia színpad! -- fülelt kifelé, ahol egy pásztorlány énekelte a prológust.

-- Az én színházamban léptek először színpadra az énekesek és a zenészek. Szébb így, mintha odafent az emeleten, rácsos páholyban kuporognának.

19*

291

A prológus véget ért, a pásztorlány, a faunok és a satírok leszökkentek a színpadról, kezdődött az előadás.

A függöny felment, a nézők Argant láthatták, a párizsi polgárt, amint betegségekől riadtan, magába roskadtan ült asztalánál, és orvosainak számláit vizsgálgátja.

ARGAN:

Három meg kettő: öt meg öt: tíz meg tíz: húsz. Kettő meg három: öt. □ Továbbá huszonnegyedikén fájdaloműző frissítő és áztató klistér, uraságod becses belei föláztatása, átpuhítása és iölydítése végett." Legjobban ez tetszik nekem ebben a patikusban, ebben a Szippants úrban, hogy ilyen illemtudóan fogalmazza meg a számláit. □ Uraságod becses belei harminc garas."

A nézőtér nevetett, Argan felpillantott és körülnézett. Az arcán szorongás ült, a képzelte betegségeitől való félelem, de ujjai már határozottan markolták a tollat: nem, nem, akármilyen beteg is, egy beöntésért tíz garas elég lesz.

És hosszan tartott még a monológ, ott vitatkozott még önmagával és orvosainak számláival a képzelte beteg, mindenki harsány derűtségére.

(Nevessetek csak -- gondolta Molière --, mit tudjátok ti, mi a betegség, mit tudjátok ti, mit jelent orvosok számláit olvasni, és figyelni testünk minden rezdülését . . . Váratlanul és valóban megdöbbenő hirtelenséggel Tabarin, a bohóc jutott eszébe, aki hajdanában a Pont Neuf környékén az emberi szemről tartott előadást, egy kuruzsló csodadoktor dobogóján.)

A nézőtér nevetett, a földszint állóhelyein vadul do-

292

bogtak a vidám suhancok, egyszer félbe is szakadt a monológ, mert saját szavát sem hallotta a nagy zajongásban. Igen, igen, minden este így van ez, a *Képzelt beteg* lesz életének legnagyobb sikere.

Most változott a jelenet. Előugrott Toinette, a cserfes szolgáló, aki majd rendbe hozza Argan leányának ügyét. Ő vágja majd Argan képébe és az orvosokéba is az igazságot. Mint legtöbb színdarabjában, ebben is a cseléd *a rezonőr!*

Mint az úrhatnám polgár a nemesekre, olyan rajongással néz Argan az általa mindenhatónak vélt orvosokra. És ahogy a nemesek Jourdain pénzét, az orvosok éppúgy élnek fel Argan vagyonát. Ez *a* móka azonban valóban vérre megy. Argan nevetséges sarlatánokért rajong, és odáig megy az orvosimádatban, hogy leányát. Angyalkát is orvosnak szánja feleségül.

(Ez a cserfes Toinette most magára marad *a* színpadon. Angyalkával együtt. Mert Argannak egy pillanatra □ki kell mennie" . . . Molière a nézők harsány nevetése közben kifordult a színpalak mögé. És ott megtorpant. Nektámaszkodott az oszlopnak, görnyedt háta még jobban meghajolt, hosszú ujjai görcsösen markolásták a színpadi függöny kötelét. □Hagyjuk abba" -- hallotta *La Grange* vagy talán Báron hangját, és ő felelt is: □Nem, nem, nincs semmi baj." A mellében parányi

nyilallást és émelyítő feszülést érzett, aztán hirtelen elmúlt az egész. Ismét mosolygott, tette kész volt, és amikor eljött a végszó, belépett a színre.

ARGAN (székbe ül):

Azt akartam mondani, kislányom, hogy újságot akarok mondani neked, mégpedig nagyot és váratlant. Megkérték tőlem a kezéd ... Mi az, mit nevensz?

293

(Armande, aki Angyalkát játszotta, kislányos szeleburdisággal telepedett az ölébe, de nem nevetett, hanem riadtan bámult rá. □Neve" -- suttogta neki a szövege közben, de Armande nem nevetett, mert észrevette rajta, hogy milyen rettentően sápadt. Aztán mégis, valahogy jó mederbe került a párbeszéd, fel tudták venni a régi tempót, a nézőtér nem vett észre semmit.)

Argan tehát bejelenti leányának, hogy Purgo doktor unokaöccsének, Kolikáczius doktor fiának szánja. Mint mindig az apák, Argan sem tűr ellentmondást, jóllehet korántsem olyan nagy hatalom ő a családban, mint a régi Molière-darabok apái. Angyalka tiltakozik, Toinette felesel, s a jelenet jófajta huzakodással, kergetőzéssel zárul, amelyben Argan feldühödve kergeti a szolgát, közben Angyalkát hívja segítségül, aki felkiált:

ANGYALKA : *Jaj, papa, még rosszul lesz!*

(Valóban megtántorodott, Armande reszkető karját érezte a nyaka köré fonódni, de erőt vett magán, és tovább rikácsolt, minthogyha ez a tántorodás is a szerephez tartozna. De hirtelen elakadt a hangja, kínzó hörgés szakadt fel a melléből, elmaradt egy mondata, és rá Toinette felelete is. Belerogyott egy nagy karosszékbe, és őszinte erővel tört fel belőle a jajgatás.)

ARGAN:

Jaj, végem van, nem bírom, tovább, meggyilkoltatok.

294

(Olyan volt ez a kiáltás, mint egy sikoly, de érteni alig lehetett, mert zengett a nézőtér a vidám hahotától. Megemlegeti Párizs még ezt a napot. Molière, a nagy komédiás soha ilyen átéléssel nem mókázott még.)

Még szerencse, hogy Angyalkának és kedvesének, Cléante-nak ügye jó ke/ekbe kerül. Nemcsak a szolgát, hanem Argan öccse, Béralde is azon vannak, hogy kigyógyítsák a képzelte beteg ostoba képzelgéseiből. Béralde hosszan vitatkozik bátyjával, de Argan hajthatatlan.

(Milyen jó, hogy a felvonások között rövid, vidám közjátékok is voltak. Molière ott ült az egyik díszletfal mögött, és kínosan, kapkodva szedte a levegőt. Véres hab gyűlt a szája szögletében, a szeme most már üvegesen meredt maga elé, mégis, mintha meg lenne babonázva, felugrott, és frissen rohant a színpadra, valahányszor rá került a sor. Mert hálás a közönség, amely fetreng a kacagástól, hiszen a Palais Royal igazgatója még önmagáról is szót ejt a darabban, méghozzá úgy, mint aki ugyancsak tudja, miképpen vélekednek róla ellenségei.)

BÉRALDE:

... Gondoltam, kijózanítalak egy-két babonából, kedvderítésül pedig elviszlek -- hogy ennél a tárgynál maradjunk -- Molière valamelyik komédiájához.

ARGAN:

Szemtelen tichó, ez a te Molière-ednek a neve, azokért a komédiáiért. Hogy van képe nevetségessé tenni olyan közbecsülésben álló embereket, amilyenek az orvosok.

BÉRALDE:

Egyáltalán nem az orvosokat teszi nevetségessé; hanem, ami az orvostudományban nevetség.

295

ARGAN:

Épp ők keitek meg, hogy az orvostudomány fölött bírálatot gyakoroljon, abba is beleáztja magát! Egy olyan ostoba íjankó, még az mer tréiát űzni az orvosi konzultációkból, az orvosi előírásokból, az mer hozzányúlni az orvosi karhoz, az merészkedik színpadra vinni olyan feddhetetlen személyeket, aminők ezek az urak.

BÉRALDE:

Hát mit vigyen színpadra, ha nem a különféle mesterséget, emberi tevékenységet? Fejedelmeket, királyokat visznek színpadra naponként. Vannak azok is olyan jó házból, mint az orvosok.

ARGAN:

Vannak a sistergő, hétágú mennykőbe! Ha én orvos volnék, majd ellátnám a baját annak a hülye tejének. Ha nyavalya érné, feléje sem néznék, forduljon föl. Futkoshatna hozzám, rimázkodhatna előttem, egy fia allövetet, egy érvágást sem kapna tőlem. És igenis a szemébe mondanám: Dögölj meg, dögölj meg ...

(□Dögölj meg, dögölj meg" -- már fuldoklott, mikor ezeket mondotta. A nézőtér azonban nem vett észre semmit. Mi választja el hát az emberi szenvedést a nevetségtől, ha a kettő ennyire eggyé olvadhat? Mintha nem is ő mondaná, hanem a felcsattanó nevetésben, a dübörgő tapsban ordítana egy rettentő hang ütemesen: □Dögölj meg, dögöli meg!")

Argan végül is hajlott a jó szóra, és mert ő igazán könnyen megtehetette, kétszer is halottnak tette magát, csak hogy kikutassa feleségének és leányának őszinte érzelmeit. A próbatételt Angyalka állta ki csupán, aki őszintén elbúsult apjának vélt halálán. Méltó volt tehát, hogy szerelmesével, Cléant-nal boldog révbe jus-

296

sanak. Igaz, voltak, akik a feleségnek, Béline-nek szavain nem nevettek. Akik egy kissé megértették az ifjú Béline-t, amiért ki nem állta öreg férjének vélt nyavalyáit. Talán csak az tűnt fel egyeseknek, hogy kissé soká tart a második tetszhalál, és Armande kisasszony, Angyalka szerepében, cseppet sem nevetséges, hanem igencsak tragikus jajgatással borul Argan tetemére. Az előadás azonban nem szakadt meg egyetlen percre sem. Molière még a mókás orvossá avatási szertartáson is részt vett.

Aztán vége volt az előadásnak.

És hirtelen, váratlan vége szakadt mindennek.

Armande már előbb orvosért rohant. Báron lóra kapott, és a Noailles-kastélyba vágatott, Mauvillain doktorért.

Molière-t La Grange támogatta haza. Ő fel-felszegte a fejét, úgy ment, hogy hátra sem nézett. Tudta: soha többé nem látja már a színházat. Amikor hazatértek, otthon volt már Armande is, ajánlotta, levest főz neki, de ő a fejét rázta: nem, nem, Armande fűszeres, finom levesei most nem tennének jót.

Meg sem kérdezte, talált-e orvost. A kínzó köhögése kissé alábbhagyott. Most egy darabka sajtot kívánt, bizony, sajtot, akárcsak egyik vígjátéki hőse valamelyik orvosgúnycló darabjában.

Visszaült a kandalló mellé, s keserű mosollyal a szája szögletében bámult maga elé. Vajon mire gondolt, vajon az idő milyen nehézségeit kutatta az elrévedező tekintet, vajon miféle vidámság csalta ajkára a mosolyt?

Ez hát a sors. Saját élete komédiájában is csupán

297

mímeli a valót. Jóllehet a színpadnak más törvényei vannak, mégiscsak úgy alakult a dolog, hogy ő, a nagybeteg -- képzelt beteget alakítson a színpadon; hogy ő, aki darabjában kétszer is mímeli a

halált -- harmadszorra valóban belehaljon.

Ó, hát milyen olcsó befejezés ez! Milyen kézenfekvő szellemeskedés. Milyen harsány, kegyetlen bohóctréfa.

Vége a keserű komédiának.

1673. február 17-én halt meg, pontosan Madeleine halálának évfordulóján.

A tüdővérzés, amely már a színpadon megindult, végzetes vérhányásba fordult.

Armande a St. Eustache-templom két papjáért küldött, de azok vonakodtak: istentelen színésznek, ráadásul éppen a botránnyos hírű Molière-nek vajon fel szabad-e adni az utolsó kenetet?

Végre akadt egy pap, akiben több volt az emberség, és igazabb a vallásosság, mint a többiben.

-- Hogyha halála előtt meg nem gyónja minden vétkét, és meg nem tagadja színészmesterségét, nem feketet szentelt földben -- mondta aggódva.

Mire ez a harmadik pap megérkezett, a nagy Molière már halott volt.

Úgysem lett volna mit meggyónnia, úgysem tagadta volna meg színész mivoltát.

Hajnalban már egész Párizs tudta a hírt. A főúri kastélyok lakói, a királyi udvar udvaroncnepe hallgatagon és részvétlenül csupán az uralkodót leste. Mondják, XIV. Lajos francia király őszintén "fájlalta" kedvenc vígjátékírójának elvesztését.

De a földszint népe, a kofák, a kötélverők, a zsák-

298

hordók, az ácsok és a mindenfajta mesterségek művelői odasereglettek a ház elé, és zajongva, ám mégis döbbsent gyásszal figyelték a kaput, mikor hozzák ki rajta Molière tetemét.

A temetésre egyelőre nem került sor. A nagy bohóc nem kerülhetett szentelt földbe, hacsak a király közbe nem lép. XIV. Lajos dicséretére legyen mondva: a költőt mégis eltemették.

Armande megijedt a tömegtől. Valami suttyomban jött főúri látogató megijesztette, mondván: a tömeg azért jött, hogy lerombolja az istentelen Molière házát.

Armande, a szerencsétlen, ostoba kis Armande félelmében pénzt dobált ki az ablakon a kofák közé, és ijedten kiabált: menjenek csak a dolgukra, nincs rájuk szükség a halottas háznál.

És ez volt a keserű komédia legszomorúbb vége.

299

TARTALOM

Első felvonás

AZ IFJÚSÁG ÉVEI

Második felvonás

VÁNDORÚTOK 77

Harmadik felvonás

SIKER! SIKER! 139

Epilógus

VÉGE A KOMÉDIÁNAK 251

A KÖTETBEN IDÉZETT MŰVEK FORDÍTÓI

Kényeskedők, Dór. Jüan, Dandin György, A fősvény. Képzelt beteg-. *Illyés Gyula* -- Úrhatnám

polgár: Mészöly *Dezső* -- Tolakodók: *Nemes Nagy Ágnes* -- Nők iskolája, Embergyülölő.- *Szabó Lőrinc* Tartuffe: *Vas István* -- Férjek iskolája: *Weöres Sándor*.

1

Háromszáz évvel ezelőtt élt, komédiázott és alkotott Molière, a világirodalom klasszikus rangú drámaírója. A francia király udvari kárpitosának fia, Jean Poquelin beáll színésznek, majd Molière néven maga viszi színpadra azt a sok emberi gyengeséget, fonákságot, amit egy forrongó korszak: a polgárosodó Franciaország napról napra elébe állít. Kifigurázza a "Kényeskedők"-et, gyilkos humorával leleplezi az álszent "Tartuffe"-öt, "A fősvény"-ben pedig a pénzimádó polgárt... És sorolhatnánk tovább alkotásait, melyek oly sok gyönyörűséget és mulatságot szereztek három évszázadon át a nézőknek, és szereznek ma is. Molière korát, életét, műveinek létrejöttét és a kiváló drámaíró küzdelmeit mutatja be Rónaszegi Miklós "Keserű komédia" című regényes életrajzában.

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: F. Kemény Márta. Szaklektor: Kaposi Tamásné

Képszerkesztő: Lengyel János. Műszaki szerkesztő: Lantos Zsuzsa

Műszaki vezető: Földes György

20 800 példány, 15,2 (A/5) ív + ló old. melléklet., MSZ 5601-59

64.5153 Athenaeum Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Soproni Béla igazgató